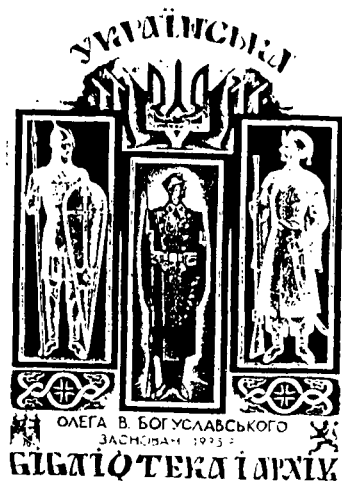

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОВОЗАХИСНИЙ РУХ

Передмова Андрія Зваруна

ДОКУМЕНТИ Й МАТЕРІЯЛИ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ
ГРУПИ СПРИЯННЯ
ВИКОНАННЮ ГЕЛЬСІНКСЬКИХ
УГОД НА УКРАЇНІ

СМОЛОСКИП

**УКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВОЗАХИСНИЙ
РУХ**

**ДОКУМЕНТИ Й МАТЕРІЯЛИ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ГРУПИ
СПРИЯННЯ ВИКОНАННЮ
ГЕЛЬСІНКСЬКИХ УГОД**

HELSINKI GUARANTEES FOR UKRAINE
COMMITTEE

UKRAINIAN MOVEMENT
FOR HUMAN RIGHTS
AND JUSTICE

Collection of Documents of the Ukrainian
Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki
Accords in the Ukrainian S. S. R. and Related Materials

(In Ukrainian)

Compiled by Osyp Zinkewych
Introduction by Andrew Zwarun

Reprint of Samvydav (Samizdat) Documents
and Materials from Soviet Ukraine

Published by V. Symonenko SMOLOSKYP Publishers
Smoloskyp, Inc.

Toronto

1978

Baltimore

КОМІТЕТ ГЕЛЬСІНСЬКИХ ГАРАНТІЙ ДЛЯ УКРАЇНИ
ВАШІНГТОН

УКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВОЗАХИСНИЙ
РУХ

Документи й матеріали
київської Української Громадської Групи
Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

Передмова Андрія Зваруна

Упорядкував Осип Зінкевич

diasporiana.org.ua

Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка

Торонто

1978

Балтимор

Українське Видавництво «Смолоскип»
ім. В. Симоненка

Бібліотека СМОЛОСКИПА ч. 29

Український Правозахисний Рух

Copyright © 1978 by Smoloskyp, Inc.

Library of Congress Catalog Number: 79-50268
ISBN: 0-914834-17-7

Published by V. Symonenko Smoloskyp Publishers,
Smoloskyp, Inc.
(a non-profit organization)

SMOLOSKYP
P. O. Box 561
Ellicott City, Md. 21043
U. S. A.

Printed and bound in the United States of America

ПЕРЕДМОВА

Протягом цього століття Україна не відіграла значної ролі в міжнародних відносинах. Щоправда, був у нашій історії цього століття короткий період визнання Української Народної Республіки після першої світової війни і знову після другої, але вже як Української РСР у ролі маріонеткової держави і такого ж члена ООН. В дійсності нація з п'ятдесяти мільйонами населення, здавалось, не існувала в міжнародній політиці. Немов у висліді якоїсь змови її відсунуто в забуття.

Аж раптом уряди країн світу і їхні законодавці знову почали звертати увагу на Україну. Після шістдесяті років переслідувань, виселень, масового вбивства, штучного голоду й ізоляції, Україна та її народ знову стали темою розмов між керівниками великих держав, на офіційних слуханнях у Вашингтоні та в інших столицях, на академічних симпозиумах у провідних університетах і в редакційних статтях впливових газет.

Хоч тільки майбутнє зможе належно оцінити значення цієї зміни, то все ж лишається фактом, що становище України стало міжнародним питанням гідним уваги.

Виринає питання: що саме раптово кинуло світло на Україну? Джерела цієї зміни слід шукати в українському рухові опору, творах українського самвидаву, а в останніх роках — в Гельсінкських Угодах, що їх у 1975 році підписали уряди тридцяти п'яти країн з обох боків Північно-атлантичного океану. Хоч ці Угоди не звертали уваги світової громадськості на українське питання, вони послужили нагодою для створення унікальної групи людей, які дорого заплатили за те, щоб витягнути український фенікс з попелу русифікації, а Україну з повного забуття.

В листопаді 1976 року група людей зорганізувалась в

Українську Громадську Групу Сприяння виконанню Гельсінських Угод на Україні, з осідком у Києві. Група, яку очолював письменник Микола Руденко, складалась з десяти членів-основоположників, які репрезентували всі верстви сучасного суспільства: серед них були люди середнього віку і цілком молоді, люди з професіями і з нижчою освітою, були колишні члени Комуністичної партії і політв'язні, які відсиділи довгі роки в радянських концтаборах за висловлювання своїх політичних, гуманітарних, релігійних, чи патріотичних почуттів.

Українська Група поставила собі три головні завдання: стежити за здійснюванням Гельсінських домовлень на Україні; збирати й розповсюджувати інформації про випадки порушення цих домовлень; докласти зусиль, щоби Україна, як окрема держава, брала самостійну участь в усіх майбутніх нарадах у питанні Гельсінських Угод і, взагалі, в міжнародному житті. Вона наголошувала не лише питання Прав української людини, але її законні національні прагнення та бажання бачити Україну вповні незалежною державою.

Створення Української Гельсінської Групи в Києві стало своєрідною політичною бомбою. Немов на заклик Києва, відгукнулись, створивши свої національні гельсінські групи — Литва, Вірменія і Грузія. І не зважаючи на те, що спротив у Варшаві, Празі чи Москві здобував багато більший розголос у Західному світі, як події на Україні, то для майбутнього нашого народу створення цієї Групи стало прямо новою епохою.

Створення Гельсінської Групи в Києві виявилось загрозою не лише для режиму в Україні, але й в інших республіках СРСР. Тому вже в дуже короткому часі на її діяльність наступив чобіт КДБ. І не зважаючи на побиття, обшуки, допити, арешти, закриті суди та суворі вирокі, члени Групи зберегли свою людську гідність і не припинили діяльності. Вони не перейшли в підпілля, бо були глибоко переконані, що вся їхня діяльність законна, правозахисна й гарантована як Гельсінськими Угодами, Загальною Деклярацією Прав Людини ООН, так і Конституцією УРСР і СРСР. Як київська Українська Гельсінська Група, так і вашінгтонський Комітет Гельсінських Гарантій для України, створений у листопаді 1976 року з представників закордонних правозахисних діячів, стояли

на виразних позиціях законности і легальности. Тому й контакти цих двох груп, обмін листами, телефонічні розмови відбувалися відкрито, легально і законно. Закон, Конституцію, Гельсінські Угоди порушила не Українська Гельсінська Група, а КДБ, уряд УРСР і СРСР.

Всупереч величезним перешкодам Групі вдалося відкрити Україну світові. Її меморандуми, звернення, листи до урядів країн, що підписали Гельсінський Заключний Акт, допомогли ствердити наскільки Радянський Союз дотримується добровільно на себе взятих зобов'язань. Завдяки її зусиллям і щасливому збігові обставин — рішучому і прилюдному становищу президента Картера відносно Прав Людини, відбулись дебати в українському питанні, про що заговорила світова преса.

Документи і матеріяли київської Української Гельсінської Групи показують рівень її логічного й юридичного підходу до Гельсінських Угод і реакцію на них радянської влади, яка виявилась безсилою у світлі нездоланности членів Групи.

Створивши Українську Гельсінську Групу, її члени довели, що почуття національної свідомости й національного самозбереження, та їхні правозахисні позиції жевріють на Україні, хоч і невидимо для тих, хто не хоче цього бачити. Вони вірять, що як тільки з'явиться нагода це жевріння спалахне могутнім полум'ям.

Андрій Зварун

ВІД ВИДАВНИЦТВА

У цьому збірнику зібрано документи й матеріали, що їх підготувала київська Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод на Україні й ті матеріали, що мають безпосереднє чи посереднє відношення до її діяльності.

Цю книжку публікує вашінгтонський Комітет Гельсінкських Гарантій для України й Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, які зобов'язалися максимально поширити ці документи в українській й інших мовах на Заході.

Велика частина зібраних у цій книзі документів і матеріалів була передана київською Українською Гельсінкською Групою вашінгтонському Комітетові Гельсінкських Гарантій для України. Передання цих документів і матеріалів на Захід було законною дією, згідною з міжнародними законами, договорами, Гельсінкським Заключним Актом і навіть Конституцією УРСР і СРСР.

Всі меморандуми й деякі матеріали київської Групи переклав на англійську мову вашінгтонський Комітет, передав їх урядам всіх країн, які підписали Гельсінкський Заключний Акт і масово розповсюдив на Заході. Представники вашінгтонського Комітету двічі побували в Београді (у червні 1977 року — А. Фединський, А. Мішталъ і А. Каркоць, а у березні 1978 року — Борис Антонович, Зоряна Луцька й Андрій Каркоць) й передали ці документи делегатам 35 країн на Гельсінкську Нараду в Београді. Представники вашінгтонського Комітету (Т. Закидальський, П. Фединський, А. Грушкевич, О. Ішук і А. Зінкевич) взяли участь у серпні-вересні 1977 року у Світовому Конгресі Психіатрів на Гаваях, де масово розповсюдили документ з архіву київської Української Гельсінкської Групи — відкритий лист Йосипа Терелі до керівника КДБ СРСР

Ю. Андропова. У лютому 1977 р. перед комісією американського Конгресу в Питаннях Безпеки й Співпраці в Європі свідчив про київську Українську Гельсінкську Групу голова вашінгтонського Комітету Гельсінкських Гарантій для України д-р Андрій Зварун. Згодом всі меморандуми і деякі матеріали київської Групи, в англійському перекладі (головний редактор — Богдан Ясень) були опубліковані у збірниках Комісії в Питаннях Безпеки і Співпраці в Європі Конгресу США.

У цьому збірнику (який появиться також в англійській мові) опубліковано багато документів і матеріалів, які ніколи і ніде перед тим не були оприлюднені, фотографії членів УГС і тих політ'язнів, на оборону яких вони виступали.

Велика частина опублікованих документів і матеріалів дісталася на Захід в українській мові оригіналу. В усіх цих документах і матеріалах, як і у тих які перекладені з російської мови на українську, ми задержали стиль, в перекладах ми додержувалися системи буквалізму і впровадили правопис Г. Голоскевича. В книгу не включено кілька документів, автентичність яких нам не вдалося ствердити, як рівнож не включено Меморандуму ч. 3, 12-17, які на Захід не дісталися в часі, коли ця книга здається до друку. Рівнож не включено листа М. Руденка до Б. Ясеня від 21 грудня 1976 року, листів І. Геля, 11 політ'язнів шахин-шахові, дружини П. Рубана, частини «Бюлетеня євангельських християн-баптистів» та «Звернення» які перехопило КДБ і про що говориться у Вироку суду над М. Руденком і О. Тихим (дивись стор. 326-327).

В книгу не включено матеріалів про суд над М. Мариновичем, М. Матусевичем, П. Вінсом і Л. Лук'яненком, які частинно є опубліковані у «Бюлетені» ч. 1 і ч. 2 київської Української Гельсінкської Групи, і які появляються окремим виданням у В-ві «Смолоскип».

Для кращого схоплення змісту деяких документів, Видавництво додало підзаголовки, яких не було в оригіналі. Для відмічення, що вони додані Видавництвом, їх подано в дужках.

У змісті, для кращої поінформованости, ми набрали курсивою ті документи і матеріали, які дісталися до нас в українській мові оригіналу. Всі інші — це переклади з російської мови. Матеріали позначені (*) були перекладені на

англійську мову вашінгтонським Комітетом Гельсінкських Гарантій для України і передані 35 урядам держав, які підписали Гельсінкський Заключний Акт почерез посольства цих держав у Вашингтоні а також делегаціям у Београді.

Видаючи цей збірник українською і англійською мовами вашінгтонський Комітет Гельсінкських Гарантій для України і В-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка виконують свій обов'язок супроти Українського Правозахисного Руху на Україні і членів київської Української Гельсінкської Групи, які за виготовлення цих документів і передачу їх за кордон позбавлені волі на довгі роки або зазнають постійних репресій і переслідувань.

*Українське Видавництво «Смолоскип»
ім. В. Симоненка*

**УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ГРУПА СПРИЯННЯ
ВИКОНАННЮ ГЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД**

Створена 9 листопада 1976 р. в Києві, Україна

Ч Л Е Н И

Ув'язнені

1. **Микола Руденко**, керівник Групи
Засуджений 1 липня 1977 р. на 7 років ув'язнення і 5 років заслання.
2. **Олекса Тихий**
Засуджений 1 липня 1977 р. на 10 років ув'язнення і 5 років заслання.
3. **Микола Матусевич**
Засуджений 27 березня 1977 р. на 7 років ув'язнення і 5 років заслання.
4. **Мирослав Маринович**
Засуджений 27 березня 1977 р. на 7 років ув'язнення і 5 років заслання.
5. **Петро Вінс**
Засуджений 7 квітня 1977 р. на рік ув'язнення.
6. **Левко Лук'яненко**
Засуджений 21 липня 1978 р. на 10 років ув'язнення і 5 років заслання.

Видворені

7. **Петро Григоренко**
Після дозволу виїхати до США на лікування йому відібрано громадянство і заборонено повернутись до СРСР.

Вибули

8. **Ольга Гейко-Матусевич**

На волі

9. **Оксана Мешко, Київ**

10. **Олесь Бердник, Київ**

11. **Іван Кандиба, Львів**

12. **Ніна Строкатова, Таруса, РРФСР**

13. **Віталій Калиниченко, Дніпропетровськ**

14. **Василь Стрільців, Долина, Ів. Франківська обл.**

15. **Василь Сичко, Долина, Івано-Франківська обл.**

**ЧАСТИНА І
ПРОГРАМОВІ ДОКУМЕНТИ УГС**

ПОВІДОМЛЕННЯ

(Про створення Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод)

У відповідь на заклик Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод в СРСР творити національні групи 9 листопада 1976 року в Києві була створена Українська Група Сприяння у складі:

Олесь Бердник   Оксана Мешко
Петро Григоренко   Микола Руденко (керівник Групи)
Левко Лук'яненко   Ніна Строката й інші.

Згідно з проською українських однодумців представником Групи в Москві погодився бути П. Григоренко.

В ночі на 10 листопада на квартиру керівника Групи поета Миколи Руденка невідомі особи влаштували погром.

Хулігани закидали вікна градом каміння. Член Групи Оксана Мешко, в'язень беріївських таборів, яка знаходилася на квартирі Руденка була поранена каменем. Викликана на місце події міліція відмовилась скласти акт.

*Петро Григоренко
Микола Руденко*

11 листопада (1976 р.)

ПОВІДОМЛЕННЯ

Про створення Української Громадської Групи Сприяння виконаюю Гельсінкських Угод

9 листопада 1976 року створилася Українська Група Сприяння під голуванням відомого поета та суспільного діяча Миколи Руденка.

Ми звертаємо увагу на те, що ті, хто на території України намагаються збирати і передавати громадськості інформації про порушення Прав Людини, а зокрема ті, які хочуть передавати такі інформації головам держав — зустрічаються з незвичайно важкими перешкодами, — а це суперечить духові і букві Гельсінкських Угод.

Не дивлячись на те, що формально Україна є повноправним членом Об'єднаних Націй, її не запросили на нараду в Гельсінках; в її столиці на ділі немає кореспондентів західньої преси; фактично там теж немає дипломатичних представників, що могли б приймати інформації. Спроби посилати поштою інформації про порушення Заключного Акту, що говорить про Права Людини, не дають результатів: ми маємо докази, що листи такого змісту не доходять до адресатів.

Створення Української Громадської Групи в обставинах, що панують в Україні є актом великої мужності.

В перший день створення групи був організований бандитський напад на помешкання Миколи Руденка і тоді каменем була пранена член Групи, Оксана Мешко.

Ми звертаємо увагу на небезпеку вживання кримінальних засобів у відношенні до тієї Групи, створення і діяльність якої строго відповідає духові і букві Заключного Акту і проти якої важко розпочати судове переслідування. Ми просимо світову громадськість виступити на захист Української Групи і на майбутнє не випускати її зі свого поля зору.

Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод в СР-СР буде помагати Українській Групі в передачі інформації кореспондентам і представникам голів держав, які підписали Заключний Акт.

Ми надіємося, що уряди будуть відверто і офіційно приймати інформації про порушення статтей Заключного Акту, що говорить про Права Людини, від Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

Л. Алексєва, М. Ланда, Ю. Орлов, О. Гін-12 листопада сбург, А. Шаранський, В. Слєпак.

1976

ДЕКЛАРАЦІЯ

Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безборонно дотримуватись своїх переконань а також свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

**Загальна Деклярація
Прав Люднин, ст. 19**

Ми українці, живемо в Європі, яка впродовж першої половини ХХ століття двічі була сплюндрована страхітливими війнами. Ці війни заливали кров'ю українську землю так само, як і землі інших європейських країн. Ось чому ми вважаємо неправомірним той факт, що Україна, котра є повноправним членом ООН, не була представлена окремою делегацією на Гельсінкській Нараді з питань безпеки та співпраці в Європі.

А проте ми беремо до уваги, що за Договором від 27 грудня 1922 року про створення СРСР всі міжнародні угоди, підписані урядом Радянського Союзу, діють також на території України. Звідси випливає, що Деклярація Прав

Людини а також Деклярація Принципів, котрими держави — учасники Гельсінкської Наради мають керуватися у своїх взаєминах, поширюються також на український народ.

Досвід показує, що виконання Гельсінкських Угод (особливо в гуманітарній частині) не може бути забезпечене без участі широкої громадськості країн-учасниць. Виходячи з цього, 9 листопада 1976 р. була створена Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. Оскільки гуманітарні статті Прикінцевого Акту Наради з питань безпеки та співпраці в Європі повністю ґрунтуються на Загальній Деклярації Прав Людини, Українська Група Сприяння ставить за мету:

- 1) Сприяти ознайомленню широких кіл української громадськості з Деклярацією Прав Людини. Домагатися, щоб цей міжнародний правовий документ став основним у відносинах поміж Особою і Державою.
- 2) Виходячи з переконань, що мир між народами не можна забезпечити без вільних контактів поміж людьми а також без вільного обміну інформацією та ідеями, активно сприяти виконанню гуманітарних статей Прикінцевого Акту Наради з питань безпеки і співпраці в Європі.
- 3) Домагатися, щоб на всіх міжнародних нарадах, де мають обговорюватись підсумки виконання Гельсінкських Угод, Україна як суверенна європейська держава і член ООН була представлена окремою делегацією.
- 4) З метою вільного обміну інформацією та ідеями домагатися акредитування на Україні представників зарубіжної преси, створення незалежних прес-агенств тощо.

Своїм головним завданням Група вважає ознайомлення урядів країн-учасниць і світової громадськості з фактами порушень на терені України Загальної Деклярації Прав Людини та гуманітарних статей, прийнятих Гельсінкською Народою. З цією метою Група Сприяння:

- а) приймає письмові скарги про порушення Прав Людини і робить усе необхідне, щоб ознайомити з ними уряди, які підписали Гельсінкські Угоди, а також світову громадськість;
- б) опрацьовує зібрану інформацію про правовий стан на Україні та згідно зі ст. 19 Загальної Деклярації Прав Людини поширює її незалежно від державних кордонів;
- в) вивчає факти порушення Прав Людини стосовно українців, котрі живуть в інших республіках, щоб надати тим фактам широкого оприлюднення.

Група у своїй діяльності керується не політичними, а лише гуманітарно-правовими мотивами. Ми свідомі того, що багаторічна бюрократизація державного життя, котра дедалі зростає, здатна викликати протидію нашим законним прагненням. Але ми також добре знаємо, що бюрократичне тлумачення Прав Людини не вичерпує того, що несуть у собі міжнародні правові документи, підписані урядом СРСР. Ми приймаємо ці документи в їхньому повному обсязі — без бюрократичних перекручень та свавільних урізань з боку службових осіб чи державних установ. Ми глибоко переконані, що лише таке розуміння Загальної Деклярації Прав Людини і Гельсінкських Угод здатне створити справжнє відпруження у міжнародних відносинах. Саме цій великій меті повинна бути присвячена гуманітарно-правова діяльність нашої Групи.

Члени Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

Ім'я та прізвище:	Підпис:	Адреса
Олесь Бердник	Київ—159, бульвар Лихачова 8-б, кв. 16.	
Петро Григоренко	Москва, Г—21, Комсомольський проспект № 14, кв. 96. тел. 246 — 27 — 37.	
Іван Кандиба	Львівська обл., с. Пустомити, вул. Шевченка, 176.	

Левко Лук'яненко

Оксана Мешко
Микола Матусевич

Мирослав Маринович

Микола Руденко
(Керівник Групи)

Ніна Строката
Олексій Тихий

9 листопада 1976 р.

Чернігів, вул. Рокосовського,
№ 41—б, кв. 41, тел. 33913.

Київ, 86, вул. Верболюзна, 16.
Київ, вул. Леніна 43, кв. 2, тел.
241148.

Київська обл. Васильківський
р-н, с. Калинівка.т. 246100.

Київ, 84, Конча-Заспа, 1, кв. 8
тел. 614853.

Донецька обл. Костянтинівсь-
кий р-н, хутір Іжевка.

Підписаний примірник зберігає

Група Сприяння

Микола Руденко

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

(В справі участі України в Београдських Нарадах і створення Української Групи Сприяння)

До людей доброї волі

Микола Руденко

Київ, 84, Конча-Заспа

Ч. 1, кв. 8, тел. 614863

Я не маю грімкого голосу, так само, як немає його і мій народ. Сьогодні на вулицях української столиці рідко чути українську мову. Здебільша немає її також в інститутах і школах. Нам кажуть, що так треба, мовляв, постав «новий народ» — радянський. І цей «новий народ» чомусь не повинен говорити литовською, білоруською, чи українською мовами. Нам вмовляють, що радянська мова, це мова російська і тільки російська! А якщо ти з цим не є згідний — тебе чекає в'язниця, або психіатрична лікарня.

Після Жовтневої революції народи колишньої російської імперії уклали добровільний союз. Ленін тоді писав: «...ми, Рада Народних Комісарів, визнаємо Українську республіку, її право на цілковите відділення від Росії, або заключення договору з Російською республікою» (Ленін В. І. **Повне зібрання творів**, т. 36, ст. 143).

27 грудня 1922 року договір підписано; в ньому було сказано:

«В основу об'єднання покласти принципи добровільності і рівноправ'я республік» (Ленін В. І. **Повне зібрання творів**, т. 36, ст. 360).

Коли цей договір змінювали підписами, мені було два роки, а Левка Лук'яненка ще не було на світі — він народився тоді, коли Сталін почав колективізацію. Сьогодні, відбувши п'ятнадцятьрічний строк ув'язнення, Лук'яненко вернувся до рідного Чернігова, де живе під наглядом. Незабаром повинен скінчитися 13-річний строк ув'язнення мого однолітка — Святослава Караванського. А Валентин Мороз, Вячеслав Чорновіл, Василь Лісовий, Олександр Сергієнко і сотки інших все ще моряться в тюрмах, концтаборах і психіатричних лікарнях. За що? А тільки за те, що повірили: ми добровільні союзники. Наша мова така ж радянська як і російська. А якщо це не так, тоді і поняття «радянський» стає неприродне і несприятливе...

До війни я служив у дивізії НКВД, яка охороняла

уряд. Під час війни я був політруком роти в заблюкованому Ленінграді. Я все вірив і вірю у щирість російських людей. Але я не вірю російським шовіністам — це вони обернули священний Договір України з Росією у нікчемний клаптик паперу.

В ООН Україна є репрезентована як суверенна держава. Але 1 серпня 1976 року в Гельсінках зібралися голови урядів, щоб підписати найважливіший документ нашої доби — Кінцевий Акт договору у справах безпеки і співпраці в Європі. Чи хтось з них згадав, що на зібранню не була репрезентована одна з великих європейських держав — багатострадална Україна? Мабуть, світ давно вже переконався, що членство України в ООН, це сталінська тактика, що її успадкували нові керівники Росії. Бож на Заході й досі називають нашу багатонаціональну країну — Росія. І ця закореніла традиція — це вода на млин російських шовіністів.

Щоб якось відмінити цю вопіющу несправедливість, 9 листопада 1976 року в Києві створилась Українська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. До неї увійшли відомий український письменник Олесь Бердник, юрист Левко Лук'яненко, який повернувся з ув'язнення, мікробіолог Ніна Строката і матір в'язня сумління Олександра Сергієнка — Оксана Мешко. Вона, подібно як і О. Бердник була в'язнем беріївських таборів. (Юрист Іван Кандиба, який відбув 16 років ув'язнення, почувши в радіо про постанову Групи, висловив бажання стати її членом — М. Р.)

На прохання українських однодумців, погодився бути представником нашої Групи в Москві генерал Петро Григоренко. Про його довгорічне ув'язнення в спеціальних психіатричних лікарнях — відомо усьому світові. Поміж членами Групи, покищо тільки мене одного оминув цей гіркий досвід — мене тільки вилучили з партії і Спілки Письменників. Звичайно, це позбавило мене можливості друкувати свої твори, але у наших умовах така кара вважається невеликою.

І ось хтось вирішив внести поправки в мою долю — відразу після створення Групи — вночі 10 листопада, у вікна моєї квартири полетіли цегли. Гострі й важкі — вони були призначені на мою голову. Але мене якраз не було вдома. Одна з цегол поранила Оксану Мешко — матір в'язня Володимирської тюрми. Сусіди кажуть, що дім здригався від гуркоту кілька хвилин. Думали землетрус. Міліція, звичайно, нікого не зловила і списати протокол від-

мовилася. Офіцер міліції сказав, що цій «невеликій події» не треба уділяти великої уваги, — «нікого ж не забили». Так ось сказав!..

Я живу за містом, в безлюдному лісі. Сюди приїжджають визначні особи полювати на кабанів. Я цілком не маю бажання, щоб трапилася подія, яка з точки зору київської міліції, заслуговує на увагу — і тому звертаюся до людей доброї волі: підтримайте нас добрим словом!

Наша Група не має ніяких політичних цілей, наше завдання виключно гуманітарне: сприяти виконанню Гельсінкських Угод у ділянці людських прав. Але ми не можемо обійти національне питання: більшість українських політв'язнів засуджено за вигаданий або справжній націоналізм. І якраз цього українського націоналізму найбільше лякається влада, що вважає себе радянською!

В повідомленнях про створення нашої Групи, десь появилася, що ми, мовляв, є «відділом» Московської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. Це неправильно. Наші відносини є побудовані на приязні й співпраці, але не на підлеглості. Найприкріше, що українці і росіяни, це дійсно братні народи. А наші сусідські відносини псує великодержавний шовінізм. Але оскільки в дисидентських колах на нього дивляться з неприхованою погордою, ми відважно нав'язуємо дружні зв'язки з московськими демократами.

З-під товстого льоду скутої духовности, несміливо просуває голову ще одна дитина Свободи. Чи знищать її поварварськи, чи виживе вона, — це залежить від вас, людей доброї волі!

Микола Руденко

14 листопада 1976

Українська Група
Београдської Народи
Доктор Андр. В. Зарва

Д Е К Л А Р А Ц І Я

Української Громадської Групи Сприяння Виконанню
Хельсінських Угод.

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безпечно дотримуватись своїх переконань а також свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Загальна Декларація
Прав людини, ст. 19.

Ми, українці, живемо в Європі, яка впродовж першої половини ХХ століття двічі була залюднована страшиливими війнами. ці війни заливали кров'ю українську землю так само, як землі інших європейських країн. Ось чому ми вважємо непропорційним той такт, що Україна, котра є повноцінним членом ООН, не була представлена окремою делегацією на Хельсінській нараді з питань безпеки та співпраці в Європі.

А проте ми беремо до уваги, що за договором від 27 грудня 1920 року про створення СРСР всі міжнародні угоди, підписані урядом Радянського Союзу, діють також на території України. Звідси випливає, що Декларація Прав людини а також Декларація Принципів, котрими держави-учасники Хельсінської наради мають керуватися у своїх взаєминах, поширюється також на український народ.

Досвід показує, що виконання Хельсінських Угод /особливо в гуманітарній частині/ не може бути забезпечене без участі широкої громадськості країн-учасниць. виходячи з цього, з листопада 1976 р. була створена Українська Громадська Група Сприяння Виконанню Хельсінських Угод. Оскільки гуманітарні статті Прикінцевого Акту наради з питань безпеки та співпраці в Європі повністю ґрунтуються на загальній декларації прав людини, Українська Група Сприяння ставить за мету:

- 1/ Сприяти ознайомленню широких кіл української громадськості з декларацією прав людини. домогтися, щоб цей міжнародний правовий документ став основним у відносинах поміж Особом і державою.
- 2/ виходячи з переконань, що мир між народами не можна забезпечити без вільних контактів поміж людьми а також без вільного обміну інформацією та ідеями, активно сприяти виконанню гуманітарних статей Прикінцевого Акту наради з питань безпеки і співпраці в Європі.

Перша сторінка Декларації УГС

УКРАЇНА ЛІТА 1977-ГО

Країнам — учасницям Београдської Народи
літа 1977-го

В с т у п

Історична воля народу неминуче заявляє про себе в тій чи іншій формі, вияві, дії. Як потік у горах знаходить щілини, щоб пробити собі річище, так і динамічна суть народу знаходить собі виразників-синів свого духу, щоб дати іншим народам-братом знак своєї волі.

Українська Громадська Група Сприяння виконанню Хельсінських Угод — один з таких знаків.

Бюрократична структура Радянської Країни болісно й вороже сприйняла появу Групи Сприяння. За три місяці її існування було проведено органами безпеки по кілька брутальних, жорстоких обшуків на квартирах її членів з вилученням майже всього літературного, епістолярного та філософського архіву, документів Групи, ряд книг, котрі не мають ніякого відношення до справи тощо. Нарешті, 5 лютого 1977 року арештовано керівника Групи, поета Микола Руденка та члена Групи, учителя Олексія Тихого, без пред'явлення будь-яких звинувачень.

Чого жахаються ініціатори згаданого беззаконня і сваволі? Чим страшні їм люди, котрі відкрито заявляють про свої переконання, запрошуючи до творчого, еволюційного діалогу керівні кола своєї країни та інших держав?!

Та мужність і відвертість, з якою Група виступила, показує, що її члени не ворожі ні радам, ні революційним ідеалам нового світу, ні людяним ідеалам соціалізму та комунізму.

*) Цей документ був виготовлений київською Українською Групою Сприяння як Меморандум ч. 5.

Яка потреба в обшуках і арештах, коли всі документи Групи давалися в світ для оприлюднення?

Ми не робимо підпілля — і це вказує, що ми не збираємось повалити радянський лад.

Ми не боїмося дискусії — і це показує, що ми певні своїх переконань.

Ми готові, щоб наші ідеї були ствержені або відкинуті всенародним референдумом — і це доводить, що ми з радістю прийmemo волю нації.

Чи готова до цього бюрократична структура, котра має в своїх руках репресивний апарат, цензуру, слухняних виконавців і страх, носіяний ще в епоху Сталіна, але не розвіяний досі?!

Нас небагато, але ми стверджуємо, що воля еволюції з нами! Тому ще й ще раз терпляче, дружно, з надією звертаємось до керівних кіл країни: припиніть репресії проти чесних людей, які мислять не так, як догматики і ортодокси! Такі люди — надія грядущого! На таких людей можна покластися в грізний час — вони не зрадять! Чому треба боятися тих, хто говорить, ризикуючи життям, здоров'ям, особистим щастям?! Навпаки, їх треба запрошувати для конструктивних обговорень і дій.

Нормальна державна структура повинна бути зацікавлена в опозиції, бо **критичні сили — то є знак і свідцтво недовершенности**, а отже — можливості покращати ситуацію.

І навпаки — «всенародне схвалення» на «виборах», з'їздах чи будь-яких зборах — не радість, а нещастя і страхотлива ознака, бо все це свідчить про змертвіння духа народу.

Монолітність нації проявляється не в бюрократичних резолюціях та схваленнях, а у **вільності, розкованості** духовного та інтелектуального життя народу.

Треба прагнути до такої вільності, а не зупиняти її прихід арештами та репресіями.

Ми широко і мужньо заявляємо, що не страхаємось нової хвилі переслідувань, бо **правда — з нами**.

Всі вмирають, але одні вмирають, як нікчеми, боягузи, зрадники, а інші — як вірні сини матері нації. Ми воліємо вмерти, як вмирали славетні лицарі Січі Запорізької, як вмирали Тарас, Леся, Каменяр, сповнивши волю України, як вона відобразилася в їхніх серцях.

І тепер голос матері — України гримить у нашому серці. Виконуючи її веління, ми висловлюємо народам-братам своє кредо, свою надію, свою певність, що світло переможе морок, що епоха розбрату, роздроблености, ворожости скінчиться і над землею зійде сонце свободи.

Вислухайте слово України 1977-го року.

І. Д е р ж а в н і с т ь

Всі історичні катаклізми, що їх пережив український народ за останні віки, породжені ідеєю **державности**.

Воля нації прагне до невіддєлности, до суверенітету, до будування **свого, незалежного** життя, а довколишні імперіялістичні хижакі роблять усе від них залежне, щоб не допустити такої суверенности, а законсервувати **обранний для жертви народ** у вигляді сировини — харчової, духовної, енергетичної та всякої іншої.

Так сталося з Україною. Маючи вражаючий потенціал волелюбности, мудрости, творчости, щирости, маючи рідкісні багатства землі і духу, вона в критичний час не змогла відстояти свою **державність**, а стала колонією жорстокої, безжалісної імперії, воля котрої була діаметрально протилежна волі поневоленої України.

Росія зневажила всі братерські угоди, розтоптала слово, промовлене в Переяславі. Народ, волелюбністю якого захоплювалась Європа, став кріпаком, рабом, холопом чужинецьких насильників. Григорій Петровський, промовляючи в Думі, прекрасно висвітлив злочинну акцію самодержавства щодо поневоленої України — деградація культурного й духовного життя, нещадна експлуатація природних ресурсів, беззупинний геноцид.

Ось чому український народ з радістю підтримав революцію і проголошення Української Республіки.

Проте, кращі ідеї українських революціонерів, а також ідеї Леніна по національному питанню, не були втілені в життя. Наступним рокам не вдалося перемогти шовіністичний дух великодержавництва, і «дух Катерини та Петра» ще страшніше втілюється в зловісній діяльності Сталіна.

Мільйони замучених, закатованих, померлих з голоду, — все це давно всім відомо. Інколи дивним видається, чому ще досі існує на географічній карті Україна, чому ще інколи чується українське слово, і найдивніше — що Україна є членом Об'єднаних Націй, — отже, являється **суверенною державою**.

Не будемо гратися в піжмурки: та наша державність — лише паперовий міраж. І настала пора поставити всі крапки над і, покінчити з невпинною, підступною грою щодо нашої суверенності, як і суверенності всіх інших республік Союзу.

Воля історії така, що кожен (навіть найменший) народ виступив на історичне поле як неповторний син своєї матері у єдиному братерстві людства.

Ми глибоко шануємо культуру, духовність, ідеали російського народу, але чому Москва має вирішувати за нас на міжнародних форумах (наприклад, на Гельсінкському або Београдському) ті чи інші проблеми, зобов'язання тощо?! Чому культурні, творчі, наукові, сільськогосподарські, міжнародні проблеми України мають визначати та плянувати в столиці сусідньої(хай і союзної) держави?

Ми не наївні простаки. Ми розуміємо, що тут діє той же самий дух імперіялізму та шовінізму, про який так різно і гнівно писав наш Кобзар:

*Це ж той Перший, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову — сиротину...
Кати, кати, людоїди...*

Краще не скажеш! І сучасним революціонерам, комуністам, романтикам, будівникам нового світу любови та братерства слід гарненько перечитати манускрипти минулого, щоб не літати в абстракціях надуманих схем, а одягнутися в нерушиму броню заповітів духу народного.

Нас не спіймати в мережу кримінальних хіросплетінь — хіба що сатрапи бюрократичної твердині просто розчавлять нас поза всякою «законністю». Ми просто, щиро і з певністю проголошуємо кілька твердо продуманих положень щодо **державности** (як своєї, так і сусідніх народів).

— Не людина для держави, а держава для людини. Тому будь-які суспільні трансформації повинні отримати схвалення нації через всенародний референдум. Всі організовані через пресу «голоси народу» будуть викинуті на смітник історії.

Ми не ставимо питання про «відділення» України. Нам нема від кого відділятися. Планета єдина. Людство єдине. Поруч — народи — брати. Від кого ж нам відділятися? Навпаки, ми ставимо питання про приєднання — приєднання України, Росії, Грузії, Латвії та інших братерських націй до єдиного духу людства.

— Ми за спілку, яка називається Союзом Радянських Соціалістичних Республік, а згодом трансформується у Братерство Вільних Народів Землі. Але **кожен народ** повинен бути в цій спілці **вільним чинником**, незалежним творчим духом. Лише при такій умові щезнуть ті деформації, що спотворюють стосунки між народами, сіють розбрат і підозріння. Коротше — народ повинен бути господарем своєї землі, своєї традиції, свого творчого спадкоємства, своєї волі до побудови кращого життя — для всіх, для кожного.

— Отже, найрадикальніша вимога духу української нації для себе і для братерських народів — **повна суверенність творчого прояву** у всіх сферах духовно-господарсь-

кого життя. Ніщо в світі не може зупинити втілення цієї ідеї в зримі форми історичної реальності.

— Як саме буде виявлятися соціальна трансформація поглиблення суверенітету тієї чи іншої нації — важко передбачити, і **не слід плянувати цього**. Сплячий велетень-народ має в серці своєму багато несподіванок для ворогів і для скептиків.

Але ясно одне: без вільної, мислячої, безстрашної людини не здійсниться жадна важлива акція історичної ваги. Тому особливу увагу треба приділити людині, її духові, її **правам**.

2. Л ю д и н а. Ї ї п р а в а

Химерна справа: у нас є не погана Конституція, наша країна підписала Загальну Деклярацію Прав Людини, Гельсінкські Угоди, — і в усіх цих документах без кінця повторюється про Права Людини, про те, що Людина **може і має право** і те й се і так далі, — а коли до діла — то всі ці права і можливості обертаються не лише в міраж, а в жорстокі удари. Вимагаючи те, що декляровано в **офіційних документах**, людина прирікає себе на вічні тортури. Себе і близьких своїх...

Страхітливий парадокс. Його погрібно вияснити.

А суть, безумовно, в тім, що **права** декляруються бюрократичною структурою, так би мовити, вирішуються на стіні, а не **впливають з самої правосвідомості людини**.

Наведемо найпримітивніший приклад.

Свобода слова, свобода волевиявлення, свобода виїзду і в'їзду і так далі...

Декляруючи ці **права**, державна структура нічого нового не сказала людині, а лише по-блюзнірському товкмачить їй те, що було притаманно кожній мислячій істоті у всі віки, та й не лише людині, а всьому сущому. Але якщо стихійна людина запитувала лише себе, «Бога в собі», щоб діяти так чи інакше, то тепер вона повинна питати **дозволу на свободу слова чи дії** у якогось книжкового черв'яка,

у чиновницької душі. А бюрократи, ясна річ, завжди знайдуть безліч параграфів та псевдозаконних гачків, щоб заборонити людині здійснення її волі.

Ілюстрація — сучасна ситуація.

Хочеш виїхати — ти ворог держави. Алеж держава — це моя добровільна домовленість з іншими; то хіба ж не ясно, що я можу **створити державу і ліквідувати державу**.

А якщо інші хочуть її зберегти, то це не означає, що вони повинні тримати в мишоловці своєї волі, бо тоді самі перетворюються на тюремщиків і рабів.

Думаєш інакше — ти ворог держави.

Алеж хіба у держави є **якась імперативна думка**, згідно з якою всі люди повинні мислити?

Мисль — блискавиця! Як можливо її узгодити з каноном? Хто каже, що він мислить **так, як велить держава**, — той зовсім не мислить, бо повторювати по-мавп'ячому чужі, навіть геніяльні думки, — це означає **стати папугою, грамофонною платівкою**.

Суть усіх тих міркувань у тому, що необхідно рішуче повернутися до **правосуб'єктивності людини**, що відображено й в статті 6 Загальної Деклярації Прав Людини, — і діяти у відповідності з **волею суб'єкта**, а не параграфу закону, створеного для затьмарення **права**, а не здійснення його.

Отже, всі деклярації конституції, міжнародних правових документів і т. д. щодо Прав Людини повинні трактуватися не як **право бюрократа дозволити** мені те або це, а як Право Людини обрушити на бюрократа меч закону, коли той чи інший чиновник забороняє **правове волевиявлення суб'єкта**. (Зрозуміло, ми не говоримо тут про явно злочинні зазіхання суб'єкта, спрямовані супроти інших людей, супроти їх **прав**).

Говорячи конкретно, ми вимагаємо:

— Вільного виїзду з батьківщини і повернення назад.

— Вільного розповсюдження своїх ідей і знайомства з ідеями інших людей,

— Вільного створення творчих, мистецьких, філософських, наукових асоціацій і розпуску їх,

— Вільної участі у формуванні свідомості народу і в справах держави,

— Вільної діяльності, спрямованої до всеоб'єднання духу людства на засадах братерства, любови й розуму.

Людина — дивовижна квітка еволюції. Її покликання до об'єднання розтерзаного з правіку світу у чарівний вінок краси і гармонії. Здійсненню цієї ідеї стоїть на заваді дух мілітаризму, новітнього імперіялізму та шовінізму. У грізний час, коли катастрофічно порушено екологічну, демографічну, енергетичну та економічну рівновагу планети, — необхідні дружні, самовіддані, щирі дії всіх народів та індивідумів.

Державні структури, котрі не розуміють, або не хочуть розуміти жаху ситуації, або злочинно ігнорують те розуміння, — такі структури є ворогами еволюції, а відтак — всього людства!

Отже, порушення права націй на самовизначення, на суверенне духовне життя, а також порушення права людини на суверенне волевиявлення, — **порушення космічного права**. Державна структура, винна в такому порушенні — є ворогом всього людства і підлягає нещадному історичному вирокowi — викреслення із скрижалів грядущого, все-світня ганьба і прокляття.

Нас дивує той спокій і байдужість, з якою державні діячі тих чи інших країн реагують на репресії в країнах, що підписали Гельсінкські Угоди. Ясно, що знущання над правами людини — рутинна для всіх держав, але така байдужість не повинна мати місця в ХХ сторіччі.

Невже комусь приємно бути ославленим новітніми ін-візитами та тиранами? Невже не приємніше, не людяні-

ше — відкрити темниці, ліквідувати цензуру, розігнати сту-качів та провокаторів, розвіяти страх, що оповив душу на-роду і заважає розправити на всю широчінь плечі?

Україна 1977-го року пропонує:

— Звільнити всіх політв'язаних і ліквідувати відпо-відні статті в Кримінальних Кодексах Союзу та Республік.

— Відкрити кордони країни для вільного виїзду та в'їзду.

— Відкрити річища для вільної інформації — науко-вої, мистецької, літературної, особистої та всякої іншої, яка не вражає права людини.

— Назавжди ліквідувати цензуру як реліктовий ін-ститут феудалізму, передавши видавництвам право не до-пускати на книжковий чи інший ринок мілітарної та пор-нографічної продукції.

— Ліквідувати смертну кару як прояв злочинності державної структури. Державна **не може народити життя, вона не має права і відбирати його**.

— Осудити на рівні Об'єднаних Націй саму ідею у б и в с т в а, а отже затаврувати будь-яку державу або особу, що прагне здійснити свої наміри з допомогою вбив-ства (війни) — як ворогів людства, що не мають права **ввійти** в спільне грядуще.

— В найближчі роки ліквідувати армії (крім вну-трішніх сил порядку) і створити всепланетне братерство **народів** на основі Об'єднаних Націй.

— Спільно вирішити економічні, екологічні, демогра-фічні та космологічні проблеми.

Пора прокинутися від бюрократичної сплячки і зба-гнути, що проблема однієї людини — є проблемою всього людства, — і виходити у всіх своїх діях з цієї **спільної для всіх основи**.

УКРАЇНА 77-ГО РОКУ сповнена найширших прагнень, бажань і волінь шле братерським народам на Београдському форумі свою любов і вітання.

15 лютого 1977 року

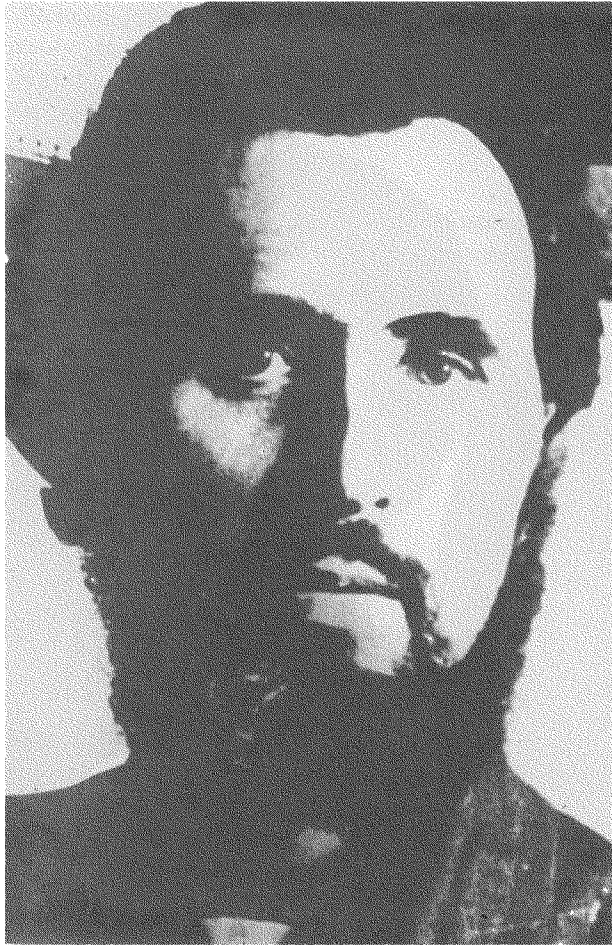
**Українська Громадська Група Сприяння
виконанню Гельсінкських Угод:**

*Олесь Бердник
Петро Григоренко
Іван Кандиба
Ніна Строкатова*

*Оксана Мешко
Левко Лук'яненко
Микола Матусевич
Мирослав Маринович*

Микола Руденко

Олесь Бердник

МАНІФЕСТ

Українського Правозахисного Руху

1977

П е р е д м о в а

Сьогодні минає рік з дня створення Української Правозахисної Групи. У цей короткий час вмістилося багато подій — грізних і радісних, присмних і трагічних. Були невдачі, були сумніви, була зневіра, були втрати ілюзій і жорстокий біль розлуки з друзями, з побратимами. Засуджено до великих термінів ув'язнення голову Групи поета Миколу Руденка і члена Групи учителя Олексія Тихого. Перебувають під слідством ще два члени Групи — інженер Мирослав Маринович та історик Микола Матусевич, репресовано мистецтвознавця Василя Барладяну та поета й художника Йосипа Терелю за контакти з Групою: першого засуджено до трьох років таборів, другого запроторено до сумнозвісної Дніпропетровської спецпсихолікарні. Сотні й сотні людей, знайомих з членами Групи, були неодноразово викликані в органи безпеки, піддані тискові, погрозам, провокаціям, багатьох видворено з Києва, звільнено з роботи тощо.

Досвід показав, що органи безпеки та інші репресивні організації нічого не навчилися, нічого не збагнули. Фальшива честь мундира затьмарила ясні і відкриті факти: Українська Правозахисна Група (Гельсінкі) — є добровільна асоціація однодумців, яка, у відповідності з конституційними основами, Гельсінкськими Угодами, Загальною Деклярацією Прав Людини та іншими міжнародними правовими актами, спрямовує свої зусилля до зміцнення пра-

ва, а, таким чином, до посилення авторитету рідної країни у світі. Жаден з учасників нашого руху не вчинив злочину перед народом, перед законом. Це стверджується й тим, що М. Руденка та О. Тихого досі тримають (другий місяць після Верховного Суду УРСР) у донецькій темниці, всіляко домагаючись від них каяття, відмежування від діяльності Групи, обіцяючи за це звільнення. Та факти одночасно стверджують, що йдеться не про злочин за с у д ж е н и х, а про страх бюрократичних спотворювачів права перед наростанням у широких верствах народу волелюбності й безстрашності. Щоб зупинити цей процес, що почався після смерті Й. Сталіна, необхідно зганьбити лідерів духовного розкріпачення. А зганьблений лідер — вже не лідер! Людина, яка вчора дала взірць сміливості, а нині зрадила власні ідеали, — така людина породжує в душах сучасників зневіру, сум'яття і деградацію.

Отож треба суворо засудити методи «викручування рук», з допомогою яких запопадливі співробітники держбезпеки намагаються умножити легіон відступників, а, таким чином, принизити духа народу, який їх породив...

Що ж далі? Чого ми досягли? Нікого не звільнили, але втратили багато друзів. Те ж саме очікує інших волелюбних людей. Логіка тверезого розуму веде до відмови від безперспективної, безрезультатної боротьби. «Лобом стіну не проб'єш!» — таку девізу ми чули не раз.

Проте цей критерій — досягнення якихось «видимих» результатів — ніколи ми не ставили в основу своєї діяльності. Ми одразу обрали критерій духовний. Не «що я з цього буду мати» — а «як я вестиму себе в грізній історичній ситуації, коли у вихорі глобальних подій визначаються долі індивідів та народів». Віддати душу за друзів своїх — ось шлях, який ми обрали безпóвотно!

Так лише космічний критерій придатний для осмислення пройденого, для утвердження нових стежок. Всі ми — люди — пливемо на земному кораблі серед сяючого зоряного океану всесвіту до розгадки тайни буття. Негоже пасажирам і морякам цього корабля забувати про основне

покликання носіїв розуму — збратати свій розірваний світ і готуватися до контакту з далекими системами, з іншими сферами.

Хтось зневажливо посміхнеться: яка співмірність — судово-поліційні акції в тій чи іншій країні і галактичні спіралі, що байдуже світять з далини?!

С п і в м і р н і с т ь п о в н а ! З'являючись, розбоєм, війнами, насиллям, безправністю не ввійти до сяючого дому всесвіту — ми так і лишимось на порозі космічної ери, якщо не подолаємо злочинної взаємоненависти та протистояння.

Ось такий критерій обирає наша Група, закликаючи всіх однодумців підтримати нас у боротьбі за право: взаєморозуміння, братерство між людьми і народами, терпіння у поєднанні різних точок зору, у знаходженні спільної основи для величних дій всеоб'єднання життя на землі.

З такими думками, з такими почуттями ми й приступаємо до викладу свого Маніфесту — світоглядного документу Групи.

1. Н а ш е к р е д о

Ми — українці — пройшли тяжкі історичні шляхи в минулому. Джерела приховані туманом віків або волею ворожих сил, — проте, наші культурно-духовні набутки, наша наука, філософія, наші прагнення, наша волелюбність та працелюбність, наші творчі дерзання, наша одвічна воля до суверенності стверджують, що ми — достойні брати в єдиній сім'ї народів і племен світу.

Висловлюючи своє к р е д о, нікого не принижуюмо, ні перед ким не возвеличуємось, а відкриваємо ширі обійми всім націям землі.

Така ширість має право на відстоювання своєї унікальності і непідлеглости. Народ Сковороди, Шевченка, України повинен розірвати кільце історичного ігнорування і вийти до вселенських обріїв діяння, мислення й творчості.

Як Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінк-

ських Угод та інших міжнародних правових документів, ми стверджуємо своє **к р е д о** на узгодженій всіма державами основі: **мир і безпека в Європі**. А відтак — у цілому світі!

Проте це — лише основа! А що буде на ній збудоване? І для кого? На міцній основі можна збудувати і оселю для радості і величезну в'язницю.

Український народ каже: «Міцна в'язниця — та чорт їй рад!»

Отже **мир і безпека** для радості, для щастя, для єдності народів землі, для суверенності кожного індивіда й кожного народу, для всебічного творчого самовияву. Так ми приходимо до висновку, що в основі кожної міжнародної правової дії стоїть людина, її право, і всі теперішні і грядущі герці будуть точитися довкола цього поняття.

Кому адресуємо ми наші документи, наші листи і послання? На кого сподіваємось? Чого жадасмо досягти своєю архіутопічною діяльністю?

Органи безпеки обвинувачують нас у зв'язку з іноземними розвідками, діячами, посольствами. Не варто заперечувати ці інсинуації: наші обвинувачі самі добре знають, що це не так! Ми лише дорослі діти, які все ще вірять у законність, у право, у людяність тощо. Ми все ще сподіваємось, що техногенна, індустріальна ера не повністю перемолола душі людей і серед грому нерозуміння й байдужості де-не-де можна почути голос любови й мужности.

Наші листи адресовані кожному, хто в океанській течії жорстокого життя помітить пляшку з клаптиком паперу, де написано заклик про допомогу. Проте, йдеться не про допомогу **к о н к р е т н о** нам, учасникам правозахисту, а нашому народові зокрема, і всім народам планети взагалі, — бо нехтування і руйнування права, як основи стосунків між мислячими істотами, дійшла до апогею.

Ті чи інші бюрократи в нашій країні дивуються: яке порушення права? Де воно? Звідки ці відщепенці, ці агенти імперіялізму, ці буржуазні переродженці взяли свої твердження про правопорушення? Прийнята, стверджена нова

конституція, там все гарантовано, там все обіцяно. Там навіть є слова про неприпустимість переслідування за критику!

Суть же в тім, що **м а ш т а б и** правопорушень так зросли, що це стало звичним, це стало своєрідним **законом**. Тепер, навпаки, дивуються і турбуються, коли десь, хтось дотримується закону. Це вважається дивацтвом або злочином.

Саме так: вимога змінити ситуацію у відповідності з правом, здається, безумною або злочинною. Яскравою ілюстрацією до цього твердження є суди над тими людьми, котрі, повіривши в конституційні гарантії, піднімали питання про ідею виходу України з Союзу РСР. Лише за висловлення ідеї «виходу», який гарантується **законом**, людей засуджували до розстрілу.

Де причина такого вражаючого парадоксу? Чому гарантії права не здійснюються?

Суть у тім, що ще в часи панування кліки Сталіна-Берії право було бюрократизовано і відчужено від людини, від народу. Це відчуження не подолано досі.

Ми стверджуємо **природність права людини**. Право неможливо абстрагувати від людини, відчуживши його у формі конституційних прерогатив. Право належить людині, а не державі, котра лише повинна захищати своїх громадян від узурпації того права.

Ось чому бюрократи, котрі милостиво «гарантують» ті чи інші права для своїх підлеглих, є узурпаторами найголовнішої сили буття: еволюційного духу саморозкриття.

Цілі народи потрапили в пастку псевдозакону, псевдоправа. Вони діють вже не в згоді з велінням власного ества, власної душі, а з волі указуючого перста того чи іншого узурпатора. Так омертвляється дух народу, і суспільство перетворюється в гігантську біологічну кібермашину...

2. У к р а ї н с ь к а с и т у а ц і я

Острах бере людей, коли вони торкаються питання про українську ситуацію. Ярлик «українського націоналіста» забезпечено, а з ним — відповідна реакція відповідних органів.

Проте, рано чи пізно слід буде говорити про національні права тієї чи іншої республіки Союзу. Краще, коли це буде раніше, коли вузлові проблеми можна розв'язати з допомогою права, а не у вихорі історичного катаклізму.

Бюрократи наливаються кров'ю, коли питання про Україну піднімають учасники правозахисту: — Якого біса вам потрібно? Не було й нема української проблеми. Україна — складова й невіддільна частина Союзу, вільна серед вільних, щаслива серед щасливих, член ООН, суверенна держава, у всіх кінцях співають її співаки, танцюють її танцюристи, вона добуває ого-го скільки сталі, чугуну, вугілля, м'яса, молока, зерна на душу населення.

Все це правда, доброді! Ми — одна з найбагатших, найзаможніших, най, най, най країн світу. І якби річ мовилася про харчі, житло, вугілля чи сталь, то, справді, якого лисого ділька тим українцям було б потрібно. Сиділи б ми собі по затишних хатах та смачно ремігали, перетравлюючи чергову порцію ковбаси, одбивних або червоної ікри.

Але нам, як це не дивно, мало ремігати і гикати від ситості, апльодуючи танцюристам у розцяцькованих козацьких свитках та шараварах. Наш погляд охоплює духовну реальність сучасності і з жахом піднімається до ясних зірок — Господніх очей, — благаючи дух всесвіту відповісти на зловісне запитання:

— Боже, куди поділася Україна? Що з нею сталося? Невже на цій землі проходили кобзарі, лише думою та піснею піднімаючи цілий народ на герць супроти напасників? Невже в оних селах народжувалися козаки, котрі вважали щастям віддати душу за друзів своїх, за матерів, за дітей, за ясні зорі, за тихі води? Невже цю землю сходить

Сковорода і Тарас малими босими ногами, готуючи душу народну до небувалої, горньої республіки духу?

Це не реторичний вигук! Це — біль серця.

Ми захоплюємося народною пісенною спадщиною, танцями, вишивками, килимами, народними умільцями, але **все це створено колись, у часи найбільших лихоліть, серед клекоту вічного бою.**

Тепер майже нічого подібного не твориться.

Проїдьте по селах України. Ви не почуєте вечорами пісень, які ще два-три десятиліття тому лунали щонаочі над нашою землею аж до ранку. Більш того — сучасне покоління не співає тих пісень, що їх експлуатують офіційні співаки, репрезентуючи Україну в інших країнах. Спробуйте записати фолкльорну спадщину **тепер** з вуст народу: можливо, дві-три сотні пісень з с о т н і т и с я ч ще вдасться відтворити. Якби не праця дореволюційних та деяких пореволюційних фолкльористів, то цілий океан народного духу випарувався б у ніщо. Спробуйте відтворити нині казки, які наш народ проніс крізь т и с я ч о л і т т я! Лише завдяки літературним записам пощастило врятувати цей безцінний скарб.

Чи можливо таке в Індії? Або в Ірані? Або в Японії?

Там з вуст народних можна повністю відтворити сотні тисяч рядків вед, епічних поем, філософських праць учителів минулого, тисячолітніх звичаїв, пісень, переказів. Там оберігається жива спадщина культури сотень і сотень поколінь. І це після віків іноземного гноблення!

Ми втратили живий дух минулого всього за півсотні років. Це — неймовірна трагедія і ганьба!

Кому потрібні ці втрати? Хто має зиск і радість від того, що на вселенському дереві буття відсохне і вилігне пишна вітка прадавньої української культури?

Все вищесказане — не вигадка, не наклеп, не перебільшення. Йдеться не про **радянську владу**, до якої одразу причіплюють свої обвинувачення бюрократичні сторожі. Йдеться про вражаючий історичний феномен деградації цілого народу під пресом бюрократичних узорпаторів: ма-

сове відречення від рідної мови, посилання дітей до російських шкіл, зневага до рідної культури і літератури, а відтак — цинізм і збайдужіння до духовних проблем, масовий алкоголізм, культ речей і споживацької ідеології, підкупність, сексуальне розлілля юного покоління.

Ми одразу ж вкажемо з повною дружністю, що російська мова й культура до цього не має прямого відношення. Російський народ знаходиться в такому ж катастрофічному стані, і нема йому радості від того, що мільйони українських чи башкирських перевертнів ввіллюються до його мовної чи культурної стихії: вони лише засміять російську народну криницю, і рано чи пізно доведеться народові Толстого і Пушкіна чистити своє джерело від чужорідних покидьків!

Хто ж винен у тяжких духовних злочинах супроти нашого народу та інших народів-братів? Де той важіль, який зміг би повернути млин історії назустріч вітрові оновлення і піднесення?

Винуватець один: бюрократична структура суспільства, створена ще Сталіном, інерція котрої ще досі не подолана. Це — своєрідна підпільна кібернетична машина, бюрократичний супермозок, суспільний комп'ютер, який узурпував привілеї і права народовладдя і прикрився ідеями цього народовладдя. Конкретно це хитрі буржуа, котрі захоплюють будь-які важливі місця в соціумі, мають кругову поруку між собою, виставляючи супроти кожного опозиціонера жупел «антирадянщини», хоч самі і є найлютішими ворогами правдивої ідеї **народовладдя**. Їх же багато, їх мільйони, вони пронизали всі ланки управління і духовного вливу і розтлінно діють на живий дух народу. Боротьба супроти них, здається, безперспективною. Проте, це лише, здається. Бюрократичний дракон не має за душею жадних цінностей — всі його аргументи зводяться до здоровенної довбні каральних органів. Ось тут, у цій довбні, і захована смерть бюрократичного Кашея! Парадокс, але це так!

Суть у тім, щоб не виходити на прю з тим Кашеєм, не просити від нього якихось привілеїв та прав. Зневаживши переслідування і смерть, слід утверджувати в змертвілій душі народу **розуміння своєї всевладности і всеправности**. Кашей теж виростає з того самого лона, що і борщі за право: якщо ми утвердимо право духу, то паперові дракони шезнуть — рано чи пізно це станеться!

Проте, є на всіх шаблях державної ієрархії розумні і щирі люди: до них ми звертаємося з дружнім закликом — давайте разом утверджувати суспільство радості, правди і братерства. Не на шпальтах закордонних газет, не в кулюарах міжнародних організацій стверджується грядуща доля наших народів, а в живому у серці живих **с и н і в н а ц і ї**.

Таким діячам ми адресуємо деякі свої пропозиції в галузі зміцнення права, при здійсненні яких, як нам, здається можна було б загнудати бюрократичного дракона і оновити суть революційного народоправства.

3. Н а ш і п р о п о з и ц і ї

Ми схвально поставилися до нової Конституції, але разом з тим вважаємо, що текст, який затверджено, має багато недоліків і потребує значних доповнень.

Документ побудовано на основі буржуазного права, яке передбачає гегемонію держави в житті суспільства і превалювання цієї держави над собою. **Саме це** й дозволяє тим чи іншим бююкратам — службовцям державної машини — виступати від імені **всього соціуму**, узурпуючи право людини.

Ми вважаємо, що право має передбачити **примат особи** і другорядність держави, бо **практично особа** — єдина **реальність** і цінність буття і єдина цінність права.

Держава, як ми вже сказали, повинна стати лише **гарантом свободи й суверенности особи та народів, які входять до СРСР**.

Необхідно також ліквідувати пункт про централізацію, про обов'язковість рішень вищестоячих організацій для нижчестоячих. І кожна особа, і кожна організація повинні бути суверенними і приймати те чи інше рішення лише тоді, коли воно прийняте для особи чи організації.

Творчі кооперативи, ради, вільні асоціації творців, учених, трударів складають основу суспільства, і саме вони повинні **визначати в сукупності мету й напрямок розвитку соціуму.**

Партія повинна мати лише моральну владу, яка ґрунтується на переконливості й науковості, але не на імперативі насилля й примусу.

Слід забрати від держави право власності, бо практично таке право належить чиновникам і бюрократам, які використовують його для особистих, споживацьких інтересів.

Передати право власності народові:

з е м л ю — кооперативам, колгоспам, індивідуальним власникам, тим чи іншим організаціям, інститутам, академіям, школам, громадам, які користуються землею і доглядають її відповідно до законів екологічної рівноваги (що їх треба виробити).

П р о м и с л о в і с т ь — передати робітничим громадам, інженерним асоціаціям, кооперативним фірмам, індивідуальним ініціаторам (без права експлуатації чужої праці).

Видавництва, школи, радіо, телебачення, вищі учбові заклади тощо — передати творчим асоціаціям учених, письменників, художників, студентів, педагогів, журналістів і т. д.

Держава, доки вона існує, може бути лише охоронцем природних прав народних творчих об'єднань, про які ми згадали, та ще допомагати в к о о р д и н а ц і ї загальносуспільних зусиль.

Вже нині слід створити н а д д е р ж а в о ю (в республіках і в Союзі) Ради Координації:

Екологічну Раду,

Економічну Раду,
Енергетичну Раду,
Демографічну Раду,
Космічну Раду,

до яких ввійдуть найавторитетніші представники відповідних галузей. Рішення цих Рад повинні бути обов'язкові для держави.

Екологічна Рада повинна суворо визначити екологічний стан країни відповідно до **точних фактів** сьогодення і виробити альтернативні рекомендації для всіх сфер суспільства та його життя з метою зупинити екологічну катастрофу, що загрожує планеті. Наприклад — створити заповідні альтернативні зони для нових еволюційних експериментів, для пошуків альтернативних шляхів у галузі біології, психології, енергетики, генетики, селекції, інтродукції рослин, створення нових видів тощо. У таких зонах вже тепер можна давати повитовх принципово новим еволюційним циклам — світова наука визріла для таких держав.

Екологічна Рада повинна також рекомендувати повністю і назавжди заборонити полювання, яке знищило тваринний світ землі і сформувало психологічний тип людини-вбивці. Вважати вбивство тварин — особливо теплокровних — злочином. Безглузду руйнацію рослинного світу теж слід вважати злочином: дозволяти експлуатацію лісів та луґів лише з умовою їх повного природного відновлення.

Економічна та Енергетична Ради повинні визначити економічні та енергетичні ресурси країни і визначити рекомендації для максимальної деснергетизації суспільства, — тобто, там, де можна, обходитися без машин, без використання палива, без дурної трати дорогоцінних копалин, переглянути необхідність масових перевозок тих чи інших матеріалів на тисячі кілометрів, розглянути можливість місцевих розробок. Зупинити ріст індустріальних центрів, міст, почати розселення людей на периферію, у природні умови, використовуючи високу культуру будівництва, архітектури, побуту й

потреб людини. Саме ці масштабні заходи можуть воскресити духовно-творчий потенціал українського народу і братських народів.

Демографічна Рада в спів'єдності з антропологами, педагогами, психологами, соціологами повинна визначити основні напрямки буття людини і давати рекомендації суспільству відповідно до цих загальнолюдських тенденцій.

Космічна Рада плянуватиме грядущі дослідження інших світів, можливості контакту з розумом іншої сфери, футурологічні передбачення наслідків такого контакту, нові форми співжиття при космічному ступені буття.

Проте, всі ці «утопічні» речі повиснуть у просторі, якщо не ствердити національні права людини і громадянина. Законодавчі акти і перш за все Конституція, передбачаючи якнайповніший розвиток особи і народу, який дає цій особі мову, тіло, образ людини, культуру, історичну традицію, матір, батька, братів, сестер, спадкоємність еволюції, — повинні **недвозначно визначити** в і ч н і с т ь нації як основи буття сучасної, земної людини, повну духовну суверенність нації понад інтересами держави (тимчасовість якої слід завжди підкреслювати), нерозривність культури з нацією. Інтернаціональне, всесвітнє складається з національного, індивідуального — тому націю та її прояви в сфері культури треба всебічно оберігати, як корінь людської культури взагалі.

Сюди ж стосується проблема громадянства. Слід визнати лише одно громадянство — духовне: приналежність до духу певної нації землі, з яким **творчо** з'єднана людина. Держава однаково повинна ставитися до всіх людей, що живуть на її території — чи вони тутешні, чи прибульці з-за кордону. Універсальною правосуб'єктивністю хай користується кожна психічно здорова людина.

Кожна людина має право покинути рідну країну і повернутися назад без дозволу держави.

Слід також внести поправки щодо рівноправності жінки. Не рівні права повинна мати жінка, а **повні права**. Рівність прав для жінки обертається її нещадною експлуата-

цією. Враховуючи те, що жінка — мати нових поколінь, **треба** створити для неї полегшені умови праці, відпочинку, виховання дітей тощо. **Обов'язково** ввести достатню пенсію для матерів, які змушені були віддати все життя для виховання дітей.

Слід доповнити у законі право національної рівності. **Ввести 15 державних мов** (по числу республік). **Ввести національні військові формування**. Відповідно ввести документацію, видавничу справу тощо. **Завести національні школи для тих груп людей, які потрапляють з тієї чи іншої причини в чужомовну стихію**. (Наприклад, мільйони українців за межами України — у РРФСР, Казахстані тощо, не мають **жодної** школи з рідною мовою навчання). Слід також визначити в правових актах злочинність ідеї асиміляції того чи іншого народу. Ідею зближення народів ми розуміємо лише як відсутність антагонізму і духовне братерство в сфері творчості і пізнання.

Особливу увагу при доповненні сучасного законодавства слід звернути на **Права Людини**. Ми вже казали, що не держава дарує те чи інше право громадянинові, а лише захищає природне право людини: право на працю, право на пізнання, право на житло, право на всебічну творчість і саморозкриття.

Слід ліквідувати цензуру. Це — страхітливий бюрократичний бар'єр для творчого духу. Цивілізоване суспільство не може мати цензури, якщо воно хоче йти в передніх шеренгах еволюційного походу.

Союз Республік — велике історичне завоювання наших народів. Проте, під його прикриттям чинено страхітливі злочини супроти тих чи інших націй, зокрема супроти України (штучні голодівки, мільйони розстріляних, репресованих, переслідуваних). Отже, щоб цього не було знову, треба поглибити — й дуже! — **права націй**. Право виходу з Союзу тієї чи іншої нації необхідно обумовити конкретним механізмом такого можливого виходу. Ввести в закон вказівку про **недопустимість переслідування за**

ідею виходу (відповідних прецедентів досить у минулому й тепер).

Ми ставимо також питання про розширення суверенітету всіх республік, в тому числі й Росії. Зокрема, до ООН повинні вступити на рівних правах з Україною та Білорусією всі республіки, в тому числі й Росія. Те, що Росія досі не є членом Об'єднаних Націй, слід відзначити як вражаючій правовий парадокс сучасності. Цей факт також показує цинізм бюрократів, котрі ототожують Росію з Союзом. Росіянам слід задуматись **над фактом**, який ми згадали...

І, нарешті, законодавство. Його повинні розроблювати вільно обрані депутати народу. Ось тут і закрита собачка, яку так довго експлуатують бюрократи. Ми досі не бачили виборів. Вибори повинні бути **в и б о р о м** прийнятного кандидата, а не затвердженням одного, заздальгідь підготовленого. З допомогою цієї цинічної маніпуляції десятками років залишаються на керівних постах одні й ті ж бюрократи, котрі жахаються самої думки про можливість відставки.

Динамічна зміна керівництва повинна стати **законом**. Наші республіки мають тьму тьмушу прекрасних кадрів у сфері науки, педагогіки, господарювання тощо. Досить лише усунути бюрократичних узурпаторів з їхніх місць, як союз республік титанічними кроками ринеться у небуваллий політ до нових обрив творчості, радості і пізнання. Разом з тим при умові динамічної зміни керівництва **ніхто не посміє використати каральні органи** для неправедних акцій розправи над інакдумцями та опозиціонерами.

Ми вважаємо, що наше суспільство досить визріло в духовному пляні, не зважаючи на деградацію великої частини людей. І оновлення можна було б небачено прискорити, якби, не відкладаючи, децентралізувати суспільне життя, посиливши самоуправління і функції народоправства.

Гігантський каральний апарат держави (держбезпека, прокуратура, суди, органи внутрішніх справ тощо) захи-

кавлений у самозбереженні, тому велика частина його діяльності може бути легко передана народним комісіям контролю.

Наприклад, ми певні, що при повній демократизації суспільного життя, при ліквідації бюрократично-номенклятурної касты, наша країна змогла б вільно піти на лібералізацію каральної структури. Можна б повністю ліквідувати суд, залишивши лише товариські суди, на чолі яких стануть досвідчені, гуманні правознавці. Ліквідувати прокуратуру, передавши її функції народному контролю. Ліквідувати в'язниці, залишивши покищо лише адміністративні поселення. Ліквідувати вищу міру покарання, бо, вбиваючи злочинця, держава сама стає на рівні з ним.

Слід також припинити багатоплянову діяльність держбезпеки щодо контролю за духовним життям народу, нагромадження досьє, підслуховування розмов, використання провокаторів, стукачів і т. д. Вся ця діяльність лише компромітує соціалізм і є страх і розлад в суспільстві.

Визріла необхідність скликати надзвичайний з'їзд республік для поглиблення прав і суверенітету націй і народів, які входять до Союзу. Варто було б чітко визначити роллю російської мови в житті країни, однозначно вказавши, що використання її, як засобу міжнаціонального єднання, не узурпує прав інших мов і не стане ніколи засобом для їхнього знищення чи деградації.

З цією ж самою метою слід було б побудувати нове місто — столицю РСР (десь на кордоні між Росією, Білорусією, Україною), бо Москва, як столиця Росії, не може рівноцінно виконувати обов'язки столиці всього братерства. Така столиця могла б бути суверенною адміністративною одиницею з багатонаціональним керівництвом.

П і д с у м к и

Ми на порозі космічної ери. Людство вже пробує прогулюватися поза околицями землі, заглядає за межі со-

няшної системи, мріє про контакт з братами по розуму.

Проте, вирішальні кроки неможливо робити, не об'єднавши ноосфери землі, тобто сфери розуму. В надра всесвіту не пройде ідеологічна виключність, агресивне марнолюбство, жадоба всепідкорення. Туди пройде лише людина мудра, людина любляча, сповнена духом єдності й радості.

Чи можлива поява такої люблячої людини в умовах розтерзаного світу, коли філософська чи соціальна думка, що не вкладається в прокрустове ложе ортодоксальних догм, вважається злочином, коли борці за Права Людини знемагають у в'язницях, коли творча думка знемагає у лябіринті споживацьких програм, коли над світом навис привид ядерної катастрофи?

Така людина була завжди на землі. Вона дрімає в серці кожної **нормальної** людини, і лише духовна сліпота заважає збагнути цей космічний факт і визнати його примат.

Підписання тих чи інших папірців про розброєння, про скорочення запасів зброї тощо не змінить ситуації. Корінь проблеми сягає серця мислячої істоти та її дальшої долі. Критерій буття і об'єднання світу понад всякими ідеологіями — ось єдиний шлях. Ідеологічний герць слід припинити, бо як зможуть фізично співіснувати **духовно несумісні світи** й люди, що населяють їх? Цю проблему треба оголити і збагнути.

Ще раз скажемо: свобода духовного розкриття і спільний всепланетний критерій — ось **це** вихід! А для цього необхідно з усією серйозністю утвердити **Права Людини** і захистити їх. Доки людина зневажена — всі благі побажання миру й безпеки, соціальної справедливості та прогресу — будуть лише стежками, що ведуть до пекла. А з

пекла, як відомо, виходу вже нема. Слід про це подумати тепер, доки сатанинські ворота не зачинилися за нами...*)

9 листопада 1977
Київ, Україна

Олесь **БЕРДНИК**

---

*) Маніфест Українського Правозахисного Руху не був узгоджений з іншими членами київської Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, але він був написаний від імені цієї Групи.

Священик Василь Романюк

ІСТОРИЧНА ДОЛЯ УКРАЇНИ

Лист українських політв'язнів

Спроба узагальнення

Сьогодні, на протязі порівняно невеликого відрізка часу, який ми пережили, видно, що національне відродження 60-70 рр. залишить помітний слід в історії нашого народу.

Початок 60 рр. — період перших паростків національного пробудження по тяжким моральним і фізичним лихолітті, яке пережила Україна в 30-40 рр., коли з нечуваною, дикою жорстокістю придушено будь-які прояви національного духу.

Декілька десятків дисидентів 60 рр. були тими ясними променями серед кромішньої темряви, котрі показали, що ідеї і почуття нації не знищені, що Україна живе.

Уже сотні, а може, й тисячі іншодумців у 70-х рр. підхопили, як прапор, їх зусилля до духовного і культурного піднесення цілого народу. Під словом «дисидент» розуміється людину, котра змагає до поліпшення становища в будь-якій ділянці життя і відверто висловлює свої думки і переконання. Це не тільки політв'язні.

Ми не вважаємо дисидентами всіх незадоволених наявним станом речей (таких багато мільйонів), а лише тих, хто відкрито говорить про них. А втім, ця багатоліка ма-

са була ідейно аморфною, політично безбарвною і мала спонтанний характер.

Досі не створено ні одного документу, який, хоч би в загальній формі, висловлював більше чи менше загальні ідеї хоча б маленької групи українських патріотів. Настав час голосно сказати про те, що нас переслідують і жорстоко карають за переконання, але і конкретно заявити про наші прагнення й ідеї, пориви й цілі.

Інтенсивність дисидентського руху в 70 рр. є наслідком посиленого натиску на національну культуру і повороту до сталінських методів боротьби з іншодумцями — беззаконня, репресії, безрозсудна жорстокість, повна погорда до громадської думки, як всередині країни, так і в цілому світі. З цих причин нетяжко передбачити дальші виступи в обороні національних прав і свобод. Отже, нові репресії, нові хвилі арештів.

Але сповільнити руху неможливо репресіями. Жертви запалюють, а не спопеляють серця. Українці повинні б, накінець, мати право свободно жити на рідній землі, користуватися рідною мовою, обстоювати національні традиції, побільшувати усю духовну спадщину, одержану від предків, захищати від осквернення свої національні святощі.

Московський шовінізм виправдує проведення духовного геноциду проти нашої нації марксизмом-ленінізмом у формі сталінського більшовизму — найпотворнішої і найбільше реакційної ідеї сучасності.

Ситуація, яка склалася на Україні, зобов'язує всіх українських патріотів, як на батьківщині, так і поза її межами, взяти на себе моральну відповідальність за долю нації. А оскільки репресії і кривавий терор можуть перекинутися й на інші народи, ми несемо відповідальність і перед усім людством.

Настав час заявити про наші намагання і зобов'язання, які накладає на нас звання борців за громадські права. Ми — демократи. Для нас вищими принципами громадського і національного співжиття є Загальна Деклярація

Прав Людини ООН, пакти і документи ООН про суверенність і незалежність націй і народів.

Ми відмежуємося від політики КПРС у національному питанні, трактуванні поняття демократії, так званих теорій розвитку національних літератур, мистецтва, науки, освіти.

Для нас противні і несприйнятливі всі види тиранії, диктатур і нехтування правами будь-яких націй і народів, ігнорування Прав Людини. Нам близьке і зрозуміле прагнення всіх народів до незалежності, підтримка цих прагнень демократичними країнами і ООН.

Ми проти: підтримки боротьби за незалежність танками і ракетами, нав'язування колишнім пригнобленим народам певних ідеологій, диктатур, способу життя; незалежності, яка завойовується ціною мільйонів жертв, братовбивчих воєн, мільйонів емігрантів, мільйонів політ'язнів.

Ми вдячні всім народам, урядам, партіям і поодиноким громадським діячам в усьому світі за підтримку боротьби за незалежність народів, зокрема українського. У першу чергу ми вдячні народам, громадськості і урядові США і Канади.

Ми віримо, що зусиллям самого українського народу при моральній підтримці інших народів СРСР, у тому числі і російського, народів демократичних країн і ООН, Україна швидко здобуде незалежність і займе належне їй місце в колі великих демократичних країн світу.

ІСТОРИЧНА ДОЛЯ УКРАЇНИ

Україну протягом ряду сторіч вважала царська бюрократія невід'ємною складовою частиною Росії. Її самобутності, державності, культури, традиції, мови — офіційно не признавали, будь-які прояви національного життя забороняли.

Тепер Україну голосно проголошується суверенною державою, багато говориться про розквіт, але паралельно

із злиттям постійно нав'язується думку, що Україна постійно живе тільки завдяки Росії під гаслом «навіки разом» з Росією.

Україна — країна з більше чим тисячолітньою історією. Українські племена, нарід, нація від непам'ятних часів мали свою землю (територію), віру, мову, традиції, особливий психологічний склад, антропологічні ознаки, які відокремлюють їх від інших народів, у тому числі і слов'янських.

Різноманітні назви і самоназви українців: русичі, черкаси, козаки, русини, рутенці, малороси (і навіть образлива кличка: хахли), не заперечують нашої самобутности, не зменшують нашого права на існування як окремої нації, нашого обов'язку розвиватися і вносити свій вклад до загальнолюдської скарбниці духовного і культурного життя планети.

Україна була могутньою державою під назвою «Русь» або «Київська Русь». У відмінності від інших держав того часу вона не мала агресивних прагнень, не мала плянів світового господарства і поширення території коштом земель інших народів.

У складі литовської держави українці не були пригнобленим народом, свobodно господарювали на своїй землі, множилися і свobodно розвивали свій дух і свою культуру. Українська літературна мова була офіційною державною мовою того часу.

Після об'єднання Литви з Польшею за спиною українського народу почалося економічне гноблення, спроби заступити православ'я католицизмом і нав'язати польську мову. Це призвело до загальнонаціональної боротьби під проводом Б. Хмельницького.

Український народ здобув повну перемогу, і Б. Хмельницький уклав союз з московським царем у 1654 р. на основі березневих угод. Статті договору московський уряд постійно порушував, а цар Петро I ігнорував їх повністю, чим Україна була перемінена в одну з провінцій Російської імперії. Україна втратила цілу автономію, адміні-

стративну самоуправу (міста — магдебурське право), економічну незалежність.

Українська церква попала в залежність від московського патріарха. Указом Петра I заборонено українську мову в церкві і в науці.

Внаслідок лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р., в якій не останню роль відіграли українські політичні партії і поодинокі революціонери-українці, зформувалась Українська Народна Республіка на чолі з Центральною Радою, як автономна держава демократичної Росії.

21 січня 1918 року УНР проголосила себе незалежною соборною українською державою. Внаслідок громадянської війни і воєнної поразки Україна була проголошена соціалістичною республікою з більшовиками на чолі — складовою частиною РКП (б). 30 грудня 1922 р., згідно з договором про створення СРСР, Україна входила в його склад як суверенна національна держава.

Кожна з соціалістичних республік залишалася суверенною щодо економіки, культури, науки, освіти. Для загальної боротьби проти зовнішніх ворогів об'єдналися військові сили (національні військові формації під союзним командуванням) і дипломатія.

ВКП(б) на чолі зі Сталіном до 1937 р. шляхом винищення української національної інтелігенції, партійних і господарських кадрів, зліквідувала всі суверенні автономні права України, в тому числі і національну армію.

Розкулачування, штучний голод 1933 р., війна з фашистською Німеччиною і післявоєнні репресії, зокрема в західних областях, коштували українському народові біля 17 мільйонів жертв.

Українці — один з найбільше свobodолюбних, демократичних за своїм життєвим укладом, трудолюбних і миролюбних народів світу. Понад 300 років трагічна доля його в умовах поділу між міцними сусідами (Росія, Польща, Австро-Угорщина, Румунія, Чехо-Словаччина), при інтенсивних намаганнях асиміляції, не знищила прихованих

українцем мови, віри, традицій, прагнення до незалежності й демократії.

Україна мусить стати незалежною, демократичною, духовно багатою, матеріально забезпеченою, з високим рівнем розвитку освіти, науки, національною за суттю, змістом і формою культури державою.

Кожній людині, групі людей, підприємству, селу, кожній територіальній одиниці повинні бути забезпечені можливості свobodно і без обмежень користуватися громадянськими, соціальними і політичними правами, собі на користь і нікому на шкоду.

Щоб Україна була в мирі і дружбі з усіма державами планети, обмінювалась з усіма народами в галузі матеріального виробництва, науки і культури.

Щоб Україна щедро і гостинно могла приймати в себе громадян всіх країн світу, а її громадяни могли відвідувати країни на всіх континентах.

Щоб громадян виховувала сім'я, школа, церква, суспільство, а не вулиця, концлагер, тюрма.

МОЖЛИВІ ФОРМИ ОПОРУ

Кожний чоловік, група людей, поодинокий народ керуються певними нормами моралі. Ми, українські політ'яжні, уся вина котрих полягає в обороні рідного слова, літературної творчості, відстоювання прав людини і свого народу, вважаємо доцільним і абсолютно необхідним для рятування від духовного і культурного знищення такі норми поведінки для українця (ки):

— Уживання тільки рідної мови на рідній землі і цим укріплення себе і свого народу.

— Не віддавати дітей на науку до дитячих садків і шкіл з російською мовою навчання, добиватися шкіл і дошкільних установ з рідною мовою або вчити дітей самим.

— Відмовлятися від навчання в школах і інших навчальних заведеннях з російською мовою навчання, доби-

ватися шкіл, технікумів, вузів з рідною мовою і вчитися самостійно, здаючи екстерном.

— Спілкуватися рідною мовою не тільки в колі сім'ї, але й на праці, у громадській діяльності, на вулиці.

— Не відвідувати театру, кіна, концертів на російській мові, оскільки вони негативно впливають на культуру усної мови, особливо дітей і молоді. Те саме стосується до теле — і радіопередач.

— Стримуватися від горілки, лихословлення, курення тютюну.

— Не користуватися предметами розкоші, особливо такими, які не мають художнього значення і не приносять користі (легковими автомобілями, дорогими килимами, кришталевими виробами, модерними меблями, багатотомними видавництвами творів, яких ніхто не читає, фортепіанми, на яких ніхто не грає).

— Не накопичувати грошей і коштовностей заради них самих, а помагати людям, що попали в біду, талановитим дітям і молоді, батьки котрих не мають можливості забезпечити нормальні умови для освіти і розвитку творчих завдатків і т. д.

— Відмовлятися від праці в установах, навчальних заведеннях, громадських організаціях, де гребують українською мовою, традиціями народу, правами людини.

— Відмовлятися від служби в армії поза межами України і від командирів, котрі не говорять українською мовою.

— Відмовлятися працювати понад установлену законом норму часу — 41 годину на тиждень, і у вихідні дні, у тому числі і в сільському господарстві.

— Не виїжджати на роботу поза межі України.

— Відстоювати своє право, право інших людей, свободу, честь, гідність, відстоювати суверенітет України.

— Виявляти і оголошувати які б це не були порушення закону, від кого вони не виходили б.

Пропоновані вище форми опору політиці і практиці бюрократії, спрямовані на духовне і культурне знищення

української нації, не передбачені жадним законом як злочин.

Однак бюрократи і КДБісти можуть переслідувати за ними звільненням з праці, шельмуванням на зборах, пониженням на посаді і в зарплаті, залякуванням, а іноді і судовою розправою. Але де ж, коли була без жертв здобута воля? Хіба пристойно жити дрижачою твариною, турботами шлунку, вирощувати дітей, безрідних дітей ХХ сторіччя?

У випадку, коли хто-небудь із адміністрації, партійних, комсомольських чи профспілкових діячів, міліція, прокурори, КДБ — цікавляться вашими переконаннями, поглядами, друзями, художніми смаками і т. п. — це слід розглядати як обвинувачення або спробу при вашій допомозі обвинуватити кого-небудь іншого. У таких випадках:

1) Не давати ніяких вияснень до пред'явлення конкретного обвинувачення, санкціонованого прокурором.

2) Не давати ніяких свідчень, у тому числі і позитивних, щодо осіб звинувачених в іншодуманні, релігійних переконаннях, націоналізмі. (Це не стосується звинувачень в убивстві, грабежі, хуліганстві і шпіонажі).

3) Не вірити в чесність, порядність і законність дій слідчого, не перевірявши Карно-Процесуальний Кодекс.

4) Не боятися кари і навіть смерті за неіснуючий злочин, бо така кара звеличує покараного і показує тисячам і мільйонам людей правдиве лице катів.

5) Не виторговувати зм'якшення кари шляхом приниження, наговорів на себе або звинувачення інших людей.

6) Відмовлятися від будь-яких розмов без запису в протоколі допиту свідка, точно з повною відповідальністю з законом конкретного обвинувачення.

7) Підозрілий КДБістами вже практично присуджений засуджений. Усі дальші дії — прокурорський нагляд, суд — пуста формальність.

8) Підозрілий, обвинувачений, підсудний мають право знати закони. Треба вимагати, вивчати і використовувати

потрібні статті КК і КПК з коментарями, Загальну Декларацію Прав Людини, Конституцію.

9) Всі відповіді на питання слідчого записувати власноручно. У протоколах записувати всі порушення закону слідчими, прокурором і іншими органами.

10) Кожне порушення закону слідчим, прокурором і ін. оскаржити у всіх інституціях.

11) Відстоювати свої переконання, складені на письмі, або відмовлятися від них, не даючи жадних підстав для підозріння в одностудстві або співпраці будь-яких осіб, у тому числі ворожо настроєних супроти вас.

12) На судовому засіданні спростовувати обвинувачення, вказувати на порушення закону слідчими, прокурорами і ін., оскаржувати перед усіма інстанціями, відмовлятися від послуг адвоката, котрий признав доказаною вину підсудного, тоді коли сам підсудний винуватим себе не визнає. Підсудний має право довірити свою оборону будь-кому із родичів або юристів з інших країн.

«Кожний, хто йде служити народові, тим самим надіває на себе терновий вінець» — М. Драго.

Терновим вінцем для того, хто, так само як ми, піде служити своєму народові, може бути концлагер, тюрма, заслання у Сибір. Це довгі роки поза межами вітчизни, грати, колючий дріт, каторжні роботи, провокації КДБ, намагання принизити людську гідність, позбавлення зв'язку зі світом і зносин з рідними, обмеження можливості користуватися літературою, голод, карцер.

Відомі всім із кінофільмів, матеріалів художніх творів страхіття і злигодні політичних каторжників до 1917 року були б найбільшим благом для сьогоднішніх в'язнів совісти.

Багато несе свій хрест уже не перше десятиріччя. Всі ми — смертники. Без боротьби за законність, за Права Людини, за право нашого народу на життя ми не маємо надії не тільки на життя, гідне людини, але і на існування без ґрат і дроту.

Ми дотримуємося таких норм етики ув'язнених:

1) Постійно працювати над підвищенням свого інтелектуального рівня, набувати знань в улюблених галузях науки, ділитися з іншими ув'язненими і рідними своїми знаннями, займатися творчою працею.

2) Дотримуватися загальнолюдських норм моралі.

3) Вбачати в кожному ув'язненому рівного собі мученика, не пригноблювати, не ображувати, а намагатися допомогти, якщо можеш, або оборонити у випадку несправедливого нападу на нього адміністрації, КДБ або аморальних в'язнів, войовничих стукачів чи свідомих рабів адміністрації.

4) На випадок утисків кожний явочним порядком переходить на статус політв'язня, якого до нинішнього часу не признає влада в СРСР.

5) Недопустимі які б це не були випадки проти інших політв'язнів за ознакою раси, національності, мови, переконань і віри.

Презирства і ганьби заслуговує лише та людина, котра чинить зло іншим політв'язням співпрацею з КДБ і адміністрацією.

6) Бійки і наклепи один на одного, намагання нав'язати кому-небудь свою волю — огидні явища і недопустимі в середовищі політв'язнів.

7) Політв'язні, згідно з законом, перебувають окремо від кримінальних злочинців, і намагання тримати їх разом повинно відкидатися без усяких компромісів.

8) Політв'язень — совість нації, і тому його поведінка спосіб життя, мораль...(не чітко — Вид.).

Досвід показує, що й один у полі воїн. Будь-який арешт, трус, навіть просто виклик до КДБ або прокуратури за іншодумання збуджують думку багатьох людей, показуючи, що відважне, правдиве слово знаходить відгук у серцях сотень, а іноді і тисячів і більше чесних людей, що слово для КДБ страшніше від найдосконаліших військ, сучасної воєнної техніки, водневої і невтронної бомби.

До людей, які, переборовши страх, говорять рідною

мовою, відстоюють права свого народу на життя, свободу, традиції, культуру, економічний розвиток, порядні і чесні громадяни відносяться з пошаною.

Будь-який суд (розправа), не зважаючи на всі заходи засекречення, не залишаються таємницею, їх широко обговорюють на Україні і далеко поза її межами.

Не треба порушувати законів. Вистачить користуватися законами, які проголосила Конституція СРСР, і цим робити корисне для українського народу діло відродження, розквіту і волі України.

*Мало нас, але нічого,
Більше буде рік за роком.
Пітьма висить не назавжди
Над замученим народом.*

(Павло Грабовський)

Підписи:

*Олекса Тихий, член Української
Групи Сприяння виконанню
Гельсінкських Угод
Василь Романюк, священник*

- 2
- 3/ домогтися, щоб на всіх міжнародних нарадах, де мають обговорюватися підсумки виконання Хельсінських Угод, Україна як суверенна європейська держава і член ООН була представлена окремою делегацією.
- 4/ З метов вільного обміну інформацією та ідеями домогтися акредитування на Україні представників зарубіжної преси, створення незалежних прес-агенств тощо.

Своїм головним завданням Група вважає ознайомлення урядів країн-учасниць і світової громадськості з фактами порушень на території України Загальної Декларації прав людини та гуманітарних статей, прийнятих Хельсінською Народою. З цієї метов Група Сприяння

а/ приймає письмові скарги про порушення прав людини і робить усе необхідне, щоб їм ознайомили з ними уряди, які підписали Хельсінські Угоди, а також світову громадськість;

б/ опрацьовує зібрану інформацію про правовий стан на Україні та згідно зі ст.19 Загальної Декларації прав людини поширює її незалежно від державних кордонів;

в/ вивчає факти порушення прав людини стосовно українців, котрі живуть в інших республіках, що надати цим фактам широкого оприлюднення.

Група у своїй діяльності керується не політичними, а лише гуманітарно-пригогоими мотивами. Ми свідомі того, що бюрократична опроратизація ~~жизни~~ державного життя, котра перешкоджає, здатна викликати протидію нашим законним прагненням. Але ми також добре знаємо, що бюрократичне тлумачення прав людини не вичерпує того, що несуть у собі міжнародні правові документи, підписані урядом СРСР. Ми приймаємо ці документи в їхньому повному обсязі - без бюрократичних підкручень та сварільних уривань з боку службових осіб чи державних установ. Ми ~~краще~~ глибоко переконані, що лише таке розуміння Загальної Декларації прав людини і Хельсінських Угод здатне створити справжнє відпущення у міжнародних відносинах. Саме цій великій меті повинна бути присвячена гуманітарно-правова діяльність нашої Групи.

Члени Української Громадської Групи Сприяння виконанню Хельсінських Угод:

Ім'я та прізвище	Підпис	Адреса
Олександр МАНДИШ		Київ-109, бульвар Лихачова 8-б, кв.16
Петро ПАНЧЕНКО		Москва, 1-21, комсомольський проспект № 14, кв.96, тел. 256-27-84
Іван ПАНДІВА		Львівська обл., с.п.стомили, вул. Девиченка, 175.
Левко ПАНДІВА		Чернігів, вул.Горьковського, № 41-б, кв.41, тел. 23812
Оксана ПАНІКО		Київ, 85, вул.Верболюзна, 16.
Микола ПАНЧЕНКО		Київ, вул.Деніна 43, кв.2, тел. 24148
Мирослав ПАНЧЕНКО		Київська обл., Васильківський р-н, с.Калінівка, т. 24105
Микола РУДНИК	керівник Групи/	Київ, 94, Конча-Заспа, 1, кв.8т. 24103
Ніна СТОЛІТА		
Олександр ТИМА		Донецька обл. Костянтинівський р-н. хутір Іжевка.

9 листопада 1976 р.

Державний контроль зборів та Група Сприяння
5.11.76 *Мандиш*

ЧАСТИНА II
МЕМУРАНДУМИ І ЗВЕРНЕННЯ

МЕМОРАНДУМ

Ч. 1

Вплив Європейської Ради на розвиток правосвідомости на Україні

І. Створення Української Групи Сприяння

Розвиток руху за Права Людини в Радянському Союзі привів до створення 12 травня 1976 року Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод в СРСР, керівником якої було обрано члена-кореспондента Вірменської РСР Ю. Ф. Орлова. Спершу Орлова викликали в КДБ і попередили, що його зусилля, спрямовані на створення Групи, є провокаційними і можуть бути кваліфіковані як антирадянська діяльність. Але широка підтримка, що була подана Групі з боку світової громадськості, змусила КДБ утриматись від репресій проти її членів — і Московська Група Сприяння за кілька місяців провела велику роботу, котра справді сприяла виконанню і дотриманню гуманітарних статей Прикінцевого Акту Ради з питань безпеки та співпраці в Європі. Діяльність Групи сьогодні здобуває підтримку навіть серед комуністичних партій Заходу.

Хоч органи влади поки що не припинили репресій проти борців за громадянські права, але ж ці репресії дедалі виразніше унеможлижуються: представники влади зму-

шені дійти висновку, що в'язниці й концтабори не лише не зміцнюють їхнє становище, а розхитують його. До того ж розхитують значно більше, ніж безборонна діяльність дисидентів, якби така справді була можлива.

А проте надмірний оптимізм сьогодні так само небезпечний, як і недоцінка демократичних сил, їхнього впливу на державний апарат. Одне можна сказати цілком певно: боротьба за Права Людини не припиниться доти, доки ці Права не стануть щоденною нормою суспільного життя.

За цих умов 9 листопада 1976 року була створена Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. До неї увійшли:

Олесь Бердник

— в'язень беріївських концтаборів (1949-1956), широко знаний на Україні та за її межами письменник-фантаст. Його перу належить близько трьох десятків книг. Деякі з них перекладені на англійську, німецьку, португальську та інші мови світу. За свої відхилення від соцреалізму у 1972 році виключений із Спілки Письменників України. Заробляє на життя фізичною працею.

Петро Григоренко

— колишній генерал-майор, начальник катедри Військової Академії. За правову допомогу кримським татарам, що прагнуть повернутися на рідну землю, був більше, ніж на п'ять років кинутий до спецпсихолікарні та позбавлений генеральського звання. Вийшовши на волю, відразу ж

повернувся до активної боротьби за громадянські права. Автор багатьох наукових та публіцистичних праць. Представник Української Групи Сприяння в Москві.

Іван Кандиба

— юрист, один із авторів Програми Робітничо-Селянської Спілки. Хоч Спілка не була створена, дістав 15 років ув'язнення, котрі відбув повністю. Живе під наглядом у Львівській області. Позбавлений права працювати за фахом, тяжко бідує.

Левко Лук'яненко

— юрист, один із авторів Програми Робітничо-Селянської Спілки. Спершу був засуджений до розстрілу, потім — як і його співавтор І. Кандиба — дістав 15 років ув'язнення. Відбув їх повністю. Живе під наглядом у м. Чернігові, працює електромонтером. Широко знаний у світі як автор численних виступів на захист прав радянських політв'язнів.

Оксана Мешко

— в'язень беріївських концтаборів (1947-1956), мати політв'язня Володимирської в'язниці Олександра Сергієнка. Активний поборник громадянських прав на Україні. Радіослухачі добре знають палкі виступи О. Мешко на захист сина, в яких вона порушує найгостріші проблеми сучасності.

- Микола Матусевич** — 1946 року народження, історик. За свої переконання був позбавлений права на освіту йому не дозволили закінчити Інститут. Був арештований на 15 діб за участь у колядуванні. За підтримку політв'язнів його багато разів звільняли з роботи. Живе з випадкових заробітків.
- Мирослав Маринович** — 1949 року народження, інженер електронної техніки, працює не за фахом. За дружбу з дисидентами і незалежність мислення його тричі звільняли з роботи. Нині працює редактором видавництва «Техніка».
- Микола Руденко** — відомий український поет і прозаїк, автор понад двох десятків книг. Був політруком роти в ленінградській облозі. Тяжко поранений, інвалід війни. За свої філософські та економічні праці виключений з КПРС і Спілки Письменників України. До недавнього часу працював сторожем. Член Міжнародної Амнесії, керівник Української Громадської Групи Сприяння.
- Ніна Строката** — мікробіолог, дружина широко знаного українського політв'язня Святослава Караванського. За свої виступи на захист

чоловіка була засуджена до 4-ох років ув'язнення. Після звільнення живе під наглядом у Калузькій області. Позбавлена права працювати за фахом.

Олексій Тихий

- учитель, з 1957 до 1964 року за свої політичні переконання перебував у в'язниці та концтаборах. Позбавлений права працювати за фахом — працює пожежником та чорноробом. Займається проблемами педагогіки. У червні 1976 року в нього зробили незаконний трус, дві доби тримали в камері, де брутально знущалися.

Відразу ж після створення Групи проти неї вчинено жорстоку акцію: в ніч на 10 листопада 1976 року була розгромлена квартира керівника Групи Миколи Руденка. Невідомі особи закидали вікна цеглою. Кілька хвилин будинок здригався від ударів — сусіди гадали, що стався землетрус. Після погрому серед битого скла на квартирі М. Руденка було зібрано 8 гострих уламків цегли різного розміру — від $1/2$ до $1/5$ цеглини. Одним із цих уламків була поранена член Групи Оксана Мешко. Викликана міліція відмовилася скласти акт. А через тиждень представники міліції конфіскували зібрану після погрому цеглу, мотивуючи це тим, що вони, мовляв, хочуть вивчити відбитки пальців. Насправді ж цією справою більше ніхто не займався. Очевидно, йшлося лише про те, щоб у потерпілих вилучити речові докази.

Якщо зважити, що М. Руденко живе серед лісу, куди номенклатурні особи приїздять полювати кабанів і лосів, тоді стане зрозуміло, що погром його квартири був дово-

лі прозорим натяком. Лише підтримка світової громадськості здатна забезпечити Групу від нещадної розправи.

2. Типові порушення Прав Людини.

З перших років сталінської диктатури Україна стала ареною геноциду і етноциду. Щоб побачити, що ми тут не вдаємося до перебільшень, нагадаємо наукове визначення геноциду. Ось воно:

«ГЕНОЦИД — один з найтяжчих злочинів проти людства, що полягає в знищенні національних, етнічних, расових або релігійних груп населення... Зокрема: навмисне створення таких життєвих умов, що розраховані на цілковите або часткове фізичне винищення будь-якої групи населення.»*)

Так сказано про геноцид в Українській Радянській Енциклопедії. А проте автори статті не наводять прикладів геноциду — тих прикладів, по які далеко ходити не треба.

Український народ, котрий протягом багатьох століть не знав голоду, у 1933 році втратив понад 6 мільйонів чоловік, які загинули від голодної смерті. Це був всенародний голод, штучно створений органами влади: хліб відбирали до останньої зернини, руйнували навіть печі та господарчі прибудови в пошуках схованого зерна. Якщо до цього додати мільйони розкуркулених, котрих цілими родинами вивозили до Сибіру, де вони помирали, то лише за якихось три роки (1930-1933) ми налічимо не менше десяти мільйонів цілком свідомо винищених українців. Четверта частина українського населення! А ще ж буде 1937 рік, коли українських в'язнів розстрілюватимуть сотнями тисяч. Ще буде війна з Німеччиною, котра також винищить не менше 7-8 мільйонів українських громадян. А після цієї війни почеться інша війна: винищення Української Повстанської Армії, котра підняла зброю проти Гітлера і не склала її тоді, коли зажадав цього Сталін. Разом з пов-

*) УРЕ, т. 3, с. 186.

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКА ГРУПА СПРИЯННЯ ВИКОНАННЮ ХЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД.

Меморандум № 1.

Вплив Європейської Ради на розвиток правосвідомості на Україні.

1. Створення Української Групи Сприяння.

Розвиток руху за Права Людини в Радянському Союзі привів до створення 12 травня 1973 року Групи Сприяння виконанню Хельсінських Угод в СРСР, керівником якої було обрано члена-кореспондента Вірменської РСР А.А.Орлова. Спершу Орлова викликав в ЦКБ й попередив, що його зусилля, спрямовані на створення Групи, є провокаційними і можуть бути кваліфіковані як антирадянська діяльність. Але широка підтримка, що була полана Групі з боку світової громадськості, змусила ЦКБ утриматись від репресій проти її членів - і Московська Група Сприяння за кілька місяців провела велику роботу, котра справді сприяла виконанню і догриманню гуманітарних статей Прикінцевого Акту Ради з питань безпеки та співпраці в Європі. Діяльність Групи сьогодні знову має підтримку навіть серед комуністичних партій заходу.

Людч органи влади доки що не припинили репресій проти борців за громадянські права, але ж ці репресії делалі виразніше неможливість: представники влади змушені дійти висновку, що в'язниці і концтабори не лише не змінюють їхнє ставовище, а розхитують його. до того ж розхитують занадто більше, ніж безборонна діяльність дисидентів, якої така спротив була можлива.

А проте надмірний оптимізм сьогодні так само небезпечний, як і недооцінка демократичних сил, їхнього впливу на державний апарат. Одне можна сказати цілком певно: боротьба за Права Людини не припиниться доти, доки ці Права не стануть долевою нормою суспільного життя.

За цих умов 9 листопада 1973 року була створена Українська Громадська Група Сприяння виконанню Хельсінських Угод. до неї увійшли:

ОЛЕКСІ ВАРДНИК - в'язень берлінських концтаборів /1949-1956/, шістнадцять років знав на Україні та за її межами письменник-фантаст. його перу належать близько трьох десятків книг, деякі з них перекладені на англійську, німецьку, португальську та інші мови світу. За свої відхилення від соціалізму у 1972 році влючений із списку письменників України. Заробляє на життя фізичною працею.

ІВЕТЮ ГИМОНЕНКО - колишній генерал-майор, начальник кафедри військової Академії. За првгову допомогу кримським татарам, що прагнуть повернутися на рідну землю, був більше, ніж на п'ять років кинутий до спецшколи і та позбавлений генеральського звання. Вийшовши на волю, відразу ж повернувся до активної боротьби за громадянські права. Автор багатьох наукових та дубліцистичних праць представник Української Групи Сприяння в Москві

Перша сторінка Меморандуму ч. 1 УГС

Насправді ж це затримання потрібно було КГБ лише для того, щоб вилучити в О.Такого рукописи. Через 2 доби його відпустили, але ж рукописів не віддали.

Тим часом повертається колишній політв'язні – повертається незломлені, загартовані, смовнені рішучості продовжувати боротьбу за людські права. Досить прогледати склад нашої Групи, щоб у цьому пересвідчитись. Це – нове, невідоме суспільне явище, до якого органи влади не готові. Виявляється, в'язниці, табори та спецшколікарні не здатні бути загатами супроти правозахисного руху. Навпаки: там гартується кадри незламних борців за свободу. А діяти так, щоб політв'язні не поверталися, органи КГБ вже не здатні.

І якщо світова громадськість не послабить моральної підтримки, якщо преса та радіо західних країн приділятимуть більше уваги боротьбі за Права Людини в СРСР – найближче десятиліття стане періодом великих демократичних перетворень в нашій країні.

Від часів повалення феодалізму людина стає активним суб'єктом творення державної політики – тобто Суб'єктом Права. Це означає: якщо в країні є хоч одна особа, котра думає не так, як думає ціле суспільство – закон мусить охоронятися її переконаннями. Інакше Аристотелі, Коперніки, Ейнштейни, Маркс ніколи не зможуть з'явитися на світ – їх завжди кидатимуть до психодікаренів та концтаборів.

Цивілізація єдина – це добре видно із Космосу. Для променя, що летить від Сонця, на земній кулі немає кордонів. Людина витворена із сонячного проміння – вона дитина Сонця. Хто ж її має право зупиняти її думку, що лише в Безмір? Заради киття на Землі, заради наших онуків та правнуків ми кажемо: годі! І разом з нами це кажуть Декларація Прав Людини та Хельсінські Угоди, що були схвалені також радянським урядом.

ОЛЕГЬ БЕРДНИК

ЦЕТІО ГРИГОРЕНКО

ІВАН КАНДЖБА

ЛЕВКО ЛУК'ЯНЕНКО

ОКСАНА МЕНШКО

МИКОДА МАТУСЄВИЧ

МИРОСЛАВ МАРИНОВИЧ

МИКОДА РУДЕНКО /керівник Групи/

НІНА СТРОЛАТА

ОЛЕКСІА ТИШЧИ

лютогопад-грудень 1976 р.

*Відносний примірник зберігат-
Група Співв'язні
6. XII. 76*

Остання сторінка Меморандуму ч. 1 УГС з власноручним підписом Миколи Руденка

станціями винищували мирне населення. Сотні тисяч підлітків, жінок та літніх людей потрапляли в концтабори лише за те, що хтось із повстанців випив у їхній хаті кухоль молока, або з'їв окраєць хліба. Часом ці «повстанці» виявлялися переодягненими чекістами. Строк ув'язнення був сталий: 25 років. Потім додавали іще. Мало хто із цих великомучеників повернувся на батьківщину.

Якщо кинути погляд на нашу історію за останні півстоліття, стане цілком зрозуміло, чому сьогодні на вулицях українських міст не чути рідної мови. Ось що писав український політв'язень М. Масютко з концтабору в 1967 році — тобто тоді, коли нам здавалося, що колючі дроти понищено назавжди:

«Коли б якомусь подорожньому поза усі категоричні заборони вдалося побувати в таборах для політв'язнів Мордовії, яких тут є аж шість, то він би був надзвичайно вражений: тут, за тисячі кілометрів від України, на кожному кроці він почув би виразну українську мову на всіх діалектах сучасної України. У подорожнього мимоволі виникло б питання: що діється на Україні? Заворушення? Повстання? Чим пояснюється такий високий процент українців серед політв'язнів, який досягає до 60, а то до всіх 70 відсотків? Коли б такий подорожник скоро після цього побував би ще і на Україні, то він відразу переконався б, що ніякого повстання, ніякого заворушення на Україні нема. Але тоді б у нього виникло нове питання: чому в містах України так рідко чути українську мову і чому так густо чути її в таборах для політв'язнів?»

Де ж, у чому саме слід шукати коріння оцих страхіть, що так навально впали на український народ? На нашу думку, відповідь можна знайти в тому, що за три десятиліття сталінської диктатури Права Людини, які проголосувала «Деклярація прав трудящого й експлуатованого народу» та «Деклярація прав народів Росії», були зведені нанівець. Національні права України у складі Союзу, вна-

слідок бюрократичного зруйнування принципів Деклярації про створення Союзу РСР, перестали бути суцільною реальністю.

У шістдесятих роках Україна зазнала нового лиха — до в'язниць і концтаборів почали кидати найталановитіших представників молоді української інтелігенції. Це вже були люди, зформовані Радянською владою. Їх навчили вірити кожному слову В. І. Леніна — і вони вірили. Саме за цю свою віру вони й потрапили до концтаборів та спецпсихолікарень.

Йдеться передусім про національне питання. Протягом десятиліть українцеві вбивали в голову, що для нього жадних національних питань не існує, що лише закляті вороги Радянської влади здатні думати про відокремлення України від Росії. Навіть сама ця думка — ба, навіть тоді, коли вона майнула ненароком! — здавалася такою страшною, що її належало негайно вигнати з голови. І не дай, Боже, поділитися нею з товаришем або навіть з братом! Страшнішого злочину не існувало за всю тисячолітню історію України.

Та ось молода людина починає вивчати радянське право — і несподівано для себе відкриває, що такі прагнення взагалі не можуть бути злочином: вони узаконені Радянською Конституцією. В Кримінальному Кодексі УРСР також ніде не сказано, що агітація за відокремлення від Росії карається законом. В Кодексі (ст. 62) йдеться про інше: «Агітація або пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення Радянської влади» — така агітація карається позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років.

Проте вихід республіки із Радянського Союзу не обов'язково пов'язаний з ослабленням Радянської влади. Навпаки, ця влада може здобути більшу підтримку серед народу: республіка залишиться радянською, але ж цілком незалежною. Отже в цьому разі жадної агітації проти Ра-

дянської влади взагалі немає. Або тоді слід визнати, що така «агітація» наявна в Договорі від 27 грудня 1922 року, на підставі якого зформувався СРСР:

«В основу об'єднання положить принцип добровольности и равноправия республик с сохранением за каждой из них права свободного выхода из Союза республик...»*)

Ми могли б навести десятки цитат із В. І. Леніна, які показують, що саме в оцій добровільності й слід вбачати духовну та політичну сутність Союзу Республік.

Довести, що молода людина, мріючи про вихід України зі складу СРСР, одночасно прагне ослабити Радянську владу, як правило, ніколи не вдається. Адже ж, скажімо, перебудова економіки на основі «капіталізму, котрий буває при комунізмі» (НЕП) — це тільки інша форма Радянської влади. До того ж справді ленінська форма!

І все ж, не зважаючи на це, Левко Лук'яненко, котрого захопили ідеї національної незалежності, був засуджений до розстрілу, який згодом замінено на 15 років позбавлення волі. Звісно, Л. Лук'яненко не мав на меті ліквідувати Радянську владу на Україні — він просто хотів, щоб український народ здійснив своє конституційне право. З цією метою молоді юристи Л. Лук'яненко та І. Кандиба, які широ вірили в реально вивчене ними радянське право, зробили доволі поміркований проєкт Програми Робітничо-Селянської Спілки. І нічого більше! Сама Спілка, звичайно, створена не була.

Але ж кілька осіб, які сидять за столом і про щось поважно дискутують — то вже, за нормами КДБ, є «організація»! Стаття 64 Кримінального Кодексу УРСР в цьому разі дозволяє застосувати всі статті, котрі містяться під розділом: «Особливо небезпечні державні злочини» — від ст. 56 до ст. 63.

*) Ленин В. И. Полное собрание сочинений, т. 45, с. 360.

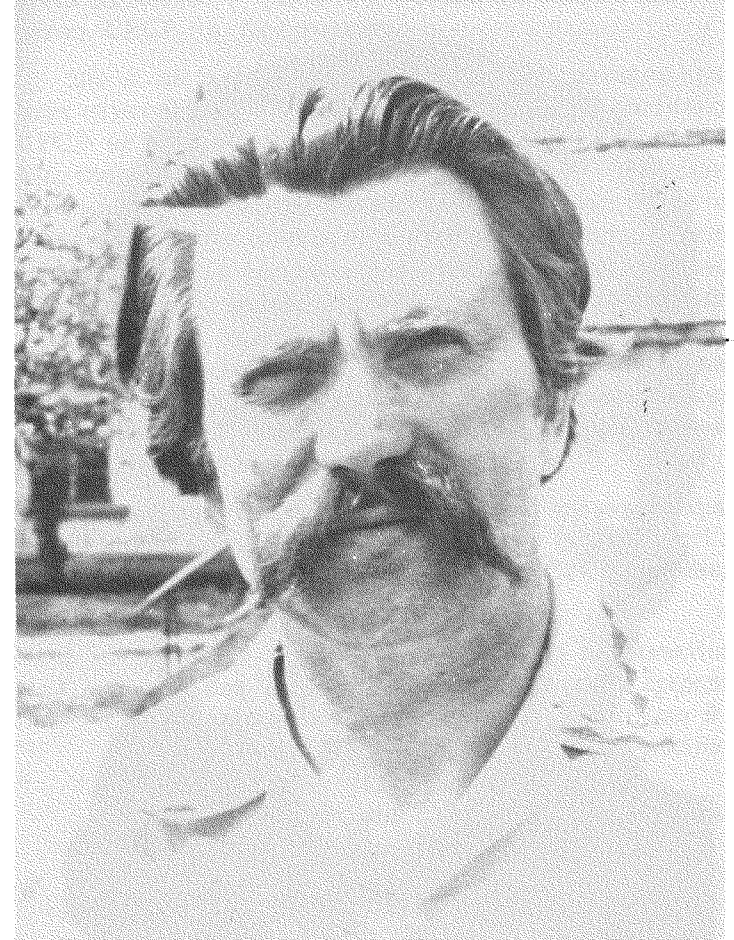
Сюди входить і зрада Батьківщини (ст. 56), що карається смертною карою. Так було вмотивовано смертного вирок одному із авторів Програми.

Насправді ж законних підстав для засудження Л. Лук'яненка та І. Кандиби взагалі не існувало. Не існувало тому, що вони ніколи не провадили агітації проти Радянської влади, а лише така агітація вважається злочином. І вже зовсім не зрозуміло, як можна було до них застосовувати кару, що передбачена Кодексом за зраду Батьківщини.

Тут, мабуть, доведеться згадати про ст. 19 Загальної Декларації Прав Людини, згідно з якою навіть антирадянська пропаганда (якщо відсутнє насильство) не є злочин, а лише виявлення власних переконань. Чи може держава вважатися цивілізованою, якщо вона, схваливши міжнародні конвенції, що гарантують найвищі людські права, для внутрішнього вжитку видає закони, котрі ці права скасовують?..

А проте на Україні про антирадянську пропаганду взагалі не йдеться: серед представників молодшої інтелігенції, що були заарештовані в шістдесятих та сімдесятих роках, ніхто не кликав до повалення Радянської влади. Більшість із цих молодих людей не мріяла навіть про конституційно безборонне відокремлення України від Росії. Йшлося лише про те, що надто далеко заходить русифікація, котра маскується під «інтернаціоналізмом». Надхненником цього був І. Дзюба, який потім, просидівши близько року у в'язниці КДБ, зрікся власних переконань. Але ж їх не зреклися В. Мороз, В. Чорновіл, В. Стус, О. Сергієнко, І. Світличний, Є. Сверстюк та багато інших. В'язниці й карцери, концтабори й спецпсихолікарні, суворий кадебівський нагляд та напівголодне існування — ось жорстока плата за палку віру в святість духу й букви Радянської Конституції.

Судить Сила, а не право. І Сила кожного разу тлумачить закони так, як їй вигідно. Антирадянським назива-

Левко Лук'яненко

Іван Кандиба

ється радянське — тобто обумовлене Договором про створення СРСР та Конституцією.

Що ж дає хоча б ілюзорне, ніде не зафіксоване право отак судити? Часто в нас можна почути, що Конституцію СРСР не слід розуміти буквально, бо в ній існує стаття 126, котра передбачає: керівним ядром нашого суспільства є Комуністична партія. Партія видає свої рішення та постанови — і саме вони, а не якісь інші документи, пояснюють, як сьогодні належить розуміти ту чи іншу проблему. Якщо, скажімо, видана партійна постанова про боротьбу з націоналізмом, тоді його, націоналізм, слід тлумачити як антирадянську діяльність. Намагання прищепити співвітчизникам любов до української мови та національної культури починають кваліфікувати як антирадянщину й засуджують до 10-12 років неволі.

Ці правові суперечності переконливо викриває український політв'язень Григорій Приходько у своєму листі від 17. XI. 1975 р. до 4 сесії Верховної Ради СРСР 9 скликання:

«Назовні Радянський Союз — найзавзятіший прихильник Деклярації Прав Людини, а всередині СРСР громадяни ще настільки безправні, що й не сміють вимагати тих прав і Деклярація ще ніколи не була надрукована українською мовою.

Назовні Радянський Союз виступає проти колоніалізму, за право націй на самовизначення, а в середині СРСР придушує будь-які прояви неросійських націй до відокремлення від Росії і створення самостійних держав...

... Фактично діяльність уряду СРСР суперечить законам СРСР».

Суперечить тому, що ці закони кожного разу слід розуміти не так, як вони написані, а так, як того жадає керівництво партії. Фактично закон в СРСР є пастка для наївних людей: провокує, але не захищає від свавілля.

Якщо навіть погодитися з тим, що партія мусить бути керівним ядром суспільства, то звідси ще аж ніяк не випливає, що будь-який інший спосіб думання, окрім партійного, є антиконституційним. Конституція надає радянським людям свободу слова, свободу друку, свободу зборів та демонстрацій. Керівне ядро не має права витлумачувати ці демократичні статті Конституції на власну користь — його завдання полягає лише в тому, щоб демократичні свободи зробити справжніми, а не лише формально-декларативними. Якщо ж воно діє навпаки, тоді антиконституційною є діяльність самого ядра, але ж не тих громадян, котрі виборюють демократичні свободи. Конституція стоїть вище від волі уряду — вище тому, що науково та історично Суб'єктом Права є не партія і не держава, а Людина.

Бюрократія намагається ліквідувати цю тисячолітню правову норму — і через те на практиці виникає ситуація, про яку в Українській Радянській Енциклопедії сказано:

«Він (тобто раб — Укр. Гр. Спр.) був об'єктом а не суб'єктом права». *)

3. Ж о р с т о к і с т ь   в и р о к і в

В 1972 році на Україні почалися масові арешти. Було заарештовано десятки молодих людей, що співчували І. Дзюбі, книга якого «Інтернаціоналізм чи русифікація?» набула популярності в самвидаві.

Кандидат філософських наук Василь Лісовий ніде вголос не висловлював своїх симпатій до шестидесятників, як почали називати цю молодь — він був зосереджений на науковій роботі. Та коли Лісовий почув про арешти І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Стуса, О. Сергієнка й інших, совість йому звеліла: мовчати не можна!

*) УРЕ, т. II, с. 447.

Лісовий добре знав, що ні загальнолюдські правові норми, ні радянське законодавство не давали жадних підстав для цих арештів. По суті вони були антиправові, антиконституційні — отже антирадянські. Сповнений віри в святість Радянської Конституції, комуніст Василь Лісовий звернувся з листом до керівництва партії та уряду, в якому обгрунтував незаконність арештів. Наприкінці листа він написав приблизно таке: якщо ці люди злочинці, тоді я також злочинець, бо поділяю їхні погляди. Далі сократівська послідовність приводить його до висновку: звідси випливає, що мене також слід заарештувати й судити разом з ними. Звичайно, Лісовий, пишучи ці рядки, не вірив, що його за них арештують.

Але бездушна машина КДБ спрацювала негайно. «Прохання» В. Лісового було задоволене з фантастичною щедрістю: він засуджений до 7 років ув'язнення і 3 років заслання.

За що? Адже ж його листа ніхто не читав, окрім урядовців та суддів. Виникає запитання: невже ці люди такі непевні за свої радянські переконання, що вирішили негайно забезпечити себе від «агітації» В. Лісового?..

А ось інший приклад. Святослав Караванський та Григорій Прокопович не приховували свого націоналізму — він становить сутність їхніх переконань. Відомо, що В. І. Ленін вимагав розрізняти націоналізм поневоленої нації та націоналізм тієї нації, яка поневолює. Націоналізм поневоленої нації В. І. Ленін не лише не засуджував, а політично й морально виправдував. Особливо тоді, коли він, націоналізм, має не наступальний, а правозахисний характер. Проте С. Караванський, Г. Прокопович та сотні інших українських націоналістів, котрі мирними засобами домагалися незалежності України, відразу ж по війні були засуджені за свої переконання до 25 років ув'язнення. Потім, у хрущовські часи, декого з них на кілька років випускають на волю. Та відразу ж після того, як скінчилась хрущовська відлига, їх знову заганяють до концтаборів за те ж саме — за переконання.

Через рік-півтора завершується строк С. Караванського, який загалом дорівнює близько 30 років. Ми змушені запитати: чи органи КДБ не продовжать йому цей строк іще на 10-15 років? Адже ж С. Караванський не приховує, що він не зрікся своїх націоналістичних переконань — вони в нього лише зміцніли та загартувались. Йому також добре відомо, що за радянськими законами ці переконання, як і їхня пропаганда, не є злочин.

Схему за якою діє КДБ, щоб правозахисний націоналізм поневолених народів — явище, за Леніним, цілком природне й політично виправдане — перетворити на «тяжкий державний злочин», добре показує справа В. Марченка. Філолог і лінгвіст, він звинувачувався відразу в українському й азербайджанському націоналізмі. Уже цього досить, щоб зрозуміти: ніякого тут націоналізму не було взагалі.

На суді азербайджанський націоналізм було відкинута (ст. 63 КК Аз. РСР) і залишено тільки український.

Суд (цитуємо вирок суду) «встановив, що Марченко В., проживаючи в місті Києві, під впливом націоналістичних переконань, котрі склалися у нього в результаті ознайомлення з нелегальною антирадянською літературою та прослуховування ворожих висилань західних радіостанцій, неправильного сприйняття окремих питань національної політики Радянської Держави, з кінця 1965 по 1973 рік з метою підриву та послаблення Радянської влади...»

Уриваємо цитування вироку, бо й так усе ясно: прості, нормальні вчинки, котрі є природним виявом громадського життя, жадним боком не підпадають під будь-яку із статей Кримінального Кодексу УРСР, не кажучи вже про міжнародні конвенції. А щоб змусити Кримінальний Кодекс працювати на КДБ, свавільно вписується оця формула: «...з метою підриву та послаблення Радянської влади...» Убгавши цю формулу туди, куди вона не лізе, талановитому філологу за його любов до української та азер-

байджанської мови можна приписати «тяжкий державний злочин».

В. Марченко на підставі цього відверто демагогічного звинувачення був засуджений до шести років позбавлення волі у виправно-трудої колонії суворого режиму та двох років заслання.

Василь Федоренко 19 вересня 1974 року нелегально перейшов кордон на станції Чоп. Чехословацькі прикордонники його заарештували й передали радянським органам влади. У березні 1975 року Ужгородський облсуд на підставі ст. 56 (зрада Батьківщини, перехід на бік ворога) та ст. 62 КК УРСР — засудив його до 15 років ув'язнення, із них п'ять років Володимирської в'язниці.

Якщо триматися нормальної логіки, тоді із цього нелюдського вироку випливає, що ЧССР — ворожа для СРСР країна. Бо як інакше можна було інкримінувати В. Федоренкові «перехід на бік ворога»?..

Справа ж у тому, що В. Федоренко раніше відбув строк покарання за націоналістичні переконання — і саме через те до нього була застосована не ст. 75 (перехід кордону без встановленого пашпорта або дозволу), що карає позбавлення волі від одного до трьох років, а ст. 56. При цьому не посоромилися навіть оголосити Чехословаччину ворожою державою. А, може, так про неї й думають у КДБ?..

В. Федоренко у своєму останньому слові на суді сказав:

«Громадяни судді! Невже незалежність моєї думки така небезпечна для вашого ладу? Невже мої думки — і тільки думки — спонукують вас закидати мені таке фантастичне звинувачення як зрада Батьківщини й виголошувати брутальний вирок?!..»

— Скоро ви відзначатимете 30-річчя Перемоги. Тоді ви не боялися ні гармат, ні танків — така армія! А тепер ви боїтеся моїх переконань...

Тільки там може існувати свобода й демократія, де уряд не боїться свого народу і говорить йому правду як про свої досягнення, так і про недоліки... Держава ж, у якій уряд приховує від народу правду, не може бути ні демократичною, ні вільною».

В. Федоренко, протестуючи проти дикого свавілля, оголосив безстрокове голодування. Перебуваючи на смертельній межі, він тримає його багато місяців.

Ми могли б навести десятки прикладів, коли український націоналізм — справжній чи вигаданий — спричиняється до нелюдських вироків. Це наочно показує, що судить не Радянська влада (її закони не дозволяють судити за правозахисний націоналізм) — судять запеклі шовіністи-великодержавники. Судить Сила, а не Право.

4. Після Гельсінкської Народи

Коли готували Європейську Наряду, серед української громадськості ходили чутки: ось незабаром буде амнесія, діти, що вже стали школярами, обіймуть своїх кістлявих батьків, яких вони ніколи не бачили на волі.

Але ж надії виявилися марними. Гельсінкські Угоди — так само, як Загальна Деклярація Прав Людини — потрапили в пропагандистські жорна, звідки завжди з'являлося те ж саме мливо: гучні слова, що не відповідають практиці.

Ми не будемо казати про вільне спілкування людей різних країн та континентів: то вже така розкіш, про яку українець і мріяти не має права. Йдеться передусім про те, щоб органи влади, котрі називають себе радянськими, дотримувались своїх власних законів.

Група може навести багато прикладів, коли в'язнична адміністрація змушує українських політв'язнів та їхні родини розмовляти на побаченнях лише російською мовою. Напевне, це пояснюється практичною потребою: щоб мож-

на було ці розмови контролювати. Та коли мислити ширше, тоді ця адміністративна ситуація набирає символічного змісту: заради зручності тюремника ти мусиш відмовитись від найбільшого духовного скарбу — від рідної мови.

Або, скажімо, ст. 6 Виправного-трудоного Кодексу УРСР передбачає:

«Особи, вперше засуджені до позбавлення волі, які проживали до арешту або були засуджені на території Української РСР, відбувають покарання, як правило, в межах Української РСР».

Виникає природне запитання: як же потрапили до мордовських таборів оті десятки тисяч українців, що, за свідченням М. Масютка, становлять там близько 70 відсотків усіх в'язнів? Чи, може, після Гельсінкської Народи справа докорінно змінилася? А проте Група має численні докази, що жадних змін на краще в цій справі не сталося.

Стаття 6 ВТК УРСР передбачає виняткові випадки, коли «з метою більш успішного виправлення» українських в'язнів можна вивозити в інші республіки. Невідомо, яка саме педагогіка тут мається на увазі — відомо лише те, що за півстоліття українців у Мордовії померло більше, ніж народилося Мордвинів.

В розпорядженні Групи немає повних даних про українських політв'язнів — є лише окремі відомості, котрі вдалося зібрати. Наведемо деякі з них.

Чоловічі зони в Мордовії

Особливо суворий режим (431120, Мордовська АРСР, Зубово-Полянський район, Сосновка, уст. ЖХ 385/1-6)

Гель Іван Андрійович — строк таб. та заслання: 10+5; дата звільнення: 12. I. 1987 р., рік нар.: 1936; фах: студент-історик; рік арешту: 1972.

Мороз Валентин Якович — строк таб. та заслання: 9+5 із них 6 років тюрми; дата звіль.: I. VI. 1984; рік нар.: 15. IV. 36; фах: історик; рік арешту: 1970.

Осадчий Михайло Григорович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 12. I. 82; рік нар.: 1936; фах: письменник; рік арешту: 1972.

Караванський Святослав Григорович — строк таб. та заслання: 25+10; дата звіль.: 1978; рік нар.: 1920; фах: поет-публіцист; рік арешту: вдруге 1965.

Шумук Данило Лаврентійович — строк таб. та заслання: 10+5; дата звіль.: 12. I 87; рік нар.: 1914; фах: письменник; рік арешту: втретє 1972.

Курчик Микола Якович — строк таб. та заслання: 28; дата звіль.: 1978; рік нар.: 1927; фах: слюсар; рік арешту: —

Мурженко Олексій — строк таб. та заслання: 15; дата звіль.: 1986; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: 1971.

Ребрик Богдан — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1984; рік нар.: 1938; фах: — ; рік арешту: 1970.

Романюк Василь Омелянович — строк таб. та заслання: 10; дата звіль.: 1982; рік нар.: — ; фах: священник; рік арешту: 1972.

Шиикарук Трохим — строк таб. та заслання: 12; дата звіль.: 1982; рік нар.: — ; фах: поет; рік арешту: вдруге 1970.

Євграфов... —

С у в о р и й р е ж и м

(Мордовська АРСР. Теньгушевський район, с. Барашево, уст. ЖХ 385 (3-5).

Чорновіл Вячеслав Максимович — строк таб. та заслання: 6+5; дата звіль.: 12. I. 83; рік нар.: 1937; фах: журналіст; рік арешту: 1972.

Стус Василь Семенович — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: 12. I. 80; рік нар.: 1936; фах: поет; рік арешту: 1972.

(Мордовська АРСР, ст. Потьма, селище Лісне, уст. ЖХ 385 (19).

Жураківський Михайло — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1978; рік нар.: 1921; фах: — ; рік арешту: 1953.

Кравцов Ігор Іванович — строк таб. та заслання: 5; дата звіль.: 1977; рік нар.: — ; фах: інженер; рік арешту: 1972.

Семенюк Роман — строк таб. та заслання: 28; дата звіль.: 1977; рік нар.: 1927; фах: — ; рік арешту: 1949.

Жіночі зони в Мордовії

(431200, Мордовська АРСР, Теньгушевський р-н, с. Барашево, уст. ЖХ 385 (3-4)

Калинець Ірина Онуфрїївна — строк таб. та заслання: 6+3; дата звіль.: 12. I. 81; рік нар.: 1940; фах: поетеса; рік арешту: 1972.

Попович Оксаїна Зенонівна — строк таб. та заслання: 8+5; дата звіль.: 1986; рік нар.: 1925; фах: — ; рік арешту: 1973.

Сеник Ірина Михайлівна — строк таб. та заслання: 6+5; дата звіль.: 17. XI. 83; рік нар.: 1926; фах: медсестра; рік арешту: 1972.

Шабатура Стефанія Михайлівна — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: 12. I. 80; рік нар.: 1938; фах: художниця-гобеленниця; рік арешту: 1972.

Табори Пермської області

(618810, Пермська обл., ст. Всесвятська, ВС 389 (35))

Калинець Ігор Миронович — строк таб. та заслання: 6+3; дата звіль.: 1981; рік нар.: 1940; фах: поет; рік арешту: 1972.

Коваленко Іван Юхимович — строк таб. та заслання: 5; дата звільнення: 12. I. 77; рік нар.: 1914? фах: філолог; рік арешту: 1972.

Марченко Валерій В. — строк таб. та заслання: 6+2; дата звіль.: 1981; рік нар.: 1948?; фах: філолог; рік арешту: VI.1973

Пронюк Євген Васильович — строк таб. та заслання: 7+5; дата звіль.: 1984; рік нар.: 193.. ; фах: філософ; рік арешту: 1972.

Світличний Іван Олексійович — строк таб. та заслання: 7+5; дата звіль.: 1984; рік нар.: 1929; фах: філолог; рік арешту: 1972.

Симич Мирон — строк таб. та заслання: 15 вдруге; дата звіль.: 1982; рік нар.: 1917; фах: — ; рік арешту: 1967.

Басараб Дмитро — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1978; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: 1953

Верхоляк Дмитро — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1980; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: 1955

Шуляк Олекса — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1978; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: 1953.

Підгородецький Василь — строк таб. та заслання: 28; дата звіль.: 1982; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: 1954.

Пришляк Євген — строк таб. та заслання: 25; дата звіль. : 1977; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: 1952.

Мамчур Степан — строк таб. та заслання: 25; дата звіль. : 1981; рік нар.: — ; фах: — : рік арешту: 1956.

Квецько Дмитро — строк таб. та заслання: 15+5; дата звіль.: 1987; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: 1967.

Мотрюк Микола Миколайович — строк таб. та заслання: 4; дата звільнення: — ; рік нар.: 20. II. 49; фах: — ; рік арешту: — ;

Шовковий Іван Васильович — строк таб. та заслання: 5; дата звільнення: — ; рік нар.: 7. VII. 50; фах: інженер; рік арешту: — ;

Демидів Дмитро Ілліч — строк таб. та заслання: 5; дата звіль.: — ; рік нар.: 3. XI. 48; фах: — ; рік арешту: —

Мармус Володимир В. — строк таб. та заслання: 6+5; дата звіль.: — ; рік нар.: 1949, фах: — ; рік арешту: — ;

Мармус Микола Васил. — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: — ; рік нар.: 1947; фах: — ; рік арешту:

(Пермська обл. Чусовський р-н, с. Кучино, ВС 389 (37))

Сверстюк Євген Олександрович — строк таб. та заслання: 7+5; дата звіль.: 1984; рік нар.: 1928; фах: письменник; рік арешту: 1972.

(Пермська обл., Чусовський р-н, ВС 389 (36))

Берничук Анатолій — строк таб. та заслання: 12; дата звіль.: 1982; рік нар.: 1939; фах: — ; рік арешту: 1970.

Гриньків Дмитро Дмитрович — строк таб. та заслання: 7+5; дата звіль.: 1985; рік нар.: II. VI. 48; фах: поет; рік арешту: 1973.

Чупрій Роман Васильович — строк таб. та заслання: 4; дата звіль.: — ; рік нар.: I. VII. 48; фах: — ; рік арешту: — ;

Різників Олекса Сергійович — строк таб. та заслання: 6,5; дата звіль.: 1977; рік нар.: 1938; фах: поет; рік арешту: 1971.

Гирчак Григорій Андрійович — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1977; рік нар.: 1930; фах: художник; рік арешту: 1952.

Гуцало Юрій — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: — ; рік нар.: 1928; фах: — ; рік арешту:

Строцинь Павло — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1983; рік нар.: 1928; фах: — ; рік арешту: 1958.

Сеньків Володимир Йосафатович — строк таб. та заслання: 4+3; дата звіль.: 1980; рік нар.: 1954; фах: — ; рік арешту: 1973.

Киселик Василь — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1978; рік нар.: 1927; фах: — ; рік арешту: 1953.

Глива Володимир — строк таб. та заслання: 28; дата звіль.: 1977; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: 1949.

Палійчук Дмитро — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: — ; рік нар.: 1928; фах: — ; рік арешту: — ;

Кулак Онуфрій — строк таб. та заслання: 15; дата звіль.: — ; рік нар.: 1928; фах: — ; рік арешту: — ;

Янкевич Степан — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: — ; рік нар.: 1928; фах: — ; рік арешту: — ;

Федюк Василь — строк таб. та заслання: 15; дата звіль.: — ; рік нар.: 1925; фах: — ; рік арешту: — ;

(618801, Пермська обл., Чусовський р-н, селище Полонинка
ВС 389 (37))

Лісовий Василь Семенович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1982; рік нар.: 1937; фах: філософ; рік арешту: 1972.

Володимирська тюрма

(600020, м. Володимир-20, уст. ОД — I (ст. — 2))

Антонюк Зіновій Павлович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1982; рік нар.: 1943; фах: інженер-хемік; рік арешту: 12. I. 72.

Бондар Микола Васильович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1981; рік нар.: 21. XI. 39; фах: філософ; рік арешту: 7. XI. 71.

Гайдук Роман Васильович — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: — ; рік нар.: — ; фах. — ; рік арешту: — ;

Здоровий Аіанолій — строк таб. та заслання: 7+?; дата звіль.: — ; рік нар.: I. I. 38; фах: кандидат тех. наук; рік арешту: 1973.

Рокицький Володимир Юліанович — строк таб. та заслання: 5+?; дата звіль.: — ; рік нар.: 1930; фах: публіцист; рік арешту: 12. I. 72.

Приходько Григорій Андрійович — строк таб. та заслання: 5+?; дата звіль.: — ; рік нар.: 1935; фах: інженер-електронік; рік арешту: — ;

Попадюк Зореслав Володимирович — строк таб. та заслання: — ; дата звіль.: — ; рік нар.: — ; фах: студент Львівського університету.

Сергієнко Олександр Федорович — строк таб. та заслання: 7+3; дата звіль.: 1982; рік нар.: 26. VI. 32; фах: художник-реставратор; рік арешту: 13. I. 72.

Сапеляк Степан Євстафійович — строк таб. та заслання: 5+3; дата звіль.: — ; рік нар.: 26. II. 52; фах: студент; рік арешту: — ;

Турик Андрій Маркович — строк таб. та заслання: 25; дата звіль.: 1983; рік нар.: 14. X. 27; фах: — ; рік арешту: 1958.

Будулак-Шаригин Микола Олександрович — строк таб. та заслання: 10; дата звіль.: 1978; рік нар.: 22. IV. 26; фах: — ; рік арешту: 20. IX. 68.

Педан Леонід — строк таб. та заслання: — ; дата звіль.: — ; рік нар.: — ; фах: — ; рік арешту: — ;

Шухевич Юрій Романович — строк таб. та заслання: 10; дата звіль.: 1983; рік нар.: 28. III. 31; фах: публіцист; рік арешту: 1973.

Федоренко Василь Петрович — строк таб. та заслання: 15; дата звіль.: 1990; рік нар.: 30. III. 28; фах: — ; рік арешту: 16. XI. 75.

З а с л а н н я

Горбаль Микола Андрійович — Томська обл., с. Порабель, СУ — 6, вагон 16.

Гандзюк Володимир — 636400, Томська обл., Чайнський р-н, с. Підгорне, Лермонтова 34/4.

Кампов Павло Федорович — 836842, Томська обл., Первомайський р-н, с. Комсомольське, пров. Поштовий 3, кв. 2.

Коц Микола — Томська обл., с. Гегульдет, вул. Пушкіна 48, кв. 2.

Кравець Андрій — 636500, Томська обл., Верхньокетський р-н, п/в - Білий Яр, селище Полуденовка.

Прокопович Григорій Григорович — Красноярський край, с. Курагіно, вул. Молодіжна 3-6.

Губка Іван Миколайович — 663120, Красноярський край, Пировськ, вул. Коренева 47.

Група ставить собі за мету й надалі збирати відомості про українських політв'язнів. Але того, що тут є, цілком досить, щоб зробити висновок: «винятковий випадок», непередбачений ст. 6 ВТК Української РСР, перетворився на норму — жаден із названих політв'язнів не відбуває визначене судом покарання на батьківщині. За вірші, які ніколи не були оприлюднені, талановиті поети Ігор Калинець та його дружина Ірина Калинець на 9 років вивезені з України, щоб у снігах Мордовії зазнати кадебівського перевиховання «у дусі чесного ставлення до праці» (ст. 1 ВТК УРСР). Де ще отак «перевиховують» поетів, окрім СРСР і Китаю?

За те психолікарнями Україна цілком забезпечена.

Василь Рубан постановою Київського облсуду у вересні 1972 р. кинутий до Дніпропетровської спецпсихолікарні за вилучений в нього рукопис, що має промовисту назву: «Україна комуністична самостійна». Цю тему розглядалося в попередніх розділах. Для українських політв'язнів такий спосіб мислення є типовим.

Анатолій Лупиніс потрапив туди без судової постанови — його взяли у 1971 році, щоб трохи «підлікувати». Взяли — та й «забули» виписати. Лупиніс був позбавлений волі з 1957 до 1967 року, брав участь у страйку в Мордовському таборі 385/7. За це був кинутий до Володимирської тюрми. Провадив 8-місячне голодування, внаслідок якого став інвалідом. Зо два роки був прикутий до ліжка табірної лікарні, а в 1967 році виправданий. Родичі й друзі гадають: Лупиніс перебуває в спецпсихолікарні за те, що 22 травня 1971 року читав вірші біля пам'ятника Т. Шевченкові.

Борис Ковгар кинутий до Дніпропетровської спецпсихолікарні в 1972 році за те, що відмовився працювати на КДБ. Група Сприяння має у своєму розпорядженні всі необхідні дані, щоб це ствердити.

Микола Плахотнюк, лікар-фтизіятр, з 12 січня 1972

року до серпня 1976 року перебував у Дніпропетровській спецпсихолікарні, відтак переведений до Казанської лікарні аналогічного типу.

Далі ми подаємо окремі факти грубого порушення Прав Людини, що сталися протягом останніх місяців.

Михайло Ковтуненко, київський лікар, у вересні 1976 року був заарештований за те, що відмовився працювати на КДБ. Так само, як у випадку з Ковгаром, Група має поважні докази, які дають право це стверджувати. Йому інкримінувалося хабарництво — як у відомій справі вінницького лікаря М. Штерна.

Нещодавно надійшли відомості, що М. Ковтуненка без суду перевели із в'язниці до Київської психолікарні. Якщо світова громадськість про нього мовчатиме — його «забудуть» виписати так само, як Ковгара і Лупиноса.

2 листопада 1976 року до Вінницької обласної психолікарні був кинутий Йосип Тереля. У свої 33 роки Тереля за релігійні та націоналістичні переконання відбув 14 років ув'язнення в таборах, тюрмах та спецпсихолікарнях. У квітні 1976 року його звільнено. Визнаний цілком здоровим і навіть військовозобов'язаним, хоч насправді став інвалідом — під час в'язничних катувань йому ушкоджено хребет. Працював столярем у районній лікарні. Тут його й забрала швидка допомога, щоб спровадити до божевільні.

Й. Тереля — перспективний поет. Йому не дали вчитися, але стримати почуттів, які він висловлює у своїх віршах, ніхто не здатний. Саме за свою національну та релігійну безкомпромісність, що здебільшого виявляється в поезіях, Тереля ледь не половину життя віддав таборам, Володимирській в'язниці та спецпсихолікарням. Ось що пише Й. Тереля із Вінницької психолікарні:

«Сьогодні, 10-го, отримав першу ін'єкцію — хоча нікого про це не просив. Але коли хочуть «добра» ближньому, то люди іноді йдуть на всілякі недозволені (тобто амо-

ральні, не від совісті) вчинки. Реакція забулькала — благо, кислоти багато.

В камері майже 40 різних хворих. Мене помістили з буйними, та ще до цього підкидають алкогольіків з білою гарячкою, які щонаочі кричать, як недорізані. Ніяких прогулянок — повітря заборонене! Контакти так само, навіть санітарів попереджають, щоб зі мною не розмовляли, «ні-каких передвіжених». Кормлять препогано, майже тюремна баланда, а бувають дні, коли не відрізниш, де ти. Видно, КДБ мало на меті ще за місяць до шабашу підготувитись до вбивства чужими руками. Як для мене, то се просто сестри — Психіатрія та Міліція, вони прислужилися напівлегендарному КДБ, щоб показати себе з гарної сторони, а то, не дай Бог, «метку» поставлять. До цього мене викликав капітан міліції Тимошук і почав шантажувати, що мене посадять як «тунеядця», бо ніде не працюю, хоча прекрасно знав, що я працював і працюю».*)

До грубих порушень Прав Людини, котрих після Гельсінкської Нарadi аж ніяк не поменшало, слід зарахувати «табірні суди» — заходи, запозичені безпосередньо із берлінського судочинства. «Суд» відбувається без свідків, без оборонця і часто навіть без представника місцевого органу влади, що має здійснювати нагляд. Типова «трійка» сталінських часів! За допомогою цієї «трійки» табірні адміністрація запроторює активних людей, що вимагають статусу політв'язня, до Володимирського Централу на тяжкі муки, а всю зону тримає в страхі й покорі. Саме так приборкували 36 зону, відправивши до в'язниці Красняка, Вудку, Сергієнка та інших політв'язнів. Із 14 українських політв'язнів Володимирської тюрми 12 запроторено туди «табірними судами» — здебільшого на три роки.

Наприкінці належить підбити підсумки. Вони вельми невтішні: ось уже понад рік минуло після Гельсінкської

*) 30 листопада Й. Терелю було звільнено із психолікарні (Укр. Г. С.).

Наради, а для українського народу вона не принесла жадних полегшень. Будується нові тюрми, збільшується штаби КДБ. Сьогодні в кожній установі є свій куратор-кадебіст. Прослухання телефонних розмов, перлюстрація приватного листування, мікрофони в стелях, наперед заплановані напади «хуліганів» на поборників Прав Людини — все це перетворилося на буденні явища. А поскаржитись нікому.

Щоправда, арештів за політичними мотивами сьогодні менше, ніж у 1972 році, зате кожен, хто вважається «неблагонадійним», втрачає роботу за фактом. Кадри сторожів, кочегарів та чорноробів поповнюється за рахунок письменників, юристів, філологів. Психолікарні все ще використовується як установи для «перевиховання» інакшедумаючих. Штучно виготовляється кримінальні справи, де немає політичних мотивів — наприклад, звинувачення в хабарництві. Небажання працювати на КДБ (тобто бути стукачем) переслідується з засадничою жорстокістю. Затє стукачі негайно дістають підвищення по службі.

Фактично сьогодні все життя в країні контролюється органами КДБ — від постелі службовця, над якою стирчать мікрофони (часом навіть незамасковані!) до робочого кабінету письменника. Так, скажімо, Микола Руденко сам покликав кадебістів, щоб вони повиймали мікрофони із його стелі. Пізніше кадебісти вирішили приставити до Руденка стукача, обравши на цю малопочесну роль лікаря Михайла Ковтуненка. Коли ж Ковтуненко відмовився їм служити — його негайно арештували за «хабарництво».

А ось інший приклад. Після незаконного трусу колишнього політв'язня Олексія Тихого затримали як підозрюваного у пограбуванні крамниці. Наглядач почав його бити. Коли ж Тихий висловив протест підполковникові КДБ Мельникову В. О., той брутально вилаявся й крикнув: «А хто ви, собствено, такой?»

Насправді ж це затримання потрібне було КДБ лише

для того, щоб вилучити в О. Тихого рукописи. Через 2 доби його випустили, але ж рукописів не віддали.

Тим часом повертаються колишні політв'язні — повертаються незломлені, загартовані, сповнені рішучості продовжувати боротьбу за людські права. Досить проглянути склад нашої Групи, щоб у цьому пересвідчитись. Це — нове, незнайоме суспільне явище, до якого органи влади не готові. Виявляється, в'язниці, табори та спецпсихолікарні не здатні бути закатами супроти правозахисного руху. Навпаки: там гартуються кадри незламних борців за свободу. А діяти так, щоб політв'язні не поверталися, органи КДБ вже не здатні.

І якщо світова громадськість не послабить моральної підтримки, якщо преса та радіо західних країн приділятимуть більше уваги боротьбі за Права Людини в СРСР — найближче десятиліття стане періодом великих демократичних перетворень в нашій країні.

Від часів повалення феудалізму людина стала активним суб'єктом творення державної політики — тобто Суб'єктом Права. Це означає: якщо в країні є хоч одна особа, котра думає не так, як думає ціле суспільство — закон мусить охороняти її переконання. Інакше Арістотелі, Коперники, Айнштайни, Маркси ніколи не зможуть з'явитися на світ — їх завжди кидатимуть до психолікарень та конц-таборів.

Цивілізація єдина — це добре видно із Космосу. Для променя, що летить від сонця, на земній кулі немає кордонів. Людина витворена із соняшного проміння — вона дитина сонця. Хто ж має право зупиняти її думку, що лине в Безмір? Заради життя на землі, заради наших онуків та правнуків ми кажемо: годі! І разом з нами це кажуть Деклярація Прав Людини та Гельсінкські Угоди, що були схвалені також радянським урядом.

Листопад-грудень 1976 р.

*Олесь Бердник
Петро Григоренко*

*Іван Кандиба
Левко Лук'яненко
Оксана Мешко
Микола Матусевич*

*Мирослав Маринович
Микола Руденко (керівник Групи)
Ніна Строката
Олексій Тихий*

*Підписаний примірник зберігає Група Сприяння
6. XII. 76.*

Микола Руденко

Деякі документи підписані Ніною Строкатою, як «Строката», а деякі — як «Строкатова». Її справжнє прізвище — Строката, зрусифіковане на — Строкатола.

Ніна Строката

МЕМОРАНДУМ

Ч. 2

Про участь України в Београдських Нарадах — 1977

За кілька місяців в Београді з'їдуться керівні діячі 15 країн-учасниць історичної наради в Гельсінкі.

В Београдських Нарадах будуть представлені і такі країни, населення яких у два-три рази менше, як втрати України в останній світовій війні і навіть таких, яких війна обійшла боком. Річ ясна, така велика репрезентація може тільки радувати. Але чи буде заступлена в Београді многострадальна Україна, яка принесла безчисленні жертви в ім'я миру між народами?

Гельсінкська Нарада була присвячена якраз цій проблемі, проблемі миру і безпеки в Європі. Якже могло статись, що високорозвинута європейська країна з 50-мільйонним населенням і територією, яка перевищує будь-яку західноєвропейську державу, не була запрошена на форум народів в Гельсінкі?

Чому ніхто з учасників Гельсінкської Наради не змінив її відсутності? Невже Україна не являється рівноправним членом ООН? Невже ж це не по її землі, від верхнього Дністра до низів Дінця Сіверського котилися фашистські танки?

Риторичних питань можна завдати багато більше. Однак нам, членам Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, добре відомо, чому це сталося. Спробуємо в'яснити це непорозуміння з повною відкритістю. І, звичайно, не без почуття болю.

Західні дипломати, якщо не з трибун то у кулуарах міжнародних нарад продовжують називати Радянський Союз по-старосвітському — Росією. Це не випадково. Той історичний факт, що російська імперія давно розпалась, а на її місці створився добровільний Союз суверенних держав, не був духовно засвоєний і психологічно закріплений ні на Заході, ані в самому Союзі. Традиція взяла верх над правом.

З точки погляду адміністраційно-правної Радянський Союз слід би порівняти не до Сполучених Штатів, як це часом робиться, а до Об'єднаної Європи. Саме тут пробувають об'єднати свої зусилля рівноправні держави-союзники. Саме тут твориться загально-європейський Парламент, котрий по своїм прерогативам нагадує загальносо-

юзний Уряд в його первісній формі. Але об'єднана Європа ніколи не була єдиною імперією — а Радянський Союз оформився на місці російської імперії, яка проіснувала кілька століть. Ось чому те, що оформилось після Жовтня несло на собі всі потворності минулого.

Кожна з союзних республік згідно з Конституцією СРСР настільки суверенна, наскільки будь-яка держава, яка входить в європейську співдружність, яку вповні можна назвати союзом.

Однак імперіялістичне минуле Росії висить чорною тіню над народами-союзниками не дозволяючи їм говорити про свої конституційні права. Тому культ особи в гіршому розумінні, який повторює царський авторитет, замінюється другим культом: з трибун проголошується слово «Союз», а розуміється «Росію». І в тому, що це продовжується 6 повних десятиліть, є не мала вина західних діячів, котрим так само тяжко було відречись від вікової традиції, як і народам Російської імперії.

Тим часом реальний суверенітет держав-союзників, задля котрого пролита ріки крові, поступово переминюється в протокольну умовність. А в останніх роках шовіністично-наставлені офіційні особи Російської Федерації, котрих ніхто ніколи не карав за їхній войовничий шовінізм, зневажливо відкидають навіть ту жалюгідну умовність.

Так, наприклад, сьогодні, коли пишуться ці рядки, старший слідчий прокуратури м. Москви якийсь Тихонов риється в паперах вилучених за його розпорядженням у 5 членів Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. Йому навіть не прийшло до голови звернутися у прокуратуру м. Києва — ордери на обшук громадян УРСР підписав він самовільно, так як це робилось в царській імперії, де не було жадних республік. А Ковалев С. був засуджений в Литві на основі процесуального кодексу РРФСР. Сотні політв'язнів-українців безконтрольне КДБ все ще відправляє в Мордовію і на Урал (цебто на територію союзних держав). І це вважається нормальним. Так представляється справа з республіканським законодавством — воно прямо ігнорується.

Слід зважити, що марксизм, як офіційна ідеологія Радянського Союзу з кожним роком все виразніше тратить свою притягаємість. Що ж повинно його замінити? У нас не перестають повторяти: патріотизм, любов до батьківщини. Саме тому сьогодні, як і в роки Вітчизняної війни на перший плян видвигається відвічно російське, яке називається вітчизняним. Однак громадянин СРСР має право

сказати: у вірменина — своя вітчизна, а у росіянина — своя. Невже союзні обов'язки вимагають відречення від республіканського громадянства? Невже українець не має права уважати своєю вітчизною Україну? Які закони позбавляють його цього природного права?

Такі закони існували в царській Росії — в СРСР їх немає. Зате в СРСР є КДБ, воєнна організація, котра святому людському праву протиставляє грубу силу. По нормам КДБ патріотизм може бути лише російський або «загальнолюдський», що практично може означати російський. Віцепрезидент АН СРСР П. Н. Федосєєв створив навіть «загальнорадянську» мову — це, звичайно, не новий вид есперанто, а та ж сама російська.

В сотнях віршів і пісень прославляється Росія, до чого ми, звичайно, відносимося з повагою, як і до російської культури в загальному. Але якщо ти в тих же картинах спробуєш висловлювати свою любов до України — тебе очікують Мордовські табори або спецпсихлікарня. Чи знають про це народні маси Росії? Звичайно, не знають.

Так наприклад, в пристрасному, глибоко патріотичному творі В. Мороза «Хроніка опору» за котрий він був заарештований, нема і натяку на збройний спротив — справа йде про мешканців села Космач, котрі зберігаючи національні традиції супротивлялися духовній і побутовій стандартизації — себто псевдокультурі. І нічого більше! Однак, цього виявилось досить, щоби В. Мороз був кинутий на 6 років в найстрашнішу з тюрем — Володимирську.

Після тієї тюрми ще залишається 8 років концтаборів і сибірського заслання. Адже ж він оспівував вітчизняне, до чого сьогодні закликають радянські письменники. Але те вітчизняне він побачив не де-небудь, а на Україні. Лише в цьому заключається його «злочин».

Ось ще приклад. Народний умілець, художник-інтарсист П. Рубан з м. Прилуки Чернігівської обл. до 200-річчя США в подарунок американському народові створив високомистецький твір — інкрустований модель книги з дерева. На обкладинці — статуя свободи і напис «200 років». Праця була викрадена з майстерні, а художник на основі штучно зфабрикованого обвинувачення засуджений на 8 років таборів особливого режиму і 5 років заслання з конфіскацією власності. Йому приписали розкрадання матеріалів на мебельній фабриці, де він працював. Але обвинувачення побудовано бездоказово і цинічно. І це сталось всього пів року перед нарадами в Београді! Цей нелюдський вирок ясно вказує, чого добиваються розпоясавшіся

шовіністи від Гельсінкських домовлень. Тактика проста: підписати можна будь-який міжнародний документ, а дома мовляв, ми самі «наведемо порядок».

Подібних прикладів можна було б навести десятки, як не сотні. Воістину нема гіршого нещастя, як народитись українцем.

Нема ніякого сумніву: в цивілізованій державі це не може діятись довго. Такі експерименти можна робити тільки з людьми затурканими, неграмотними, а їх в СРСР стає все менше. Ось чому у нас є переконання, що Право накінець переможе над імперіялістичною традицією, бо ж СРСР по своїм правовим основам — це все ж таки імперія!..

Так ми свідомі того, що державні діячі Заходу мають основу відноситись скептично до проблеми, котру видвигає Українська Група — буде чи не буде представлена Україна на нарадах в Београді? І все ж ми звертаємося з закликом до держав-учасниць Гельсінкських Нарад: домагайтесь участі України в усіх нарадах в справі безпеки в Європі! Не може безпека Європи стати справжньою якщо 50-мільйоновий народ, який пережив численні лихоліття у 2-х світових війнах, буде штучно усунений від участі в європейських справах.

Форми союзних відносин не вічні — вони з часом зміняться. Прийдуть нові покоління які в Договорі від 27 грудня 1922 року, на основі якого постав СРСР, прочитають те, що там написано, а не те, що диктує КДБ і тоді умовне стане безумовним, формально-декларативне переміниться в державну і національну реальність.

Світова громадськість може дуже багато зробити, щоби наблизити той час. Тільки тоді країни Східньої Європи дістануть повну незалежність, а Західна Європа зідхне з полегшою: загроза нової світової війни шезне навіки. Хотілось би, щоби це стало зрозуміло!

20 січня 1977 року

Члени Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

<i>О. Бердник</i>	<i>М. Руденко (керівник Групи)</i>
<i>І. Кандиба</i>	<i>Н. Строкатова</i>
<i>Л. Лук'яненко</i>	<i>О. Тихий</i>
<i>О. Мешко</i>	

МЕМОРАНДУМ

ч. 4

Про нові репресії на Україні проти Групи (Гельсінкі)

5 лютого 1977 року органи КДБ і Прокуратура Київської, Донецької і Московської областей провели повторні обшуки в квартирах членів Української Групи Сприяння. Цим разом у квартирі керівника Групи Миколи Руденка був повністю викрадений його літературний архів, на 90% пограбований минулого разу. Особистого обшуку зазнали (без пред'явлення ордеру) дружина Руденка — Раїса, його син Юрій і член Групи письменник О. Бердник. Ті, що проводили обшук, поводитись брутально, свідками були співробітники органів. Після обшуку керівник цієї «дії», заступник прокурора Донецької області Носков вивіз Руденка, не давши відповіді дружині, у якому характері його задержано. Київська прокуратура три дні не відповідала Раїсі Руденко про долю її чоловіка; на четвертий день повідомили, що він перебуває у слідчій ізоляторі ч. 1 Донецької області.

У квартирі члена Групи О. Мешко проведено не обшук, а погром. Слідчий Паньков (Київська прокуратура, наказ на домагання Московської прокуратури) вибив вікно і вліз до квартири, як бандит. Він вилучив усе, що було написано рукою або на машинці (як він висловився — «усю муру»).

Після цього, як Оксана Мешко відмовилась від персонального обшуку, вимагаючи ордеру на нього, слідчий скрутив їй руки і при допомозі двох жінок брутально обшукав її.

Обшуки проведено також у членів Групи Сприяння М. Мариновича і М. Матусевича, а також у їхніх батьків і родичів у Києві, Василькові, Дрогобичі. Обшукуючі поводитися брутально, не дозволяючи малолітнім дітям необхідного — прогулянки, відпочинку, їжі.

Всі ці обшуки і насильства проводились нібито в «справі О. Тихого» — члена Групи Сприяння, який жив у Донбасі. У чому сутність «справи», в якій арештований О. Тихий — не повідомлено.

Ясно одне — арешт керівника Групи М. Руденка і членів Групи О. Тихого, а також обшуки по квартирах решти членів — лише початок репресивного вихру, який збираються обрушити на Групи Сприяння в СРСР органи КДБ.

(Примітка: 8 лютого б. р. засуджений на 1. 5 року ув'язнення лікар М. Ковтуненко, який відмовився бути інформатором КДБ щодо М. Руденка. Обласний суд покарав його за «хабарі» — 3. 5 рубля, банку кави і т. д. Ясно, що цю «справу» зфабриковано).

Багато залежить від світової громадської думки — чи вщухне ця зловісна хвиля, чи повернуть репресивні органи заарештованих домів, чи дозволять легально здійснювати контроль за виконанням Гельсінкських Угод!? Чи дух Гельсінк — дух співпраці й дружби, довір'я між народами буде похоронений під скелями безжалісної деспотії і беззаконня!?

Члени Української Громадської Групи Сприяння виконання Гельсінкських Угод:

Л. Лук'яненко, О. Бердник, П. Григоренко, О. Мешко, М. Маринович, М. Матусевич, Н. Строката, І. Кандиба.

9 лютого 1977 року

Підписаний екземпляр зберігається в архіві Групи.
О. Бердник (власноручно).

МЕМОРАНДУМ

Ч. 6

Про так звані «внутрішні справи» держави

У відповідь на арешти керівників і членів Української і Московської Груп Сприяння сколихнулося море все-світньої совісті. Тепер не можна безкарно душити боротьбу за Право в будь-якій країні, бо на горизонті історії досі вирисовується Нюрнберг, грізно перестерігаючи потенціальних тиранів.

Бюрократична структура СРСР, яка узурпувала конституційні прерогативи, намагається врятувати своє безправне становище тим, що всі міжнародні протести проти свавілля називає «вмішуванням у внутрішні справи» радянської держави. Коли б прийняти цю юридичну тезу за підставу міжнародного життя, то це дало б право новітнім тиранам Сходу і Заходу без перешкод задушувати свободу думки і дії, зупиняючи просування людства до світу справедливості.

Правною особою (підметом права) у внутрішньому житті держави є людина. Правною особою (підметом права) в міжнародних стосунках є держава. Це загально-відомо. Але коли держава у внутрішньому житті гонче інтереси і права своїх громадян, — така країна недостовірна і їй неможливо довіряти ні в чому! Бо в законах вона декларує одне, а насправді робить цілком що інше.

Прикриваючись фікцією «внутрішніх справ держави», репресивні органи нашої країни кидають у темниці творців і мислителів, борців за право, незалежних діячів культури, грабують літературні й наукові архіви, нищать книги невігідних письменників, повністю контролюють кореспонденцію, позбавляють праці «неслухняних» людей, устанавлюють підслухові улаштування в квартирах і установах, переслідують тих чи інших людей за допомогою провокаторів, агентів і донощиків, створюють штучні «кримінальні справи» для іншодумців, не дають можливості переслідуваним виїхати до іншої країни і т. д. Увесь цей букет безправ'я — це цілковите ігнорування Загальної Деклярації Прав Людини і Гельсінкських Угод прикривається формулою про невмішування у «внутрішні справи»...

Розуміється, старим сталіністам, котрих (в наслідок незавершеності критики культу особи) ще багато залишилось у судово-слідчих органах і КДБ, які звикли працювати ночами і в цілковитій тайні перед радянською і світовою громадськістю, намагання діяти в дусі Гельсінкських Угод і обнародовлювати факти порушення Прав Людини видаються вмішуванням у їх внутрішні справи. Однак слідчі ізолятори, тюрми, табори — це не внутрішня справа КДБ і МВС, а справа всіх радянських народів, справа цілого людства. Коли доля чилійських патріотів не байдужа радянським народам і проведення мітингів трудящих для їх піддержки в СРСР не є вмішуванням у внутрішні справи Чиле, то так же не є вмішуванням у внутрішні справи СРСР і мітинги громадян країн Заходу для піддержки радянських і, зокрема, українських борців за здійснення Гельсінкських Зговорень.

Саме міжнародня правозахисна солідарність є найгарніше знамено нашої епохи! Це передвісник нового світу любови і єдиного духу людства, що народжується в соціальних землетрусах ХХ сторіччя!

Народи світу, народи Београдського форуму! Ми закликаємо — притягніть узурпаторів права до відповідальності, де б вони не з'являлися! Не можна дозволити, щоб

на порозі народження світу єдності на землі лютували сваволя і безправ'я! Боротьба за Права Людини — це не внутрішня справа тієї чи іншої держави, це — **внутрішня справа єдиного людства!**

Свободу мужнім борцям за право!

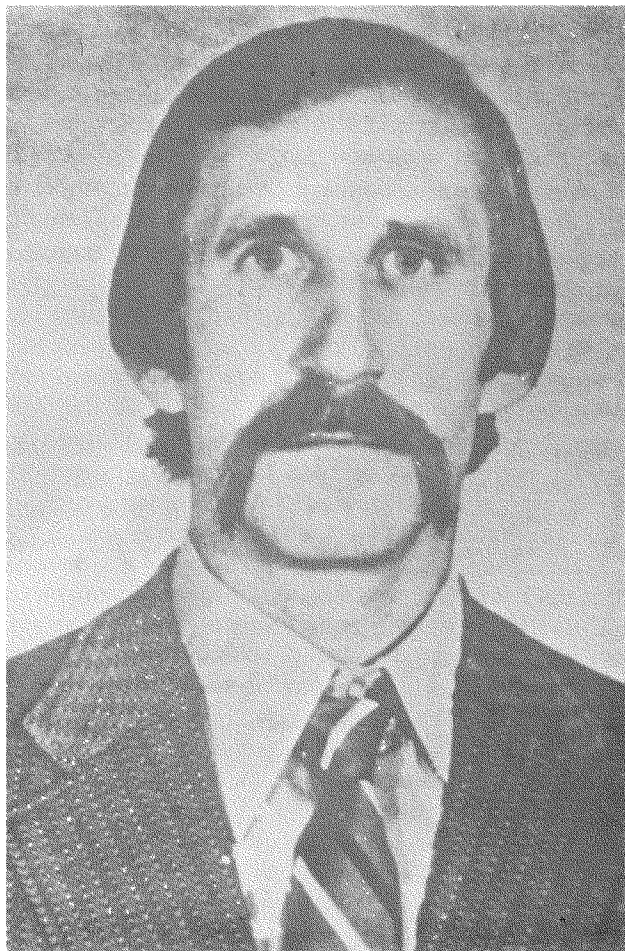
Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

21 лютого 1977 року
м. Київ, Україна

*Олесь Бердник
Петро Григоренко
Оксана Мешко
Микола Матусевич*

*Мирослав Маринович
Іван Кандиба
Левко Лук'яненко
Ніна Строкатова*

Підписаний оригінал — в архіві Групи.

Віталій Калиниченко

МЕМОРАНДУМ

Ч. 7

Українська Група Сприяння — перші чотири місяці

9 березня 1977 року минуло чотири місяці існування Української Групи Сприяння. У своїй Деклярації і Меморандумі ч.1 ми проголосили основні принципи своєї діяльності і визначили своє покликання як **правозахисний рух**, спрямований на виправлення бюрократичних і інших деформацій і зловживань, неминучих у громаді з незрілою демократією або при диктатурі.

Права Людини включають дуже широкий спектр думок, почуттів і дій, — тому ми зазначили, що, віддаючи перевагу гуманітарній частині Гельсінкських Угод, Група буде також відмічати порушення права в сферах соціального, економічного і національного життя українського народу.

У Деклярації ми проголосили необхідність участі України в усіх договорах європейських країн як суверенної держави, члена ООН, тому що розумної альтернативи до цього домагання **н е м а є**. Між іншим, необхідно підкреслити, що в такому ж становищі знаходяться інші європейські республіки Союзу — Білорусія, Молдавія, Латвія, Литва, Естонія і найбільша Республіка СРСР — Російська Федерація. Вони також не були ані разу заступ-

лені на європейських нарадах окремими делегаціями; а Латвія, Литва, Естонія, Молдавія, Росія, а також азійські Республіки Союзу Грузія, Вірменія, Азербайджан, Туркменістан, Казахстан, Кіргізія, Таджикистан навіть не є членами ООН. Справді, це дивовижний факт, що один з найбільших народів світу — російський народ — не є членом ООН, так як і його вищезгадані побратими! Зрештою, це лише побіжне зауваження, але зауваження гірке, що підтверджує висновок про те, що проблема **прав і взаємовідносин республік у СРСР** зовсім не розроблена!

Ми також задекларували своє прагнення боротися за поширення правосвідомості серед широких верств українського народу в надії, що об'єднаними зусиллями борців за право і світової громадської думки вдасться подолати спротив бюрократичної структури і репресивних органів в ділянці правопорушень.

У Меморандумі ч. 1 ми накреслили пунктир масштабних правопорушень у нашій республіці, котрі продовжуються досьогодні, не зважаючи на викриття злочинів «епохи» Сталіна і Берії. Ми намагалися звернути увагу світової громадськості на те, що головне вістря репресій і терору каральних органів спрямовано проти людей, які відстоюють духовну суверенність у різних сферах національного творчого життя, що є кричущим порушенням Конституції СРСР, УРСР, Загальної Деклярації Прав Людини, Гельсінкських Угод і інших міжнародних пактів, ратифікованих Верховною Радою СРСР.

Ми навели список декількох десятків в'язнів совісти (насправді їх тисячі!) — чесних, жертвних, мужніх діячів культури, науки, релігії, котрі мучаться в тюрмах і таборах на території сусідніх республік, що взагалі нечуване в практиці світового права.

Але перед тим, як наші документи були опубліковані, прокуратура м. Москви в співдружності з Українським КДБ спрямували на нас удар: вночі з 23 на 24 грудня 1976 року проведено трус у квартирах членів Групи М. Руденка (Київ), О. Бердника (Київ), Л. Лук'яненка (Чернігів), О.

Тихого (Донбас), І. Кандиби (Львів). Під час тусу вилучено всі документи Групи, а також літературні і епістолярні архіви; була також підкинена при тій акції валюта, порнографія і зброя, що примусило нас у листі-протесті на ім'я Прокурора СРСР висловити передбачення, що **з а д у м у є т ь с я** якась провокація щодо членів Групи, що **п о т в е р д и л о с я** пізніше.

У своїх листах, адресованих світовій громадськості — міжнародному Пен-клубові, комуністичним партіям Заходу і т. д. — ми з тривогою відмічали, що шалена атака проти Української Групи Сприяння — нічні туси, погрози, агентурне слідкування — свідчать, крім інших фактів, про цілковите знехтування бюрократичною структурою СРСР тих зобов'язань, котрі взяла на себе наша країна, підписавши Гельсінкські Угоди. Цей незаперечний факт змусив нас із ще більшою рішучістю продовжувати свою діяльність.

У Меморандумі ч. 2 ми знову вказали на необхідність участі України в Београдській нараді — 1977 як суверенної європейської держави.

У Меморандумі ч. 3 ми зілюстрували порушення свободи совісти в нашій Республіці на прикладі трагічної долі християнина-католяка Й. Терелі, який пів життя провів у таборах і психолікарнях, а тепер скитається з місця на місце в пошукуванні пристановища і праці під невсипущим оком КДБ.

Сотні листів і скарг з усієї України почали надходити до членів Групи, коли люди почули про її створення. Уже це свідчить про **м а ш т а б н і с т ь** правопорушень на Україні. Про все це ми приготували широкий звіт для уряду УРСР і учасників Гельсінкських Нарад. Але органи КДБ вирішили завдати несподіваний удар. 5 лютого 1977 року були арештовані керівник Групи поет Микола Руденко і член Групи вчитель Олексій Тихий, у «справі» котрого і були виписані ордери на туси. Цим разом співробітники КДБ і прокуратури Донецької області (ордер підписаний помпрокурора Донецької області Носковим, а за-

чи пізніше встановить веління права у всіх сферах мислі, творчості і дії.

Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

15. 3. 1977

*Олесь Бердник
Петро Григоренко
Оксана Мешко
Левко Лук'яненко*

*Мирослав Маринович
Микола Матусевич
Ніна Строкатова*

ДОДАТОК ДО МЕМОРАНДУМ ч. 7

Як ми вже повідомляли, 5 лютого 1977 року органі КДБ, крім арешту М. Руденка і О. Тихого, провели обшуки в численних учасників Групи Сприяння і їх родичів.

У квартирі М. Руденка (Київ) був повністю спустошений літературний і науковий архів (вилучні — том поезій, близько п'ятдесят тисяч рядків, рукопис фантастичного роману, філософські рукописи з економії, космогонії і ін.); особистого обшуку зазнала також дружина М. Руденка, його син Юрій, а також письменник О. Бердник, член Групи, у якого також вилучено майже увесь літературний архів. Розгром. Слідчий Паньков (Київська прокуратура) дібрався до квартири як справжній бандит-вломник, розбивши вікно. Всі книги і речі перевернено догори коренем, листи і рукописи вилучено гуртом, без зазначення, що в них є («всю муру» — висловився Паньков). Особистий обшук у О. Мешко проведено насильно: слідчий тримав її за руки, а дві жінки обшукували.

Обшук проведено також у члена Групи Ніни Строкатої, яка живе на засланні в м. Таруса (РРФСР).

У Дрогобичі проведено обшук у квартирі матері М. Мариновича — Л. І. Маринович. Постанову виписано окремо на Мариновича і Матусевича, котрі тут не живуть,

а були в гостині. Акція відбулася вночі. Поскільки Матусевич і Маринович протестували проти особистого обшуку, їх доставили на міліцію, де і провели обшук, відмовившись дати протокол. Свідками були співробітники органів.

Обшук проведено в квартирі сестри Матусевича Таміли (Київ), котру затримали в Василькові і привезли до Києва. Вилучено листи, документи, книгу «Меч Арея», фотоапарат, фотопобільшувач. Обшукана квартира матері Матусевича Анастасії Федорівни (Васильків). Її затримано в школі, де вона працює вчителькою. В часі обшуку її восьмилітнього внука не випущено для прогулянки. Обшуки проведено того ж дня в квартирі дружини Мариновича Сергійчук Раїси Сергіївни (с. Калинівка Васильківського р-ну). В часі обшуку не дозволяли накормити дев'ятилітню дочку і не пускали на прогулянку.

На квартирі дружини Матусевича Ольги Дмитрівни проведено обшук «у справі О. Тихого». Особисто обшукано її і гостя Ю. Бадзя.

Обшукано дачу сім'ї Матусевичів (с. Шевченківка Васильківського р.) в присутності батька Матусевича — Івана Петровича, котрого привезли сюди з його квартири в Василькові.

Проведено обшук у квартирі батьків дружини М. Матусевича — Гейко і Сушан (Київ). Матір — Сушан Ганну Іванівну доведено до стану непритомности, у висліді чого обшук проведено без постанови прокуратури і без складення протоколу.

При всіх цих обшуках вилучено сотні предметів — книги, рукописи, листи, записні книжки і т. д. Всюди відмічено дуже брутальні порушення процесуального права.

10. 3. 1977

Українська Громадська Група Сприяння
виконанню Гельсінкських Угод

твердений зам. прокурора Республіки Сачасвом) повні-
стю вичистили літературний архів М. Руденка, забравши
навіть його наукові праці, які відносилися до економії і ко-
смогонії.

Того ж дня проведено обшуки у членів Групи Оксани
Мешко, Ніни Строкатової, а також у М. Мариновича, М.
Матусевича і їхніх батьків та родичів (див. додаток до ме-
морандума).

Три тижні КДБ не дозволяло дружині М. Руденка від-
везти арештованому необхідні речі і харч до Донецького
слідчого ізолятора ч. 1 (до того ж перших чотири дні їй
узали не було повідомлено про долю поета).

Досі ані дружини, ані друзів не повідомлено, **в чому
конкретно звинувачують М. Руденка і О. Тихого**, не зва-
жаючи на те, що на допити до Донецького управління
КДБ і Київського УКДБ викликали всіх членів Групи і де-
сятки їх знайомих.

Крізь усі допити червоною ниткою проводиться дум-
ка про те, що арештованих притягнули до відповідально-
сти не за створення Групи Сприяння, а за **щось таємне,
невідоме, про що інші не знають!**

Ми твердимо, що слідчі органи не мають і не можуть
мати матеріалів, які плямували б арештованих, крім доку-
ментів Групи, зовсім легальних і переданих для публіка-
ції. Крім цього, ми вказуємо Прокуратурі УРСР і юри-
стам усіх країн на грубе порушення в цій «справі» процесу-
ального права (конкретно ст. 116 КПК УРСР), котра ви-
магає, щоб слідство провадилося в місці проживання обви-
нуваченого і більшості свідків. Ведення слідства в Донець-
ку — це юридичний абсурд або слідче боягузтво — нама-
гання усунути із столиці Республіки на периферію судову
розправу над поетом і мислителем.

Останніми днями прокотилася нова хвиля репресій на
Україні. Арештовано одеського мистецтвознавця В. Бар-
ладяну і проведено обшуки в квартирах його дружини, ба-
гатодітної сім'ї Сірих і ще у двох сімей, які декілька разів
зверталися на адресу Групи Сприяння із скаргами на грубі

правопорушення у відношенні до них. Таким чином уже не
тільки діяльність Групи, але і контакт з нею вважається
злочином!

Блискавично були звільнені з праці дружина політ-
в'язня В. Лісового Віра Лісова і Надія Світлична: таким
чином їх позбавлено засобів на існування тільки за зна-
йомство з членами Групи. До того ж Н. Світличній погро-
жують судом за те, що вона досі не прописана після звіль-
нення з табору в своїй квартирі (хоч цього законного пра-
ва їй безупинно відмовляють).

Група Сприяння в Мемурандумах чч. 4, 5, 6, у листах
до країн-учасниць Београдського Форуму — 77, до Пен-
клубу, до керівників СРСР і т. д. звернули увагу світової
громадськості на цілковитий брак правозахисних гаран-
тій на Україні, що незаперечно доводить: бюрократична
структура СРСР і органи держбезпеки узурпували консти-
туційні прерогативи Рад Депутатів Трудящих, і тому не
виконуються ані Основний Закон країни, ані, тим більше,
міжнародні угоди про Права Людини.

Що ж далі? Розгром правозахисного руху при мовча-
ливій згоді країн-учасниць Гельсінкських Угод, при жалі-
сливим похитуванні головою?! Або Београдська Нарада —
77 прикличе правопорушників до відповідальності?!

Ми не вважаємо, що громадська думка світу повинна
болісно відзиватися на **кожне** правопорушення в нашій
країні — у кожного народу повнісінько своїх клопотів, по-
дібних до наших! Така реакція була б безглуздою і небез-
печною для самого правозахисного руху, бо поставила б
його в залежність від невідомих сил і рухів, відірвавши від
природного кореня — від революційного розвитку право-
свідомості рідного народу. Гарантію і **права** необхідно
установити тут, вимагаючи неухильно здійснення законо-
давства УРСР і СРСР.

Ось чому ми сповнені рішучістю довести свою нерівну
боротьбу до кінця, у ширій вірі, що воля народна раніше

Василь Лісовий з дружиною Вірою і дочкою Мирославою

МЕМОРАНДУМ

Ч. 8

Про переслідування В. Лісової — дружини політв'язня

Ім'я В. Лісового — філософа, мужнього борця за право — зване світовій громадськості. Він мучиться в мордовських таборах за те, що з посвятою став на оборону своїх співгромадян, засуджених за переконання.

Тут ми звертаємо увагу Вашингтонського Комітету Сприяння виконанню Гельсінкських Угод на Україні і країн-учасниць на тяжке безправне становище дружини цього політв'язня Віри Лісової і її двох дітей. Багато років вона вела жебрацьке існування, не маючи праці. Вкінці одержала тимчасову працю. Але спокою вона не мала: співробітники КДБ регулярно вривалися до її квартири, тероризуючи її психічно, погрожуючи, лякаючи дітей.

Після її листів до французької компартії та інших організацій в обороні чоловіка, органи КДБ осатаніли. 4 лютого ц. р. їй телефонічно наказано явитися для розмови до Київського УКДБ. Вона відмовилася. Цього ж дня післянець приніс повістку, в котрій її викликали як свідка, але не до слідчого, а прямо — до УКДБ на 5 березня. Вона відмовилася з огляду на те, що повістка з процесуального погляду була безпідставна.

9 березня на праці її викликав до кабінету заст. директора Інституту організації праці і раціоналізації оперупов-

новажений УКДБ, який відмовився назвати своє ім'я. Він наказав адміністрації вийти і почав психічне нищення.

Ось перли його висловів: «Ви — непорядна жінка! Ви передасте інформацію за кордон (це про лист до Ж. Марше). Ви були на проводах Амальрика. Ви контактувалися з Руденком. Ви розмножували відкритий лист свого чоловіка. Ви одержуєте пакунки і поміч з націоналістичних джерел. Відмовтеся від них, якщо ви маєте совість радянської людини!»

В. Лісова відповіла, що КДБ може заборонити надходження тих пакунків, якщо вони з ворожих джерел. Співробітник КДБ відповів, що такого права вони не мають, але вона обов'язана це зробити.

«Ви жовчно ненавидете КДБ і радянську владу. Ви маєте вороже докілья. Ми за вас боремося. Будемо доповідати прокуророві. Ми можемо вас посадити, але шкодуємо!»

В. Лісова вийшла з кабінету в страшному настрою. Прийнявши ліки, вона пішла до прокурора Республіки по нагляду над КДБ, де написала про все це заяву. Прокурор обіцяв передати заяву до КДБ для «розгляду». Вдома Лісова важко захворіла. «Швидка допомога» констатувала передінфарктний стан. Їй приписали спокій і лікування.

Наступного дня — знову дзвінки з КДБ, обіцянка продовжити «бесіди» після виздоровлення. З відділу кадрів ІНОПРа повідомили, що вона звільнена, і в цей же день принесли додому трудову книжку.

Отож В. Лісова — мати двох дітей, хвора і беззахисна жінка — без праці, без засобів для існування, під Дамоклевим мечем КДБ. Тріумфус тиранічний держиморда і повне беззаконня! Коли В. Лісова обіцяла звернутися із скаргою до В. Федорчука — президента Українського КДБ, наступила цинічна відповідь: «Пишіть ще й до Андропова!»

На цім поставимо крапку! Ці факти достатньо ілюструють розгул беззаконня на Україні.

Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

15. 3. 1977

*О. Бердник
О. Мешко
Л. Лук'яненко*

*І. Кандиба
Н. Строкатова
П. Григоренко*

Мирослав Маринович

МЕМОРАНДУМ

Ч. 9

Прокуророві України

**Про brutальне правопорушення у слідчій «справі»
М. Руденка**

Прокуратура України санкціонувала арешт М. Руденка, керівника Групи Сприяння (Гельсінкі) на Україні. Відповідно до ст. 116 КПК УРСР слідство повинно проводитися там, де живе підслідний або більшість свідків, або де поповнено злочин. Беручи до уваги всі ці пункти вимог КПК, слідство повинно бути проведене в Києві.

Чому ж порушено процесуальне право? Яке відношення має Донецьке Управління КДБ і його старший слідчий Наговіцин, який веде слідство і викликає десятки людей до Донецька з Києва, Чернігова, Львова і т. д., до створення Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод?

Здається, що тут ми бачимо юридичне зловживання репресивних органів, які приготують розправу над посетом в таємниці перед громадськістю України. Поскільки мова йде про правозахисний рух на Україні, наша Група вимагає збереження всіх процесуальних норм і відкритого суду. Уважаємо, що Донецьке УКДБ **не має права** викликати свідків в справі Групи, т. є основне ядро Групи в Ки-

єві. Просимо Вас указати органам держбезпеки на це кричуще правопорушення.

18 березня 1977 року.

Олесь Бердник
член Української Громадської
Групи Сприяння виконанню
Гельсінкських Угод

МЕМОРАНДУМ

Ч. 11

Урядам країн-учасниць Гельсінкської Народи Радянським та міжнародним громадським організаціям

Про долю Надії Світличної

18 травня 1976 року повернулася після 4-річного ув'язнення в таборах Мордовії відома українська діячка Надія Олексіївна Світлична. Її засудили за сміливість критикувати власний уряд, в обранні якого вона брала участь, за те, що вважала своїм недоторканим правом мати свої переконання і не хотіла вірити, що в наш час цьому праву відповідає обов'язок відбутися ув'язнення за «антирадянську діяльність» (ст. 62 КК УРСР).

Надія Світлична відбула покарання за злочин, якого не вчинила. Відбула повністю і за всіма законами земними має право вважатися повноправним членом суспільства. Радянське законодавство покликане навіть сприяти якнайшвидшому поверненню покараної людини до нормального життя. Які ж нові злочини вчинила Надія Світлична, що ці закони на неї не поширюються? Чим небезпечна вона для радянської влади, якщо після 4-річного перебування в таборах суворого режиму вона зазнає ще страшнішого психологічного катування? А що це справді катування — ми їй беремося довести.

І. Н. Світличній після звільнення виписали спрямування туди, де жила вона перед ув'язненням і де була прописана — на київську квартиру свого брата Світличного Івана Олексійовича, що під сучасну пору відбуває покарання за цією ж статтею КК УРСР, і його дружини, Світличної Леониди Степанівни. 15 червня 1976 року отримала паспорт, тобто стала повноправною громадянкою УРСР. На свою заяву про прописку в м. Києві отримала відмову під приводом відсутності житлової площі (квартира, де до ув'язнення мешкало 4 особи, має 28.4 кв. метри). Ця відмова суперечить постанові Ради Міністрів СРСР від 28 серпня 1974 року «Про паспортну систему», яка досі не була скасована. Ось витяг зі згаданого документу: «Про деякі правила прописки громадян»:

- I. Встановити, що в містах і селищах міського типу прописують незалежно від розміру житлової площі...
- 1) Особи, що звільнилися від відбування покарання у вигляді позбавлення волі, заслання, вислання... на

житлову площу, що займають члени їхніх сімей або родичі, з якими вони мешкали до засудження». (Журнал Социалистическая законность, № 12, 1974, ст. 70)

Ось неповний перелік інстанцій, куди зверталася із скаргами Надія Світлична: пашпортний стіл м. Києва, Управління внутрішніх справ м. Києва, Міністерство внутрішніх справ СРСР, Президія Верховної Ради СРСР, ЦК КПРС, особисто — Генеральний секретар ЦК КПРС Л. І Брежнев, районна прокуратура, прокуратура м. Києва.

Відповідь на скарги була одна: «відмовити у зв'язку з відсутністю житлової площі».

Нарешті до такого ж висновку дійшла Київська міська комісія у справах прописування, рішення якої за законом не підлягає прокурорському наглядові.

Секретар міськради, ще до того ж голова згаданої комісії, тов. Загребський в усній бесіді роз'яснив: «Ваша братова, Леоніда Світлична, може ще раз вийти заміж, а тоді між вами і її ймовірним чоловіком можуть виникнути тертя. Ми ж не можемо сприяти інцидентам». Ця фраза і є законом до дій, а постанова Ради Міністрів СРСР, як успішно доводить Загребський і інші з ним, має вагу лише як черговий твір в царині радянської фантастики.

II. 3 8 грудня 1976 року, після семи місяців безробіття, Н. Світлична працювала на посаді дворника-садівника київського дитячого садку ч. 164, хоч має вищу освіту. 16 березня її звільнили з цієї посади за відсутністю прописки, а завідувач садочком оштрафували на 50 карб. Таким чином, Н. Світличну, повноправну громадянку СРСР, фактично позбавили права на працю, що її гарантує Конституція СРСР і УРСР.

III. Семирічний син Н. Світличної — Ярема Світличний — мешкає тепер з матір'ю і теж непрописаний. У травні 1972 року, після арешту Н. Світличної його насильно забрали до дитячого будинку, про що впродовж 10 днів нікого з родичів не поінформували. Опікунська комісія при райвиконкомі ухвалила рішення не доручити виховання 2-річного Яреми його бабусі через її похилий вік та малу пенсію — 20 карб. Натомість опікунство, проти волі Н. Світличної, тобто незаконно, доручили її сестрі, що мешкає у м. Ворошиловграді. Тоді ж Ярему Світличного виписали з м. Києва, що те ж є порушенням закону, бо він не відбував покарання зі своєю матір'ю.

Тепер Ярему Світличного через те, що він непрописаний позбавили не тільки права на освіту, але й права на

медичне обслуговування. Надії Світличній, як матері, в районній лікарні відмовились видати бюлетень на догляд сина, що за законом гарантує оплату, а виписали лише довідку без права на оплату. При цьому завідуючий відділом лікарні, очевидячки, призабувши клятву Гіпократу, грубо відрізала: «Даю вам довідку на три дні. На більше не розраховуйте». Леоніді Світличній видати довідку на бюлетень на продовження догляду за небожем теж відмовили.

IV. У вересні 1978 року органи міліції порушили питання про «Злісне ухилення» Світличної від прописки, що за ст. 196 КК УРСР карається позбавленням волі на строк до 2 років. Розцінювати такі дії органів влади інакше як цинічне й садистичне знущання над людиною не можна, бо всі зусилля Світличної після повернення з табору були спрямовані саме на прописку.

Згадана вище стаття КК УРСР вимагає двох офіційних попереджень з боку працівників міліції та засідання комісії, що передає справу в суд. Перше попередження Надії Світличній мало місце на початку жовтня 1976 року. Друге — в грудні того ж року, при чому, Леоніда Світлична оплатила штраф за «незаконне» прописування Надії Світличної на її квартирі. Засідання комісії відбулося 16 березня 1977 року, наслідки якого ще невідомі. Але цілком очевидно, що в умовах продуманої до найменших деталей кампанії терору рано чи пізно комісія, а за нею суд, винесуть свій ганебний вирок. Ми не хочемо й не можемо бути мовчазними свідками цього.

З усього сказаного вище випливає таке: Уряд СРСР та УРСР безсилі дотримуватися встановлених ними законів та постанов представників влади, й самі відмовляються дотримуватися їх. Уряд СРСР грубо порушує ним підписані Деклярацію Прав Людини та Заключний Акт Гельсінкської Народи щодо окремих положень його гуманітарної частини.

Ми вимагаємо від уряду СРСР та УРСР невідкладно відновити законність у справі прописки громадянки Надії Світличної та її працевлаштування за фахом і освітою. Якщо таке відновлення законності виявляється непосильним для урядів СРСР та УРСР тоді ми вимагаємо від Президії Верховної Ради СРСР якнайшвидше вирішити питання еміграції громадянки Надії Світличної.

Ми закликаємо уряди країн-учасниць Гельсінкської Народи зажадати від уряду СРСР пояснень з приводу грубого порушення Заключного Акту цієї Народи.

Ми закликаємо всі радянські та міжнародні організації, всіх чесних людей в СРСР та за його межами виступити на захист жертви адміністративної сваволі — Надії Світличної.

*Олесь Бердник, Іван Кандиба, Петро Григоренко,
Левко Лук'яненко, Оксана Мешко, Мирослав Маринович,
Микола Матусевич, Ніна Строката*

м. Київ

20 березня 1977 року

МЕМОРАНДУМ

Ч. 18

До Београдської Наради 35-гох держав

Про дискримінацію українців у ділянці
права на еміграцію

Питання еміграції із СРСР завжди було болючим для керівництва КПРС. Цілому світові воно представляло більшовицьку революцію як ту подію, до котрої від давніх часів рвалися трудящі класи всіх країн і котра нарешті виникла в колишній Російській імперії.

За їх твердженням більшовицька революція вперше в історії людства втілила в життя кращі ідеї філософів, економістів, соціальних реформаторів минулих часів і знищила відвічне зло — експлуатацію людини людиною, знищила соціальні антагонізми, забезпечила найвищі темпи економічного розвитку, створила умови для всебічного розвитку людини і т. д. і т. ін. Одним словом, революція створила на грішній землі те, що перед нею існувало тільки в мріях.

Оскільки більшовики вважали себе ідейними спадкоємцями Маніфесту Комуністичної Партії, Паризької Комуні і I-го Інтернаціоналу, то своєю перемогою і свій лад вони вважали зразком для інших країн і (згідно з ідеєю пролетарського інтернаціоналізму) намагалися ушасливити ним

також і інших. Для цього після революції дійшли вони до послідовного, наполегливого і все ширшого розхвалювання своїх заходів щодо перебудови всіх ділянок громадського і родинного життя та радянського устрою. У десятках розвинених країн були створені компартії, котрі допомагали створенню у своїх країнах міту про ідеальність радянського суспільства. І той факт, що з СРСР люди не емігрували, служив потвердженням бездоганности радянських порядків.

Справді, з раю ніхто не втікає. Виїжджають звідти, де погано. («Еміграція — каже «Словник Чужоземних Слів» — Держвид. політ. літер., К., 1955), масове переселення з будь-якої країни до другої, викликане різними причинами — економічними, політичними, релігійними і ін., **немиинчий супутник експлуаторського суспільства»**).

Внаслідок того, що Радянський Союз не експлуаторське суспільство, йому і не властива еміграція.

Немає причин для еміграції і з національних мотивів, бо національне питання в СРСР вперше в історії розв'язане найсправедливішим способом раз і назавжди.

Отака була картина із слів комуністичної пропаганди. А щоб живі свідки не заперечували її, кордони наглухо закрили.

Пів століття Захід слухав од на честь великих досягнень вільних народів і вільних громадян, а в середині Союзу поодинокі смільчаки втікали, ловилися в прикордонні пастки чи на колючих дротах і мовчки йшли на 10-15 років в архіпелаг ГУЛАГ.

У 70-их роках становище змінилося. Внаслідок розширення міжнародних зв'язків неможливим стало потай загнати людей до в'язниць. У словниках з'явилася дефініція слова «еміграція» як виїзд до іншої країни на постійне або тривале мешкання («Політичний Словник», К., 1976), яка вже не суперечить декларованому міжнародно-правними актами праву громадянина без перешкод покидати свою країну і до неї вертатися.

Теперішнє керівництво вже не називає прагнення лю-

дини емігрувати зрадою і за висловлювання одного цього наміру не судить, але уживає багато заходів для зменшення еміграції і придушення еміграційних настроїв. При тому ми констатуємо різний підхід уряду до трьох різних категорій громадян-потенційних емігрантів: євреїв, російських дисидентів і неросійських інакшесдумаючих.

Євреям, котрі висловили бажання виїхати до своєї історичної батьківщини, уряд створює масу різних неприємностей, а інколи і вкрай погані умови життя, але кінець кінцем впертих випускають, російських «непоправних» дисидентів виганяють із СРСР, а неросійських іншодумців відправляють за ґрати.

Радянська держава підписала Загальну Деклярацію Прав Людини і Заключний Акт Гельсінкських Угод. Обидва ці документи проголошують право громадянина на еміграцію незалежно від національної ознаки, а керівництво СРСР до заяви на еміграцію підходить явно по-різному, залежно від національності.

Нас обурює те, що природний потяг євреїв до вітчизни своїх предків уряд перетворює на шлях тяжких випробувань; нас обурює, що виселення із СРСР російських дисидентів він намагається представити радянським громадянам як прогнання негідних; але більш усього нас обурює дискримінація за національною ознакою, яка виявляється в цілковитому позбавленні неросійських іншодумців можливості виїзду із СРСР.

Не торкаючись питання дискримінації нас, українців, в інших ділянках життя, ми відмічаємо, що в питанні еміграції дискримінація виявляється в тому, що досі ні один український іншодумець не одержав дозволу на виїзд із СРСР на постійне проживання за кордоном. Навіть у тих випадках, коли людина відбула строк ув'язнення за спробу залишити СРСР і після звільнення продовжує добиватися виїзду, уряд не дає такої можливості.

Ось приклади:

Віталій Васильович Калиниченко поспробував нелегально перейти радянсько-фінський кордон. Його притримали

і засудили на 10 років ув'язнення. У часі ув'язнення він постійно і офіційно заявляв про свій намір виїхати з СРСР після відбуття покарання. Звільнившись на весні 1976 року, він негайно відновив клопотання: зрікся радянського громадянства, пише заяву, від 17 до 27 жовтня провів го-лодівку, але все даремно: досі він не одержав дозволу на виїзд.

Євген Грицак і відомий український письменник Олесь Павлович Бердник майже чотири роки добиваються дозволу на виїзд.

Безрезультатно добиваються дозволу на виїзд і	
Надія Світлична	Григорій Прокопович
Ніна Строкатова	Павло Кампов
Володимир Затвірський	Василь Овсієнко
Іван Кандиба	Михайло Луцик
Левко Лук'яненко	Йосип Тереля.
Вадим Смогитель	

Незаконна відмова уряду дати можливість виїзду за кордон підштовхнула багатьох на шлях незаконного переходу кордону, і тепер за це відбувають ув'язнення українці:

Аполоній Берничук	Василь Федоренко.
Олекса Мурженко	

За клопотання про виїзд з релігійних мотивів відбуває на Уралі 4-річне ув'язнення Юрій Дзюба.

Внаслідок грубого порушення в СРСР Загальної Деклярації Прав Людини і створення для іншодумців, внаслідок таких тяжких умов життя, неможливої хочби трохи продуктивної громадської, національної, літературної, релігійної чи якої б то не було іншої громадської діяльності, ряд політв'язнів-українців уже тепер, перебуваючи в ув'язненні, заявили про свій намір емігрувати після відбуття строку покарання. Це, зокрема, такі особи:

Юрій Романович Шухевич	Дмитро Верхоляк
Андрій Маркович Турик	Олександр Федорович
Іван Олексійович	Сергієнко
Світличний	Григорій Гирчак

Василь Омелянович Романюк	Володимир Васильович
Дмитро Басараб	Василик
Іван Шовковий	Зіновій Михайлович
	Красівський

Гляньте: після арештування трьох членів Московської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод (Орлова, Гінзбурга, Шаранського) і двох Української (Руденка і Тихого), на Україні арештовано ще двох членів Групи: Мату-севича і Мариновича.

Потім українців Руденка й Тихого засуджують відповідно на 12 і 15 років неволі, судять Барладяну і арештують Терелю, а московських дисидентів В. Турчина і Т. Ходорович та активіста російського правозахисного руху К. Любарського посилають на еміграцію.

Далі: українця Снегірьова арештують, а москвичеві Подрабінекові пропонують виїхати з СРСР.

12, 15 років неволі і еміграція — це, певна річ, зовсім різні покарання. Така величезна різниця зумовлена особливостями правозахисного руху в Росії, з одного боку, і на Україні — з другого. У Росії він спрямований проти незаконного обмеження демократичних прав громадян. На Україні він має ту ж саму мету плюс наші національні проблеми. Цей плюс і робить український (так само прибалтійський та кавказький) правозахисний рух в очах державних бюрократів шовіністичної великоруської за-краски особливо небезпечним, бо загрожує розвалити старий пропагандистський міт про найсправедливіше розв'язання національного питання (на всі майбутні часи!) і розпочати нове обмірковування його новим поколінням українців у нових історичних умовах.

Внаслідок того, що «суверенна» УРСР не встановила дипломатичних стосунків навіть з основними європейськими державами і Міністерство Закордонних Справ УРСР не веде відповідної роботи за кордоном, виїзд декількох іншодумців за кордон сприяв би ознайомленню західньої громадськості з українськими проблемами. Знає це уряд СРСР і, як бачимо, не бажає допустити до такого озна-

йомлення. Але оскільки вищим критерієм добра і справедливості людей європейської цивілізації є добро не держави, а поодинокі людини, то при розв'язуванні конфлікту між державою і індивідом ми вимагаємо добра індивіда, а не держави, і тому вважаємо, що ніякі міркування пропагандистського (престижевого) порядку не можуть бути достатньою основою для насильного затримання індивіда в державі.

Мир в Європі не може бути побудований на брехні і таємних задумах керівників поодиноких держав; мир не може бути побудований на придушуванні народів, бо такий мир для придушених і безправних не означає щастя і вони будуть змагати до його знищення.

Тривкий і довгочасний мир можливий тільки на справедливим відношенні до людини, в т. ч. пошані її права на еміграцію. Право на еміграцію служить способом розв'язання конфлікту між суспільством і індивідом у тому випадку, коли індивід не може погодитися з наявними порядками, а суспільство не хоче змінитися для задоволення його вимог. Суспільство має право лишатися само собою, але й індивід має таке ж право на власний світогляд і його світогляд. Ситуація, в котрій індивідові не дозволено ні поширювати свої ідеї, ні виїхати з країни, являє собою верх несправедливості, бо зовсім позбавляє людину його індивідуальності, прирікаючи її до духовної смерті. На жаль, у такому становищі опинилося багато українських іншодумців. Це і примушує нас звернутися до Београдської Наради з проханням обміркувати питання дискримінації українців у ділянці права на еміграцію з тим, щоб сприяти справедливому розв'язанню його урядом СРСР.

Грудень 1977 року
м. Київ

<i>О. Бердник</i>	<i>О. Мешко</i>
<i>І. Кандиба</i>	<i>В. Стрільців</i>
<i>В. Калиниченко</i>	<i>Н. Строкатова</i>
<i>Л. Лук'яненко</i>	

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

Урядам Країн, які підписали Гельсінкські Угоди

Друзі!

Сотні тисяч людей у країнах, які підписали Гельсінкські Угоди, повірили в гарантії, обіцяні цим важливим міжнародним документом — гарантії свободи, людяності і правосуб'єктивності. Ось чому почали поставати Групи Сприяння (Гельсінкі), бо всі чесні люди з загостреною правосвідомістю врахували це своїм кровним ділом, знаючи з досвіду, що державні структури часто порушують зобов'язання, які самі декларували.

Постала така Група і на Україні. Але не встигли ми обнародувати свою Деклярацію і Меморандум про розвиток правосвідомості в рідній країні, як отримали удари з боку КДБ і інших репресивних органів влади. За три місяці учасники Групи перейшли через декілька обшуків, в часі яких безжалісно пограбовано літературні, епістолярні і інші архіви, і, накінець, 5 лютого 1977 року арештовано керівника Групи поета Миколу Руденка і члена Групи Олексія Тихого. У Меморандумі, який тут прикладається, ми ілюструємо методи КДБ, які повертають нас у темні часи Берії і Гітлера.

Такі самі відомості приходять до нас з Москви: там арештовано члена Московської Групи Сприяння О. Гінз-

бурга, переслідується керівника Групи Юрія Орлова, під безперервним тиском погроз і брудних інсинуацій у пресі академік А. Сахаров, член Московської і Української Груп Сприяння Петро Григоренко і інші борці за Права Людини.

З чим же думає піти СРСР на Београдські Наради 1977 року!? Невже з чорним хвостом репресій, судів і обшуків?

Тоді хто ж ви, решта учасників Гельсінкського Форуму, котрі байдуже дивитися на нелюдські розправи над горсткою сміливців, що підняли голос проти деспотії бюрократичних самодурів, що чваняться своєю мілітарною могутністю? Ви стаєте співучасниками мучителів Груп Сприяння. Духові Гельсінки, поскільки, підписавши вищезгадані документи, гарантували мільйонам людей виконання основних Прав Людини! Ви практично спровокували пробудження правосвідомости багатьох уярмлених душ, які повірили в народження нового духа в світі — духа людяности і права!

Якщо ви промовчите в ці критичні дні, якщо ви віддасте на з'їдження бзправ'ю і свавілля захисників Прав Людини, — то будете прибиті до ганебного стовпа історії як помічники деспотії, яка давно вже потоптала закон, людяність і любов.

Ми проголошуємо S. O. S. із глибин соціального інферна, з пекла беззаконня, якого ще не знала історія. Справа не в масштабах насильства і не в методах — ми знали більш жорстокі методи Сталіна і Берії. Справа в тому, що ми наблизилися до деградації людської душі, коли пропадає віра в слово, закон, честь, розум і любов. Світ стає великою пустелею, і серед цієї пустелі чути лише гарчання шакалів і гадів.

Друзі! Невже по всій землі остигають душі, усмоктані

в облудну суету сучасности? Невже ви не відгукнетесь на наш заклик: **спасайте наші душі!**

Члени Української Групи (Гельсінкі):

9 лютого 1977 року

*О. Бердник
П. Григоренко
О. Мешко
М. Матусевич*

*М. Маринович
Н. Строкатова
Л. Лук'яненко
І. Кандиба*

Микола Матусевич

ЛИСТ Ч. 2

До Урядів УРСР, СРСР, Урядів країн-учасниць Гельсінкських Угод

Справа збереження миру — це справа не тільки урядових діячів, але і всіх простих людей, тому і вирішуватись вона повинна не на урядових рівнях з допомогою обмеження ракет і бомб, але й усунення недовір'я між громадянами різних країн при допомозі якомога більшої кількості зустрічей громадян різних країн на індивідуальній базі.

Ми розуміємо свою юридичну правоту й історичну прогресивність, але ми також розуміємо нашу слабкість і силу організованих чиновників. Вони використовують велетенський апарат тиску на неvigідних їм громадян: арешти, тюрми, табори, переслідування після звільнення. Найсамперед проблема прописки. Не прописують до жінки (чоловіка), до дітей. Чоловік роками мучиться, поки якнебудь з'єднається з сім'єю. Так було з Богданом Христиничем, Іваном Кипишем, Михайлом Горинем і багатьма-багатьма іншими українськими інакодумцями.

Інший спосіб тиску — праця. Без власності і приватних підприємств заробити на хліб можна лиш у одного працедавця — держави. Органи КДБ використовують це,

заставляючи людей інтелектуальних професій працювати кочеварами, слюсарями, електриками і т. д. З одного боку, це позбавляє інакодумців середовища, котре могло б сприймати їх ідеї, і підтримувати інтелектуальний рівень самих інакодумців, а з другого — забезпечує тільки мізерні заробітки і змушує у вільний час думати тільки про додаткові прибутки, це значить — відтягає від громадської діяльності.

Адміністративний нагляд, контролювання листів, обшуки, звільнення з праці, нашіптування рідним і залякування — все це далеко не жарти. Через ці перешкоди Група не могла зібрати більшої кількості письмових фактів, але і невелика кількість листів і заяв, «виписки» з яких ми додаємо до цього листа, достатньо обґрунтовують висновки цього документу і примушують нас:

інформувати уряди країн-учасниць Гельсінкської Народи і широку громадськість про грубе порушення Заключного Акту і

закликати уряди УРСР і СРСР приборкати своїх чиновників-порушників прав людини в Українській РСР!

Факти порушення прав людини, взяті з листів і заяв, що надійшли на ім'я Групи від українців, які живуть на Україні і в інших республіках Союзу.

I. Політв'язні

1. 14 квітня 1977 р. дружина Євгена Сверстюка, Ліля, приїхала з Києва на чергове особисте побачення до чоловіка з віддалі 3 тисяч кілометрів. Їй відмовлено побачення немов би з тієї причини, що Сверстюка позбавлено побачень. Трохи згодом Лілі запропонували побачення загальною умовою, що вони з чоловіком розмовляти будуть російськи. Вона погодилася, але потім адміністрація табору заявила їй, що побачення не відбудеться, тому що чоловік відмовився. Ліля відїхала; Сверстюк на знак протесту проти незаконного позбавлення особистого побачення

проголосив голодівку, його підтримало майже 20 осіб. 30 квітня начальник табору Поляков вислав Лілі Сверстюк телеграму: «Побачення дозволено при кінці травня — в червні». І так, потрібна була крайня міра протесту — голодівка 20 осіб, щоб начальник табору скасував беззаконня.

2. Валентин Мороз від 15 травня проголосив голодівку на знак протесту проти позбавлення його особистого побачення з дружиною.

3. Іван Гель проголосив голодівку з домаганням поліпшити умовини життя його дружині і дочці, що живуть у вогкому і темному приміщенні напівпідвального типу (поправити їхні житлові умовини відмовляють у зв'язку з тим, що Іван Гель дисидент).

II. Психлікарні

Постановою Берегівського районного суду Йосипа Тереля заново приміщено в психлікарні для примусового «лікування» (Й. Тереля відбув 14 років ув'язнення, а також «лікування» в психлікарнях; у 1976 р. був звільнений як абсолютно здорова і нормальна людина).

III. Засланці

Заслання — це нова форма ув'язнення, навіть не завжди об'єднаного режиму. Засланці приречені на жалюгідне існування: вони позбавлені найнеобхіднішого — житла, праці. Засланець — це, по суті, безконвойний в'язень.

1. Володимир Василик (відбув 5 років таборів. В 1975 р. засланий на 3 роки в Томську область) відстоював церкву в Івано-Франківську. Проти нього розпочато нову справу.

2. Микола Коц (45 років, з вищою освітою) працює на різних роботах, у важких умовах (кліматичних і матеріальних). Проти нього постійно організують провокації.

3. Василь Стус (письменник і критик) в січні 1977 р. засланий в Магаданську область. Примушений працювати під землею — у штольнях! У листах писав: «Тужу за табором». Тяжко хворий.

4. Богдан Чуйко (Томська область) від кінця 1976 р. після 15-ти років ув'язнення перебуває на засланні. Не має житла і грошей на харчування. Інвалід II групи, не має пальців на обох ногах. Не може забезпечити себе навіть найнеобхіднішим, бо повністю неспосібний до праці.

Адміністрація глуха на проблеми засланців, часто знушається (морально) з них. Одержати дозвіл виїхати на Україну в часі відпустки — казкове щастя для засланця, і адміністрація робить усе можливе, що ця мрія так і залишається для засланця мрією.

IV. Прописка і влаштування на працю

1. Олександр Назаренко (незакінчена вища освіта) в 1968-1973 рр. відбував покарання за оборону прав людини і відстоювання прав для українців. По повероті довгий час не міг прописатися в Києві. Виїхав у Скадовськ, де оженився і шойно тоді одержав прописку. Працює сторожем на водопомпній станції. Зазнає постійних моральних знущань.

Його дружина, Лідія Гук (лікарка), 1973 р. була засуджена за ст. 187-1 КК УРСР на півтора року. Зазнає переслідувань (брехливі доноси, погрози втратити працю).

2. Надія Світлична 1976 р. була звільнена після 4-річного ув'язнення. До цього часу ніде не прописана. Не прописаний і її 7-річний син, незаконно виписаний з Києва в часі арешту матері. Таким способом його позбавлено можливості навчання і медопіки. Світлична, маючи вищу освіту, працює двірником.

3. Левко Лук'яненко (член Групи) є під наглядом (більше року!), юрист, примушений працювати електриком.

4. Іван Дикий і його дружина Мирослава були засуджені на 5 і 4 роки таборів і 5 років заслання. Довгий час Дикого не прописували до дружини. Потім дали тимчасову (на 6 місяців) прописку в Дрогобичі, після чого виписали і прописали за 8 кілометрів, у Стебнику.

5. Микола Бреславський живе тепер у страшних умовах — 7 осіб в одній кімнаті (18 кв. м.), матеріальне становище дуже важке.

6. Степан Куриляк (відбув 5 років таборів) зазнає постійного переслідування. Після провокації його звільнено з дубнівського ЛМЗ; знайти праці від кінця 1976 р. не може.

7. Кузьмі Матвіюкові (інженер) одержати працю, відповідну до спеціальності й освіти не дають. Перебуває під наглядом.

8. Федір Клименко працює слюсарем. На нього проведено замах. Перебуває під наглядом.

V. За звернення за допомогою до Групи

1. Василь Барладяну (1942 р. н., молдаванин, мистецтвознавець) зазнає переслідувань за переконання — виключений з партії, звільнений з праці, не дали захистити дисертацію. 2 березня 1977 р. арештований прокуратурою. У зв'язку з його арештом у наступних мешканців Одеси були проведені обшуки:

Данієляна Е. С.

Голумбієвської А. В.

Михайленко А. В.

Барладяну В. В.

Сірого (без санкції прокурора).

2. Віталій Калиниченко (Дніпропетровська область) 5 березня 1977 р. був викликаний у районну прокуратуру, де його попередили про притягнення до відповідальності за розповсюдження декларацій Московської і Української Груп Сприяння (1976 р. звільнений після відбуття строку покарання за ст. 62 ч. 1 КК УРСР; живе під наглядом).

3. 23 квітня 1977 року в зв'язку з арештом членів Групи М. Мариновича і М. Матусевича було проведено обшуки в наступних осіб:

Раїси Сергійчук

Анастасії Матусевич

Любови Маринович

Надії Маринович

Таміли Маринович

Олега Лапіна

Любови Хейни

Ганни Коваленко

Євгена Обертаса

Михайлини Коцюбинської

Бориса Антоненка-Давидовича

29 квітня в газеті «Літературна Україна» була опублікована наклепницька стаття, в якій обіллято гряззю М. Коцюбинську і Б. Антоненка-Давидовича. Автор — Горновий. Заголовок «За 'так' грошей не дають». Стаття появилася через 5 днів після обшуків у М. Коцюбинської і Б. Антоненка-Давидовича.

VI. **Порушення права захисника захищати, а підсудного захищатися**

Адвокат Сергій Мартиш (м. Київ, Дарницька юрисконсультація) прийняв офіційне доручення виготовити наглядну скаргу в справі Олександра Сергієнка; але адвокату не дозволили ознайомитися з судовими матеріалами, що зберігаються в архіві КДБ. Відмова звучала так: «Не годиться, тому що не годиться».

Адвокат наглядну скаргу все ж таки написав. Написав з пам'яті й на підставі своїх давніх записок (він захищав О. Сергієнка в облсуді), але йому заборонили поїхати до Володимирської тюрми для узгодження наглядної скарги зі своїм підсудним. Адвокатську скаргу Колегія Адвокатів післала спецв'язком, але вона «загубилася». Пізніше вияснилося, що наглядна скарга була доручена в таборі підсудному, але незабаром її в нього відібрали примусовим порядком разом з чорновими записками до неї.

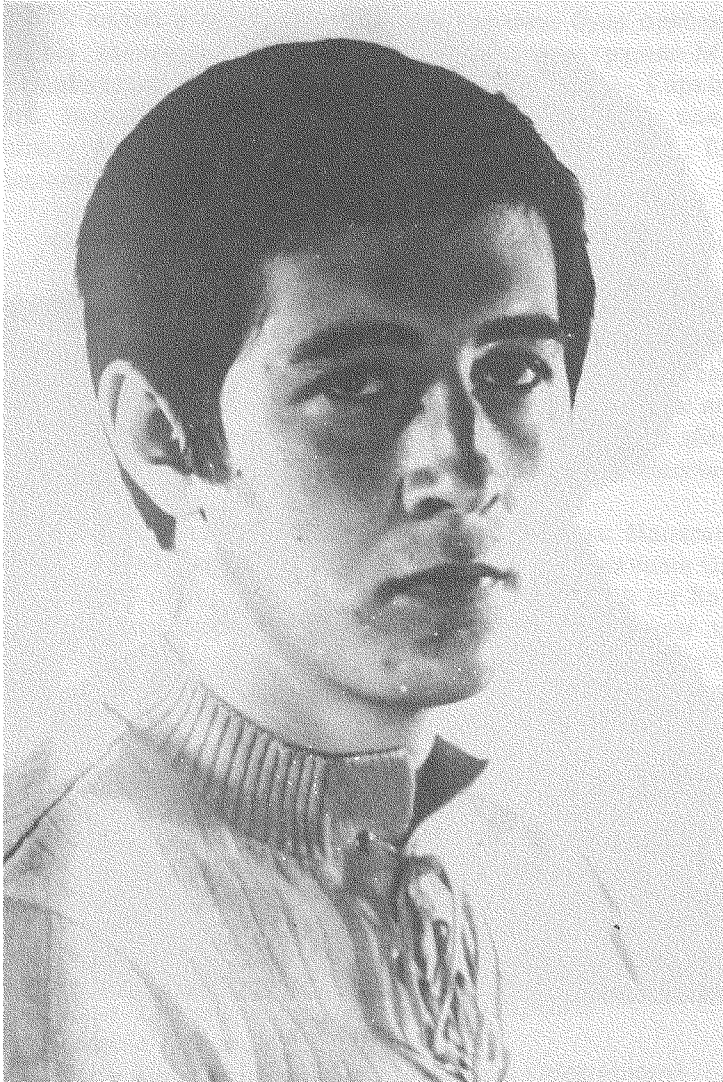
Крім цього, у О. Сергієнка в тюрмі забрано всі ділові папери в його судовій справі, щоб позбавити його можливості надалі подавати скарги про перегляд сумнівної судової справи.

*Олесь Бердник
Ніна Строката
Оксана Мешко
Іван Кандиба*

*Левко Лук'яненко
Петро Григоренко
Петро Вінс
Ольга Гейко (Матусевич)*

Петро Григоренко

Петро Вінс

З А Я В А

**в справі Богдана Чуйка
засудженого на 15 років ув'язнення і 5 років заслання**

Кожне організоване суспільство підтримує свою організованість завдяки певному правопорядкові. Правопорядок можна підтримувати різними методами (наприклад, терором, директивним керівництвом), але метода законности є основна. І навіть коли якась група людей чи партія оголошує себе провідною й законодавчою (як, наприклад, гітлерівська націонал-соціалістична Робітничя Партія Німеччини), все ж таки своїй свавільній волі вона надає форму права, формулює її як закон держави.

У демократичних суспільствах правопорядок підтримується методом законности, за якою тільки й можливе наближення до найбільшої справедливості. Там, де немає законности: простий громадянин опиняється в необмеженій владі урядовців і марно б'ється, як муха в павутинні, в їхній бюрократичній мережі.

Законність має бути методом підтримання правопорядку і в Радянському Союзі. «Повага до права, до закону повинна стати особистим переконанням кожної людини. Це тим більше стосується діяльності службових осіб. Будь-яких спроб відступу від закону або відходу від нього, чим би їх не мотивувати, терпіти не можна. Не можна

терпіти і порушень прав людини, ущемлення гідности громадян» (Матеріали XXIV з'їзду КПРС, Київ, 1971, ст. 92).

Нижче ми подаємо прикрий факт грубого порушення законности, в наслідок чого людина — Чуйко Богдан Михайлович — опинилась у жахливому становищі і перебуває тепер на краю смерті.

Чернівецький обласний суд засудив його 26. 06. 1972 року до 15 років позбавлення волі та 5 років заслання. З урахуванням раніше відбутого строку термін ув'язнення Чуйка минав 3. 12. 1976 року, і перед ним лишилося заслання.

Вважаючи себе незаконно засудженим, Чуйко з табору писав скарги. Копії скарг, відповіді на них та інші записки він зберігав, щоб мати можливість після звільнення поновити клопотання про перегляд вироків. Перед закінченням ув'язнення він віддав свої записки цензоріві табору ВС 389-36 (що в с. Кучино Пермської області) на перевірку. Цих записів і досі не повернули, чим вчинили порушення прав Чуйка, бо відповідно до закону він має право мати при собі подібні папери, і тим самим позбавили його можливостей використати нагромаджені документи для відстоювання своїх законних прав.

Чуйко — стара людина і вже давно інвалід II-ої групи. Відповідно до статті 100 ВТК РРФСР адміністрація табору повинна була передати матеріали про нього до райнарсуду за місцем відбування кари для звільнення від заслання, бо в заслання не спрямовують людей, які неспроможні самі себе утримувати. Адміністрація табору цього не зробила, чим вчинила чергове порушення його прав. Про причину непредставлення його на суд для скасування заслання Чуйко пише так: «Думаю, що причиною такої жорстокости послужила Долматовська характеристика такого змісту: «..Вважає себе невинним. Постійно скаржиться. Ворожо ставиться до існуючого ладу. Був у добрих стосунках з в'язнями, настанова яких до існуючого ладу виразно ворожа. Мав негативний вплив на молодших віком в'язнів. Стояв твердо на націоналістичних по-

зиціях. Не визнав свого злочину і не став на шлях виправлення».

12. 08. 1976 року комісія ВТЕК визнала Чуйка інвалідом II-ої групи. Висновок Медуправління МВС СРСР з 15. 10. 1976 року і медвисновок з 4. 11. 76 року підтвердили інвалідність, а 5. 12. 76 року його відправили у заслання, дарма що закон не дозволяє застосовувати заслання до інвалідів другої групи.

Важка дорога, пересилки, транспортування автомашиною в 50-градусний мороз довели до нової хвороби — двобічної пневмонії з харканням кров'ю.

Клопотання про скасування заслання Чуйко написав ще 15. 07. 1976 року до Верховного суду УРСР і 17. 08. 1976 до Президії Верховної Ради УРСР такого змісту: «... Я повністю непрацездатний інвалід другої групи і неспроможний забезпечити своє існування особистою працею. Мою інвалідність і повну непрацездатність доводять: висновки комісії ВТЕК Пермської області впродовж останніх п'ятьох років (1972, 1973, 1974, 1975 і 1976 рр.), що записані в моїй медичній картці. У мене немає пальців обидвох ніг, деформовані пальці правої руки. Хворію тяжкими хронічними недугами: гіпертонією (з 1974 року — III стадії), загальною артеросклерозом, каріосклерозом II ст., серцевою недостатністю II ст.; зазнав крововиливу в мозок».

У висновку комісії ВТЕК 1975 року констатовано, що згадані хвороби розвинулися вже до такої стадії, в якій лікуванню не піддаються.

У теперішній час стан здоров'я кепський: постійно шумить у голові й вухах, болить голова й очі. Різко погіршується зір, почастишали приступи стенокардії, постійна задуха, порушення рухливости кінцівок.

У такому стані постійно потребую стороннього догляду, утримання і лікування. Забезпечити своє існування особистою працею неспроможний. На підставі викладеного прошу вас звільнити мене від заслання».

Відповідь заст. голови Верховного суду УРСР П. Цуренка:

«...розглянено, задовільнити не можна...»

Відповідь заст. завідуючого відділом в питаннях помилювання ПВР УРСР В. Голика:

«Повідомляємо, що клопотання про помилювання і звільнення вас від заслання розглянуто. Задовільнити не можна».

На засланні місцеві органи влади Бакчарського району Томської області неспроможні забезпечити Чуйка ні помешканням, ні одягом, ні їжею, ні іншими засобами існування через те, що: «... радянські закони не допускають застосування заслання до непрацездатних інвалідів другої групи, котрі неспроможні заробити собі на життя особистою працею...» (ст. 79 ВТК РРФСР, Коментар ВТК РРФСР, розділ III, стор. 204-205, М., «Юрид. літ», 1973 р.) — тому законодавець не передбачив коштів на утримання непрацездатних засланців.

У скарзі вже зі заслання Чуйко пише:

«...Клопотання моєї дружини Чуйко Марії Михайлівни в МВС СРСР про передання мене на її утримання за місцем проживання у м. Мічуринську Томбовської області постійно відхиляють через відсутність зони заслання в Томбовській області. При цьому не дають жадних пояснень, за які кошти я маю існувати і хто саме повинен забезпечити моє утримання у засланні. В наслідок незаконних дій адміністрації ВС 389-36 мене всупереч медичним висновкам спрямували в шкідливі для мого здоров'я кліматичні умови на загибель від хворіб, голоду і холоду... Мені свідомо і навмисно створили такі нелюдські умови з метою примусити мене самовільно виїхати з села Бакчара, тобто порушити правила адміністративного нагляду і тим самим дати зачіпку для дальших репресій...»

Ця і подібні заяви, немов футбольний м'яч, літають від однієї установи до другої, від одного службовця до другого, і ніхто не хоче вирішити зовсім простий казус: закон не передбачає спрямування інвалідів другої групи в заслання (і тому законодавець не передбачає коштів для їх утримання). Чуйко — інвалід другої групи. Отже спрямували

його на заслання або за злим умислом адміністрації ВС 389-36, або з якоїсь помилки, вирішити яку можна і необхідно найпростішим чином — застосуванням до нього чинного закону.

Влада Бакчарського району не може виділити кошти для утримання засланця, бо це було б продовження беззаконня, і таким чином Чуйко мусить згинуть голодною смертю, якщо беззаконня продовжуватиметься.

У листі з 12 лютого він писав: «...Авторитетно мені заявили, що від заслання мене ніхто не звільнить і родині на утримання не передасть. Пенсії за інвалідність я не одержу, бо в мене нема необхідних 18 років трудового стажу і невідомо, де я став інвалідом. Вирішити це питання в Томську не можу, бо туди не пускають... Я доводжу (місцевому начальству), що відбув основну міру покарання і мене спрямували непрацездатного не з моєї вини в заслання. А на місці третій місяць держать без помешкання і засобів існування. Значить, з цілком певним завданням: довести мене до того, щоб я з голоду, холоду і хворіб самовільно виїхав з села і тим самим дав привід до дальших знущань, або довести до відчаю і на довгожданій волі вільно, свobodно, вибрати який мені подобається (не чітко — Вид.). Радять, щоб сім'я переказувала мені гроші і так утримувала в засланні. Кажу: дружина на пенсії, син служить у радянській армії, а дочка малолітня ходить до школи — хто ж і які гроші може дати на моє утримання? Розводять руками, і на тому кінчаються розмови і всі рішення. Я зрозумів, що вище згаданою розв'язкою всі були б дуже задоволені, а то звалили мене на їхні голови, як сніг посеред літа... Жду кінцевого вирішення, а гроші вже кінчаться. До їдальні заходжу один раз у день, а що буде далі?..»

Йому не дали квартири. Він живе в готелі, але за ним встановили адміністративний нагляд і забороняють виходити з готелю від 8-ї години вечора до 6-ї ранку; йому не дають ні копійки на їжу, але призначили для нього аж трьох виховників: у справах заслання, нагляду і діяльності — чи не жорстоке глузування?!

В Кучино Пермської області в Чуйка відібрали документи на підтвердження його інвалідности і стану здоров'я, а в Бакчарі вимагають таких документів — що це, як не бюрократична сваволя і розчавлення прав людини?

Ми протестуємо проти такої сваволі і вимагаємо звільнити Чуйка Богдана Михайловича від заслання як незаконної кари.

Члени Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

Травень 1977

*Олесь Бердник
(керівник Групи),
Петро Григоренко
Іван Кандиба,*

*Левко Лук'яненко,
Оксана Мешко,
Ніна Строкатова.*

ДОКУМЕНТ Ч. 2

**ГОЛОВАМ УРЯДІВ
КРАЇН—УЧАСНИЦЬ НАРАД У СПРАВІ
БЕЗПЕКИ І СПІВПРАЦІ В ЄВРОПІ**

**НОВІ РЕПРЕСІЇ І НОВИЙ ЕТАП ПРАВОЗАХИСНОГО
РУХУ В СРСР**

1. Як виникла Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод у СРСР?

Підписаний 1 серпня 1975 р. Заключний Акт Нарад у Справі Безпеки і Співпраці в Європі прийняли народи Європи з почуттям полегшення, з надіями на життя в мирі і дружбі, при пошануванні прав людини.

Звісно, що в Радянськiм Союзi десятиліттями грубо топтано людські права. І от радянські люди читали підписані їх державними керівниками і врочисто перед цілим світом прийняті зобов'язання охороняти права своїх громадян на свободу думки, совісті і релігії, на свободу переконань і їх свободний вислів, на свободу мирних зібрань і асоціацій, на свободу переміщення і вибору місця замешкання, на свободу покидати будь-яку країну, зі своєю власною включно, і повертатися до себе домів.

Ми знали, що аналогічні зобов'язання радянський уряд бере на себе не перший раз. Давно перед Гельсінкськими Угодами СРСР прийняв Загальну Деклярацію Прав Людини і ратифікував десять міжнародних конвенцій (списки в додатку ч. 1*) і два міжнародні пакти: 1) про економічні, соціальні і культурні права і 2) про громадські і політичні права. Однак ані один з цих міжнародних правових документів у країні не діяв, і народ майже нічого про них не знав.

Побоюючись, щоб така сама доля — забуття — не трапилась і з ухвалами Заключного Акту, група радянських громадян вирішила в самодіяльному порядку сприяти переведенню в життя зобов'язань, які взяв на себе радянський уряд. Такими громадсько активними людьми виявилися відомий учений-фізик, член кореспондент АН Вірменської РСР Юрій Орлов і його друзі. Обговорюючи це питання, вони вирішили створити Групу Сприяння виконанню Гельсінкських Угод у СРСР.

Здавалось би, що уряд, твердо вирішивши дотримувати підписані ним зобов'язання, повинен тільки привітати ініціативу громадян, які вирішили сприяти цьому ділу. Однак від першого дня існування Групи Сприяння радянські органи не тільки ставлять перешкоди її діяльності, але й зі злобною впертістю переслідують членів Групи і їх добровільних помічників, зводять наклепи на них і ображають їх, не турбуючись доказами. Це цькування почалося не у висліді діяльності Групи, як би її не кваліфікувати, а ще перед її діяльністю. Вже другого дня після її створення — 15 травня 1976 року — ТАРС опублікував за кордоном «Заяву» на її адресу, яка відзначалася визиваючо-злобним тоном і містила прямиий наклеп. Так появилася вона під заголовком «Попередження провокаторові», а в її тексті містилося твердження, що відомий радянський фізик-теоретик Юрій Федорович Орлов «посвятив себе анти-

радянській діяльності», «збирає антирадянську групу», «намагається здобути популярність серед супротивників розрядки, приклонників міжнародного напруження і ворогів Радянського Союзу». Як вище сказано, доказів не вимагалось — і хоча згідно з законом тільки суд може вирішити про провину людини чи групи людей, КДБ при допомозі ТАРС ще перед початком діяльності Групи Сприяння назвав її антиконституційною і антирадянською. Тоді ж — себто ще перед початком діяльності Групи — попереджено Юрія Орлова, що якщо Група не припинить своєї діяльності, то він, Орлов, буде притягнений до кримінальної відповідальності.

Вказавши на те, що таке попередження не має законної підстави, Юрій Орлов відмовився взяти його до уваги в своїх діях. Інші члени Групи, кожний із власної ініціативи, опротестували заяву ТАРС і попередження Орлову як повністю незаконні.

Приклад Групи Орлова надхнув оборонців прав національних республік. У Києві під керівництвом письменника і філософа М. Руденка створилась активна Українська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. У Тбілісі під керівництвом журналіста і письменника Звіяда Гамсахурдія зорганізувалася Грузинська Група. Письменник Томас Венцлава створив у Вільні Литовську Групу. Останнім часом стало відомим повстання Вірменської Групи. Відомостей про її працю покищо не маємо.

2. Чим займалися і займаються Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

Про діяльність Групи Орлова і національних Груп Сприяння можна робити висновки на підставі документів, висланих головам країн-учасниць і пресі. Таких документів поверх тридцять. У них перелічені конкретні факти порушень у Радянському Союзі Гельсінкських Угод і вказані особи, які потерпіли від тих порушень, особи, які завинили ті порушення, вказані місця, де відбувалися ті події,

*) Цей і інші додатки до цього документу, які не мають відношення до подій на Україні, з технічних причин ми пропускаємо — Вид.

з посиланням на радянські закони і міжнародні правові угоди. Кожний, хто ознайомиться з тими документами, може переконатися, що жадних шпигунських, антирадянських, наклепницьких відомостей у них немає. У них містяться тільки факти, дуже старанно перевірені членами Груп. Саме передусім на перевірці полягала діяльність членів Груп, бо збирання матеріалів виявилось, в загальному, справою менше складною, ніж ми припускали. Порухення Прав Людини стало настільки побутовим явищем, а серед народу накопичилося стільки гіркоти і болю від страждань через бюрократичне свавілля, що факти самі рвалися наверх. А проте ми намагалися кожний факт перевірити досконало, хоча ми, розуміється, не маємо ніякого апарату і хоча нашим добровільним помічникам роблять найбезсовісніші перепони, переслідуючи їх на кожному кроці. Обшуки, допити, арешти, вилучення від самого початку праці Гельсінкських Груп сипляться і на членів Комісії для перевірки використання психіатрії для політичних цілей, і на членів Християнського Комітету, і на діячів Фонду Допомоги Політв'язням, і на діячів московської групи Емнесті Інтернешенел.

Група Орлова виявилася каталізатором для викриття хиб у виконанні постанов Заключного Акту. Своєю діяльністю вона дає приклад громадської активності — і, не зважаючи на всі переслідування, коло її помічників спонтанно поширюється.

Ми ніколи не противилися перевірці поданих нами відомостей. Навіть більше, ми просимо — котрий уже раз! — призначити авторитетну міжнародню комісію для цього. Ми не відмовились би взяти участь і в комісії, призначеній для перевірки наших документів радянським урядом. Однак радянський уряд не зробив ані однієї спроби розслідувати подані нами факти. Ані одного з післаних нами документів радянська влада не розглядала і не опрокинула. Зате упорядники тих документів неухильно підпадають різного ступеня переслідуванням, при чому офіційні особи намагаються представити справу так, що репресії,

мовляв, застосовують не за участь у діяльності Групи, а за інші вчинки — часто спровоковані, а частіше просто видумані.

Нижче наведемо деякі приклади таких протизаконно видуманих звинувачень. Деяке, хоч і не вичерпне, уявлення про перепони, що їх органи КДБ роблять громадянам, які намагаються помагати жертвам порушень прав людини, дає додаток ч. 2 — звіт Фонду Допомоги Політв'язням у СРСР.

3. Як розплачуються захисники права в СРСР за свою гуманну діяльність

Трьох членів московської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод у СРСР — Юрій Орлов, Олександр Гінзбург і Анатолій Шаранський — вже більше півроку в арешті, при чому ще перед закінченням (а навіть перед початком) слідства проти них велася найбільш розгнудана наклепницька кампанія в пресі. Дати їй відповідь у радянській таки пресі неможливо, хоча ми маємо всі дані для спростування наклепів.

Петро Григоренко, свого часу незаконно приміщений в психіатричній в'язниці, у якій пересидів 5 років, двічі був незаконно позбавлений ще й пенсії. Бо якщо він здоровий, то не треба було приміщувати його в психушці, а якщо його визнано хворим, то згідно з законом хворих не можна позбавляти пенсії. КДБ піддає його шельмуванню в пресі і на закритих зібраннях, перешкоджає в листуванні і телефонних розмовах з сином, зате ретельно пересилає йому образливі листи (див. додаток ч. 4). Тепер відповідні «органи» застосовують ще й таку тактику: деяких молодих людей, які помагають йому і його дружині — двом хворим старикам — у побутових справах, запрошують на «розмову» і намагаються примусити їх припинити відвідувати цей дім.

Тривалий час зазнає низькопробних наклепів і Єлена Боннер.

Мальву Ланду на підставі зфальшованого звинувачення (її звинуватили в «заподіянні тяжкої шкоди державі», хоч побутовий пожежар, що був у її кімнаті, наніс шкоду передусім їй) заслали на 2 роки в далекі Забайкалля.

Ще раніше на далеке заслання (ст. Чуна Іркутської області) загнали Анатолія Марченка, продовжуючи й там мститися на ньому і його родині за членство в Гельсінкській Групі безперервними обшуками і стеженням.

Володимир Слепак і Наум Мейман прогнані з праці, при чому Слепака, крім цього цюкують у пресі.

Людмілу Алексееву погрозами арешту і шантажем змусили до еміграції.

У Грузинській Групі арештовано двох: Звіяда Гамсахурдію і Мераба Коставу.

В Українській арештовано чотирьох: Миколу Руденка, Олексу Тихого, Мирослава Мариновича і Миколу Матусевича. Перших двох засуджено вже на строки, які фактично наперед визначають для цих старих і хворих смерть у в'язниці.

Про процес Руденка-Тихого ми будемо говорити окремо: він заслуговує на це. Покищо розкажемо про ті переслідування, яких зазнають навіть не члени Групи, а люди, які або шукають у них охорони, або помагають їм перевіряти факти і помагати переслідуваням.

Кримську татарку Зеру Джемілев, яка виїхала з Ташкенту до Москви, на другий день дороги (11. 7. 1977) затримано і обшукано за всіма правилами в'язничного обшуку — немов би за підозру краді грошей у сусідки в купе. Грошей у неї ніяких не знайшли, ба навіть не шукали: «сусідка» була співробітницею КДБ, і у Джемілевої вилучили єдиний «документ» — приватну записку, адресовану академікові Сахарову. Обшуку не протоколювали, вилучення, природно, до неіснуючого протоколу не занесли, за образливий обшук, зроблений «у підозрі краді», у Джемілевої, розуміється, вибачення, не просили (ну хоч би так: «Вибачте, будь ласка, ви не злодійка»). Не вияснили також, на якій підставі вилучили приватний лист, який не мав жад-

ного відношення до приводу для обшуку.

І це ще не найгірший випадок: могли і гроші підкинути, але не зробили цього.

(Зрештою, мети вони не досягнули: матеріяли, що їх кримські татари хотіли нам доставити, 11 липня були вже в Москві. Люди дечого навчилися).

Обшукують майже всіх, хто відвідує в Тарусі засланих Кроніка Любарського і Ніну Строкатову. Обшукують Лярису Богораз, коли вона їде до свого чоловіка, члена Гельсінкської Групи Анатолія Марченка, котрий відбуває заслання в Іркутській області. У березні 1977 р. на Новосибірському аеродромі обшукали Олександра Подрабінека, не пред'явивши ордера на трус і не висунувши ніяких умотивовань. Систематично обшукують і допитують Оксану Мешко — людину крайне трагічної долі. (У роках сталінського терору вона відсиділа 10 років у таборі, відірвана від малолітнього сина, а тепер вкинено за ґрати її дорослого сина, який посвятив себе рідній українській культурі і який вмирає у в'язниці на туберкульозу. Ані мати, ані син жадних злочинів не доконали). У часі останнього обшуку 72-літня хвора жінка двічі втрачала свідомість. І нічого: приведуть до свідомості і продовжують обшукувати.

Чого вони шукають? Адже ми нічого не ховаємо, ми діємо відкрито. Дайте нам привселюдність, свободу боротися проти порушень Прав Людини в нашій країні — і відпаде необхідність звертатися за допомогою закордонних кореспондентів, ми в себе вдома передамо наші матеріяли привселюдності.

Але КДБ шукає зібраних нами матеріялів саме для того, щоб не допустити передавання їх привселюдності. На перевірку правдивості оголошуваних нами порушень прав людини не виділяють ані людей, ані засобів. На те, щоб відшукати, вилучити і затаїти матеріяли про ці порушення, сил і засобів не жаліють. Щоб обшукати безборонну жінку, посилають з нею з Ташкенту за тисячі кілометрів щонайменше трьох людей: «сусідку» і двох для обшуку. А може, і «свідків» із цієї організації?

Чи ж вище наведені факти не є переконливим доказом того, що радянський уряд аж ніяк не добивається виконання гуманітарної частини Заключного Акту, але лише того, щоб ніхто не знав про його невиконання?

Головною метою значно частіших в останніх роках обшуків, допитів, затримань, фальсифікованих справ, спрямованих проти членів Гельсінкської Групи і зв'язаних з ними людей, є — нащупати, де є зібрані ними матеріали про порушення прав людини, і перехопити їх раніше, ніж вони покинуть СРСР. І нерідко це вдається: адже на слідкування не жаліють ні грошей, ні техніки. Так були захоплені, наприклад, матеріали, які зібрав Олександр Подрабінек: рукопис його книги «Каральна медицина», картотека більше ніж 200 в'язнів спецпсихлікарень і інші документи. Це — вислід великої багатомісячної праці Робочої Комісії для Розслідування Використовування Психіатрії для Політичних Цілей, праці, ускладненої майже цілковитою закритістю всіх даних про так звані «спецпсихлікарні». Матеріали збирали по крихітці, багато разів перевіряли, здобули дбайливо зберігали, місце зберігання часто змінювали. І все таки перед компактним слідкуванням не вдалось втекти.

Але у таких випадках люди, що посвяtilися цій справі, не падають духом. Негайно починають відновляти втрачене, і хоч інструментом тепер є пам'ять, відновити звичайно вдається. І так, відновлено книгу «Каральна медицина», і вона вже потрапила на Захід.

Досвід свідчить, що припинити вплив відомостей про порушення Прав Людини в СРСР КДБ не під силу. Йому вдається іноді затримати на якийсь час передачу тих чи інших відомостей, але припинити — ні! Тому останнім часом усе частіше робиться спроби скомпромітувати учасників правозахисного руху і створити для них тяжкі життєві умовини.

Ось деякі з найсвіжіших фактів:

23 червня 1977 року визвали на міліцію, взяли під сторожу і доставили до суду Юрія Грімма. Тут таки засу-

дили його на 10 діб арешту за «дрібне хуліганство», якого він не допустився. Адвокат, свідчення якого в цій справі прикладається в документі ч. 3, довів незаконність арешту. Все ж таки вирок набрав сили — і Грімм відсидів 10 діб.

Чому?

Причин аж три: 1) Грімм на прицілі КДБ як людина, яка подала заяву на виїзд (за це його звільнено з праці і він змушений працювати вантажником; 2) Грімм часто відвідує стареньких Григоренків і піклується ними; і 3) найголовніше: Грімм завдяки умовам праці мав можливість поїхати на один день на процес Руденка і Тихого. Десять діб арешту позбавили його такої можливості.

Таким же простим способом ізолювали Петра Старчика і Кирила Подрабінека, які приїхали на цей суд із Москви. Першого, протримавши в запобіжному ув'язненні півтори доби, примусово відправили до Москви, попередивши, що при спробі вернутися він попаде в психушку. Другого просто протримали в КПУ (камера попереднього ув'язнення — Вид.) чотири доби і випустили тільки після того, як суд закінчився.

Тільки що, 22 серпня 1977 року несподівано, зовсім незаконно в кабінеті слідчого арештували і відправили до Бутирської тюрми Фелікса Сереброва, члена Робочої Комісії для Розслідування Використовування Психіатрії для Політичних Цілей. Він був під слідством у дріб'язковій справі, яка не мала жадного відношення до справи Групи, вигаданій спеціально для ображення одного з активних правозахисників. Але так чи інакше засобом припинення був для нього вибраний підпис про невиїзд. Свого підпису він не порушив і з Москви не виїжджав. Одначе міру припинення несподівано змінено, і Фелікса Сереброва просто з кабінету слідчого забрали до тюрми. Мабуть, зфальсифіковано серйозніше звинувачення.

24 серпня 1977 р. у Вільні арештовано: члена Литовської Групи «Гельсінкі» Віктораса Петкуса і учасника правозахисного руху Антанаса Терляцкаса.

Репресії сипляться не тільки на тих, хто помагає членам Групи, але і на тих, хто звертається до неї за поміччю. Так, на міліції, а потім у психушці опинився баптист Олександр Волощук, котрий, обмінявши формально свою площу в місті Горькім, приїхав з сім'єю (жінка і троє дітей — 11, 9 і 7 років) до м. Харцизька Донецької області і не одержав там законної площі, бо владі не хотілося прописати баптиста. Коли він приїхав з сім'єю до Москви до приймальні Президії Верховної Ради, щоб оскаржити беззаконня, його відділено від сім'ї і направлено в психушку.

Органи КДБ застосовують широкий спектр «заходів»: від анонімних листів і обшуків у поїздах до закидування квартир каменюками, позбавлення можливості заробляти на життя, безсудних арештів і т. п. Але найтяжчі і найбеззаконніші засоби застосовують вони проти членів Груп Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

У цьому сенсі особливо показний процес Руденка-Тихого.

4. Не було суду — була розправа

Усе на що ми люди звичні, але і для нашого часу і місця характер і обставини переведення процесу Руденка-Тихого перевищують усі норми беззаконня?

Чим же відзначався цей процес?

Поперше, повною, абсолютною **закритістю**, розрахованою на те, щоб ані в країні, ані за кордоном нічого про хід судових засідань довідатися не міг. Для того до звичайної закритості додають ще закритість зумовлену віддаллю. Руденка — мешканця Києва — везуть 1000 кілометрів до Донецької області, де живе Тихий. Мотив: у Олексі Тихого при обшуку знайшли стару німецьку гвинтівку. Чи була вона у нього до приходу тих, що обшуквали, невідомо, але слідству захотілося припустити, що оскільки Руденко знайомий з Тихим, він з Києва міг

брати участь у схованні гвинтівки в Донецькій області. І так Руденка везуть 1000 кілометрів до Донецька, про гвинтівку тут же забувають і починають слідство за ст. 62 КК УРСР. Згідно з законом за цією статтею належить судити за місцем проживання — в Києві. Але не везти ж назад! Справа залишається в Донецьку.

Все ж і Донецьк — недостатньо далеко і недостатньо закрито. Суд переносять в робітниче селище Дружківку, де ніхто з підсудних не живе. Селище маленьке, місцева міліція знає з обличчя всіх його мешканців і тому може безпомилково вилловлювати приїжджих. «Заля суду» — Червоний куток контори «Смешторгу» (приблизно 70 місць) — як звичайно на політичних процесах, заповнюється спеціальною публікою. Але і тут деяке «новаторство»: привезені не тільки підсудні, склад суду, свідки, привезена і публіка — **всі присутні на суді жили в готелі і харчувалися в ресторани**. Місцевих жителів, котрі в останні дні зрозуміли, що в Червоному кутку відбувається щось важливе, і почали намагатися проникнути в залю, міліція і приїжджі охоронники відсунули, а дуже наполегливих забирали (кажуть, що сім душ місцевої молоді попали на міліцію за надто наполегливе бажання дістатися на суд).

Друга характеристична особливість цього процесу — явне, цинічне **позбавлення обвинувачених прав на оборону**.

Згідно з КПК РРФСР «оборонця запрошує обвинувачений або його законний представник, а також інші особи на доручення або за згодою обвинуваченого».

Руденкові і Тихому не дали можливості запросити адвоката згідно зі своїм вибором, не дали такої можливості і їх законним представникам — дружині Руденка і матері Тихого. Слідство велося, як вже сказано, в Донецьку, і слідчі **затаїли** перед Раїсою Руденко, яка живе в Києві, і перед матір'ю Тихого (вона живе в Донецькій області, але їй 83 роки, і до Донецька вона може дістатися тільки принагідним транспортом) реченні закінчення слідства. Це було зроблено, щоб перешкодити запросити адвокатів,

котрі повідомили б рідних про те, на котрий день призначений суд. У висліді Раїса Руденко довідалася про початок суду тільки на п'ятий день після того, як він розпочався, а попасти на суд встигла аж на сьомий день.

Не питаючи згоди підсудних, їм просто назначили «оборонців» — членів донецької Колегії Адвокатів Алексєвніна і Корєцького.

Олекса Тихий на самому початку судового засідання заявив, що він відмовляється від призначеного йому оборонця і буде вести свою оборону сам. Ст. 50 КПК РРФСР і відповідна стаття КПК УРСР зовсім виразно вказують, що підсудний має на це право і його відмова від «послуг» адвоката для судді обов'язкова. Одначе, порушуючи закон, суддя дав слово для оборонної промови не О. Тихому, котрий домагався права обороняти себе самому, а адвокату Корєцькому, котрий, на ділі, приєднався до обвинувачення так само, як і адвокат Алексєвнін.

Обидва підсудні винуватими себе не визнали і рішуче протестували проти суду над думкою і словом. Обидва державні адвокати вину своїх підзахисних повністю визнали і клопоталися перед судом тільки про полегшення, якого підсудні не просили. Це, мабуть, перший випадок після трагічно відомих процесів 30-их років, коли адвокати йшли на угоду зі сумлінням зі страху перед сталінською розправою, то їх сучасні колеги Корєцький і Алексєвнін спонукані тільки лакейським намаганням заслужити ласку «владі імущих». Хай їхні прізвища будуть широко відомі і вкриті ганьбою в очах усіх чесних людей!

Третя обставина — вперте **замовчування суті пред'явлених обвинувачень**. (Зрештою, це не дуже нове: ще в 1968 році п'ятьох, що демонстрували на Червоній Площі, судили не за демонстрацію в обороні окупованої Чехословаччини, а за...перешкоду міському транспортові).

М. Руденка і О. Тихого судили за ст. 62 КК УРСР, це значить за обвинувачення в антирадянській пропаганді. А конкретно? За складання і розповсюдження меморандумів Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. Що ж у них антирадянське? Все! А конкретно? А

конкретизувати суд не хоче. Суд акуратно вяснює, де писали, хто писав, хто переписував на машинці, на якій саме, де переховували, хто читав. Але **що написано в інкримінованому документі** — про це говорити забороняється. Владою судді це питання кожний раз знімалося. Підсудні домагаються: «Давайте розберім кожний меморандум, будемо читати і опрокидувати або підтверджувати кожний викладений у ньому факт». Суддя наказує підсудним замовкнути і кричить на них кожний раз, коли вони намагаються заговорити про зміст складених ними документів. Оборонити їх немає кому: адвокати заздалегідь перейшли на позицію помічників прокурора — раз слідство признало документ антирадянським, отже він антирадянський, і доводити на суді нема що.

По суті, судового процесу, у якому передбачені сторони — обвинувачення і оборона, — просто не було. Не було і судді, котрий обов'язаний займати неутральну позицію, підтримувати спокійну ділову обстановку, добиватися вяснення заплутаних питань. Прокурор і суддя (хай знають і його прізвище — Е. Зінченко) виступали тут як єдиний підмет. При чому суддя потрібний був головню тому, щоб забороняти підсудним те, що незручне було або невідгідне прокуророві.

Треба розповісти про ще один деталь обвинувального висновку. М. Руденка, серед інших справ, обвинувачено у «наклепі на марксизм», який мав би міститися в його філософській праці «Економічні монолози», де автор піддає критиці Марксову теорію додаткової вартости.

Таке обвинувачення взагалі юридична нісенітниця. Наклеп — це свідома неправда, і обвинувачення в наклепі може відноситися тільки до викладу фактів, а не до трактування наукових теорій. Не можна, наприклад, уявити собі, щоб прихильники і противники Айнштайнової теорії релятивности вели між собою суперечку через суд, обвинувачуючи один другого в наклепі на фізику. З критикою теорії додаткової вартости Руденка можна погоджуватися або не погоджуватися, можна її науково оспорювати. Але — судити?

Щось подібне інкриміновано і О. Тихому. Декілька років тому він написав історичну працю, про яку знали навіть не всі його друзі, а з тих, що знали, не всі читали (очевидно, сам він уважав її недостатньо допрацьованою). Свого часу КДБ без відома Тихого післало цю працю для рецензії керівникові кафедри теорії літератури Донецького університету Іллі Ісаковичу Стебунові. Довідавшись про це, Тихий попросив Стебуна дати йому перечитати рецензію. Рецензії Стебун не дав, але запропонував обговорити працю Тихого на кафедрі. О. Тихий погодився — і це спровоковане КДБ обговорення Стебун як «свідок» зобразив тепер на суді як доказ розповсюдження О. Тихим антирадянської пропаганди.

Таких свідків суд признає і вітає. А от як М. Руденко попросив викликати за свідка дільничного лікаря Івана Ковтуненка, суд відхилив його клопотання на тій основі, що свідок відбуває лікування з приводу ... психічної хвороби.

Річ у тому, що вліті 1976 року М. Ковтуненко, мучений сумнінням, прийшов до Руденка й сказав, що КДБ взяло від нього зобов'язання доносити на свого пацієнта. Він попросив Руденка цей факт проголосити і написав відповідну заяву. Незабаром М. Ковтуненка арештували і намагалися створити справу про його хабарництво. Справа, зрештою, зірвалася, але Руденко написав відкритого листа, де заявив, що арешт лікаря — розправа за відмову співпрацювати з КДБ. Тепер цей лист пред'явили Руденкові як наклепницький документ. Тоді то Руденко і попросив викликати самого М. Ковтуненка, і виявилось, що якщо все-таки КДБ не завжди може зробити з чесною людини донощика і «хабарника», то зробити здорову людину в'язнем психушки може цілком певно.

Так і не довелося Миколі Руденкові і Олексі Тихому стати підсудними на судовому процесі. Вони стали жертвами поліцейської розправи, яка загнала в смертне коло талановитого письменника і визначного педагога.

Це дійсно смертне коло. Бо оба вони фактично засу-

джені не на ув'язнення, а на смерть.

Миколі Руденкові 56 років. У нього дуже тяжке поранення попереку з пошкодженням хребта, яке він одержав в обороні Вітчизни в ब्लюкованому Ленінграді. Без постійного спеціального догляду в домашніх умовах він довго не витримає.

Микола Руденко засуджений на максимальний строк за 1-ою частиною ст. 62-ої — 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання. Чому на максимальний? Припустім, що суд вірить у те, що Руденко вчинив злочин. Згідно з законом покарання визначається з урахуванням особистості підсудного. Що ще слід урахувати, як не поведінку при обороні Вітчизни? Зі злочином борються не жорстокістю, а невідхильністю покарання, проголошує така далека від практики, розумна і людяна радянська правна терія. Чому ж не назначити мінімального строку (шість місяців) інвалідові, що стоїть на грані смерті чи цілковитої нерухомості? Чи такий строк не гарантує невідхильності покарання?

Але це не підходить. Смертний вирок Руденкові виданий не судом... Судові залишилося тільки підняти форму вбивання. Повішення не годиться, розстріл також, гаротою в нас не користуються. Зате можна вбити при помочі ран, одержаних у бою, — треба тільки поставити у відповідні умовини.

Олекса Тихий молодший: йому всього 50 років, і хворий він не так тяжко, як Руденко, — можливо, за сім років і не вмере. Вихід знаходять: його судять за другою частиною як рецидивіста — і дають 10 років ще тяжчого, спеціального режиму. Правда, згідно з законом судити його як рецидивіста не можна: перше засудження погашене строком давности, але що таке закон, коли треба виконати позасудовий вирок: живим на волю не випускати! Загалом, і про Тихого подбали: десять років таборів спеціального режиму плюс п'ять років заслання цілком забезпечують немолодого і хворого чоловіка досмертним ув'язненням.

Чому така жорстокість, така сваволя?

Тому, що відбувався не суд, а розправа, пімста.

Для суду потрібно, як мінімум, щоб суддя, прокурор, слідчі не були особисто зацікавлені в справі. Формально існує навіть процедура відводу, і в статті 59 УПК РРФСР*) як основа для відводу згадується: «Якщо є інші обставини, які дають підставу вважати, що суддя особисто, прямо або посередньо, зацікавлений у цій справі».

Але в наших умовах немає судді, котрий особисто, прямо або посередньо, не був би зацікавлений у винесенні присуду в політичній справі, тому що присуд **подиктований задалегідь**. Вже не згадуючи про те, що суддя, прокурор і слідчі належать до панівної політичної партії, постанови якої для них понад усі закони, навіть безпартійний суддя, якщо такий знайдеться, не оголосить у наших умовах присуду, суперечного партійній директиві чи тайним вказівкам КДБ — якщо, певна річ, він не піде на те, щоб перейти до категорії вантажників або навіть підсудних. Так чи можна його вважати незацікавленим — «прямо або посередньо» — в справі?

Але хто і де прийме такий відвід?

У процесі Руденка-Тихого особливо виявилася жадоба нашої державної і партійної «еліти» розправитися з людьми, які морально спротивляються їй, розкривають її беззаконня. Особливо відверто виявлялося це в відношенні до Руденка:

«Ти був у партії, у партійній еліті і смієш виступати не за їх директиви! Так от же тобі, маєш! Смерть!»

Тому то оборона М. Руденка і О. Тихого є такою негайною, такою невідкладною. На них мстяться, їх хочуть фізично знищити!

5. Підготовка до масових репресій

Про що свідчить суд на Руденком і Тихим, арешти і переслідування інших членів Гельсінкських Груп, кампа-

*) Стаття 56 КПК УРСР — Вид.

нії наклепів у пресі й інше?

Про подвійний процес: 1) наростання опозиційних настроїв всередині Радянського Союзу і 2) наростання страху у влади перед цими настроями і все міцніючу тенденцію перейти до випробуваних сталінських метод розправи.

Чи є опозиція в Радянським Союзі?

Так є. Але, мабуть, тільки потенційна. Щоб стати опозицією політичною, потрібна політична програма і політична організація. Такої в Радянському Союзі немає. І коли про нас, членів Груп Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, говорять: «Вони не представляють собою опозиції», — говорять правду. Ми не тільки не маємо політичної організації, але й не хочемо її мати. І коли про нас кричать: «Ви нікого не заступаєте!» — ми також не будемо заперечувати: ми й не збираємося репрезентувати когонебудь. Ми репрезентуємо самих себе і вважаємо, що це, на всякий випадок, дуже чесна репрезентація.

Але коли про нас, так як і про інших дисидентів, твердять, що ми одинаки, відщепенці, — говорять свідому неправду. Ми не «представники», але і не відщепенці. Нам немає від чого відщеплюватися: ми — не частинки єдиного дерева, а дерева в лісі. Ми виростаємо з одного ґрунту і годуючись його соками, кожний вирощуємо свій стовбур і свою корону. Нам зрозумілі і дорогі потреби лісу і дерев довкола нас, ми беремо участь у їх спільному житті, але при тім остаємося самі собою. І вже ніяк не можна називати одинаками людей, які віддають свій час, сили, душу боротьбі за Людські Права своїх співгромадян, допомозі їм у їхніх невідкладних потребах — від житла і куска хліба до можливості працювати для рідної культури чи діяти згідно зі своїм релігійним переконанням. Безпосередні зносини з людьми найрізніших суспільних верств, національностей, поглядів дає нам спроможність бачити, знати, відчувати не ту, що апльодує, але живу і животворчу Вітчизну. І ми не можемо не бачити, що опозиція в країні є, тільки що з огляду на обставини радянського життя вона не виступає як політичний рух. Це — опозиція моральна,

яка не має своєї організації і матеріальних засобів. А їй протистоїть потужна і багата державна система зі своїми судами, в'язницями, таборами і психіатричними лікарнями. І все таки державна влада боїться цієї опозиції. Бо за малою групою «ні з ким не зв'язаних» дисидентів влада помічає зариси тої опозиції, яку вона сама творить своєю жорстокою і нелюдяною політикою.

Не Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод створила рух радянських німців за еміграцію. Але декілька мільйонів здавна живучих у Росії німців не можуть погодитися з тим, що їх прогнали з їх національної території, позбавили національних шкіл, національної преси, національної культури. Вони ніколи не примиряться з приниженням їх національної гідності, з тим, що їх примушують до насильної асиміляції.

В аналогічному становищі знаходиться мільйон кримських татар і пів мільйона кавказьких турків.

Ті народи вже сьогодні борються за свої права, справедливо покликаючися на Міжнародню Конвенцію про Ліквідацію всіх форм Расової Дискримінації. І якщо їхні домагання не будуть задоволені, їх гнів може тільки зростати.

А євреї! Безнадійна спроба пояснювати намагання російських євреїв емігрувати підступами Ізраїля чи ЦРУ. Ті, що хочуть жити в єврейській державі, будуть продовжувати добиватися вільної еміграції, а ті, що емігрувати не хочуть, — права вільного, рівноправного існування в СРСР. І культивування зоологічного антисемітизму (під маскою боротьби з сіонізмом) ледве чи буде сприяти зменшенню опозиційності.

На Україні, в Литві, Латвії, Естонії, Грузії, Вірменії та інших союзних республіках усе міцнішає русифікаторська політика влади — і відповідно все зростає незадоволення тією політикою.

Жорстокі й нерозумні переслідування за віру викликають усе зростаюче негодування віруючих.

Шори, все міцніше накидані державою на літерату-

ру і мистецтво, не можуть не викликати обурення вдумливих і чутливих письменників і художників, читачів і глядачів. З цієї причини наша культура вже втратила багато талантів. У майбутньому — або зростаюча еміграція талантів, або відкрите обурення людей мистецтва.

Хронічне технічне і технологічне відставання СРСР від Заходу, постійне безладдя в плануванні й організації виробництва живлять покищо скриту, але все зростаючу опозицію в рядах технічної інтелігенції і вчених.

І, нарешті, побутове безладдя (недостача товарів, виснажливі черги, безладдя в транспорті, бюрократичне безглуздя) викликають невдоволення всього населення. Громадянство починає розуміти, що головна причина всіх лих — незмінність влади і безправність народу.

Лікувати хвороби влада не вміє і не хоче. Вона хоче, щоб чужі їх не бачили і на них не сміли скаржитися радянські громадяни. А на це влада знає тільки один засіб — репресії. Ось чому в останніх часах вони так зросли — від малих до великих, ось чому їх так доцільно застосовують особливо проти членів Груп Сприяння і тих людей, які їм допомагають, тому що вони «виносять сміття з хати».

У світлі останніх подій треба пригадати події сорокарічної давнини. Вершок сталінських репресій наступив якраз після прийняття «найдемократичнішої в світі» сталінської Конституції. Але ж вона і справді була демократичнішою від тієї, яку тепер розмальовує наша преса райдужними красками. Правда, і та Конституція ні однієї хвилини не здійснювалася, але було хоч на що покликатися. Тепер і покликатися не буде на що: здекляровані «свободи» обставлені таким частоколом застережень, що з них взагалі нічого не лишилося. Тим зручніше, прикриваючись «соціалістичною» фразеологією, розгорнути репресивну кампанію. При тому радянська пропаганда незвичайно зацікавлена в тому, щоб західня громадська думка реагувала на це якомога глухіше. У цій пропаганді використовується і порівняльно недавні звільнення Л. Плюща і В. Буквського, і неймовірно жорстокий присуд Руденкові і Ти-

хому. Схема пропаганди приблизно така: «Ось ви, західні діячі, галасували про Права Людини — і радянський уряд став непохитний. Галасували б ви поменше, і присуд Руденкові і Тихому був би м'якший. Ось про Плюща і Буковського були переговори за допомогою «тихої дипломатії», і ми їх звільнили.

Це — розрахована брехня... Коли б не широка міжнародня кампанія в обороні Буковського і Плюща, на ніякі «тихі» переговори щодо них радянський уряд не пішов би. Хай живе і буде здорова «тиха дипломатія», якщо за її допомогою звільнено хоч би одного страждальника, але без привселюдности вона не зможе визволити ані одного. Ми щасливі, що Буковський і Плющ врятовані, але в нас в руках список більше ніж 250 тяжко хворих політичних в'язнів, що потребують негайного звільнення (в тому числі син многострадальної Оксани Мешко — Олександр Сергієнко). І ми маємо відомості про тих, кого далі держать у психіатричних в'язницях, і про тих, яких зовсім недавно «тихо» до них загнали. А опріч тих, про яких ми знаємо, є багато — багато інших...

Ніяка «тиха дипломатія» з цим не впорається. Привселюдність розбудила боротьбу за Права Людини. Привселюдність і тільки привселюдність pomoже викрити антилюдяне обличчя радянських таборів, тюрем, спецпсихлікарень, зробити ганебною службу в установах, які переслідують думку і слово.

Тепер ціла репресивна і пропагандистська система націлена на підготовку нового етапу широкої «чистки» в країні. Ступнево, тихо йде в рух усе: від застрашувань до провокацій.

На 1 вересня 1977 р. у Верховному Суді УРСР назначено слухання касаційної скарги М. Руденка і О. Тихого. Всі спроби родини засуджених і довірених осіб запросити московських адвокатів покищо даремні: під різними приводами вони відмовляються прийняти справу. Один з адвокатів (лякаючись за себе, ми не назвемо його прізвища) сказав прямо, що ширмою для беззаконня бути не хоче, а

здійснювати в суді активну оборону Руденка і Тихого не може.

Ми одержали відомості, що в квітні 1977 р. майор естонського КДБ Молох (яке підхоже прізвище!) пробував завербувати таллінського інженера Еріка Удама до створення фіктивної (провокаторської) «дисидентської» організації. Йому поставлено завдання зацікавити закордонних кореспондентів у Москві і при їх помочі зв'язатись з ЦРУ. На початкові видатки обіцяли дати значні засоби (розміром сотень тисяч рублів). Ерік Удам відмовився, і операція не відбулася (лист Удама — в додатку ч. 5). Але молохи так легко своїх плянів не зрікаються. Ми знаємо, що при помочі таких же створених в ГПУ «організацій» вершилися в 20-их і 30-их роках провокаційні «справи», які коштували життя численних ні в чому не винних людей.

Ще показніші відомості одержані з Калуги. Засланець Юрій Федоров оповідає в листі до друга (див. додаток ч. 6), як його літаком доставлено до Москви, а звідси автом — до Калуги. У Калюзі слідчий Євген Саушкін запропонував Федорову виступити в ролі керівника **нелегального «центру»** боротьби з режимом, при чому як керівника **нелегального «центру»** (зв'язаного, розуміється, з нелегальним) назвали О. Гінзбурга. Федоров відмовився — і його відправили назад, порадивши «подумати». І можна бути певним, щоб від спроб поставити лиховісні спектаклі за злегка змодернізованим сценарієм «Процесу промпартії», або «Союзного бюро РСДРП», або «СВУ» і ін. КДБ не відмовиться.

Треба невтомно розкривати ці провокаційні задуми. І робити це належить не «тихо», а гучно, на весь голос, щоб не дати нанести удар правозахисному рухові.

Мета влади ясна: продовжувати не виконувати Гельсінкські Угоди і припинити потік повідомлень про їх невиконання. Якщо вдасться скомпромітувати і розгромити Гельсінкські Групи, думають вони, цей потік висохне. Хай не надіються! Обурення таке, що заміна теперішніх членів Груп знайдеться. Правда, працювати для них буде ще тяжче.

Але зате міжнародній громадськості стане ясно, що Гельсінські Угоди для нашої влади — порожній папір.

Безсумнівним є одне: якщо СРСР збирається виконувати Гельсінські Угоди, то радянська влада не повинна ставити перешкоди порушникам цих прав. Якщо Радянський Союз має намір виконувати Гельсінські Угоди, то передусім повинні бути звільнені люди, арештовані за те, що вони передавали привселюдності порушення цих угод.

Ми маємо на думці всіх арештованих членів Гельсінських Груп. Ми вимагаємо волі для Миколи Руденка, Олекси Тихого, Юрія Орлова, Олександра Гінзбурга, Анатолія Щаранського, Мирослава Мариновича, Миколи Матусевича, Звіяда Гамсахурдії, Мераба Костави, Фелікса Сереброва, Віктораса Петкуса і Антанаса Терляцкаса.

**Члени Груп Сприяння виконанню Гельсінських
Угод у СРСР
і Української Групи Сприяння
виконанню Гельсінських Угод:**

*Єлена Боннер, Петро Григоренко,
Софія Каллістратова, Мальва Ланда,
Наум Мейман, Володимир Слєпак.*

*Олесь Бердник, Іван Кандиба,
Лєвко Лук'яненко, Оксана Мешко,
Ніна Строкатова*

Рая і Микола Руденки

---

*) Документ ч. 2 був написаний між 24 серпня і 1 вересня 1977 р. — Вид.

О. Гейко-Матусевич

Олександр Сергієнко

Левко Лук'яненко й Іван Кандиба

КЛОПОТАННЯ

До Ради Міністрів Української РСР

Стаття 39 Конституції СРСР говорить, що «Громадяни СРСР мають усю повноту соціально-економічних та особистих прав і свобод...»

Ми — громадяни СРСР таким чином маємо всю повноту прав і свобод.

Стаття 51 Конституції СРСР говорить, що «Відповідно до цілей комуністичного будівництва громадяни СРСР мають право об'єднуватися в громадські організації...»

Отже, ми — громадяни СРСР, маючи всю повноту прав і свобод, маємо право об'єднатися в громадську організацію.

Користуючись своїми громадськими правами, група осіб, а саме:

Олесь Бердник, письменник; Петро Григоренко, генерал у відставці; Іван Кандиба, юрист; Левко Лук'яненко, юрист; Мирослав Маринович, інженер; Микола Матусевич; Оксана Мешко, учителька-пенсіонерка; Микола Руденко, поет, письменник; Ніна Строкатова, мікробіолог; Олексій Тихий, учитель

У 1976 році створили громадську групу під назвою «Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод», про це й повідомили уряд УРСР, надіславши йому Деклярацію Групи з викладом цілей Групи і методів роботи.

Як видно з самої назви громадської організації, Група поставила собі за мету сприяння виконанню в УРСР гуманітарних пояснень Заключного Акту Гельсінкської Народи.

Група незареєстрована й існує неофіційно.

З огляду на статтю 4 Конституції СРСР ми вважаємо за необхідне надати Групі офіційний статус.

Адміністративний Кодекс УРСР не встановлює правил реєстрації недержавних громадських організацій, тому ми звертаємося прямо до Уряду Української РСР: або безпосередньо вирішити питання, або передати його Міністерству внутрішніх справ УРСР з тим, щоб було:

- А. Розглянуто Деклярацію Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод для визначення конституційності цілей Групи і методів її діяльності;
- Б. Винесено постанову про надання Групі прав юридичної особи через реєстрацію Групи;
- В. Передано копію постанови про реєстрацію Міністерству фінансів УРСР для відкриття в банку окремого рахунку.

Ініціаторів, що нижче підписалися, просимо вважати фундаторами юридичної особи.

О. Бердник — керівник Групи, П. Григоренко — координатор Групи, І. Кандиба, Л. Лук'яненко, О. Мешко, Н. Строкатова.

Адреса Групи: 252086, Київ-86, вул. Верболозна 16

Додаток: Деклярація Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

Вчинено у Києві 14 жовтня 1977 року

Оксана Мешко

ЗВЕРНЕННЯ

Учасникам Београдських Нарад

12 грудня 1977 року органи КДБ арештували в Чернівці на Україні адвоката і журналіста Левка Лук'яненка. Разом з Миколою Руденком, керівником Групи, це вже п'ятий член Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, що його запроторили за в'язничні грати.

«Справу ч. 39», за яку арештували Левка Лук'яненка, розпочали ще 10 лютого 1977 року, коли заарештували М. Руденка. Матеріали «справи» — діяльність Української Групи «Гельсінкі», її документи про порушення прав людини на Україні. У судовому вирокі Руденка і Тихого ясно висловлена постава влади до цієї Групи. Чотири перші документи Групи схарактеризовані судом як «антирадянські», і таким чином над кожним членом Групи зависла небезпека арешту.

Після заарештування Руденка, Тихого, а пізніше Мариновича і Матусевича Група видала ще ряд документів (останній — меморандум ч. 18 — про дискримінацію українців на право емігрувати), до відповідальності за які, правдоподібно, покличуть Л. Лук'яненка. Не виключене, що органи КДБ використають для обвинувачення Лук'яненка й інші документи, між іншим, його заяву до Верховної Ради про виїзд з СРСР, або навіть зфабриковані свід-

чення про його «антирадянські висловлювання» (про такі спроби КДБ він не раз говорив у своїх заявах).

Л. Лук'яненко заледве два роки перебуває «на волі» (під наглядом міліції) після відбуття 15 років тюрем і таборів — за свої думки і юридичні міркування про право України на самовизначення, право гарантоване радянською Конституцією.

Обвинувачення його вдруге в «особливо небезпечному державному злочині» загрожує йому таким самим жорстоким вирок, як вирок Тихому — 10 років таборів особливої режиму і 5 років заслання.

Врятувати Лук'яненка від цього може тільки негайна (ще перед судом) акція в його обороні. В першу чергу заходи урядів і громадськості країн, які підписали угоди, за точне і чесне виконання яких він боровся.

18 грудня 1977

**Члени Української Громадської Групи
Сприяння виконанню Гельсінкських угод:**
*О. Бердник, І. Кандиба, В. Калиниченко,
О. Мешко, В. Стрільців, Н. Строкатова*

Звернення Української Групи «Гельсінкі» в обороні
Лук'яненка підтримують:

*А. Лавут, Т. Великанова, Н. Мейман, О.
Подрабінек, священник Гліб Якунін, Віктор
Капітанчук, Вадим Щеглов, пресві-
тер Микола Горегой, Н. Федорова*

ЗАКЛИК

До
Країн, які підписали Кінцевий Акт Гельсінкських Угод,
Комітету Прав Людини ООН
Світової Ради Церков,
Організації Міжнародної Амнестії
до всіх християн світу

Від жовтня 1977 року значно посилюються репресії проти євангельських християн-баптистів у СРСР. Відбулися обшуки на квартирах віруючих у Києві, Ростові, Джамбулі, Алма-Аті, Фрунзе, Джетисай Чимкентської області. Сконфісковано велику кількість Біблій, Євангелій, збірників церковних гимнів та іншої релігійної літератури. Відбулися арешти і суди над віруючими в Бога в багатьох містах країни.

I. 5 листопада 1977 року в Омській області Москалінського району заарештували членів ЄХБ (Євангельських Християн-Баптистів): Піннер А. А. і Гур К. Г.

II. 17 листопада 1977 року арештували пресвітера Тимошевської церкви Краснодарського краю Костюченка Г. В., нещодавно звільненого з ув'язнення. У грудні засудили його на один рік позбавлення волі. Він — батько 9 дітей.

III. 25 листопада 1977 року в Кінгісеппі Ленінградської області засудили на 3 і пів року таборів загального режиму співробітницю видавництва «Християнин» Зайцеву

Ларису; Зайцеву Людмилу — на 4 роки таборів загального режиму; Левен І. І. — на 5 років таборів загального режиму; Кооп Д. І. — на 3 і пів року таборів загального режиму.

IV. В місті Ісик Алма-Атінської області за навчання дітей релігії засуджені — Вольф Я. П. на 2 роки таборів, Классен А. на 2 і пів року позбавлення волі.

V. 9 грудня 1977 року в місті Джетисай Чимкентської області арештували Вернера П. І. Сконфіскували релігійну літературу в-ва «Християнин», яку він переховував у хаті. Вернер П. І. — батько 10 дітей.

VI. Затримані при перевоженні християнської духовної літератури: 6 грудня 1977 — Вибр А., Петкер А.; 27 грудня 1977 року заборані з поїзду в місті Семіпалатинськ члени Новосибірської церкви ЄХБ: Жеребнічков Н. С., Крекер Я. К., Карман В. Р., Якимов Л. І.

VII. 8 грудня 1977 року в місті Джамбулі органи прокуратури зробили обшук у 7 хатах віруючих. Забрали церковну бібліотеку, 22 тисячі церковних грошей, приватну релігійну літературу.

Заарештовані: Панфілін П. Ф., Фот Я. Я., Берген Б. І., Омелич Г. В., Берген В. І. й Омелич Г. В. були пізніше звільнені при умові, що їм не вільно виїхати з міста.

VIII. 19 грудня 1977 року в Кіровограді арештували члена Ради церков ЄХБ Антонова Івана Яковлевича. Він вже відбув раніше два строки ув'язнення за віру в Бога.

IX. 3 січня 1978 року в Ростові-на-Дону арештували служителя місцевої церкви Петерса Петра Даниловича. Перед тим він вже відбув три строки ув'язнення за свої християнські переконання.

Під постійною загрозою арешту є члени Ради церков ЄХБ: Хорева М. І., Батуріна Н. Г., Мінякова І. В., предсідник Ради церков Крючкова І. К., благовісники при РЦ ЄХБ Скорнякова Я. Г., Витікова П. Т., Плюшкова Є. Н.

Показані факти переслідування віруючих у нашій країні за переконання суперечать Кінцевому Актові Гельсінкських Угод, підписаних радянським урядом.

Ми звертаємося до всіх християн світу, до Комітету Прав Людини ООН, організації Міжнародної Амнесії, Світової Ради Церков з закликом виступити з протестом проти стосованих радянським урядом репресій до євангельських християн-баптистів, репресій, які набрали зокрема масового характеру після прийняття нової конституції СРСР.

Лютий, 1978

Члени Української Гельсінкської Групи:

*Петро Вінс
Ніна Строкатова*

ПРЕЗИДЕНТУ С Ш А Д-р КАРТЕРУ, Вашингтон.

Ч і д к р и т и й л и с т

Шановний пане Президенте!

До Вас я звертаюсь український письменник Олександр /Олександр/ БЕРДНИК; мені 49 років; я - автор кількох десятків футурологічних книг і есеє, частковий список яких тут додається.

Числовляючи своєю пошаною Американському Чиншпозі та Американському Урядові, я прошу Вас надати мені притулок у Вашій країні а також Американське Промадянство. Причини, що спонукали мене до цього рішення, я викладу далі. Зрозуміло, що знаходячись під припадком СРСР, я не можу вільно здійснити своє бажання, проте іншого виходу для мене нема.

Поручитися за мене можуть громади українців у США і Канаді. Зовсім недавно мене запрошують для читання лекцій Університет Рутгерс /Нью-Джерсі/. Гадаю, що моє бажання жити і працювати на Американському континенті не причинить жодки конституційним прерогативам США чи СРСР, тим більше, що мою у повній відповідності а положеннями Декларації Прав Людини.

А тепер про суть справи.

Прагнучи багато років над проблемами футурології, я глибоко збагнув катастрофічність асепланетної ситуації: криза - екологічна, демографічна, енергетична, соціальна, релігійна, національна, антропологічна, наукова, космологічна - приєли люття до тупика і прірви, а якій жодні нао чекає загибель, якщо надзвичайні заходи не будуть віднайдені і жити.

Зрозуміло, що над цим задумується багато людей доброї волі і керівних діячів у всьому світі. Проте, кожне зусилля, спрямоване до рятунку, цінне і виправдане, бо саме воно може бути /навіть випадково/ панацеєю від зла.

Збагнувши так, відповідалність за долю Планети, я в своїх творах стверджував необхідність могутньої і сміливої трансформації Людини у який космічний тип істоти Любячої, Мудрої, Радісної, яка б могла не лише покінчити з соціальними катаклізмами, війнами, роздорами, а й об'єднати всю Біосферу Духом Любви, як про те мріяв древній пророк Ісаїя. /Свій меморандум про конкретне прикладення такої ідеї під назвою "Альтернативна Еволюція" я надіслав ООН і Радянському Урядові. Уряд СРСР зігнурав мій заклик, від Комітету ООН по захоту біосфери я отримав відповідь, що моє послання до них дійшло/.

Бюрократична структура нашого суспільства реагувала на мої заклики та ідеї недовзначно: мене виключено з Спільки Письменників, всі книги мої виключено з бібліотек і знищено, а пов'язаний можливості творчо працювати і поставлений в творчій умоги існування.

На Американському континенті у мене є друзі і дружні сили, які допоможуть мені в реалізації ідеї Альтернативної Еволюції, в розпочаттвенні ідеалів Нового Світу - Світу Любви, Справедливості і Єдності.

Прошу, пане Президенте, підтримати моє бажання. Запевнюю, що не завдам клопоту і прикроїв Американському Народові.

З повагою

Oleksandr Berdnik
Олександр Бердник,
Україна, Київ-159,
Лихачова 8-б кв.16

17 листопада 1976 року.

ЧАСТИНА III
ЛИСТИ І ЗВЕРНЕННЯ ЧЛЕНІВ УГС
І ДО УГС

ПРЕЗИДЕНТОВІ США Дж. КАРТЕРУ
Вашінгтон

В і д к р и т н и й л и с т

Шановний Пане Президенте!

До Вас звертається український письменник (Олександр) Бердник; мені 49 років; я — автор кількох десятків футурологічних книг і есеїв, частковий список яких тут додається.

Висловлюючи свою повагу американському народові та американському урядові, я прошу Вас надати мені притулок у Вашій країні, а також американське громадянство. Причини, що спонукали мене до цього рішення, я викладу далі. Зрозуміло, що, знаходячись під юрисдикцією СРСР, я не можу вільно здійснити своє бажання, проте, іншого виходу для мене немає.

Поручитися за мене може громада українців у США і Канаді. Зовсім недавно мене запрошував для читання лекцій Університет Ратгерс (Нью-Джерзі). Гадаю, що моє бажання жити і працювати на американському континенті не завдасть шкоди конституційним прерогативам США чи СРСР, тим більше, що воно у повній відповідності з положеннями Деклярації Прав Людини.

А тепер про суть справи.

Працюючи багато років над проблемами футурології, я глибоко збагнув катастрофічність всепланетної ситуації:

кризи — екологічна, демографічна, енергетична, соціальна, релігійна, національна, антропологічна, наукова, космологічна — привели людство до тупика і прірви, в якій всіх нас чекає загибель, якщо надзвичайні заходи не будуть віднайдені і вжиті.

Зрозуміло, що над цим задумується багато людей доброї волі і керівних діячів у всьому світі. Проте, кожне зусилля, спрямоване до рятунку, цінне і виправдане, бо саме воно може бути (навіть випадково) панацеєю від зла.

Збагнувши таку відповідальність за долю планети, я в своїх творах стверджував необхідність могутньої і смислової трансформації людини у вищий космічний тип істоти люб'ячої, мудрої, радісної, яка б могла не лише покінчити з соціальними катаклізмами, війнами, роздорами, а й об'єднати всю біосферу духом любови, як про те мріяв древній пророк Ісайя. (Свій Меморандум про конкретне примінення такої ідеї під назвою «Альтернативна Еволюція» я надіслав ООН і Радянському Урядові. Уряд СРСР зігнував мій заклик, від Комітету ООН захисту біосфери я отримав відповідь, що моє послання до них дійшло).

Бюрократична структура нашого суспільства реагувала на мої заклики та ідеї недвозначно: мене виключено з Спілки Письменників, всі книги мої вилучено з бібліотек і знищено, я позбавлений можливості творчо працювати і поставлений в жебрацькі умови існування.

На американському континенті у мене є друзі і дружні сили, які допоможуть мені в реалізації ідей Альтернативної Еволюції, в розповсюдженні ідеалів нового світу — світу любови, справедливості і єдності.

Прошу, Пане Президенте, підтримати моє бажання. Запевнюю, що не завдам клопоту і прикрощів американському народові.

З повагою

Олесь Бердник
Україна, Київ — 159
Лихачова 8-6, кв. 16

17 листопада 1976 року

МІЖНАРОДНОМУ ПЕН—КЛЮБОВІ Нью-Йорк

В і д к р и т и й л и с т

Дорогі Друзі Письменники!

Не хотілося б турбувати Вас справами далеких колег, проте, наші сьогоднішні клопоти можуть стати завтра Вашими клопотами, якщо світова літературна громадськість не проявить могутньої солідарності.

Ви вже напевно чули про довголітні репресії, яким піддають відомих публіцистів та літераторів І. Світличного, В. Мороза, Є. Сверстюка, В. Стуса, В. Чорновола, С. Караванського та багатьох інших українців або представників інших соціалістичних республік.

Тепер у діяльності органів державної безпеки настав новий якісний період: вони особливу увагу приділяють боротьбі проти футурології, фантастики, проти творів, що формують свідомість грядущого, спонукують до еволюційних чи революційних змін. Так, наприклад, всі книги Олесь Бердника (біля 30 назв) за спеціальним «циркуляром» (цілком таємно) вилучено з усіх бібліотек і спалено (чим це не гітлерівські шабаші 33 року?). Його самого п'ять років тому виключено із Спілки Письменників і поставлено в жорстокі, жебрацькі умови існування.

Те ж саме вчинили з поетом і футурологом Миколою

Руденком. Багато років він тривожив керівні органи України і СРСР, пропонуючи їм розглянути і взяти до уваги ряд науково обґрунтованих футурологічних передбачень в сфері економіки, соціології тощо. Критика не забарилася (проте не літературна). Його виключено з Партії, із Спілки Письменників і піддано всебічному теророві.

В обох нас проводили неодноразово обшуки співробітники КДБ (в О. Бердника тричі, у М. Руденка - двічі). Майже весь літературний архів пограбовано: забрано десятки записників із задумами нових творів, незакінчені повісті та романи (футурологічні), десятки тисяч рядків поезій, котрі, неможливо відновити, і філософську працю «Гносис і сучасність» (у М. Руденка). Вилучено праці «Свята Україна», «Альтернативна Еволюція» та багато інших у О. Бердника.

Неможливо творчо працювати, сподіваючись кожного дня (а точніше — ночі) брутальних, жорстоких гостей. Вам, друзі-письменники, напевно й не снилася така ситуація, коли в соціалістичній країні неуки-жандарми риються брудними лапами в рукописах фантастів та поетів, коли на їхні мрії про світ єдності, людяності та братерства падають зловісні тіні безжального сучасного.

Не вважайте ці факти випадком. Справа з фантастикою та футурологією вельми сумна у всій нашій багатонаціональній країні. Так, одразу після смерти відомого російського фантаста І. Єфремова гості з КДБ побували у його вдови, вчинили жорстокий обшук, позабирали багато цінних рукописів. На його ім'я довгий час було накладено табу. Передплата на шеститомник ліквідована. Після клопотань фантастів тритомник дозволено, але головні футурологічні твори («Час бика», «Жало бритви», «Таїс афінська») вилучено з передплатних видань. Під забороною і багато творів відомих фантастів братів Стругацьких. Леде животіє видання зарубіжної фантастики. Майбутнє стало страхітливим привидом для органів безпеки — в ньому вони відчують загрозу своєму всебічному пануванню.

І це так! Неможливо довго тримати вогонь думки та серця в паперових дьабіринтах заборон і переслідувань. Стіни в'язниць і навіть смерть не зупинять полету полум'яної мислі.

Брати-письменники! Підніміть голос протесту проти середньовічних переслідувань літераторів. Космічна ера вимагає вільних контактів, вільних думок, всеоб'єднання зусиль творців для побудови загальнолюдського світу радості й любови!

Ми чекаємо Вашого слова на захист. Ситуація грізна!

5 січня 1977 року
м. Київ, Україна

Олесь Бердник

Микола Руденко

Відкритий лист

дорогі друзі Письменники!

Не хотілося б турбувати Вас справами далеких колег, проте наші сьогоднішні клопоти можуть стати завтра Вашими клопотами, якщо світова літературна громадськість не проявить могутньої солідарності.

Ви вже, напевне, чули про довголітні репресії щодо відомих публіцистів та літераторів І.Світличного, В.Мороза, Б.Сверстюка, В.Стуса, В.Чорновола, С.Караванського та багатьох інших українців або представників інших соціалістичних республік.

Тепер у діяльності органів держ.безпеки настає новий якісний період: вони особливу увагу приділяють боротьбі супроти футурології, фантастики, проти творів, що формують свідомість грядучого, спонукають до еволюційних чи революційних змін. Так, наприклад, всі книги Олесь Бердника /оля 30 назв/ за спеціальним "циркуляром" цілком таємно /вилучено з усіх бібліотек і спалено / чим не гітлерівські шабаші в 33 році?/. Дого самого п'ять років тому виключено з Спілки Письменників і поставлено в жорстокі, жорстоцькі умови існування.

Те ж саме вчинили з поетом і футурологом Миколою Руденком. Багато літ він тривожив керівні органи України і СРСР, пропонуючи їм розглянути і прийняти до уваги ряд науково обґрунтованих футурологічних передоачень в сфері економіки, соціології тощо. Критика не забарилася /проте не літературна/. Дого виключено з Партії, з Спілки Письменників і піддано всебічному терору.

У обох нас проводилися неодноразово обшуки співробітниками КДБ /у О.Бердника тричі, у М.Руденка - двічі/. Майже весь літературний архів пограбовано: забрано десятки записників із задумами нових творів, незакінчені повісті та романи /футурологічні/, десятки тисяч рядків поезій, котрі неможливо відновити /у М.Руденка /вилучено праці "Свята Україна", "Альтернативна Еволюція" та багато інших у О.Бердника.

Неможливо творчо працювати, кожного дня /а точніше - ночі/ сподіваючись брутальних, жорстоких гостей. Зам, друзі-письменники, напевно й не снилася така ситуація, коли в соціалістичній країні науки-жандарми риються брудними лапами в рукописах фантастів та поетів, коли на їхні мрії про світ єдності, людяності та братерства падають зловісні тіні безжалюдяного сучасного.

не вважайте ці факти випадком. Справа з фантастиком та футурологією вельми сумна у всієї нашої багатонаціональній країні. Так, одразу після смерті знаменитого російського фантаста І.Бремова гості з КДБ пошукали у його вдови, вчинили жорстокий обшук, позабирали багато цінних рукописів. На його ім'я довгий час було накладено табу, передплата на щетитомчик ліквідована. Після клопотань фантастів тритомчик дозволено, але роловні футурологічні твори /"Час бика", "Мало братів", "Ліс афінська"/ вилучено з передплатних видань, під заборонаю і багато творів відомих фантастів братів Стругацьких. Ледве життя виходить зарубіжної фантастики. Майбутнє стало страшливим привидом для органів безпеки - в ньому вони відчують погрозу своєму всебічному пануванню.

І це такі неможливо довго тримати вогонь думки та серця в паперових лабіринтах заборон і переслідувань. Стіни в'язниць і навіть смерть не зупиняють політ полум'яної мислі.

Брати-письменники! Підніміть голос протесту супроти середньовічних переслідувань літераторів. Космічна Ера вимагає вільних контактів, вільних думок, всео'єднання зусиль творців для побудови загальнолюдського світу Радості й Любові!

Ми чекаємо Вашого слова на захист. Ситуація грізна!

Олесь БЕРДНИК

Микола РУДЕНКО

5 січня 1977 року. *Олесь Бердник*

Микола Руденко

Лист Миколи Руденка і Олесь Бердника до ПЕН-Клубу з їхнім власноручним підписом

О. та М. утворюють групу "Гамма" і "Сіріус".

Українській Групі Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

Світлична Надія Олексіївна

Київ — 87, вул. Уманська 35, кв. 20, тел. 72-37-92

Як мені стало відомо, мою заяву, адресовану Групі й Центральному Комітетові КПРС 10 грудня 1976 р., вилучено разом з іншими матеріалами.

Оскільки повернення заяви може затриматись, і вона втратить свою актуальність, посилаю Вам відтворений текст заяви з проханням допомогти мені знайти десь на землі місце, де б мені дали спокійно жити з моїм сином, не боячись за свою і його долю.

Надія Світлична

5 січня 1977 р.

Українській Групі Сприяння виконанню
Гельсінкських Угод

Центральному Комітетові КПРС

Щойно створена Українська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, як і уряд Радянського Союзу, заявляє про повагу до людських прав, посилаючись, зокрема, на ст. 19 Деклярації Прав Людини та конституційні гарантії свободи.

Необачно повіривши свого часу в декларативну недоторканість людської свободи, я надовго потрапила в пастку, розставлену буквою закону. В минулому активна комсомолка, чутлива до несправедливості, наприкінці 60-их років зацікавилася літературою самвидаву, зокрема на теми політичних ув'язнень у нашій країні — і вже майже п'ять років розплачуюсь за ту цікавість не лише своїм здоров'ям, а й здоров'ям малолітнього сина.

У 1972 році дворічну дитину підступно забрали до дитячого будинку без права бачитися з родичами — фактично до комфортабельної в'язниці, аби цим вплинути на мене — матір тієї дитини, що опинилася в далеко не комфортабельній в'язниці з усіма її віковими набутками.

Та дворічний націоналіст не виправдав покладеної місії й не змусив матір зректися своєї совісті. І все ж його майже помилували: позбавлення волі замінили на 4-річне заслання. Правда, вироків не дали ні мені, ні синові, та й вирішували нашу долю за щільно зачиненими дверима.

Однак, за турботу, виявлену до мене і мого сина, уклінно дякую радянській владі й органам КДБ, що її уособлюють. Адже не відчувши власною шкурою тих етапів, безконечних шпівнів, параш і суцільної девальвації людської гідності, чи позбулася б я коли-небудь балаясту ілюзій?

Чи повірила б я, що наприкінці ХХ сторіччя в цивілізованому суспільстві, що проголошує комуністичні гасла,

Шабатурі Стефанії дадуть старанно оформлений акт про знищення близько 200 її робіт «путем сожжения», а саму її гноїтимуть по карцерах (штрафних ізоляторах) тільки за те, що вона не хоче зректися художницького покликання і не стає на коліна перед своїми катами? Акт підписував інспектор оперчастини ЖХ 385/3 Сергеев, а благословляв інквізиторське вогнище начальник табору майор Шорін.

Чи не сприйняла б я за наклеп, що поетові Стусові В., який їхав на складну операцію шлунку, зашиють у бушлат підслухувальний апарат, а потім заберуть у нього близько 800 віршів і перекладів, а з нього знущатимуться морально й фізично аж до цькування поліційними псами типу Сидельникова (в липні минулого року Стус, побитий цим посіпакою, потрапив до лікарні з шлунковою кровотечею). Керував цим детективним водевілем начальник оперативного відділу ЖХ 385/3 капітан Шалін, знов таки не без участі майора Шоріна. Але режисер, як завжди, скромно сховався за лаштунки.

Мені пощастило. Я дістала тільки 4 роки таборів суворого режиму. За тих 4 роки ми тричі бачилися з сином; під час останнього побачення він навіть пізнав свою матір в обличчя. Михайло ж Сорока, що відбув там близько 30 років, не побачив своїх онуків, помер у неволі. Його дружині Катерині Зарицькій, яка добувала 25-річний строк, не дали попроситися навіть з мертвим чоловіком, поховали гірше, ніж собаку: з біркою-номером на носі і під конвоєм. Про нього не скажеш словами «Чеккеріні помилуваний смертю».

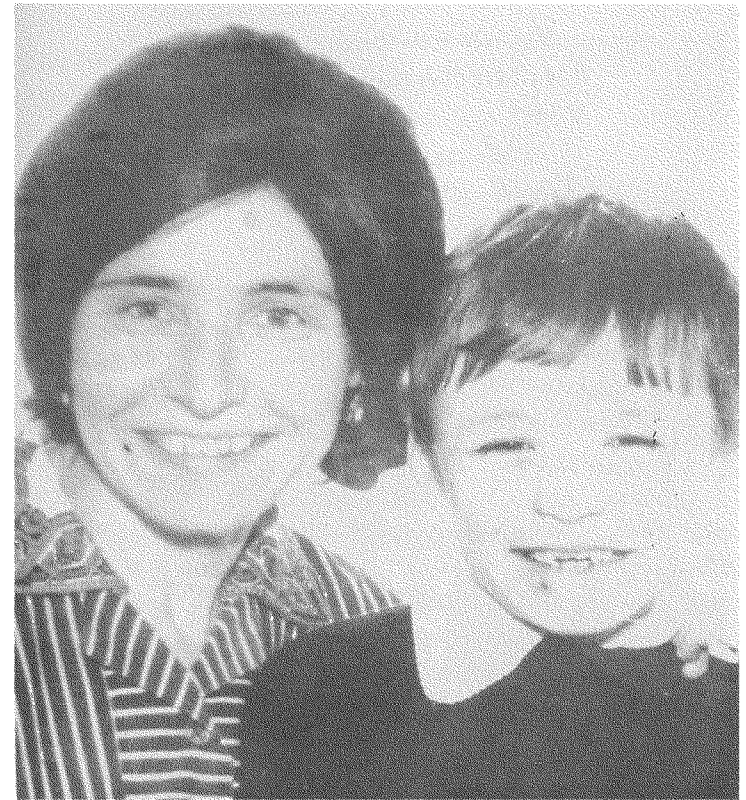
Зрештою фізична смерть — часто лише початок убивства. У 1970 році було вбито Аллу Горську, потім забрали її листи, а далі й саме ім'я художниці стерли з її робіт. Та що там Горська чи Сорока, адже паплюження мертвих стало нормою поведінки навіть у найвищих сферах (так було із Сталіном, так сталося з Хрущовим, і з нетерпінням чекається чергової нагоди потоптатись по мертвому).

Я тепер на волі, «на такій волі, як собака на прив'язі», а може й гірше, бо нашійник — то ще не зашморг.

І як людина вільна, як мати своєї дитини, я з усією відповідальністю заявляю сьогодні, в день Прав Людини, що вважаю нижче людської гідності після всього пережитого бути громадянином найбільшого в світі, наймогутнішого, найдосконалішого концтабору.

10 грудня, 1976 р.

Надія Світлична
Київ, вул. Уманська 35/20

Надія Світлична з сином Яремою в табірній суконці після звільнення з ув'язнення

Українській групі Опорня
випоканню Хмельницького
учас

Світлична Надія Олександрівна
Київ-87 вул. Чкаловська, 82,
кв. 20,
тел 72-37-92

Як мені стало відомо, щодо
заяви, адресованої Групі та Центру
районному Комітетові РКПС
10 грудня 1976 р., висловлена глибока
з істинним мануґалом.

Оскільки повзичня заява
може затриматися, вочо.
вжити свого актуальності,
прошу вас вичворення
техот заява з цюжаними
дожовити мені ітрати до
ти доміні сиссе, до ітати,
вашо спокійно життя з ітати,
сиссе, не болить за свого і
дого Фелю.

5 січня 1977 р. Н. Світлична

Автограф супровідного листа Надії Світличної до УГС

У Києві біля пам'ятника Т. Шевченкові 9 березня 1977 року. Зліва на право: С. Кириченко, Ю. Бадзьо, М. Бердник (дочка Олеса), В. Лісова, М. Матусевич, Л. Мурженко, О. Гейко-Матусевич, Т. Матусевич (сестра Миколи), Н. Світлична разом зі своїми дітьми.

Українській групі оприлюд-
нення виконання Хельсінкських угод

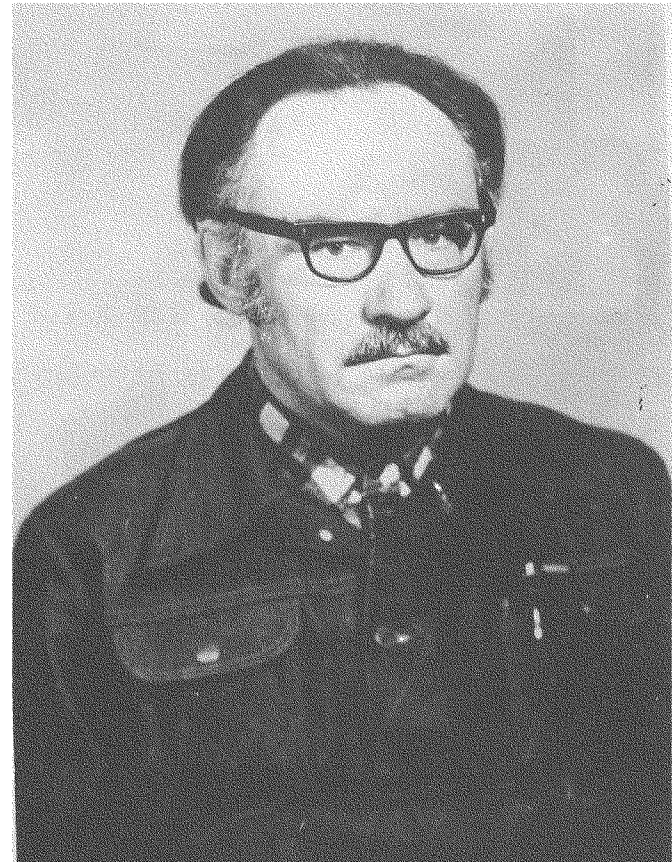
Центральному комітетові КПРС

Щобно створена Українська група оприлюд-
нення виконання Хельсінкських угод, як і уряд
Радянського Союзу, заявляє про повагу до люд-
ських прав, посилаючись, зокрема, на ст. 19 Дек-
ларації прав людини та конституційні
гарантії свободи.

Неодарко повірилими свого часу в декла-
ративну нетерпимість людської свободи, і
набавго потрапили в пастку, розтавлену
буквою Закоону. В минулому активна кол-
самоєка, чутлива до несправдливості,
наприкінці 60-х років зацікавився
літературою самовдаву, зокрема на
теми політичних ув'язнень у нашій
країні - і вже майже п'ять років розни-
суюсь за ту цікавість не лише своїм
здоров'ям, а і здоров'ям малолітнього сина.

У 1972 році двірочку дитині підступ-
но забрали до дитячого будинку без
права бачитися з родичами - фактично
до комфортабельної в'язниці, аби цим
вплинути на мене - матір тієї дити-
ни, що опинилась в далекі не ком-
фортабельній в'язниці з усіма її
віковими набутками.

На дворічній націонаніст не
виправдав покладаєної місії і не зму-
сив матір зречтисся своїй совісті.
І все це його майже помилували:
позбавлення волі замінени на
4-річне заслання. Правда, вироків
не давали ні мені, ні синові, та
я вирішували наму долю за
міжно зазначеними двершима.

Іван Світличний на засланні. 1978 рік.

Автограф першої сторінки листа Надії Світличної до УГС

З права: Іван Кандиба, Надія Світлична, Левоко Лук'яненко

В І Д К Р И Т И Й   Л И С Т

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР, м. МОСКВА
КОНГРЕСОВІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ
АМЕРИКИ, м. ВАШІНГТОН

Копія: Вашингтонському Комітетові Сприяння виконанню
Гельсінкських Угод на Україні, д-рові А. Зварунові

Шановні Законодавці СРСР і США!

Дві наймогутніші країни світу, підписавши Гельсінкські Угоди, дали священне слово співпрацювати в справі забезпечення миру, безпеки, і Прав Людини. Люди з заго-стреною правосвідомістю в різних частинах світу сприйняли Угоди як криву справу і почали створювати групи сприяння виконанню цих домовленостей. Виникла така Група і на Україні, котра в своїй Деклярації вказала на випадки порушення права в нашій республіці. Та не встигла Деклярація прозвучати в світі, як на Групу посипалися удари — багатократні обшуки, переслідування, погрози, а 5 лютого 1977 року арештовано керівника Групи поета Миколу Руденка та члена Групи вчителя Олексія Тихого.

Їх арештовано без пред'явлення ордеру, без вказівки на склад злочину. Вже кілька тижнів Миколу Руденка тримають в донецькій темниці, не повідомляючи рідних і дру-

зів, за що його арештовано, не дозволяючи дружині передавати йому навіть необхідні речі.

Прецедент зловіщий! Всі норми права порушені вщент! Репресивні органи повернулися до проклятої народом практики беріївських часів. Про які ж Гельсінкські Угоди можна говорити, коли видатного поета і мислителя, автора «Економічних монологів», у яких він відкриває для людства нове розуміння взаємозв'язку людини і космосу, — коли таку самовіддану людину кидають жорстоко до темниці, як у найгірші віки інквізиції?!

Тут чітко можна простежити цілеспрямовані дії анти-еволюційних сил, котрі намагаються зруйнувати зусилля урядів СРСР, США та інших учасників Гельсінкських Угод для збереження миру, для захисту Прав Людини. Необхідне рішуче розслідування злочинних актів переслідування борців за волю.

Вимагаючи **такого розслідування**, я по праву дружби і побратимства, як це здавна ведеться на Україні, **проголошую голодівку** на знак протесту проти арешту Миколи Руденка та інших борців за право.

Голодівка буде тривати доти, доки Миколу Руденка не звільнять або доки компетентні органи не опублікують у пресі, за що його арештовано і що з ним думають чинити.

Я починаю голодівку 3 березня 1977 року. Прошу Вашингтонський Комітет Сприяння підтримати мене. Прошу інших борців за право, всіх чесних людей у світі — приєднатися до мене бодай символічно, вимагаючи звільнити **поета Миколу Руденка** та інших борців за право.

1 березня 1977 року

Олесь Бердник, письменник

Член Української Громадської
Групи Сприяння виконанню
Гельсінкських Угод

ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КП УКРАЇНИ В. В. ЩЕРБИЦЬКОМУ

Копія: Конгресові США

Копія: Вашингтонському Комітетові Сприяння виконанню
Гельсінкських Угод на Україні, д-рові А. Зварунові

Володимире Васильовичу!

Вже кілька років Ви інформовані про те, в яких умовах я опинився після виключення із Спілки Письменників: жебрацькі умови існування, неможливість друкуватися, вічне переслідування з боку органів безпеки, обшуки, підслухування, провокації, грабунки моїх літературних архівів, неможливість творчо проявитися. І, нарешті, наказом Головного Управління по збереженню державних таємниць у друці при Раді Міністрів СРСР ч. 31 дсп від 13 серпня 1976 року всі мої книги (навіть дитячі) знищено і вилучено з бібліотек та книготоргівлі.

При останньому обшуку в грудні 1976 року КДБ забрав майже увесь мій літературний архів — незакінчені повісті, філософські праці, творчі щоденники тощо.

Які ще потрібні докази для громадської думки світу про те, що для бюрократичної структури нашої країни Гельсінкські Домовлення — порожній звук, якщо фантаста, мрійника, футуролога, автора кількох десятків творів

про майбуття, про новий світ любови і єдності, розтопта-
но, піддано громадській карі приниження?

Не зважаючи на мої неодноразові звернення до Вас особисто — допомогти розв'язати мій життєвий вузол — я не отримав відповіді і допомоги! Надії на відновлення творчого статусу письменника немає, без цього я не мислю дальшого життя! Єдиний вихід для мене — емігрувати з сім'єю в США або Канаду, звідки мені надійшли запрошення. Там я міг би продовжити працю в сфері футурології.

Альтернатива еміграції така: я задихаюся в атмосфері безправ'я і злобного переслідування. Відверто скажу, що не хотів би жити на чужині, але «патріотично» чекати арешту чи інших репресій, поневіряючись по чужих кутках з маленькою дитиною, під недрімаючим оком КДБ, — такого моя душа не приймає!

Така психічна задуха штовхає мене до радикального кроку: я починаю голодувати з 21 березня 1977 року аж до смертельного кінця, якщо Ви не дасте мені радикальної відповіді. Це не погроза, Володимире Васильовичу! Це просто природній вихід з лабіринту безправ'я, куди мене загнали апологети сваволі!

Покладаю на Вас особисто відповідальність за те, чи буде мені на цей раз дано відповідь! Не слухайте бюрократичних шептунів, які запевнюватимуть, що я шантажую ЦК! У мене, та і у Вас 40 днів, після яких кожного дня можна чекати тієї гості, котра не минає нікого. Я волію в цих умовах піти їй назустріч, оскільки смерть у цю епоху милосердніша, ніж люди!

Хай доля обереже Вас від такої скрути, в яку потрапив я і мої товариші по неволі.

Щиро

Олесь Бердник

член Української Громадської Групи
Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

18 березня 1977 року

ЗВЕРНЕННЯ

До Београдської Наради по підсумовуванні виконання Гельсінкських Угод

В своїй заяві до Президії Верховної Ради СРСР від 23 травня 1977 року я вже писала про ті переслідування, під які попадала і попадає Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод на Україні і про переведені обшуки і слідом потім арешти чотирьох із десяти членів Групи.

Копію тієї заяви долучую до теперішнього Звернення.

Склалась така ситуація, що, підписавши Гельсінкську Угоду, керівники відповідних організацій у нашій країні нічого не зробили для виконання Заключного Акту в його гуманітарній частині, яка відноситься до Прав Людини.

Документи Гельсінкської Угоди, знайдені у членів Групи, в часі обшуку вилучають, а правозахисну діяльність Групи органи прокуратури і КДБ трактують як антирадянську, яка свідомо порочить радянський лад.

Жалоби, протести, заяви, які відправляють члени Групи у вищі радянські інстанції, не розглядаються, а повертають тим, чийм свавіллям вони викликані.

Українська Громадська Група була створена в Києві людьми, які перевірили правосильність і необхідність Гельсінкських Угод, взяли на себе благородне завдання сприяти їх виконанню.

Підписи під Гельсінкськими Угодами поставили не лише керівники СРСР, але й 34 представники країн-учасниць Наради.

Можна було сподіватись, що у виконанні Гельсінкських Угод зацікавлені всі.

Я як член Української Громадської Групи, яка ще на волі, звертаюся до вас не лише за співчуттям, але й за конкретною допомогою. Микола Руденко, Олекса Тихий, Микола Матусевич, Мирослав Маринович повинні бути звільнені.

Діяльність Української Групи не сміє бути зірвана!
Відсутність основних конституційних свобод і гарантій (свобода слова, друку, демонстрацій і інші) була характерна для нашого закритого суспільства і раніше, але все, що діється сьогодні, — посилення переслідувань, викорінення будь-якого політичного інакодумання, багаторазові обшуки, арешти, звільнювання з праці, залякування, а деколи і прямий шантаж — все це свідчить про те, що підписання Радянським Союзом Гельсінкських Угод не сприяло демократизації країни, а навпаки, привело до ще більшої тоталізації її державних і суспільних інституцій.

Якщо Београдська Нарада нічого не змінить, то результати цього розриву можуть стати безповоротні.

3 червня 1977 р.

**Член Української Громадської Групи
Сприяння виконанню Гельсінкських Угод**

Оксана Мешко

Київ—86, 252086,

Верболозна, 16.

Мешко Оксана Яківна,

рік народження 1905

Організації Об'єднаних Націй

Керівникам тридцятьох п'яťох країн, учасниць Београдських Нарад

Організації «Міжнародна Амністія» — Нью-Йорк, Лондон Нью-Йоркській*) Групі для підтримки Української Групи

Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

До всіх людей доброї волі

Громадськості Заходу

від матері О. Сергієнка — Мешко Оксани, члена Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

і його дружини — Вівчар Звенислава

**РЯТУЙТЕ ОЛЕКСАНДРА СЕРГІЄНКА
благас мати Оксана Мешко і дружина його Звенислава
Вівчар**

В'язень совісти Олександр Сергієнко шостий рік в ув'язненні.

Хронічно хворого на двосторонню дисеміновану туберкульозу легенів морили три роки у Володимирській тюрмі — туди його спрямував «дисциплінарним порядком» п'ястук карателів: кураторів із Київського і пермського КДБ і начальствующих осіб пермського табору ч. 36 Котова, Федорова, Журавкова і К. (Так, як і в сталінські

*) Має бути — Вашингтонській — Вид.

часи, сьогодні діють у нашій країні таборіві суди, оформлювані прямо на таборівій шахті, без юридичного захисту і свідків.)

У тюрмі медкомісія взяла хворого на диспансерний облік по туберкульозі, група ГДУ-3. Але через два роки, коротко перед відправленням до концтабору, Олександра з обліку зняли як «вилікуваного з хронічної туберкульозу» — це в умовах тюрми! Зняли з обліку за санкцією медслужби Міністерства Внутрішніх Справ начальника Попова і головного фтізіятра Старикова.

Цей крок влади являється контрзаходом проти розпочатих матір'ю Олександра Сергієнка старань для активізування його справи з причини здоров'я і дотермінового звільнення хворого з ув'язнення. Часово це збігається з викликом, одержаним з Австралії Олександром Сергієнком і його сім'єю.

Чи можна розцінювати це інакше, як неприховану пімсту властей, до послуг котрих завжди готовий лікар-професіоналіст медичної служби МВС?

Але вижив Олександр у тюрмі.

У січні 1977 р. його повернули в цей самий екекуційний табір ч. 36.

Через місяць відвезли до таборової лікарні на лагпункті ч. 35 лікувати від простуди і бронхіального загострення. І ось у період загострення туберкульозно хворому зробили пробу на туберкульозну «Манту» (?!).

Реакцію Манту чомусь зробила відряджена медичка «х». На цьому і вичерпалася мета її відрядження — вона зараз і відїхала... Звісно, що приїжджа була з Києва і що вона зробила «Манту» всупереч абетковому медичному правилу про заборону такої реакції хворим на туберкульозу. Реакцію зроблено, не зважаючи на протест самого хворого (він медик з незакінченою вищою освітою), безправного зека, над котрим можна безкарно знущатися.

За цим наступила така реакція: два тижні тривала висока температура, піднісся тиск, серцебиття, запоморочення голови, опухли лімфатичні залози, ціла рука боліла, місце

прищеплення — рана... Реакція була дуже тяжка, не характерична, викликала побоювання, що Сергієнко не перенесе її. Олександр потайки пробрався до зони табору ч. 35, щоб попередити спів'язнів і розповісти, що сталося. За кару за цю інформацію гарячкуючого хворого негайно забрали з лікарні і примістили на 15 діб у карцер.

Після цього стан здоров'я Олександра все погіршувався, він почував себе так погано, як ніколи через три роки навіть у Володимирській тюрмі.

У червні він зліг. Симптоми характеричні для левкемії: субфебрильна температура, кволість, озноб, сонливість, втрата апетиту, опухла селезінка, давить під грудьми. Писати йому важко. Другий місяць Сергієнко гине в саичастині табору ч. 36 без клінічного обслідування, діагнозування і лікування. На нашу телеграму-заяву в медслужбу МВС СРСР з 11. 8. 77 р. з проханням негайно спрямувати хворого до Ленінградської лікарні для ув'язнених відповіді не було.

Адже адресувались ми до медслужби, лікарі якої свого часу санкціонували зняти хворого з диспансерного обліку як вилікуваного з хронічної туберкульозу.

А чи не можна припустити, що Олександрові Сергієнкові ввели щонебудь інше, а не туберкулін? Якщо станеться непоправне — є підстави твердити, що сталося умисне вбивство і винні в цьому державні інституції, які його санкціонували.

Я впевнена, що мучення мого сина — це пімста за мою участь в Українській Групі Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

Ось наша дійсність: апелюючи до закону й істини, ти

виставляєш сина, себе, сім'ю під удар і розправу чиновницького бюрократичного апарату.

РЯТУЙТЕ ОЛЕКСАНДРА СЕРГІЄНКА

Мати *О. Мешко*

Дружина — *З. Вівчар*

Підтримусмо:

<i>Зінаїда Григоренко</i>	<i>Олександр Подрабінек</i>
<i>Петро Григоренко</i>	<i>Віктор Некієлов</i>
<i>Галина Салова</i>	<i>Гліб Якунін</i>
<i>Кронін Любарський</i>	<i>Адель Найденович</i>
<i>Ірина Жолковская</i>	<i>Татьяна Великанова</i>
<i>Ніна Строкатова</i>	<i>Вадим Баранов</i>
<i>Ірина Валітова</i>	<i>Галина Баранова</i>
<i>Віра Лісова</i>	<i>А. Сахаров</i>
<i>Петро Вінс</i>	<i>Є. Боннер</i>

ЗАЯВА

Президії Верховної Ради СРСР

від *Лук'яненка Льва Григоровича*
м. Чернігів, вул. Рокосовського 41-б, кв. 4

У 1961 р. мене засудили на смерть за те, що я зі своїми товаришами хотів поставити питання про мирний вихід України зі складу СРСР. Верховний суд УРСР замінив смертну кару на 15 років ув'язнення в концтаборах примусової праці суворого режиму.

Відокремлення союзної республіки від СРСР не суперечить марксистській теорії в національному питанні: вихід Української РСР зі складу СРСР не можна вважати антирадянським актом, бо право на вихід проголошене 17-ою ст. Конституції СРСР; діяльність одного чоловіка (чи групи людей), спрямована на використання конституційного права, не може кваліфікуватися як злочин — це елементарні істини марксистської теорії і радянського права. І все таки мене за це засудили і 15 років мучили в неволі.

15 років репресивні органи намагалися доказати мені, що конституційне право на вихід і моє намагання є замахом на територіальну цілість Радянського Союзу, і за те, що я не міг прийняти такого пояснення закону, мене карали безконечним приниженням і тортурами, включно до спрямування на перевірку психічного здоров'я в Рибінську психіатричну лікарню.

Слава Богу, я виніс душу здоровою із-за решітки на волю, але волі немає і тут.

З рук тюремників мене передали під прилюдний нагляд міліції. Будучи під наглядом, я не маю права виїжджати з міста без дозволу міліції, від вечора до ранку не маю права залишати своєї квартири, не маю права відвідувати готелю, кав'ярні, бари, ресторанів міста і зобов'язаний кожної п'ятниці між год. 17 і 18 зголошуватись у міліції для реєстрації. Моє помешкання навідують міліціонери і дружинники. Мене перевіряють на праці. Це офіційний нагляд. А неофіційний нагляд, у висліді якого органам влади відомий кожний мій крок — де його межа? Він позбавляє інтимности все моє життя.

Мої листи перевіряє КДБ і потім використовує їх проти мене. Наприклад, мій лист до Оксани Мешко з протестом проти заслання В. Мороза до Інституту Судово-психіатричної експертизи ім. Сербського старший лейтенант Чернігівського УКДБ Деренчук показував дружині мого брата Валентині в часі розслідування питання про підписання згаданого протесту і так налякав її, що вона аж захворіла.

А «тайна» телефонних розмов доходить до того, що, наприклад, Іванові Кандибі в імені мого номера відповідала міліція, заявляючи глузливо, що 3 - 39 - 13 (мій номер) — це номер міліції.

Мета нагляду полягає в тому, щоб при допомозі всіляких причіпок поставити людину на межі суду за порушення правил адміністративного нагляду, примусити її постійно глядіти на годинник — щоб не запізнитися на міліцію або до своєї квартири, — і оглядатися на кожного стрічного, чи не донощик він, бува, і, держачи її в постійному нервовому напруженні, не дати їй можливості зайнятися суспільною діяльністю, ізолювати її і ступнево поставити на коліна.

Я вже немолодий і коли-небудь можу забути про п'ятницю або не вспію прийти до себе додому до півдесятої вечора

і це послужить підставою до нового продовження нагляду.

Накінець, навіть без формальних підстав міліція (якщо КДБ вважатиме це потрібним) завжди знайде спосіб, як обґрунтувати продовження нагляду. Де цьому кінець?

Кінця немає. Указ Президії Верховної Ради СРСР з 26/7-66 про адміністративний нагляд дає міліції право продовжити нагляд кожний раз ще на шість місяців до вигаснення судимости. У відповідності з п. 3 ст. 55 КК УРСР автоматично моя судимість ніколи не вигасне. Для її вигаснення потрібне рішення суду. Це рішення можливе у випадку відмови від свого світогляду. Я свого світогляду ніколи не зміню і, таким чином, до смерті залишуся судженим, а значить, завжди будуть законні підстави для продовження нагляду, і я можу ніколи не позбутися докучливої опіки.

Перспектива такого життя мене зовсім не приваблює. У Радянському Союзі немає закону про заборону професії, але мені (як і абсолютній більшості українських іншодумців) не дали можливості працювати за спеціальністю і примусили заробляти собі на хліб в найпримітивнішому середовищі.

Із своїх 50 років я поверх 8 років пережив у вашій воєнній казармі, 15 років у концтаборових бараках і тюремних камерах і ось уже другий рік живу під домашнім арештом.

Я люблю Україну більше, ніж особисте життя, і коли заробив першу після звільнення з ув'язнення 18-денну відпустку, то хотів поїхати до Канева поклонитися Тарасові і відвідати київські музеї, але мені не дозволили — щоб я не міг зустрітися там з іншими дисидентами.

Я попросив тоді дозволити мені поїхати до Тростянки і Качанівки, щоб натішитися природою славнозвісних дендропарків і дещо розширити знання рідного краю, але мені знову не дозволили, хоч у цих місцях я не знаю ні одного іншодумця і про зустріч того роду не могло бути й мови. Коли я приїхав у Дружківку на суд і хотів назавтра побувати на процесі моїх побратимів і поговорити з їх

родичами, мене ранком два міліціонери «покликали» на місцеву міліцію і протримали там до 11 години, а потім завезли в Краматорськ і посадили прямо на поїзд.

Таким чином ні знайомих людей, ні природи рідного краю мені побачити не дозволено.

І це називається життям?! І це буде тягтися до самої смерті?

Ні, судячи по останніх подіях, КДБ приготує для мене інше майбутнє: пресвітера чернігівської баптистської громади (куди я якось зайшов) Чернуху Володимира Михайловича двох офіцерів чернігівського КДБ протягом 6 годин примушували підписати папір, у котрім мені приписано такі висловлювання, яких я там зовсім не говорив.

Очевидно, якщо КДБ візьметься фабрикувати і приписувати мені антирадянські вислови, то воно зуміє це зробити: якщо воно захоче знову мене загнати за ґрати, воно також спроможне це зробити. Воно взагалі спроможне зробити все, крім одного — переконати мене у моїй неправоті, бо я правий, як правий Тарас Шевченко, як правий Іван Франко, як правий Валентин Мороз.

Перспектива працювати ціле життя електриком, а оглядати рідний край в межах одного м. Чернігова, а тим більше нове ув'язнення мене не задовольняє, і я

прошу дозволити мені виїхати з Радянського Союзу для проживання поза його кордонами.

24 серпня 1977 р.

Лук'яненко Левко Григорович

Адреса: м. Чернігів 41 «б», кв. 4

ПРОХАННЯ

Президії Верховної Ради СРСР
Стрільців Василь С.

Посилаючись на свою заяву від 14 вересня 1977 року про вимушене зречення радянського громадянства і на свої прохання від 19 вересня 1977 і від 4 жовтня 1977 року про емігрування, надіслані до Президії Верховної Ради СРСР, наполегливо прошу Вас дати мені дозвіл виїхати з Радянського Союзу.

Я народився 13 січня 1929 року в родині рільників українців Степана й Юстини Стрільцевих, як наймолодший з-поміж їхніх двох синів і дочки, в селі Загвіздя поблизу міста Станиславова (нині Івано-Франківськ) у Західній Україні, якою тоді володіла Польща. У 1936-1944 роках я відвідував місцеву сільську школу і станиславівську гімназію. Наприкінці 1944 року, тобто коли мені було 15 років, НКВД заарештували мене, а згодом воєнний трибунал військ НКВД Станиславівської області засудив (насправді при відсутності складу злочину) за статтею 54 тодішнього Кримінального Кодексу Української РСР до 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах. Близько двох років цього дивовижного строку мене, малолітнього, тримали у в'язницях і на пересильних пунктах Станиславова, Львова, Києва, Одеси. З осені 1946 року, коли я досягнув тюремного повноліття (що для в'язнів починається в 17 років), до осені 1954 року, тобто до кінця терміну необґрунтованого покарання, я перебував у таборах Норильського металургійного комбінату — в умовах суворого заполярного клімату, хронічного голодування і безпросвітньої праці, не раз заглядаючи смерті в очі. За

10 років у неволі я фактично виріс, утративши за той час матір і сестру, які ждали і не діждались мене.

В результаті скасування непередбаченого трибунальським вироком мого заслання я повернувся до старого батька в місті Станіславові, де, працюючи, закінчив 9-10 класи вечірньої школи, а далі, після того, як на протест Генерального Прокурора СРСР Руденка Р. А. Станіславівський обласний суд реабілітував мене, — також англійський відділ Чернівецького університету. Майже 18 років я провчителював у школах Івано-Франківської області, з яких останні 12 років — у середній школі ч. 1 міста Долини. Тут, крім основної посади вчителя англійської мови, впродовж 3 років я був головою методичного об'єднання вчителів іноземних мов трьох сусідніх шкіл, 7 років керував семінаром учителів англійської мови Долинського району, 9 років очолював шкільну організацію Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, 10 років був членом місцевого профспілки ніколи, а також за сумісництвом викладав англійську мову в Долинському консульпункті Івано-Франківського інституту нафти і газу (1966-1968 рр.) та в Долинському вечірньому нафтовому технікумі (1967-1974 рр.).

Однак незабаром після проведення працівниками КДБ обшуку в моїй квартирі 22 лютого 1972 року і особливо після арешту 4 липня 1972 року і пізнішого засудження мого брата Павла за статтею 187 1 КК УРСР на 18 місяців ув'язнення, адміністрація моєї Долинської середньої школи ч. 1 почала переслідувати мене. Директор школи Лаврів В. Д. двічі спонукував мене виїжджати з району і задля психологічного тиску «розвантажив» мене від деяких видів педагогічної роботи і від згаданої вище звичайної для радянського вчителя громадської діяльності, щоб таким чином створити навколо мене атмосферу ізоляції та відчуження від життя школи. Шляхом дискримінування, фальшування, шантажування і знущання наді мною гнобитель Лаврів і його спільники позбавили мене цілого ряду елементарних прав, як от: на людську гідність, на вільну

працю за фахом, на проживання у вибраному місці, на оборону з боку компетентних органів від переслідування, на самозахист, на виступ із наболілим питанням під час профспілкових зборів, на допомогу від профспілки, на подяку і нагороду за працю, на екскурсії тощо. Все це змусило мене оголосити 2 лютого 1977 року страйк протесту проти нелюдських умов праці, за що в порядку репресій я був 9 лютого 1977 року свавільно і негуманно звільнений з педагогічної роботи. 37 розпачливих скарг моїх до відповідних установ на всіх рівнях не привели до справедливості, а тенденційні відгуки на ці писання ніби стверджували беззаконня Лаврова і моє безправ'я. На додаток до всього цього міліція попередила мене, що я буду притягнений до відповідальності за т. зв. «дармоїдство», якщо до місяця не пошукаю собі праці. До речі, недавно мені про око запропонували роботу в інших місцях області, знаючи заздалегідь, що я не погоджуся з їх несправедливим підходом до справи. Таким чином трагічна ситуація, в якій я опинився, і погрози деяких високопоставлених службовців удруге штучно зробили мене «без вини винуватим» лише за саму мою готовість оборонятися від деспотизму лаврових приневолити мене зректися радянського громадянства й просити дозволу на виїзд за кордон.

Обгрунтовану заяву про вимушений вихід з громадянства СРСР я надіслав 15 вересня 1977 року до Президії Верховної Ради СРСР, а копії в той же день переслав до Президії Верховної Ради УРСР та особисто заніс до районного відділу внутрішніх справ у м. Долині. Вже двічі — 19. 9. 1977 року та 4. 10. 1977 р. я звертався до Президії Верховної ради СРСР з проханням дозволити мені виїхати до Англії, але відповіді ще не отримав. Тут варто заважити, що протягом перших 10 років свого життя я був підданим польської держави (1929-1939 рр.), три роки жив під німецькою окупацією (1941-1944 рр.), 10 років перебував в ув'язненні (1944-1954 рр.). 2 роки перебував на заслання (1954-1956 рр.) і, нарешті, впродовж останніх двох років (1975-1977 рр.) зі мною обходяться, як з неповно-

правним членом суспільства. Отже, досі на своєму віку благами радянського громадянства я, на жаль, утішався порівнюючи недовго.

Водночас я написав листи до британського посольства у Москві (19. 9. 1977 року) та до британського уряду в Лондоні (20. 9. 1977 року) з проханням допомогти мені емігрувати до Великобританії. Оскільки у правових суспільствах намір виїхати за кордон — не злочин, то я сподіваюся, що і в моєму випадкові пошуків якого-небудь іншого «криміналу» в помсту за мою «зухвалість» не буде.

На закінчення ще раз висловлюю основну ідею цього звернення: наполегливо прошу Вас дозволити мені емігрувати з СРСР.

З належною повагою
Стрільціє В. С.

Долина, 21 жовтня 1977

Моя адреса: 285600 Українська РСР, Івано-Франківська область, місто Долина, вул. І. Франка 10, кв. 2.
Стрільців Василь Степанович

Британському посольству в Москві

Шановні Панове!

Увічливо прошу Вас допомогти мені, колишньому громадянину Радянського Союзу, виїхати до Англії.

19 вересня 1977

З повагою

Василь Стрільців
учитель англійської мови,
1929 року народження, самотній,
особа без громадянства

СКАРГА

Прокуророві УРСР

Кандиба Іван Олексійович
292080 Львівська обл., с. Пустомити
вул. Шевченка 302

Пустомитівський Райвідділ міліції Львівської обл. своєю постановою з 23 вересня 1977 р. установив надо мною адміністративний нагляд строком на шість місяців.

Дану постанову вважаю необґрунтованою з таких мотивів:

Згідно з ст. 6 Положення про адміністративний нагляд міліції за особами звільненими з місць ув'язнення, адміністративний нагляд може бути встановлений лише над особою, котра веде протигромадський спосіб життя.

Пустомитівський же райвідділ міліції не навів у своїй постанові ані одного випадку протигромадського способу життя з мого боку. А ці «факти», які на думку міліції є основою для встановлення надо мною адміністративного нагляду, є або такі, які взагалі не відповідають дійсності, або такі, яких ні в якому випадку не можна кваліфікувати як протигромадський спосіб життя.

Ось такий «факт», як те, що я буцїм то «постійно відмовляюся від праці...», взагалі не відповідає дійсності. Я

звільнений з праці 7 червня 1977 р. (працював безперервно від 12 травня 1976 р., цебто 12 місяців і 20 днів) з метою відпочити, підлікуватися, що було конче потрібним після 15-річного ув'язнення і однорічного перебування під адміністративним наглядом, відвідати рідних і друзів, а також улаштуватися на працю за професією або близько неї і з вищою оплатою праці (до звільнення я працював кочегаром лазні з оплатою 60 карбованців на місяць).

Цілий цей період я підшукував собі підхожу працю в м. Львові. З приводу цього я звертався до своїх знайомих, а також неодноразово звертався до львівського бюро для працевлаштування і інформації населення, що потверджується документально, а саме «Направленням на роботу ч. 3518» з 18 вересня 1977 р. За увесь цей період, цебто від 7 червня до 28 вересня 1977 р., мене ніхто з органів влади ані одного разу не викликав з приводу мого працевлаштування, а отже і не пред'являв мені ніяких претенсій, так звідки ж узяла міліція це «постійно відмовлявся від праці»?

Другим «фактом» мого протигромадського життя міліція вважає таке:

«Не мешкав у місці прописки».

Так, я не мешкав в Пустомитах після закінчення нагляду, а мешкав, в основному, на квартирі брата у Львові і одночасно клопотався про прописку у Львові. За увесь цей час ані мене, ані мого брата ніхто з властей ані разу не турбував з приводу мого проживання у Львові без прописки.

У данім випадку мене могли б притягти до адміністративної або карної відповідальности за «порушення пашпортних правил», але не більше.

У чому ж тоді в данім випадку полягає мій протигромадський спосіб життя?

І, накінець, третій «факт» мого протигромадського способу життя вбачає міліція в тому, що я —

«Роз'їжджав по районах і містах СРСР».

Так, були випадки, що їздив. І як вільний громадянин СРСР мав право їздити туди, куди я вважав потрібним,

і міліція не мала ніяких підстав кваліфікувати мої поїздки як протигромадський спосіб життя.

На підставі вищевикладеного прошу розглянути дану скаргу по суті (не пересилаючи її для розгляду ні прокуророві Пустомитівського району, ні прокуророві Львівської області; через те що перший наклав санкцію на постанову міліції, а заст. прокурора області Руденко особисто ознайомив мене із згаданою постановою і дав вказівку відправити мене до Пустомит для відбування адміністративного нагляду, чим фактично санкціонував його, і тому не може бути мови про об'єктивний розгляд ним моєї скарги) і постанову Пустомитівської міліції з 28 вересня 1977 р. про встановлення надо мною адміністративного нагляду **скасувати як необгрунтовану**, а через те і не законну.

21 листопада 1977 р.

Іван Кандиба

Прокуратура УРСР переслала все таки скаргу Кандиби прокуророві Львівської області, а остання переслала її прокуророві Пустомитівського району «для розгляду по суті і дачі відповіді Кандиби».

Прокуратура СРСР
Прокуратура Пустомитівського р-на
Львівської області
26. 12. 77 ч. 1420
п. г. т. Пустомити

Гр-нові Кандиба І. А.
п. г. т. Пустомити,
вул. Шевченка 302

Ваша скарга, адресована прокуророві УРСР на як буцім то незаконне установлення над Вами адміністративного нагляду, мною перевірена і відхилена як необгрунтована.

У процесі перевірки порушень вимог закону при винесенні постанови про устанавлення над Вами адміністративного нагляду не встановлено.

*Підстав для скасування постанови не вбачається.
Скарга відповіді не підлягає.*

Прокурор району Горбулько

ЗВЕРНЕННЯ

(В обороні Л. Лук'яненка)

Учасникам Београдської наради

12 грудня 1977 року був арештований Левко Лук'яненко, ще один, п'ятий з черги, член Української Гельсінкської Групи. Наказ на арешт і обшук — судова справа ч. 39 — підписав прокурор міста Чернігова, цієї ж області, а справу розпочато проти Л. Лук'яненка ще 10 лютого 1977 року.

Л. Лук'янкові сповнилось 50 років життя, половина якого пройшла ось як: відбув 8 років військової служби під час і після війни; 15 років — у таборах і тюрмах як політв'язень; останні неповні два роки «на волі» провів під адміністративним наглядом міліції, з брутальним потоптанням людських прав (обшуки, перегляди приватного помешкання в який-небудь час дня чи ночі, включно з перевіркою господарів і гостей, цензура і перегляд пошти та, накінець, підозра у переховуванні сувенірів роботи художника-інтарсиста Петра Рубана, що служила причиною на безпідставні обшуки).

Особливою прикметою Левка Лук'яненка, цієї чудової людини й громадянина наших часів, представника нової генерації радянських політв'язнів післясталінського періоду, є поєднання багатства інтелектуального та духовного з зовнішньою привабливістю і лагідністю у відношенні до людей та безмежною толерантністю для їхніх слабостей і недосконалостей.

І якраз з цих причин шукали з ним контакту ті політв'язні, з якими звела його доля за 15 років спільних переживань.

Після звільнення потоком поплили листи до Чернігова, до юриста під наглядом, листи, які дали «причину» для нового втручення КДБ. Л. Лук'яненко ніколи не відмовлявся відповісти на листи юридичними порадами, стати на захист дискримінованих, тому що співчуття є характерне його вдачі. Це впливає з духовної потреби професійного адвоката, якого позбавили права практики, а також людини сумління.

Його професійне юридичне знання, збільшене спільним досвідом усіх тих, що шукають законности, робили його поради та допомогу унікальною, такою, якою не може забезпечити система урядово-платних юридичних консультацій, бо в нашій радянській асоціації юристів немає людей незалежних від офіційних поглядів, бо вони залежні від влади і вони бояться.

Юридичні поради Л. Лук'яненка не можна кваліфікувати як приватну правничу практику — вони не тільки безкоштовні, але він сам платить за них своєю особистою свободою. Він «посмів» захищати художника-інтарсиста Петра Рубана, бандерівця Богдана Чуйка і багатьох інших, над якими зависла «неминучість» нашого судочинства.

(Та навіть член правління Київської колегії адвокатів, юрист Марченко, добившись свого часу перевірки судової справи Богдана Чуйка, відмінення кари смерті і скорочення строку, був покараний вигнанням за свою «активну» оборону та позбавлений «доступу» до того роду судових справ.

Намагаючись оборонити, наприклад, художника П. Рубана від безпрецедентного судово-слідчого обвинувачення, причиною якого було те, що він без дозволу, а з особистої ініціативи і симпатії виготовив сувенір для американського народу з нагоди його 200-річчя, Л. Лук'яненко вислав свою статтю про нього до журналу «Етногра-

фія і фольклор». Інваліда Б. Чуйка, який не в силі обійтися без сторонньої допомоги, а тим більше заробити собі на прожиток фізичною працею, вислали — протизаконно і незгідно з присудом — на заслання; Лук'яненко активно його захищав).

Л. Лук'яненко, як професіоналіст і як людина, вірить у можливість добитися правди тільки за допомогою законів. Парадокс Лук'яненкової долі полягає в тому, що переконавшись на власному трагічному досвіді про приреченість апеляції до закону, він не менше добивається здійснення літери та логіки закону. Ця теза була найважливішою в його життєвій діяльності.

Ось чому кожний вчинок цієї людини треба оцінювати через призму з'ясованої ситуації. Усі спроби надати цій його діяльності якусь політичну кваліфікацію — це свідоме відхилення від правди та штучне утворення складу злочину. А правдивою мовою це значить порушення радянського права й законодавства людьми, які повинні його охороняти і застосовувати практично.

Треба припускати, що справжня причина арешту — приналежність до Української Гельсінкської Групи — буде старанно замаскована, як це вже було на процесі Миколи Руденка й Олекси Тихого.

Тепер Левко Лук'яненко є під загрозою нового суду. З огляду на «рецидив» це виявиться максимальною мірою покарання — позбавленням волі на 15 років!

Я звертаюся до Вас як член Гельсінкської Групи, як колишній реабілітований політв'язень сталінських часів і врешті як мати Олександра Сергієнка, сучасного політв'язня в Пермських таборах.

Власне як мати я відчуваю особисту потребу й громадський обов'язок звернутися до світу, кричати про трагедію, кликати про допомогу та надіятися, що світова громадська думка не залишиться байдужою.

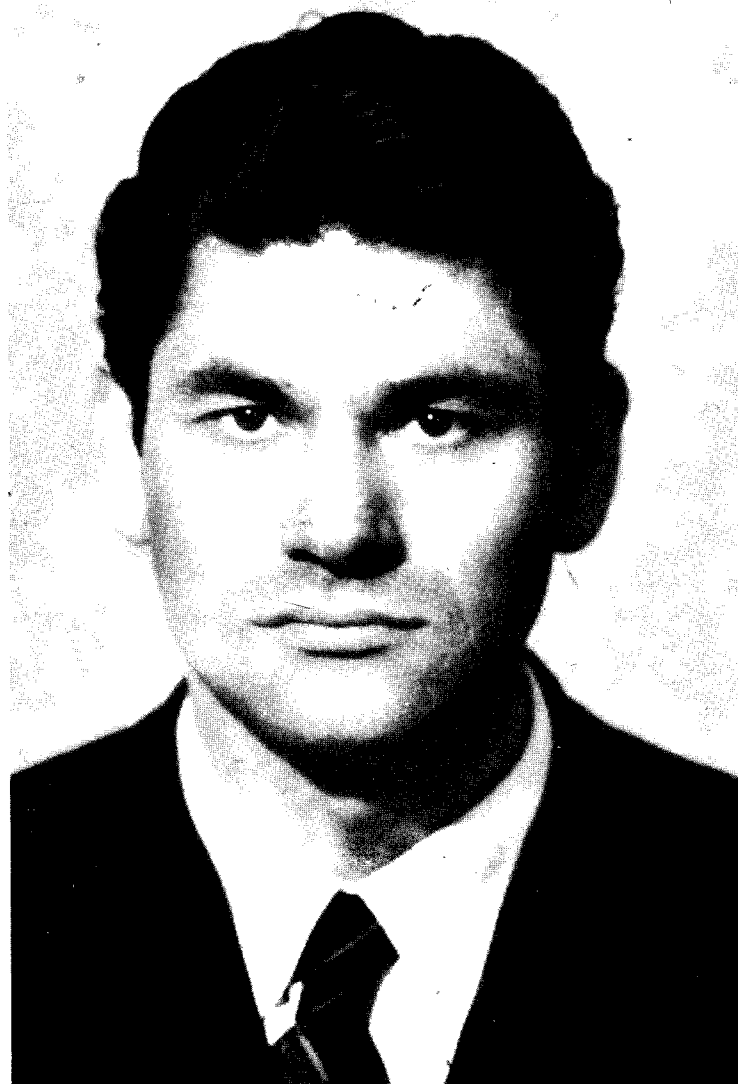
Бо вона міцна тільки тоді, коли «золотий запас» Людського Сумління розуміється як зобов'язуюча участь у боротьбі за кожную окрему людину, гордість якої, честь, а

врешті життя — зневажено, принижено, зраджено!

13 грудня 1977

Оксана Мешко
Київ 86, Верболозна 16

ЧАСТИНА IV
З АРХІВУ УГС: СПРАВА Й. ТЕРЕЛІ

Йосип Тереля

Відкритий лист Голові КДБ при
Раді Міністрів СРСР
Ю.В. Андропову
від гр. України Йосипа Терелі

«До чужого ярма не впрягайтесь з
невірними, бо що спільного між праведністю
та беззаконням, або яка спільність світла
з темрявою?»

Другий лист Ап. Павла до Коринтян
6:14/

Юрію Володимировичу!
Вам можуть впасти в око вище наведені слова евангельського Апостола Павла, і Ви погодитесь з тим, що дійсно у нас з Вами мало спільного — Ви можновладець і один із тих, за спинами яких беззаконня творить свій власний «закон» — «будь мені другом, або я тебе вб'ю» — за переконанням — Людина. За віросповіданням — християнин, точніше український католик, уніят. Так, той уніят, що не має офіційно признаної Церкви; той уніят, якому під страхом тюремного ув'язнення заборонено відправляти культові молитви та дії — сповідатися, христити дітей, каятись та святкувати церковні свята, щоб йому не було вказано згори: «войовничий католик».

Українська католицька Церква у КНТ АН С М Б Н Х!

Кому-кому, а Вам це добре відома. Хіба не дивно — десять років тому, коли ми були в Києві, і українські католики у катакомбах (негерцогів і багато інших християнських общин на території СРСР). Та мова йде лише про мене особисто, і про Вас. Ще з моїх таємних протестів і навіть моєї розмови Вам добре відома, але Вам слід нагадати ще раз, хто є.

Перша сторінка (одиноким примірником в українській мові) відкритого листа Йосипа Терелі до Ю. Андропова

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

Голові КДБ при раді Міністрів СРСР
Ю. Андропову
від гр. України Йосипа Терелі*)

«До чужого ярма не впрягайтесь з невірними; бо що спільного між праведністю та беззаконням, або яка спільність світла з темрявою?»

(Другий лист Ап. Павла до Коринтян, 6:14)

Юрію Володимировичу!

Вам можуть впасти в око вище наведені слова евангельського Апостола Павла, і Ви погодитесь з тим, що дійсно у нас з Вами мало спільного — Ви можновладець і один із тих, за спинами яких беззаконня творить свій власний «закон» — «будь мені другом, або я тебе вб'ю». Я за переконанням — Людина. За віросповіданням — християнин, точніше український католик, уніят. Так, той уніят, що не має офіційно признаної Церкви; той уніят, якому під страхом тюремного ув'язнення заборонено відправляти культові молитви та дії — сповідатися, христити дітей, каятись та святкувати церковні свята, щоб йому не було вказано згори: «войовничий католик».

*) Текст цього листа друкується в цілості вперше в українській мові оригіналу. В листі направлено правопис, але збережено мову і термінологію.

Українська католицька Церква у к а т а к о м б а х!
Кому-кому, а Вам це добре відомо. Хіба не дивно — доба
Діоклетіяна давно минула, маємо ХХ ст., а українські ка-
толики в катакомбах. (Печерники є і багато інших христи-
янських общин на території СРСР). Та мова йде власне
про мене особисто і про Вас. Ще з моїх табірних протес-
тів і заяв моя родослівна Вам добре відома, але Вам слід
нагадати ще раз, хто я. Я один із тисяч інших християн,
які відчули на власній шкірі Ваш можновладний кулак.

Я родом із Бойківщини. Родився в 1943 році, під час
окупації Карпатської України Угорщиною. За своє корот-
ке життя я переживаю третю окупацію. Виріс у сім'ї кому-
ністів. Мій батько в 1949 році організував перший колгосп
на Волівеччині, у тому ж 1949 р. був поранений, як офіцій-
но говориться — «бандерівською кулею». Мати закінчила
Вищу партійну школу при ЦК КП України, — як бачите,
родитись «буржуазним націоналістом» я не міг. Мене з ди-
тинства вчили любити і поважати рідне село, хату — з ча-
сом це обернеться «злочином» проти устроїв радянської
суспільності. Я ріс сліпим і німим, як інші. Одне, це я лю-
бив ходити до церкви з бабусею; з часом дитяча цікавість
також стане «злочином». Вперше я відчув ненависть з бо-
ку іноземця, дорослої людини в 9-ій клясі — до закінчення
тої кляси залишилося два місяці. Сталося так, що мені
казали, що я «з а д р и п а н и й г у ц у л», на що я
своєрідно відповів — плюнув в обличчя. Плювати в облич-
чя не вільно, потрібно було мовчки не витирати своє. Три-
чі мене виключали зі школи, і всі три рази за «хуліганство»
— хуліганство, яке в СРСР не прощається навіть дітям.
Починаючи з 9-ої кляси по сьогодні за мною ходить вели-
кодержавне гасло: «не стал на путь ісправлення».

У 1961 р. після закінчення будівельного училища я вже
стояв на «учоті», ходив відмічатися двічі на тиждень в
Управління МВС УРСР, вул. Короленка 15, кім. 7. У 1962
р. я був засуджений по ст. 222, ч. II та 223, ч. II строком на
чотири роки ВТТ. У 1963 р. 4 січня тікаю з ужгородської
тюрми п'ятнадцятирічним — мене зловили. Новий суд і новий строк.

— п'ять років суворого режиму ВТТ, і як попередив пол-
ковник Білий з обласного управління КДБ: «ещо раз, і ты
не выкрутишься...» У 1965 р. знову тікаю, на цей раз із табо-
ру п'ятнадцятирічним. Піщанка. Втік. На волі пробув сім місяців.
Жив під чужими прізвищами. У 1966 р. матері сказали
представники КДБ, що якщо Йосип прийде з каяттям, то
все буде прощено, бо він ніяких злочинів не вчинив окрім
втеч. 28 лютого 1966 р. я з'явився з каяттям в обласне
управління КДБ м. Луганська (Ворошиловград). Як прий-
мають каяття, Вам добре відомо. Перше — се розповідж
про всіх, хто цікавить КДБ, далі каяття із засудженням
«прошлого». Потрібно відмовитись від усього.

— Крестик снімі! — какая то повинна?..

1-го березня 1966 року мене було арештовано і від-
правлено етапом до вінницької тюрми, де нач. тюрми тоді
був полк. Каширін. Тюрма мене зустріла «радо»: вже на
другий день по прибутті я отримав 15 днів карцеру для
«акліматизації», як повідомив нач. оперативного відділу. 7-
го травня суд — 7 років суворого режиму у ВТТ. В липні
мене до табору п'ятнадцятирічним. Ладишино. А в цей час КДБ
гарячково шукало «целі явки с повинной...» Уже з перших
хвилин мого перебування в таборі розпочались репресії.
Тільки но я переступив поріг брами табору — Терлюю вбік
і хорошененько ошмонать. Всі регалії познімали. Так я по-
знайомився із ст. лейт. Ярмошем, моїм майбутнім катом.
Мене почали роздягати, побачили на шії кульчик з Бо-
жою Матір'ю — зірвали. За те, що осмілився провадити
«наглядну пропаганду» — 15 днів ШІЗО. По виході із ШІЗО
— нові репресії. В'язням заборонялося розмовляти зі
мною, ходити, «уєдіняться...» Кожного ранку деж. офіцер
зачитував перед шеренгами зека, що я бандит і що я тут на
перевихованні, з мене буде вибито «бандеровський дух».
Одного дня, в серпні місяці — за цей час я встиг відсидіти
1 місяць і 15 днів ШІЗО — перед обідом усіх віруючих хри-
стіян наглядачі зігнали в ідальню. Ніхто нічого не підоз-
рював. При цій акції присутніми були нач. режиму ст.
лейт. Ярмош та замполіт табору кап. Тарчевський. Яр-

мош наказав всім вегетаріанцям вийти на сцену, де стояв «стіл для тунеядців». Вийшло 10 осіб. — Терелю посадить на стілець перед усіма, — наказ було ретельно виконано. Дев'ятьом, що лишилися, було пов'язано руки і ноги телефонним дротом до стільців, після чого наглядачі почали «годувати» віруючих в'язнів євангелістів. В'язням почали заливати рот непорзним — начальство у цей час «надривало животи...» Після того, як усіх «нагодували», дано команду, щоб Тереля попробував м'ясної юшки сам, бо наглядачі вморилися, але перед їжею помолився, бо всі християни моляться. Мене оточили тісним колом, віруючих зігнали в те коло, щоб усі бачили, як потрібно їсти самому... Я зачитав вголос молитву: «Господи Боже, поможи нам грішним витерпіти діяння нечистого». Мене збили з ніг і почали бити. Так я опинився в карцері до «виправлення»... В той самий день до «виправлення» було запроторено віруючого Церкви Христової, свідка Бога Єгови Возного та православного А. Бойка — (в 1969 р. Бойка за написання книги «Людина — людині» та за організацію табірної організації засуджено до розстрілу). У карцері почалось мордування. Нас заставляли протягом робочого дня носити гранітні брили, що були «розкидані», і вкладати на купи, в камерах трьома прутиками згрібати налиту туди воду, щоб було чисто, нас заставляли цілими днями стояти на одному місці. Через місяць нам заявили, що табірна комісія не може нас звільнити, тому що ми не стали на шлях виправлення. Кожного дня о 10 год. ранку майор Платонов — нач. табору, ст. лейт. Ярмош, кап. Тарчевський та кап. Волосенко — нач. служби нагляду із свитою наглядачів приходили у карцери і чекали, коли їхні «жертви» попросять вибачення і «зізнаються» у своїх провинах. Моя вага через два місяці почала дорівнювати 49 кг. Годували через день по формі:

«10 — В»

1. 400 гр. хліба (спец. хліб)
2. 200 гр. баланди
3. 15 гр. соли
4. 63 гр. риби (гнилої тюльки).

В листопаді випав сніг, почалась ожеледь. Сніг із дощем та холодний вітер прошивав наскрізь нашу літню форму; за те, що ми підкладали на плечі рушнички і тим порушували «форму ношення одяжды», нас страшно били.

3-го листопада (сей день я ніколи не забуду) мене вивели раніше за інших. У коридорі заставили роздягнутися. Я роздягнувся. У цей час Ярмош з наглядачами стали в коло, я думав, що мене будуть бити — та ніхто не бив. Волосенко спитав, чи то правда, що християни христяться в воді — я не знав, що відповісти... Потім наважився і відповів, що так. Мені сказали, щоб вийшов надвір. Я став одягатися, та в мене одяг вирвали і «пинками» погнали на вулицю. Загриміли засуви камер, почали виводити інших в'язнів. Коли я вийшов у двір, мене облили водою, дали в руки іконку Єрусалимської Божої Матері, що її у мене було відібрано разом з Євангелієм ще у вінницькій тюрмі, і заставили стояти перед в'язнями, які не хотіли ставати на шлях виправлення. Мені заявили, що мене спасе всесильний Ісус Христос. Дехто з віруючих почав плакати і вголос молитися — за «сочувствіє» бандеровцю їх тут на місці й побили.

Я молив Бога, щоб вистояти і не впасти. На обід усіх загнали під піддашшя і почали розливати баланду; на холоді варево враз вистигло. Мене залишили «подумати» на «робочому місці» — я тоді ще не знав, що то буде моїм робочим місцем два місяці без 4-ох днів — 30 грудня мене вивезли у вінницьку тюрму, а звідси у тюрму м. Одеси.

У грудні місяці мене кілька разів виводили в зону, де перед строем зека вичитували мої «гріхи» і попереджали в'язнів, що якщо кого-небудь побачать поблизу карцерних двориків із хлібом у руках, то такий в'язень піде на місце Терелі або Бойка.

У 1967 р. Кіровоградським обл. судом мене було засуджено строком на 8 р. суворого режиму у ВТТ за «тенденційне висвітлення історії України та наклепницькі вигадки на політику уряду і партії...» Мої вірші, записи і навіть думки — все це стало матеріалом для доказу злочинної

діяльності з метою побудови «так званої самостійної України».

Цікаво? Невже ніхто не знав, що тим самим порушуються радянський закон і права, гарантовані Конституцією? Знали і порушували — се сталінізм у новій формі. Мені важко писати і описувати всі подробиці знущань, яких я зазнав від офіцерів та рядових МВС УРСР. Навіть слідчі органи кіровоградського упр. КДБ жажнулися. Всі вище згадані злочинці у формі МВС проходили «свідками» у моїй справі, і хоч як не гірко було визнавати судові — у вироці було написано, що адміністрація табору «іздевалась над Терелей И. М.» — оце і все. Іздевалась! Я тоді не знав, що «іздеваться» можна і офіційно, по закону. У Кіровограді мене ніхто не бив, на мороз не виганяв і не обливав водою. Зате обласний прокурор Дятлов у присутності нач. слідчого відділу КДБ Снесаренка та в присутності слідчого ст. лейт. Медведєва зачитав мені «Постанову о методах физического воздействия» і роз'яснив, що все це застосовується в тому випадку, якщо на підозрюваного є певні матеріали його злочинної діяльності, які є небезпечними для державного устрою, і він відмовляється давати показання. Не мені Вам пояснювати добре відому процедуру, і Вам добре відомо, чому мені випала така «честь»... Два роки мордували мене органи КДБ, на цей раз уже офіційно, домагаючись, щоб я визнав себе членом ОУН, знаючи, що я ніколи не був і не міг бути членом організації, яка була розгромлена доблесним КДБ ще тоді, коли я мав три роки. Щоб я зрозумів, що зі мною не жартують, мене посадили до карцеру — 15 діб. У карцері кожну годину мінялося повітря — то холодне, то гаряче; тут я захворів на гіпертонію та геморой. Ще до суду наді мною матері сказали, що Йосип отримає 10 р. Коли мама спитала, для чого тоді суд, якщо все відоме наперед — їй відповіли, що мені потрібно покаятися, то, можливо, що мене і звільнять, але для цього потрібно вплинути на мене. Суд тривав чотири дні — три дні мама була присутня на судовому засіданні — суд за закритими дверима! Я з своїми одно-

дільцями — Запашним Юрієм, сином відомого естрадно-го артиста, та сином секретаря райкому м. Бойканур Сейфутдіновим Алімом Хабіровичом — відмовились письмово від судового слідства як брехливої і облудливої офіційності; нас насильно втягали до судової залі в наручниках, побитих і босих...

Скажіть, де ще є таке завзяте ставлення до своїх обов'язків, адже ми офіційно відмовилися від суду, на що мали гарантовані вашими законами права?

Мати дивилася на все це знущання впродовж усього «суду». Коли їй надали слово, щоб вона подіяла на мене, мама сказала: «Волю бачити тебе на ослоні розп'ятим, чим у їх руках живим». Суд виніс рішення:

«Тереля И. М., будучи малолеткою, был втянут у преступную группировку, кроме побегов никаких преступлений не совершал; учитывая его молодость и т. д. особоопасным рецидивистом не может быть признанным и (суд) определяет меру наказания сроком 8 лет строгого режима ИТЛ — нач. срока 10. 8. 67 г.»

Рік і п'ять місяців пропало безповоротно, пізніше мені скажуть, що на суді попутали дати, але цю «помилку» так ніхто і не виправив.

Так я потрапив у «Дубровлаг» Мордовської АРСР, в «удельное княжество» генерала Громова, старого берійовця і сталініста, якого у свій час минула караюча рука Закону. 10 березня 1968 р. я прибув у табір 385/11 ст. Явас, де нач. табору був майор Спірін.

На третю добу по прибутті мене приділили у ШЗО — 10 діб. На той час у мене розвинулася шлункова хвороба, хвороба печінки — майор Біскайкін, навідавшись до ШЗО, сказав, що я там і подохну... З весною мене, Лесіва Ярослава та Володимира Кульчицького завезли у місцеву тюрму при жіночому таборі 385/2, де нас зустріли кап. КДБ Русин Петро та майор Круть. Коли мене ввели до кабінету, майор Круть почав «кричати», на к. Русина, що чого той витрачає час на «цього бандита», сволоч треба

було вже давно розстріляти, влада даремно тільки хліб на нього витрачає», на що Русин відповів, щоб Круть вийшов і залишив нас одних. Майор вийшов. Капітан підійшов до мене і повів, що се старий сталініст і наволоч, і щоб я не звертав на нього уваги і т. п. Далі повів розмову про те, що якщо я піду на співпрацю з КДБ, то мене через рік звільнять, дадуть жінку і добре їсти. Щоб я подумав і дав «ниточку», бо моя справа не закінчена і мені краще у всьому зізнатися, щоб потім не було гірше...

Коли я відповів, що ніякої ниточки нема — Русин став погрожувати, що се не Україна, що мені тут скоро «обламають рога». І що, якщо я колись і звільнюся, то буду працювати тільки на ліки. — «Ти тут посинієш і позеленієш, здохнеш і гроба по тобі не буде». Говорить: «Поки закінчиш строк, ми Україну русифікуємо» — на що я йому відповів, що я на Україні русифікованій не збираюся жити, я буду жити у Росії і українізувати її. Ся фраза коштувала мені п'ять місяців ПКТ. У ПКТ у мене розвинувся параліч, у грудні мені відмовили ноги... У тому ж місяці мене перенесли до табірної лікарні, де тоді нач. сан. частини була капітан Єремеева. Під час обходу Єремеева почала бити себе у груди і кричати на мене, що вона впершу чергу чекіст, а потім лікар, що я «сволоч бандеровская» і що вона мене скоро поставить на ноги. Через три доби у мене розпочалися сильні кровотечі — кров пішла горлом і носом, через тиждень із правого вуха, — дало себе знати все те, що я переніс з 1 березня 1966 р., з дня моєї добровільної здачі до рук КДБ.

Але все ж змушені були завести мене у центральну лікарню на ст. Барашево 385/3, де мене помістили в окрему палату. Через два тижні криза минула. Перед новим 1969 р. до лікарні привезли д-ра Горбового, у нього була хвороба серця, як земляк він прийшов навідати мене у палату (я не ходив — параліч прогресував), хтось написав донос. Приїхав кап. Русин і наказав вивести мене із лікарні, але якщо я хочу лікуватися, то повинен сказати, про що розмовляв з д-ром Горбовим. Я відмовився з Русином розмовляти.

Через годину мене положили на носилки і віднесли на залізницю, де помістили на дрезину і привезли до табору. В цей час мама вимагала, щоб мене лікували і щоб нам дозволили листування та побачення — писала скарги та петиції. Починаючи з 1. 3. 1966 по 12. 5. 1969 р. я не отримав і не мав змоги написати жадного листа. Офіційна відповідь майора Спіріна матері була така:

«Ваш син Тереля И. М. в данное время здоров и скоро вам напишет».

Нач. ЖХ 385/11 майор (Спірін)

Влітку 69 року мене перевели в табір ЖХ 385/19, де 25 вересня разом з Радигінім А., Семенюком Романом, Затік'яном Степаном засудили кожного до трьох років тюремного режиму, нібито, за те, що ми готували втечу... Через місяць ми прибули до Володимирської тюрми ст.-2. Перше, се нас посадили на знижену норму харчування. Після двомісячного сидіння на зниженій нормі у мене знову почали прогресувати хвороби. Начальник тюремної лікарні підполк. Бутова Єлена перевела мене у лікарняний корпус № 2. Помістили у 21 камеру, камеру перед сим добре провітрили, так що на стінах лежав іній, після чого з мене зняли все «тепле», відібрали ватяник, бо у лікарні не «п о л о ж е н о». Через тиждень ст. лейт. Обрубов, представник КДБ, наказав вивести мене з камери і перевести в загальну, тому що я не став на шлях виправлення...

Я написав протест на Ваше ім'я та копію його на ім'я ген. сек. ЦК КПРС Л. Брежнева.

У протесті осмілювся зрівняти режими утримання та норму їжі у німецьких конц. таборах з Вашими, радянськими, та нормою їжі сторожових псів — сторожовий пес отримує до 1 року:

1. 500 гр. білого хліба
2. 2 яйця
3. 180 гр. цукру
4. 500 гр. молока
5. 20 гр. соли
6. 380 гр. каші

7. 3 кг. м'яса

(Витяг із журналу «Наука и жизнь» за 1969 р.)

Мене за цей протест направили на комісію до обласної психіатричної лікарні м. Володимира. Комісія визнала здоровим, але фізично замороженим. Мене знову помістили в лікарняну камеру і почали годувати — кадебіст Борис Владімірович (прізвища не говорив) сказав, що я їх «позорю» і мене будуть годувати до тих пір, поки я не трісну... По тюрмі «хтось» почав пускати чутки, що я агент КДБ, що я «карпатський жид», який проліз в українську справу. На стінах боксиків у бані появилися гасла: «Тереля — жид», «Тереля — КДБіст». У новому протесті я заявив про травлю — мене почали відкрито тероризувати, погрожувати, що будуть судити, а вкінці майор Золотов сказав, що мене змішають з «мусором».

П'ятого січня 1972 року на мене та Зіновія Красівського було відкрито кримінальні справи: № 33 і № 34 — слідчі капітан Плешков та нач. слідчого відділу обласного управління КДБ майор Євсєєв і перекладач ст. лейт. І. А. Сидорчук з управління КДБ УРСР. Красівського звинувачували за написання збірки віршів «Невільничі плачі» та поеми «Тріумф сатани». Мене за розповсюдження творів Красівського та написання власної збірки «Гіркота».

Так після суду над С. Караванським у тюрмі почали знову судити українське слово!

Вкінці липня к. Плешков сказав, що я подохну на «вечной койке» у Казані... Моя участь, як і участь З. Красівського та Ю. Белова були вирішені: Інститутом ім. Сербського у Москві я був визнаний психічно хворим.

* * *

*«Й за ім'я Мос будуть усі вас ненавидіти. А хто
видержить аж до кінця, той буде спасений».*

(Єв. від Марка, 13:13)

8 грудня 1972 року я прибув у спецлікарню уст. ЖХ ЯО 100/5 . Сичовки. Над виходом брами величезний плякат, на якому кривавими буквами слова: «На свободу с чистой совестью». І се у спеціальному концтаборі для психічно хворих!!! У п'ять рядів колючий дріт, два паркани з вежами для вартових, собаки, зовнішня і внутрішня охорона з автоматами у руках. Одинадцять величезних двоповерхових бараків, у яких розміщено зеків, або як ще кажуть «псіхів». Псіхи розподіляються на політиків і кримінальних: — кримінальні — се ті, що стали на шлях виведення: політики — ті, яких треба ще «виправляти», а то й просто вбити.

Кримінальний злочинець за подвійне вбивство (вбив вагітну жінку на 9-му місяці) — виписаний з Сичовки за рік, а «клеветник» Жук В. відбув п'ять років...

Ніч. Сніговиця. Нас ведуть до машин («воронків»), набивають до знемоги. Все це було і до цього, але тут, на цій ось нічній станції все це виглядає чорним і якимось важким, позбавленим усього людського, відчувається нахабність солдатів і служби нагляду — ми геть безправні! За нас, наше життя ніхто не відповідає! У брудному, схожому на бункер будинку (у цьому будинку чекали знищення приречені польські офіцери в 1941 році) — нас роздягають, і наглядачі по троє заводять на «прийом», і се серед ночі. У кімнаті п'ятеро осіб, одна жінка у білому халаті (Царьова, дружина садиста Царьова); які вони тут недоречні, інші — у формі військовиків. Перед ними лежать «справи», кожного з нас. Заходжу і спиняюся біля дверей.

— А это что? Второй раз по 70 ст., два побега — скажи спасибо, что жив остался. Должен помнить, что здесь лагерь для особо опасных преступников. Начальству подчиняться без слов. — Я мовчу...

— Жидок? — питається ст. лейтенант. — Я мовчу. — Что, разговаривать с нами не хочешь? Сволоч! В Израиль захотел!.. — Відповідаю, що українець з Карпат. — Значит карпатский жидяра, порядочные хахлы не будут подривать государство.

Мене призначили у 10-е відділення до нач. відділу стар. лейт. Буць Юзефа Казиміровича. Ранком о 11 годині викликає нач. відділення. «Санітари» (кримінальні злочинці) приводять до кабінету. У кабінеті двоє. Знайомлюся — Кушавковський Ігор Ноевіч, головний лікар, та Буць Юзек Казимірович. Питаються, на що скажуся і яка у мене хвороба? Відповідаю, що торбує печінка та шлунок. Мене перебивають і питають, чи я згідний з діагнозом — кажу, що так, згідний. Буць наливається кров'ю і кричить, що вони тут вирішують, що, хто, який — мене будуть лікувати «кулазіном», виб'ємо всі мозки. Ідуть...

Через два тижні приїхала мати з сестрою Наталкою на побачення. Ведуть і попереджають — розмовляти тільки російською мовою, про справу ні слова, про лікарню ні слова, у противному разі — «кулазін».

Коли мене привезли до Сичовки. я важив 52 кг. (мій зріст 173 см.). Розмовляємо, перестрибуємо з п'ятого на десяте — розмовляємо рідною мовою. Побачення припиняється. Мама вимагає перекладача. Нема. Десь виїхав, бо він ще й Смоленськ обслуговує — (у Смоленській тюрмі на той час з українців один Красівський). Мама сказала, що буде чекати на перекладача. Беру передачу, її ретельно обшукують, навіть цукерки ріжуть навпіл — і йду. На другий ранок у передачі знаходжу фінський ніж, повідомляю адміністрацію. Через 15 хв. у відділення вривається осіб 10 наглядачів та «санітарів» — накидуються на мене, б'ють і прив'язують до ліжка, — при цьому вимагають, щоб я сказав, кого хотів убити?.. Рівно два місяці я був прив'язаний до ліжка, кожної ночі наглядачі з «санітарами» лікували кулазіном — били чоботами, ключами. «Звільнив мене майор уп. КДБ Шестінський. Як заявив Шестінський, він прикріплений до мене як шеф, і від мене самого залежить, коли я «виправлюся» і зможу піти додому.

Всього у Сичовці близько 300 осіб з політиків, у 10-му відділенні 24 особи — 70 інших кримінальні:

1. Євангельський християнин **Крючков** з Калузької обл., росіянин, засуджений у 1941 р. до розстрілу, пізніше замінено на 25 р., у 1956 р. привезений на «лікування» у Сичовку.

2. **Махаєв Слім**, чечен, 1942 р. нар., правовірний мусулманин, керівник КОПЗ (Кавказької об'єднаної партії звільнення) — засуджений грозненським судом у 1969 р.

3. **Богданас** — литовець, католик, підданий Німеччини. Від 1945 по 1948 р. був у превентивному таборі під Вологдою. У 1948 р. вивезений у Норильські табори. Був у спец. таборі для іноземців (8 тисяч осіб). Люди різних національностей — вчені, інженери, офіцери різних армій, їх заставляли прийняти громадянство СРСР і працювати на державу. «Непокірних» — розстрілювали. На 1951 р. у зоні залишилося 300 осіб. Богданаса перевели в центральну лікарню, а звідси в 1953 р. у психіатричну лікарню м. Казань, де тримали до 1962 р., після чого перевели у Сичовку.

4. **Жук Віталій**, росіянин, запроторений до спец. лікарні за «измышления и клевету на органы власти».

5. **Котов Леонид**, росіянин, Істинно православний, вперше засуджений у 1939 р., вдруге у 1945 р. до розстрілу; розстріл замінено 10 роками. Відбував у горьковських та мордовських таборах до 55 р. У 1956 р. знову схоплений органами КДБ і засуджений стр. на 10 років — із 40 років тюрем та таборів Котов відбув 20 у спецлікарнях. У 1975 році замордований в Сичовці. Вічна пам'ять сину Христовому.

6. **Босс Давид Якович** — шотландець, католик, за те, що хотів виїхати на батьківщину в 1945 р., засуджений за 58 ст. Звільнений в 1953 р. і направлений на висилку в Таджикську РСР, де в 1956 р. знову схоплений органами КДБ, все теж: вимагав виїзду на батьківщину. Визнаний психіч-

но хворим і поміщений у тюрму м. Казань, у 1962 р. переведений у Сичовку. У 1975 р. у жовтні місяці звільнений і направлений на місце висилки.

7. Кліщ Михайло, українець, уніят, 1941 р. народження, засуджений по 62 ст. УКК. У 1973 році переведений з Володимирської тюрми у Сичовку за малюнки та вірші. За малюнок Т. Шевченка літом 1974 р. його було скатовано — був прив'язаний і його почали «лікувати», як не ставшого на шлях «виправлення».

8. Юрлов Дмитрій, росіянин, родом з м. Кірова, засуд по ст. 190, у 1972 р. переведений за табірний бунт у Сичовку.

9. Кудрявцев Євген, росіянин, житель м. Смоленська, ст. 190 та виготовлення і кражу зброї — відбув у черняхівській та смоленській спец. лік. 7 років.

10. Володін Анатолій, росіянин, ст. 70, в 1971 р., переведений з Володимирської тюрми за «клеветнические измышления». У 1975 р. повішений наглядачами у камері.

11. Лом-Лопата Іван Ф., українець — вперше засуджений у 1942 р. за ст. 58 п. 10., у тому ж році визнаний психічно хворим. Без вироку, без будь-якого документу направлений в Тайшетські табори, де через 8 років був засуджений табірним судом стр. на 25 років. У 1968 р. II лагпункті ст. Явас за «оскорбление офицера» засуджений на 2 роки із заміною режиму — визнаний рецидивістом. У 1969 р. переведений у Володимирську тюрму за збірку поезій, а в 1970 р. у Сичовку — поет, пише російською мовою.

12. Кукобака Михайло, білорус, притягнений до відповідальності Володимирським обласним уп. КДБ за ст. 190, марксист.

13. Бондаренко, українець, Істинно православний, бувший секретар обкому м. Дніпропетровська, репресований в

кінці тридцятих років і 1949 р. притягнений до відповідальності табірним судом за пропаганду Євангелія, засуджений на 25 років. У 1951 р. переведений в табір Сухово-Безводний, Горьковської обл., а звідси до спец. лікарні в тюрму м. Казань. У 1961 р. переведений в Сичовку, де в 1969 році був замучений адміністрацією 3-го відділення на очах в'язня Босса Д. Я. Вічна пам'ять синові і слугі Христовому.

Що таке Сичовка? — Це те, чому Данте позаздрив би на типажі та описи спец. пекла... Санітари за будь-що били і знущалися над «псіхами», особливо євреями, починаючи з 1972 року, у тюрмах і таборах негласне переслідування євреїв, знущання, побиття санкціонувалося табірною-тюремним начальством; — якщо ми українці націоналісти, до недавнього були «шпіонами», то тут ми враз стали «жидами» — бо «жиди» лиш хочуть «гибелі» держави (?). Від «псіхів» відбирали посилки. Для сміху заставляли хворих їсти живих жаб. Насилювали хворих і тим сами вдовольняли свої статеві потреби — і все це для «сміху!...» Так, у 1965 р. бригадир санітарів третього відділення вбив молотком хворого Сурганова за те, що той просився до вбиральні — і що? Вбивцю перевели до іншого табору. У 1973 р. — весна і початок літа — за вказівкою нач. 9-го відділення Єлени Леонтьєвної протягом двох місяців був мордований хворий Смірнов — його кожної ночі «санітари» та наглядачі били, внаслідок чого Смірнов помер. Треба зауважити, що 40% наглядачів українці, але якщо розмовляти рідною мовою, то не було ні одного, хто б міг бути за перекладача, — кілька наглядачів було євреїв, так ці з особливою жорстокістю відносились до своїх одновірців, щоб бува власті не сказали, що вони співчувають «ізраїльтянам»; у 7-му відділенні садист Царьов замучив грузинського єврея за те, що хотів виїхати до Ізраїлю — його визнали психічно хворим.

Начальник четвертого відділення Лев Зеленев, один з трьох садистів табору, довів хворого Дакерса до того, що

той у пориві відчаю та самооборони схопив сокиру і порубав двох санітарів, за що адміністрація мала можливість встановити терор по всій «лікарні». У липні 21-го у заперті був розстріляний молодий зек Літвінов (21-го відбулася втеча, учасником якої був Літвінов), — останній ще жив чотири години (все це відбулося на моїх очах), та нач. оперативного відділу ст. лейт. Тілка заборонив робити операцію, бо він не стягнув показів про втечу.

Скажіть, у яких і де державах стріляють психічно хворих? Ніде! Зате в СРСР це норма. До речі третього із втікачів, Кабанова, також підстрелили, а привізши до табору, страшно побили — ось Ваше лице!

Політв'язня Юрія Белова, який проходив у мене по справі № 34 та по справі З. Красівського № 33, систематично мордовано весь час та погрожувано «вічним ліжком». Белову під страхом кари забороняли спілкувати зі мною та з політв'язнем В. Тітовим. Політв'язня Володіна, художника, росіянина, з відома опер. частини та нач. відділення Царьова повісили літом 1975 р., а по таборі пустили слухи, що останній сам покінчив життя самогубством.

Українського політв'язня, художника Михайла Кліща, Царьов постійно тероризував. За період 1963 по 1973 р. у Сичовці було вбито або скатовано 475 осіб — се ті, що померли у Сичовці; (для переконання загляньте у книгу прибувших на «речевому складі», де напроти кожного з них у графі стоїть одне слово: «умер»).

Що я можу сказати? Тільки одне: страшно і гидко бути громадянином країни, де людина — підніжжя для досягнення панівних великодержавних, гегемоністських стремлень.

7-го квітня 1976 р. мене звільнено і... о парадокс! 26 квітня, видали мені пашпорт, мене визнають військово зобов'язаним — повторилася історія із відомим політв'язнем Буковським. Вдома мені не дали змоги жити. Мою дружину Олену Терелю за місяць до мого звільнення вигнали з роботи, анулювали прописку як «незаконну».

Скажіть невже прописка в СРСР може бути незаконною?

Коли дехто із моїх родичів, які проживають за кордоном, вигукують: «Не може бути! Невже руські геть дурні?» — мій дядько Фелес Іван, що змушений був емігрувати в США з Братіслави після «празької весни», радить, щоб їхали сюди, подивилися і випробували на власній шкірі «советську систему». Ви посміхаєтесь і говорите, що се найрадикальніша пропаганда. Та хто відчув на власній шії хоч раз чобіт Москви, той ніколи його не забуде — і все це стосується Вас. Те, що я зазнав — все була справа рук КДБ, тобто і Ваших рук. І як гидко чути, коли до мене підходять люди — застрахані КДБ і говорять, що із КДБ питаються, як Йосип відноситься до КДБ. Цікаво, як можна ставитися до вбивць? Як можна ставитися після 14 років тюрем, таборів, спец. лікарень? Як? Адже тільки в одній Сичовці до мене «психічно хворого», було приставлено трьох кадебістів як шефів — чуєте?! Шефів... Майор Шестінський, кап. Станкевич та ст. лейт. Сазонов. Так хто хворий: я чи КДБ?

У мене «псіха», за советською діагнозою — вимагали розкаяння і відмови від поглядів. Невже психічно хвора людина має змогу порушити основи радянської влади? Яка ж та влада непевна у собі, якщо всі, хто має власну думку, зараховані до «психічно хворих» або ворогів держави. У Сичовці мене карали за олівець і папір — ломали пальці, в'язали, як «возбудівшого»... — не вільно було писати! Можливо, щось змінилося на так званій волі? Ні! Мені й тут не дають змоги писати, вчитися, мене не друкують — я тяжко хворий, у мене нема грошей на лікування, мені не дають сеї можливості органи КДБ та міліція, — а хвороба печінки, шлунку, радикуліт тим часом прогресують.

І тому на сьогодні я, одна із жертв КДБ, заявляю: «Опам'ятайтесь!» — і хоча се голос вопіючого у пустелі, я знаю, що нема нічого, що не мало б кінця. Ви скажете, що все те було у таборах; а хіба на «волі» не те саме?

За п'ять місяців дарованої «волі» я вже втретє міняю

місце проживання (на цей раз у мене його взагалі нема, із за переслідування міліції та КДБ я бігаю по Україні, як загнаний олень). Всюди мені гогорять: «Їдьте з нашої області!» Цікаво? Чому нашої? Так куди мені їхати? — Зовсім недавно мені сказали: «Тебя легше убить, чем посадить — но помни, будеш из жидками водиться, прибем...» Така можливість була, але мене не вбили, мене побили. Хто? А Ви, — молодчики Вашої фірми. Ви мене зробили фізично непридатним до життя і знову продовжуєте добивати — так хто ж Ви після цього? Я маю право говорити: вбивці! Ви ж можете тільки мовчати і каються, якщо ще є совість...

Так у серпні місяці 1976 р. я написав прохання на ім'я Вінницької єпархії про можливість моєї висвяти у сан ієрея. 16 вересня 1976 р., за підписом секрет. єпархії Рішка, я отримав офіційне повідомлення, що такої можливості нема. Та вже 20 вересня я отримав телеграму за підписом самого єпископа Агафангела, щоб я явився в управління єпископатії 21 вересня. Ось текст телеграми:

20/9 1250

Т Е Л Е Г Р А М А

Винница 50/29 16 20 1125

Комсомольское Козятинського Вінницької
Тереле Йосифу Михайловичу — Вторник двадцять
первого сентабря Вам необходимо прибыть Вин-
ницу — єпископ Агафангел —

21 вересня, разом з моєю дружиною, я виїхав до Вінниці. О 10 год. явився в єпархію, де мене зустрів владика Агафангел. Ми привіталися, і єпископ повідомив, що єпархія переглянула своє «нет» і вирішила висвятити мене у сан священника, з послідующим направленням на навчання до Ленінграду, але до цього потрібно мені явитися до голови

Ради Церков при Вінницькому обл. виконкомі Собка і поговорити з ним — так вирішило обласне начальство, і якщо з боку Собка і тих, хто за ними стоїть, буде сказано: «добре», моя справа не забариться. У Собка були присутні якісь мужчини, імен своїх не називали; Собко сказав, що я можу розмовляти при них.

Після досить довгої розмови були вирішені всі проблеми з моєю висвятою і була дана офіційна згода. Після чого я пішов до владика і доповів про розмову. Владика, їх преосвященство Агафангел сказав, щоб я офіційно оформився псаломщиком при церкві св. Георгія і проходив практичні зайняття при протоієрею — о. Николаю, священнослужителю в с. Козятині, на що я дав згоду. І що через місяць мене виводять до Вінниці, де і буде проведена висвята і одноразово я буду протягом певного часу при особі владика набувати необхідних знань. Ми розпрощалися, і я вийшов на двір. Виходячи з брами єпархії, до мене підійшла молода людина років 30 і спиталася, чи я Тереля, на що я сказав, що так. Тоді він повідомив, що мені потрібно ще на хвилину 10 підїхати до Собка, бо ще виявилось кілька спірних питань, які потрібно вирішити. Ми сіли у чорний легковий атомобіль і поїхали. По дорозі підсіло ще три особи... Я занепокоївся. Вечоріло, а мене все везли — всі мовчали. З часом товстопикий спитав, звідки я родом? — Я відповів. Мене почали питати, чого я ходив до єпископа, коли я звільнився, і т. д. Потім сказали, що краще буде, якщо я виїду з області до себе додому. Я відповів, що мене звідти виїли. Потім почали погрожувати, щоб я не ходив з дружиною до церкви — «Не строй из себе Исуса Христа, все это жидовские выдумки». Почали грозити, якщо не припиню «пропаганду бреда среди интеллигенции и чесных тружеников, мы тебя, сволоч таки прибем». Я відповів, що як ходив, так і буду ходити до церкви — на все воля Божа, нехай роблять, що хочуть. Вночі вїхали на якийсь цвинтар. Мене вивели з машини — довкола могили, хрести, тиша... Хтось ударив мене в бік, я звалився. Посипалися удари. Прийшов до пам'яті від хо-

лоду, і щось різало руки, хтось сопів і лаявся. Мене прив'язали до хреста. Рот був зав'язаний якоюсь тканиною (шарф).

Прив'язавши, сказали, щоб подумав про все, що мені було говорено — а вони тим часом підуть прополоскати горло...

3 ночі 21 вересня до ночі 23-го я був прив'язаний до хреста в гушавині цвинтарних кушів та дерев... 23-го мої мучителі приїхали і відв'язали мене — повели до машини, почали бити, щоб не оглядався. У машині буд тільки шофер і двоє з тих, що були 21-го. Мене попередили, щоб тримав язик за зубами, бо якщо я кому скажу, мене засадять до псих. лікарні, а там зроблять «марафон»; що то таке, я не допитувався. Попередили ще раз, щоб виїхав з Вінницької області.

Через тиждень я приїхав у Вінницю до Собка (владики не було — хто міг знати, що КДБ підло використає християнського єпископа для своїх чорних цілей?..)

У Собка я про все розповів. Він спитав, чи я говорив ще кому, я сказав, що ні. Тоді Собко спитав, чи я не лікувався у псих. лікарнях, на що я відповів, що все ясно, і зібрався іти геть. На що Собко відповів, щоб я не гарячкував і що його ім'я ніде не буде фігурувати, щоб я зачекав, він подзвонить до КДБ і ми про все переговоримо, що я «мудрий» хлопець і для чого гарячкувати. Я відмовився розмовляти з предст. КДБ — після чого Собко сказав, що у вівторок о 11 год. до мене приїде пер. обл. уп. КДБ і все буде в нормі... Ніхто не приїхав, зате 2 листопада мене арештовано на роботі кап. міліції Тимошуком, і мене буквально викрадено і завезено до обласної психіатричної лікарні в м. Вінницю — за доносом того ж таки Тимошука.

Мене помістили у 1 відділення, де завом є Іван Васильович Слічний. Помістили до буйних. Цікаво? Чи знаєте Ви, що таке пити воду із «родничка» або «ручейка»? Що це таке? А це унітаз, — і хоч хворий відчуває, що це щось не

те, та спрага заставляє його напитися. Вдумайтеся! Це не тюрма. Але система промовляє сама за себе.

23-24 листопада мені було проведено комісію — визна-ли здоровим і попередили, що я відповідальний перед су-дом за свої дії — і знову, в який раз: їдьте додому!!!

По приїзді у Комсомольське знову розпочались репресії. Так 15 грудня капітан Тимошук визвав мене і завхоза лікарні Розбіцького у сільську Раду, де Тимошук заявив, що Розбіцький мій «шеф», (неясно), і що я повинен у всьому звірувати перед ним, а якщо я у суботу і неділю куди відлучаюся, повинен попереджати, куди їду, щоб останній міг попередити міліцію, щоб мене не шукала... Цікаво? Де і в яких законах, постановах вказано, щоб громадянин, хай і безправної держави, доповідав агентіві, що він має робити і куди їде?

Того ж 15 грудня представники районного управління КДБ почали «збирати» на Терелю «матеріяли» — кагебіст продиктував те, що йому було потрібне, і троє лікарів — людей, яких я взагалі не знаю, ніколи з ними не розмовляв, дали «покази» — четвертий показ дав мій «шеф» Розбіцький. Для чого все це? Як висловився кадебіст — «мы должны предупредить Йосифа...» А що попереджати? Тюрма? Табір? Вбивство? — все це випробувано не раз, і ніщо не заставить мене забути, що я людина.

Одноразово репресії посипалися й на мою родину. Місяць тому мою маму Терелю Маргариту було виведено із складу членів бюро райкому, виведено з членів керівництва профспілки заводу. Ось де лице Вашої дійсности! Чи буде покарано Тимошука і тих, хто стоїть за його спиною? Я думаю, що ні. Ще перед звільненням мене попередили, щоб з-під мого пера не вийшло нічого про Сичовку, за що мені на волі ніхто не буде дорікати тим, що я сидів. І, як бачите, я «дотримував» слова — то за це тихенько хотіли позбутися свідка і своєї жертви. Після всього, що я зазнав у таборах та тюрмах, і того, що ще чекає мене в майбутньому, я говорю ні! Бути громадянином СРСР є злочином. Се означає, що я заодно з Вами, з тією спіл-

кою, що іменує себе КДБ. Я вимушений виїхати з рідної землі тільки тому, що вона сплюндрована чужими зайдами, мені нема місця на ній, бо я не такий, яким би мене хотіло бачити КДБ. Але я вірю у те, що ми повернемося на Україну — Україну вільну і гостинну для всіх, хто бажає їй добра і добробуту.

21. 12. 76 року

Йосип Тереля

(Замість адреси: В наслідок репресій, в наслідок того, що мене готуються арештувати — я покинув роботу, сім'ю і змушений мандрувати і ховатися по близьким і знайомим. Я тяжко хворий, не маю змоги лікуватися, і все це через КДБ та міліцію).

ЧАСТИНА V
АРЕШТ І СУД НАД М. РУДЕНКОМ,
О.ТИХИМ І В. БАРЛАДЯНУ
ВИСТУПИ НА ОБОРОНУ УВ'ЯЗНЕНИХ

ВІДКРИТЕ ДРУЖНЕ ПОСЛАННЯ

(В справі арешту Миколи Руденка)

**Міжнародному ПЕН-Клюбові
Спільці Письменників України
Письмениикам світу**

Браття-Письменники!

5 лютого 1977 року в Києві заарештовано Миколу Руденка — поета, філософа, мислителя, керівника Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. Заарештовано боягузливо, без пояснення складу злочину, без вказівок на причини цього жорстокого акту сім'ї та друзям.

Сам факт арешту видатного письменника в дні, коли Космічна Ера стала реальністю, коли в серце всього Людства стукає ідея Братерства і Єдності, — сам цей факт є вражаючим обвинуваченням тим, хто вчинив цей злочин.

Микола Руденко — людина дивовижної долі. Син донецького шахтаря, котрий загинув у вогні пожежі при врятуванні друзів, він на все життя зберіг цей полум'яний заповіт батька — кидатися в огонь небезпеки, ради життя друзів!

Солдат з перших днів війни, мужній офіцер, котрий пережив Ленінградську бльокаду, на все життя зберігши страшну рану від розривної кулі гітлерівців, — він запам'ятав безмовний наказ тих, котрі йшли поруч з ним під гуркіт війни, — і не зрадив зброї честі на поетичному фронті, коли вийшов на поле творчості і духовного пошуку!

Після розкриття злочинів Сталіна і Берії, Микола Руденко завжди боровся за недопущення повернення до темної епохи сваволі, що зганьбила революційні ідеали Нового Світу.

Глибоко переживаючи духовну деградацію народу і економічний хаос в країні, він з болем, тривогою і полум'яною енергією шукав причини страшного лихоліття, що прокотилося над Вітчизною.

Він знайшов цю причину в страшному порушенні Космічного Права: Людина, як Син Природи, як Частка Цілого, зобов'язаний служити цьому Цілому, бути його посланцем, виконавцем Його Космічної Волі.

«Енергія прогресу» — плід роздумів філософа, його від-

криття, його перемога, хоч Руденко й вважає, що все це давно було відомо прадавнім Учителям Людства.

Всесвіт зіткано із Світла. Видимий Світ — ідея, образ цієї дивовижної світоносною гри. Сонце — флора (злаки) — праця Людини — прогрес цивілізації, — ось ланцюжок, який спалахнув перед осяяним духом поета. Не абстрактна додаткова вартість, що виводиться з м'язів Людини, а полум'яний соняшний потік, що вливається з Космічного Серця до артерій людства і трансформується в плоди праці й творчості, тобто творить прогрес.

І побачив мислитель, що народи, котрі не збагнули цей закон Єдності, а служать лише тлінним, сьогохвилинним ідеалам, сходять зі сцени історії, не вписуються в Книгу Життя, бо закопали «золотий талантик» Всесвіту в яму покидьків.

Цей жадливий процес побачив філософ в своїй країні. Найбагатші землі, що приховували в собі тисячолітні дарунки Сонця, творчість мільйонів трударів — Синів Світла, — все йшло в пащу бюрократичного дракона, все поглиналося містичним звіром 666 — котрий є число коляпеу, кільця безвиході.

Почався герць за повернення країни до Закону Єдності. Листи до ЦК КПРС, до Уряду, до вчених. Полум'яні поеми, вірші, об'єднані в книгах «Всесвіт в тобі», «Осяяння», романи «Чарівний бумеранг», «Народжений блискавкою», «Формула Сонця».

Все, все, все про те саме: Люди! Прокиньтесь! Ви — на краю загибелі! Сонце — щедра, терпляча, але є міра космічного терпіння! Падіння нашої країни буде жадливе, якщо вона не облишить стежку духовної деградації, розкрадання соняшних дарунків і не стане на шлях оновлення!

Відповідь була однозначною: виключення з Партії, із Спілки Письменників; психолікарня, погрози, обшуки, арешти.

Руденко пише «Економічні монологи», він адресує їх вже всьому людству. Він очолює Українську Групу Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, щоб протистати вихору хаосу і жорстокого порушення основних Прав Людини.

І ось апофеос: арешт і ув'язнення в темниці. Ми ще не знаємо, що вигадають слуги Мороку, щоб заткнути рота полум'яному солдату Сонця! Невідомо, скільки бійців упадуть на ешафоті диктатури під ножом беззаконня! Проте це не має значення! Знаменний той факт, що арештом Миколи Руденка (як і арештами фізика Юрія Орлова чи інших борців за свободу) бюрократична структура нашої країни

прирікає себе на вічну історичну ганьбу!
Людина, якою могла б пишатися будь-яка цивілізована держава Світу, — ув'язнена в темниці! Вчинивши цей злочин, терзателі поета-філософа заявили про свою солідарність з мучителями Джордано, Гіпатії, Яна Гуса, Сєвета, Галілея, з убивцями Архімеда і Піфагора!

Браття-Письменники!

Хай вогнище, на якому палає тепер серце поета Миколи Руденка і серце його друзів, запалить ваші серця! Підніміть гнівний голос протесту проти нечуваного злочину, — хай полум'я вашого гніву не дасть спокою синам темряви, які кинули виклик совісті людства!

Над світом — гроза! Гримить поєдинок Світла й Темряви! Хай гуркіт бою не закриває від Вас, Браття-Письменники, Людини, вся вина якого в тому, що він полюбив Світло більше, ніж Темряву, і рушив на зустріч Сонцю!

З ким же ви, Письменники Світу!

З тривогою і надією

Олесь Бердник

10 лютого 1977 року

Олесь Бердник і Микола Руденко

ЗАЯВА

(В справі арешту членів Української Групи Сприяння)

Президії Верховної Ради Української РСР

5 лютого ц. р. київський КДБ арештував керівника Української Громадської Групи Сприяння виконанню в УРСР Гельсінкських Угод Миколу Руденка, а донецький КДБ — члена Групи Олексія Тихого. 23 квітня київський КДБ арештував ще двох членів Групи: Миколу Матусевича та Мирослава Мариновича.

За привід арешту М. Руденка правили якісь нібито гострі скорописні матеріяли, що їх начебто витрушено в нього 23 грудня 1976 року. За привід арешту О. Тихого правила якась німецька гвинтівка, що нібито зберігалася у стрісі матеріної хати. Що було приводом арешту Матусевича і Мариновича, невідомо.

Для того, щоб керівника Групи М. Руденка усунути подалі від дружини, рідних і друзів і тим самим дужче приховати хід слідства, його арештували на кілька годин пізніше за Тихого і відвезли у донецький слідчий ізолятор «до Тихого».

Ми знаємо поета, письменника, вченого М. Руденка; ми знаємо педагога й філософа О. Тихого; ми знаємо М. Матусевича і М. Мариновича. Вони — люди нашої землі і нашого часу; в наших умовах зформувалася їхня правосвідомість та їхнє розуміння мовних, літературних, суспільних і національних проблем. Вони не чужинці! Вони не прийшли до нас з іншого краю, аби накинути нам свої поняття. Вони наші, вони часточка України, часточка нас самих. Це люди не егоїстично-обивательської вдачі, що понад усе ставлять власні інтереси і ладні їхати в Литву чи Туву, в Австралію чи Етіопію аби лишень тепліше вмотистися; це самовіддані патріоти, що інтереси нації в різних проявах (мова, література, культура і т. д.) мали за свої власні — такі люди не могли бажати українському народові зла.

В період допитів нам так чи сяк натякали, що в ареш-

Заява УГС Президії ВР УРСР дісталася на Захід без дати. Згідно з виложеними у ній інформаціями вона була написана з кінцем квітня або в травні 1977 р. — Вид.

тованих вилучено ворожі тексти. Ми питаємо: кому ворожі ті тексти?

В арештованих могли бути тексти ворожі до бюрократів та старих сталіністів, що ототожнюють себе з радянською владою, незаконно звужують права і свободи радянських громадян, а в прогресивних демократичних основах Загальної Деклярації Прав Людини ООН та в Кінцевому Акті Гельсінкської Наради вбачають загрозу своїм адміністративним повноваженням та своєму особистому суспільному становищу. Але ми знаємо достеменно, що ніхто з арештованих не міг написати щось шкідливе для українського народу, бо вони постійно дбали про те, як зробити йому щось добре. З другого боку, це люди високого інтелектуального рівня, тому їм несвідомо не могли вчинити нації зло. Вони уявляли шляхи піднесення матеріального добробуту та поліпшення суспільних умов, можливо, не зовсім так, як сучасне керівництво, але це ще не робить їх шкідливими для суспільства. Навіть у математиці існує кілька правильних рішень задачі (тобто правильних шляхів до мети), а в таких складних задачах як суспільний розвиток нації, безперечно, існує не один тільки шлях до мети — піднесення матеріального добробуту та поліпшення суспільних умов — і тому спосіб рішення кожної конкретної проблеми, що його пропонує сучасне керівництво — це тільки один із кількох можливих способів. І якщо арештовані вважали практичне розв'язання якоїсь проблеми не за найкраще і пропонували (чи ладні були пропонувати) свій спосіб рішення, то тільки дякувати треба їм за творчий підхід до проблем сучасної української дійсності.

Який шлях вони вважали за правильний?

Конкретно — різні, але загальна засада одна: втілення в життя Конституції УРСР, Загальної Деклярації Прав Людини та Кінцевого Акт Гельсінкської Наради, тобто тих нормальних актів, якими радянська держава висловила намір розширити демократичні права і свободи своїх громадян.

Наше знайомство, як свідків, із слідчою справою приводить нас до думки, що слідчі виходять з висновку про цілковиту відсутність у громадян УРСР права критикувати дії урядовців та висловлювати свою думку про факти дійсності, учасниками яких вони є, бо допитують про такі факти, які з будь-якого погляду не мають у собі ознак антирадянської пропаганди чи агітації.

Майже кожен з нас чув від слідчих КДБ заяву про те, що радянська влада за думки й переконання не карає, во-

на карає за поширення їх; переслідують не інакодумців за інакодумство, а тих, хто висловлює свої інакші думки іншим людям. Такими словами підводять до умовиводу: за думки можна карати. Цей умовивід використовують далі як засновок наступного силігізму: за думки, переконання можна переслідувати, вони (КДБ) за думки нас не переслідують. Висновок: вони гуманні й демократичні добрідії.

Насправді це не так, бо засновок «за думки, переконання можна судити» неправильний: за думки, переконання не можна судити. Думки, переконання перебувають поза сферою впливу й контролю держави, вони непідвладні державі. Влада держави поширюється на висловлене назовні, а не на те, що перебуває всередині голови. В пляні суспільно-політичному, тобто в площині діяльності держави, під думками й переконаннями завжди і всюди розуміли думки матеріалізовані в формі висловленого якимось способом іншої людини, слова. Міжнародно-правові акти (Загальна Деклярація Прав Людини ООН; Кінцевий Акт Гельсінкської Наради) також говорять про думки й переконання в розумінні права поширювати їх іншим людям, а не тримати замкненими у власній голові. Держава не може претендувати на контроль того, що внаслідок фізіологічної будови людини перебуває поза межами її влади, тому слова «ми не переслідуюмо за думки» слід викинути на смітник як нелогічний виверт і софізм.

Ідея демократії виходить з того, що народ спроможний розуміти свої інтереси і, подруге, він спроможний визначити правильні шляхи для досягнення блага.

Про арешт Руденка і Тихого, а потім про Матусевича і Мариновича не поінформували українську громадськість, дарма, що обидві справи непересічні і, безперечно, становлять великий інтерес для всіх суспільно свідомих громадян республіки. А той факт, що багатьох свідків попереджували про нерозголошення відомостей у справі арештованих і взяли про це письмову підписку, викликає побоювання, що КДБ готує таємну розправу.

Таємний розгляд політичних справ, тобто справ, що стосуються всіх громадян, свідчить про недовір'я КДБ до громадян. Таємний розгляд ледве чи будь-коли виправданий, але у сучасних умовах і поготів невинуватий.

Поінформованість громадян сприяє суспільній активності громадян; вона є передумовою практичної реалізації засад демократичного суспільства. Громадяни зацікавлені знати явища і факти свого суспільства, бо тільки завдяки цих знань вони спроможні включитися в громадсько-полі-

тичне життя і стати активними учасниками сучасності, в якій живуть. Отже позаяк справа Руденка і Тихого, Матусевича і Мариновича стосується громадських справ, вони мають бути винесені на громадський суд, бо таємний розгляд означав би, що їхня діяльність шкідлива не для суспільства (як нам заявили), а для слідчих КДБ, тобто, що слідчі КДБ мають окремі від суспільства інтереси і як такі захищають їх таємно від народу.

Таємний розгляд суперечить і традиціям нашого політичного життя, що зафіксовані в «Правах, за якими судиться український народ» — Кодексі, який був чинний у нас до примусового запровадження на Україні російського законодавства і радянськими законами і нормами міжнародного права.

Стаття 91 Конституції УРСР проголошує:

«Розгляд справ у всіх судах Української РСР відкритий, оскільки законом не передбачені винятки, з забезпеченням обвинуваченому права на оборону».

Винятки, про які говорить Конституція, встановлені ст. 20 КПК УРСР. Ця стаття дозволяє розглядати за зачиненими дверима тільки дві категорії справ: а) справи про державну таємницю; б) група справ про злочин підлітків, статеві злочини та справи, де йдеться про інтимні обставини життя. Більше винятків з конституційного принципу гласності суворого розгляду справ закон не встановлює.

Позаяк справи всіх чотирьох арештованих нічого спільного не мають ні з державною таємницею (ст. 67, 68 КК УРСР), ні з другою групою злочинів, закон зобов'язує розглянути їхню справу публічно.

Арешт чотирьох членів Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод ми вважаємо грубим порушенням конституційного права на свободу слова та міжнародних зобов'язань Радянського Союзу згідно з Загальною Деклярацією Прав Людини та Кінцевим Актом, рішучо протестуємо й вимагаємо звільнити їх з-під варти. Якщо ж вони все таки будуть поставлені перед судом, ми вимагаємо ще до суду: поінформувати громадськість республіки про арешти М. Руденка, О. Тихого, М. Матусевича та М. Мариновича та про суть звинувачення кожного; задалегіть повідомити через республіканську пресу чи радіо про дату коли починатиметься слухання справ; в період судів освітлювати хід процесів республіканськими засобами масової інформації.

Члени групи: *Олесь Бердник (керівник Групи) Іван Кандиби, Левко Лук'яненко, Петро Григоренко, Оксана Мешко, Ніна Строкатова*

СУДУ СПРАВИ

Тихого Олексія Івановича, 1927 р. народження

і

Руденка Миколи Даниловича, 1920 р. народження

Склад суду:

Головуючий — заступник голови Донецького Облсуду по кримінальних справах, Зінченко
Едуард Миколайович

Засідателі:

— Перуш
— Лукашенко
— Безверхний (запасний)
— Сусідко Надія Григоріївна
— Аржанов (з Києва)
— Алексєвнн Федір Іванович
— Корецький

Секретар

Прокурор

Захисник Руденка

Захисник Тихого

Початок суду — 23 червня 1977 р.
Кінець суду — 1 липня 1977 р.

Справа нараховує 47 томів

Суд у справі Тихого і Руденка почався 23 червня 1977 року, але їх сім'ї про це дізналися лише 27 червня, коли одержали повістки з'явитися в характері свідків о 10 годині 28 червня в суді у м. Дружківка, Константинівського району, Донецької області.

Родичі прибули день раніше, ніж було вказано в повістках, цебто 27 червня.

Голова Нарсуду м. Дружківки — Ладизький Микола Олексійович — сказав, що суд у справі Тихого і Руденка відбувається в іншому будинку, але де саме, відмовився повідомити, мотивуючи тим, що повістки на 28 червня, а сьогодні тільки 27. VI.

— Прийдіть завтра о 10 годині, — сказав він, — і я вам дам адресу, де відбувається суд.

Після того родичі Тихого і Руденка почали розпитувати в місті, чи хто не знає, де відбувається такий суд. Виявилось, що люди знають і подали адресу. Суд відбувається в приміщенні контори «Смешторг» («змішана торгівля»).

Прийшовши до цієї контори, вони побачили, що ввіска, яка свідчить, що тут контора «Смешторга», — знята. Видно тільки знак від неї.

Цілий день 2-поверховий дім охороняють 2 міліцейські автомобілі, декілька міліціонерів і приблизно 20 чоловіків у цивільному. Дружина Руденка хотіла зайти в коридор, але і там виявилось чоловік шість охоронників у цивільному.

При її наближенні всі вони стали стіною під дверима, де вона помітила напис «Червоний куток». Дружина Руденка попросила пропустити її в залю, але їй відповіли грубо, що не можна, і почали виштовхувати її з коридору. Тоді вона попросила, щоб вони взяли від неї для Руденка харч і білу сорочку, але охоронники її грубо вилаяли і виштовхнули на вулицю.

На вулиці були якісь люди. Вони розповіли, що прийшли, а деякі приїхали з Донецька і Краматорська, коли почули в радіо про цей суд, але їх не пустили в залю.

Приїхали з Києва два молоді чоловіки (Петро Вінес із другом), але їх також не впустили в залю і перевірили їх документи. На запитання: закритий суд чи відкритий — сторожа відповіла, що відкритий, але в залі нема вільних місць.

О 14 годині з будинку вийшло 50 осіб «публіки». Вони сказали, що це перерва на обід до 15 години. З подвір'я вийшли дві «воронки». Це повезли Тихого й Руденка до Дружківського відділу міліції. Потім з подвір'я вийшли два легкові автомобілі. Це поїхали на обід судді.

О 15 годині на подвір'я приїхали спочатку легкові автомобілі, а потім «воронки», які зупинилися за туалетом на подвір'ї. Спершу з «воронка» вивели Олексю Тихого і повели в супроводі двох військових через чорний хід до контори «Смешторга». Потім з другого «воронка» вивели Миколу Руденка. У тій хвилині з туалету на подвір'ї вийшла дружина Миколи Руденка, побачила, що його ведуть, і голосно з ним привіталася. Йому не дали навіть оглянутися, швидко вихнули в двері, а на жінку накинулось декілька людей в цивільному з лайкою і почали силоміць випихати її з подвір'я, погрожуючи арештом. Вона звернулася до наспівших сюди міліціонерів з проханням вказати хуліганам, що вони не мають права її лягати і випихати, бо це подвір'я не є ані забороненою ані приватною територією. Представники міліції розмовляли ввічливо, але сказали, що ці люди поставлені тут для охорони, тому вони не хулігани і вона повинна їм підпорядкуватися. Тоді Раїса Руденко запитала, чому вони не мають пов'язок або інших відзнак, які свідчили б про те, що це не хулігани, а охоронники. На це вони не відповіли нічого, а її вивели з подвір'я.

Після перерви обидва кияни пішли до залі поперед усіх, щоб застати вільні місця. Однак при вході чийсь міцні руки відтягнули їх — одного вправо, другого вліво — і держали до того часу, поки залю заповнили ті ж, що були раніше. Потім киянам, родичам і друзям сказали, що вже нема вільних місць. А тим, у кого повістки на завтра, не

вільно заходити, поки їх не допитуватимуть.

О 18 годині «публіка» вийшла з залі, і зараз же з двору відїхали судді. А «воронки» повезли Тихого й Руденка до Донецької тюрми (з Дружківки до Донецька приблизно 90 км). Судді відїхали так швидко, що нікому не вдалося довідатися, який суд судить, чому не повідомили рідних і ін. питання. Охорона і міліція відповідали, що нічого не знають.

Всі охоронники, судді і частина «публіки» жили в готелі м. Дружківки. Це засвідчує, що вони сюди відряджені звідкись у зв'язку зі справою Тихого і Руденка.

Коли дружина Руденка попросила в адміністрації готелю дозволу пропустити до неї двох друзів на 30 хвилин (від год. 18 до 18:30), то адміністрація готелю рішучо спротивилася, дарма, що поруч висіли правила, які дозволяли запрошувати гостей, якщо це не пізніше 23-ої години.

Наступного дня, цебто 28 червня, суд повинен був продовжуватися від 9-ої години ранку. Родичі, свідки і друзі підсудних з'явилися на 7-му годину ранку і побачили, що будинок уже охороняють пильніше, а на подвір'я користуватися уборною вже нікого не пропускали охоронники в цивільному, цим разом з червоними пов'язками на руках.

Дружина Руденка намагалася заглянути в порожню ще залю, але її знову випхали з коридора.

О год. 8-ій 30 хвилин вийшла секретарка суду і збрала повістки від свідків. Дружина Руденка просила, щоб вона прийняла від неї заяву до суду щодо порушення права захисту. Секретарка відмовилася прийняти і сказала, що Руденко має оборонця і про це належить говорити з ним. Вона обіцяла сказати адвокатуві, що його хоче бачити дружина Руденка. І адвокат, справді, незабаром вийшов. Його звуть Алексєвнн Федір Іванович. Він сказав, що захисником Руденка його призначила президія донецької Колегії Адвокатів, а працює він у Юридичній Консультатії Калнінського району м. Донецька.

Потім він запитав, про яку заяву говорила жінка Руденка секретарці суду. Дружина Руденка відповіла, що там є протест проти того, що КДБ назначило свого адвоката, а її не сповістило про закінчення слідства і таким чином позбавило можливості взяти такого адвоката, якого вона хотіла. Цим адвокат Алексєвнн дуже образився, сказав — «Тоді нам з вами немає про що говорити!» — і відїшов. Тим часом «публіка» почала заходити до залі. Але з товпи знову чийсь міцні руки витягали тих, чия присутність на суді була небажаною. Тих, хто наполягав, посадили до міліцейської машини і відвезли до відділу міліції «для в'яснення індивідуальности». Це було двох молодих людей з Москви (Петро Старчик і Кирило...). Їх протримали в КПУ (камера попереднього ув'язнення) від 28 червня до 1 липня 1977 р. Випустили їх 1 липня дві години після проголошення вироку. Цього ж дня (28 червня) із Донецька до Дружківки знову їхали два кияни (Петро Вінс із другом), сподіваючись все таки попасти на суд, але їх висадили з автобуса, відвезли на міліцію, обшукали, забрали гроші, вручили замість грошей квиток на літак, посадили до літака і відправили домів до Києва. Потім на міліцію відвезли ще трьох, що намагалися попасти на суд. Хто вони — невідомо. Не дозволили зайти на суд і мешкацям Дружківки, Краматорська, Константи́нівки і Донецька, які товпилися під будинком, хоч у залі було багато місць. Не пустили навіть рідної сестри Тихого з чоловіком, хоч вони і не були свідками. Сторожа відповіла, що голова суду не дозволяє.

На шостий день суду, цебто 28 червня, до залі пустили тільки 80-річну матір Тихого і сестру Руденка, а під вечір цього ж дня і двох синів Тихого.

Спершу викликали свідків Тихого — Гребенюка Г. С., Цапа, Чуприненка, Скрипкіна, Седристого, Бахаєву (викладачку Донецького університету), а на 29 червня Стебуна Іллю Ісааковича — професора, зав. катедрою теорії літератури Донецького університету.

Раніше у справі Тихого допитували й інших свідків, але про їх виступи нічого не відомо.

Із свідків Руденка викликали:

1. Русаковську Аллу Василівну — зав. відділом психоневрологічної лікарні, де перебував на обслідуванні М. Руденко протягом 2-х місяців — від січня до березня 1976 року. Вона свідчила, що Руденко прибув у лікарню в часі обслідування на встановлення групи інвалідности. Протягом одного місяця обслідування проводив лікар і вона особисто, і Руденко був визнаний цілком здоровим. Але для певности його залишили ще на другий місяць, і цим разом обслідування проводили наукові робітники і професори психіатричної лікарні ім. Павлова. Вони також визнали його цілком здоровим. Доктор Русаковська свідчила ще, що Руденко привіз із собою транзисторний приймач, щоб слухати передачі західніх радіостанцій, але наступного дня вранці вона забрала від нього приймач і віддала лише за два місяці, коли Руденка виписано з лікарні.

2. Опісля зачитували свідчення Балана Володимира Володимировича, колишнього військового службовця, котрий свідчив, що Руденко в часі перебування в лікарні постійно слухав західні радіостанції, тому що приймач мав його сусід на залі. (На це Руденко відповів, що в сусіда Русаковська також відбрала приймач, а Русаковська сказала, що пам'ятає точно про приймач Руденка, а про другий нічого пригадати не може). Далі свідок Балан Володимир Володимирович говорить, що Руденко, будучи в лікарні, демонстративно виключав радіо, а коли інші заперечували проти цього, то він виходив із залі. Далі Балан свідчить, що Руденко говорив, неначе в радянських радіопередачах нема ні одного слова правди, і відмовлявся дивитися на телепередачі. Але Балан Вол. Вол. говорить, що сам він цього не бачив і не чув, тому що був в іншій залі, а про це йому розказували Гончаров і Жилкін. Гончаров уже помер, а Жилкін, можливо, ще живий і міг би це потвердити.

3. Опісля викликали свідка Кандибу Івана Олексійовича, котрий сказав, що Руденко приїжджав до нього...

4. Світличну Надію Олексіївну, котра сказала, що дала Руденкові свій лист на ім'я Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

5. Бердника Олександра Павловича, українського письменника-фантаста.

6. Лук'яненка Льва Григоровича, котрий свідчив, що Руденко приїжджав до нього, а в нього в тому часі був Тихий, що ця зустріч не була задалегідь підготовлена, а випадково так трапилось. Що Руденко привіз Деклярацію Групи і Меморандум ч. 1. Лук'яненко вийшов до кухні, там перечитав ці документи і підписав їх. Потім до кухні вийшов Тихий Олекса Іванович і також ознайомився з цими документами і підписав їх. А Лук'яненко і Руденко в цьому часі сиділи в кімнаті. Обговорювання (обмірковування) цих документів не було. Потім вони в трьох вели розмову про Загальну Деклярацію Прав Людини і Заклучний Акт Гельсінкських Угод.

Прокурор запитав, хто є автором антирадянських документів: Деклярації, Меморандумів ч. 1, ч. 2, ч. 3? — Лук'яненко відповів, що авторами були всі члени Групи, котрі підписали ці документи. Кожний заносив туди свої замітки і поправки. На прощання Тихий попросив Руденка прийняти до документів Групи і лист Тихого і включити його до Меморандуму. І Руденко прийняв.

7. Потім викликали дружину Руденка — Раїсу Опанасівну Руденко — і прокурор запитав, які антирадянські документи вона розмножувала на друкарській машинці. Вона відповіла, що жадні. Вона заявила, що їй досі невідомо, у чому звинувачують її чоловіка, і вважає, що суд порушує право захисту тим, що не повідомили її про початок суду. Вона сказала, що американський адвокат Ремзі Кларк погодився обороняти Руденка, і вона післала лист до АРЮ і МАЮД з проханням допустити пана Ремзі Кларка захищати її чоловіка. На це голова суду Зінченко

Е. М. сказав, чужоземні адвокати не мають права захищати радянських громадян.

8. Потім зачитали свідчення Каплуна (брата Раїси Руденко), котрий говорив, що брав з квартири Руденків без їх відома і згоди частинами рукопис «Енергія прогресу» і читав удома. Дружині своїй про це не говорив. Він ще свідчив, що «Енергію Прогресу» і інші праці Руденка друкувала його сестра. (У той час, як Руденки твердили, що все друкував сам Руденко, а жінка цього не друкувала і не читала).

Після перерви адвокат Алексєвнн підійшов до дружини Руденка і сказав, що буде розмовляти з нею на прохання Руденка. Вона запитала, який суд судить і чому до залі пускають тільки вибраних. Адвокат відповів, що суд відкритий і назвав прізвища суддів, а ось що до залі пускають тільки вибраних, так цього він «не запримітив». Алексєвнн розповів, що радив М. Руденкові визнати свою провину і покаятися, але, за його словами, Руденко дуже розсердився і просив його більше не порушувати цього питання, інакше йому прийдеться відмовитися від його послуг захисника. Тому адвокат радить дружині умовити Руденка розкаятися. Дружина Руденка відповіла, що не буде такого дораджувати своєму чоловікові, тому що вважає, що йому ні в чому каятися. Дружина Руденка запитала адвоката, чому він не повідомив її про початок суду. Алексєвнн відповів, що не було заяви від самого Руденка з проханням повідомити її про це. А він, адвокат, не мав права нав'язувати таку думку. І взагалі суд не зобов'язаний будь-кого повідомляти. Немає такого закону.

Прийняти писемну заяву про порушення права захисту від Раїси Руденко суд відмовився.

10. Зачитували свідчення Барладяну В. котрий говорив, що прийшов до Руденка М. П. 19 грудня 1976 р. в день його народження, потім переночував на станції і на другий день знов прийшов і вручив Руденкові свій лист до Прокуратури Одеської області, а Микола Руденко познайомив його із змістом Меморандуму ч. 2. Через два дні у

Руденка був обшук і цей лист вилучили. Тому за місяць Барладяну знову після поштою такий же лист Руденкові. І при тому просив Руденка розпоряджатися його (Барладяну) підписом.

Суддя заявив, що все це потверджується вилученими в Руденка в часі обшуків документами.

11. Зачитували свідчення Матусевича Івана Петровича, котрий потвердив, що при обшуку в нього вилучили чорні коверти з паперами, які залишив його син. Цих паперів він не читав і не знає, що вони собою уявляють. Про діяльність свого сина нічого не знає. Знає тільки, що син тепер ніде не працює тому, що, як пояснив йому син, підшукує собі іншу працю.

12. Потім зачитали свідчення Матусевича Миколи Івановича, вірніше повідомили, що він відмовився складати зізнання.

13. Потім зачитали свідчення Мирослава Мариновича, котрий говорить, що бував у Руденка часто, і вони розмовляли в основному на літературні теми.

14. Зачитали свідчення проф. Ю. Орлова, але не до кінця.

М. Руденко просив зачитати доповнення до протоколу допиту Ю. Орлова, але суд відмовив у тому.

М. Руденко просив зачитати свідчення Матусевича і Мариновича, які вони дають після арешту, тому що суд оголосив тільки ті їх свідчення, які вони давали до арешту. Суддя запитав Руденка, навіщо йому це потрібно. Руденко відповів, що хоче, щоб свідки — члени Української Громадської Групи — знали про ці свідчення, тому що вони наклепницькі, провокаційні і страшні. У них говориться, що це не Громадська Група, а підпільна антирадянська організація.

Голова суду заборонив про це говорити, поклавшись на те, що це (йому?) в провину не ставиться.

Руденко і Тихий просили зачитати всі документи, які їм інкримінують, а в тому числі: Деклярацію, Меморанду-ми чч. 1, 2 і 3, відкритий лист до КДБ Бориса Ковгара,

відкритий лист Й. Терелі, які інкримінують Руденка, суддя заявив, що обидва вони психічно хворі, тому і не зачитують їх листів.

Тихий просив, щоб грошей за експертизу не враховувати, поскільки він не заперечував, що ці чи інші документи були надруковані на його машинці, тому призначувати експертизу не було потреби. Тихий також просив, щоб судовий процес був стенографований або записаний на магнетофоні. Але суд відмовив у тому. Тихий багато разів давав відклик адвокатуві Корецькому, але ні суд, ні сам адвокат не звернули на це уваги.

4 липня 1977 р. Руденко розповів дружині на побаченні, що в справі було дуже багато свідчень інших свідків. Але погані свідчення давав проти Руденка Цибульський Євген Володимирович; він регулярно писав на Руденка доноси до КДБ. Що було в тих дописах, невідомо, тому що Руденкові не дали договорити.

Свідок Стебун говорив, що Тихий якось подзвонив до нього на катедру і попросив призначити йому час зустрічі для розмови. Він призначив, і між ними відбулась дискусія, у якій (згідно зі свідченням Стебуна — Вид.) Тихий висловив ворожі нашої ідеології погляди на національні питання. Тихий по-наклепницьки твердив, нібито в нас гине українська культура, щезає українська мова. А праці Тихого, на думку Стебуна, мають вороже радянській дійсності політичне спрямування, фальсифікацію і наклеп на радянську дійсність. Стебун сказав, що Тихий ненавидить російську мову.

Суддя запитав, чому ж тоді Тихий закінчив Московський університет. А Тихий відповів, що це свідчить саме про те, що ніякої ненависти до російської (мови) він не плекає.

М. Руденко запитав Стебуна:

— Чи пам'ятаєте ви, Ілля Ісаакович, як у 1949 році вас обвинувачували у космополітизмі? І як я тоді до цього ставився?

Стебун: Так, справді, мені закидали це, а Руденко в

той час був секретарем парторганізації Спілки Письменників. Він різко виступав в обороні письменників (котрих згодом реабілітували). Але мені особисто він нічим не допоміг.

Руденко: Чому ж Ви посипаєте сіллю рани тих, хто страждає тепер?

Стебун: — Це видумане страждання. Нема жадного страждання серед нашого народу, і сіяти такі розмови — це злочин проти радянської дійсності.

Тихий (звертається до Стебуна): А пам'ятаєте, як у 1939 році ви в своїй статті писали, що Рильському і іншим таким, як він, місце не на Україні, а на Сибірі?

Суддя: Тихий! Тихий! Не смійте ображати органів слідства!

Тихий: Я не давав вам своїх праць і не просив писати на них рецензії. Хто давав вам для рецензії мої статті?

Стебун: КДБ.

Тихий: Я подзвонив до вас на катедру і попросив, щоб ви дали мені копію рецензії на мої праці, надіслані до КДБ. Ви сказали, що дасте, а коли я прийшов, то відповіли, що рецензії дати не можете (тому, що хтось там не дозволив), але поговорити зі мною ви не проти. Так що ініціатива щодо розмови походила від вас, а не від мене, як ви це стверджували. Ви по-наклепницьки твердили, що я прийшов вас переконати, з метою притягнути вас до ворожої діяльності. А розмови про конфлікт між російською і українською культурою взагалі не було.

(Звертається до суду:) — Я звинувачую Стебуна в наклепі і доносі до КДБ на Тихого (це є — на мене).

Примітка: Свідок Бахаєва — викладач Донецького університету, напередодні була допитувана і сказала, що була присутня в часі дискусії Стебуна і Тихого і схарактеризувала цю дискусію точно так же, як і Стебун.

Усе це відбувалося 28 і 29 червня, а що було в попередні дні, відомо тільки судові, КДБ і підсудним.

Далі буде виступ прокурора, котрий у своїй промові

виступив вороже спершу проти Руденка, потім проти Тихого, а потім проти Української Групи Сприяння виконання Гельсінкських Угод, називаючи її антирадянською, ворожою і т. д.

СКОРОЧЕНО

ПРОКУРОР АРЖАНОВ

(говорив 2 годині і 20 хвилин)

Ідеться не про побутову справу, а про особливо небезпечний державний злочин і антирадянську діяльність Тихого і Руденка. Обидва вони активно виступають з антирадянською діяльністю. Це противники соціалізму, помічники і агенти ворожих країн. Ці відщепенці і зрадники Вітчизни з метою підриву і послаблення радянської влади виготовляли, помножували, зберігали і поширювали наклепницькі документи, що плямують радянський державний лад.

Руденко розповсюджував, піславши до ЦК свій «Реферат по питанням політекономії» в 1960 році. У 1963 році (він) післав до ЦК під псевдонімом «Федоров» антирадянську працю «Всесвітній закон прогресу». У 1972 р. (він) післав відкритий антирадянський лист одному з секретарів ЦК КПУ. А другий лист — до відділу Науки при ЦК КПУ. (Він) розповсюджував між Сахаровим і Турчином антирадянську працю «Енергія прогресу» і «Економічні монолози» в 1974 році. Написав і зберігав антирадянські вірші і поеми: «Заграва над серцем», «Прощання з партквитком», «Де ми», «Відповідь бувшому другуві», «Перед пуском Канівської ГЕС». Руденко написав і розповсюджував антирадянські поеми «Історія хвороби» і «Хрест».

У 1975 р. (він) написав антирадянський лист до Сахарова. Написав антирадянське оповідання «Перший рядок», роман «Орлова балка» — в 1976 р., «Гнозис і сучасність», «Післяслово» до «Енергії прогресу», антирадянський лист

до Турчина (1974 р.), знову лист до Сахарова (1976 р.), «Передмову» Григоренка до «Економічних монологів», «Не хочеш бути падлюкою — в тюрму!», «До людей доброї волі», лист на ім'я прокурора Москви і Києва, листи Бердника (1972-1977 рр.), лист до Бориса Ковгара (з 30 січня 1972 р.), «Хроніка опору» В. Мороза, «Інтернаціоналізм чи русифікація» І. Дзюби, листи до Барладяну, Й. Терелі, Надії Світличної і багато інших.

Виготовив, зберігав і розповсюджував антирадянські документи: Деклярацію, Меморандуми чч. 1, 2 і 3. Багато з вичислених документів попало на Захід, вони були там опубліковані, а в західних ворожих часописах друкують статті про них.

Бажаючи більш активно діяти проти радянської влади, Руденко сприяв психічнохворим Григоренком і в його квартирі, а також у квартирі Гінзбурга передавав документи іноземним кореспондентам. Він помножив і поширив у Москві (перераховує прізвища) наклепницький пасквіль «Не хочеш бути падлюкою — в тюрму!». Давав Гінзбургові документи для передачі іноземним кореспондентам. Лист психічнохворого Йосипа Терелі (Руденко) приймає за факти і використовує в своїх цілях. (Він) виготовив, спільно з Григоренком, листа-звернення до комуністів Америки і Канади. (Він же) доручив Григоренкові писати за нього «Послання».....телефонічно вів антирадянську розмову з Богданом Ясенем, і ця розмова була опублікована в часописі «Свобода». Написав листа до Богдана Ясеня, в якому просить, щоб йому допомогли налагодити зв'язок з (Американським?) консульством у Києві, а то московські дисиденти свobodно спілкуються з кореспондентами, а київські такої можливості не мають.

Олексі Тихому прокурор інкримінує його статті «Українське слово», «Думки про рідну мову», «Сільські проблеми», «Роздуми про українську мову та культуру на Донеччині», Деклярацію, Меморандуми чч. 1, 2 і 3, а також зберігання вогнепальної зброї.

Прокурор говорить: «Шкідлива діяльність Тихого за-

маскована і продумана, Тихий наполегливо намагався провести її в життя. Тихий твердить, що наявність російських шкіл і ВУЗ-ів це порушення суверенітету української держави».

Прокурор звинуватив Тихого в примусовій українізації іншомовних громадян, тому що Тихий писав, що на керівні посади не треба приймати тих, хто не знає української мови, і цим сіяв ворожнечу між російським і українським народами.

Прокурор говорив ще дуже багато, а вкінці вимагав:

Для Руденка Миколи Даниловича:

7 років суворого режиму і 5 років позбавлення волі за ст. 62, частина I Карного Кодексу УРСР.

Для Тихого Олексі Івановича:

10 років таборів особливо суворого режиму і 5 років позбавлення волі за ст. 62, ч. II і за ст. 222, ч. II. Карного Кодексу УРСР, а також признати Тихого особливо небезпечним злочинцем-рецидивістом за ст. 26, 42 КК УРСР.

В И С Т У П И   З А Х И С Т У :

З А Х И С Т   Р У Д Е Н К А

Адвокат Алексеєвнн Федір Іванович запитав, чи не противиться Руденко, якщо він буде обороняти його російською мовою.

Руденко не противився.

Примітка: Судочинство велося страшно ломаною українською мовою. Ще раніше суддя питав Руденка і його дружину, чи вони дають відвід адвокатуві Алексеєвнну. Руденки відповіли, що поскільки іншого адвоката брати вже пізно, — адже вже шостий

день суду! — то вони згодні, щоб інтереси Руденка в цій інстанції заступав Алексеєвнн.

Адвокат Алексеєвнн: Я не можу відкидати і оспорювати провини мого підзахисного Руденка, тому що це доказано наявними в справі речевими доказами. Але я прошу суд прослідити причини, чому вчинено злочин, де корінь злочину і наскільки цей корінь міцний, і чи є перспективи, що Руденко під впливом радянської дійсности може змінити своє відношення до радянської держави і суспільства. Не можна сказати, що все, що він зробив, уже вершина його життя. Я вважаю, що час іде і все змінюється, і корені його злочину з часом відірвуть. Ці корені не чисто політичного характеру. Поки не стали відомими вчинки Сталіна в періоді культу особи, цебто до 1956 року, життя Руденка було не тільки цілеспрямоване на користь радянської влади, але він і багато зробив для скріплення радянської влади.

Коли критика засудила одну із збірок його віршів, його твори перестали друкувати. Потім виключили з партії, із Спілки Письменників. Ці обставини вплинули на Руденка. Виникла особиста образа. Це призвело до почуття незадоволення і несправедливости. Його не хотіли вислухувати. Це призвело до бурхливого вибуху емоційних явищ, і Руденко став шукати причини, пригадувати культ особи, став збирати документи засуджених, став думати про долю українців і т. д. Особиста образа переросла у виклад своїх думок у творах.

Зустрічі з Сахаровим, Григоренком, а також з його однодумцями, які були тут свідками, також мали на нього вплив. Вони не варті мого підзахисного, але Руденко контактував з ними, знаходячи задоволення у дискусіях. Усе це помагало Руденкові заглушити біль. Крім цього, дуже похитнулося і матеріяльне становище. Уся суть цих переживань вилилась у цих документах, які вилучено в нього в часі обшуків. Я вважаю їх необ'єктивними; вони не ґрунтуються на перевірених фактах. Руденко помилявся не тільки в оцінці нашої дійсности. Він говорить, що серйозно

сприймав статтю 19 Загальної Деклярації Прав Людини ООН. У статті 19 дійсно йдеться про Права Людини. Однак ті права не можуть бути використані на шкоду нашої держави і народу! Ось у чому найглибша помилка М. Руденка!

Але це не значить, що Руденко мав за мету скинути радянську владу. Він мав справу з бюрократами, котрих він уважав потенційно небезпечними. Тут нема цих головних коренів, з яких можна зробити висновок, що Руденко особливо небезпечна людина.

При виборі міри покарання прошу суд урахувати пояснення деяких думок, про які Руденко говорить, що його несправедливо розуміють. Наприклад, в останніх рядках поеми «Хрест» він мав на думці щось інше, а не повалення радянської влади. Прошу врахувати і те, що частина творів не була розповсюджувана. Наприклад, «Кредо єдності» читала тільки одна людина — письменник О. Бердник. «Реферат по питаннях політекономії» Руденко післав тільки до ЦК. «Економічні монолози» — тільки Сахарову. Брошура «Українська інтелігенція під судом» попала до нього випадково, і він її нікому не показував. «До людей доброї волі»...

Листа від Барладяну не розповсюджено. Не розповсюджувано і листа Шахін-Шаху Ірану. А щодо анонімних матеріалів, які він знайшов у поштовій скриньці, так він сам називає їх сміттям. До деяких документів Руденко сам ставиться критично. Руденко каже: — «Я відмежую бюрократичні викривлення від самої радянської влади». Ця заява Руденка свідчить про те, що він не консерватор і він у стані стати на вірний шлях, яким він ішов довгий час і на яким він зробив дуже багато для свого народу і держави.

Від 1935 року Руденко був членом ВЛКСМ, ще перед війною, у 1941 році він був уже членом КПРС. У суворий для нашої країни час він, не закінчивши навчання і приховавши від лікарської комісії, що він сліпий на одне око (ліве), пішов захищати батьківщину від гітлерівських загарбників. Був бійцем кавалерійського полку відділу осо-

бливого призначення Наркомату, потім закінчив школу і був політруком роти на Ленінградському фронті. У жовтні 1941 р. важко поранений, але не зважаючи на це він продовжував проводити в життя політику нашої партії серед бійців. У травні 1946 року*) він був заступником начальника політчастини Кавказького фронту, 15 березня 1946 року йому надано звання майора III-го Західного і Білоруського фронтів. У 1944 році нагороджений орденом Червоної Зірки, а згодом і медалями. Усе це видно з документів, наявних в справі. Є в справі і якнайкращі характеристики Руденка М. Д.

(Зачитує виписки з різних характеристик):

1 «...Руденко почувається важко хворим, але продовжує працювати...»

2. «...Руденко веде велику пропагандивну роботу, партії Леніна відданий...»

3. (Ця характеристика дана Президією Спілки Письменників):

«...Руденко дисциплінований, морально стійкий, багато разів був обраний заст. секретаря парторганізації і секретарем парторганізації Спілки Письменників. Його романи «Вітер в обличчя» і «Остання шабля» здобули широкого читача. Руденко М. Д. приймає активну участь у громадському житті СПУ. До виключення з партії і Спілки Письменників Микола Руденко проробив величезну роботу, опублікував більше ніж 30 книг і зробив велике шляхетне діло у вихованні нашої молоді».

Я вважаю, що прокурор Аржанов вибрав для Руденка дуже сувору міру покарання, і думаю, що я маю право прохати полегшення. Я вірю, що Руденко, маючи духовний і інтелектуальний потенціал, знайде той шлях, яким він ішов раніше. Прошу врахувати, що Руденко є інвалідом Вітчизняної війни. Та крапля крові, що пролита на

*) В одержаній копії так і написано «У травні 1946 року». Мабуть це було в 1943 році — Вид.

вітварі Вітчизни, також принесла перемогу нашій батьківщині. Руденко важко хворий і таке довге ув'язнення дуже згубно відіб'ється на його здоров'ї. Я прошу Суд виявити гуманність і вибрати для Руденка мінімальну міру покарання.

ЗАХИСТ ТИХОГО Олексі Івановича

Адвокат Корецький сказав, що Суд, керуючись ст. 111*) Конституції СРСР, назначив його для оборони Тихого О. І., звинуваченого за ст. 62, ч. II і ст. 222, ч. II Карного Кодексу УРСР.

— Я зупинюсь на ст. 222 — «Про зберігання вогнепальної зброї». У домі матері Тихого, під покрівлю (солом'яною) в коморі знайдено стару німецьку гвинтівку, поржавлену майже наскрізь. Ця обставина повинна притягти особливу увагу. Для того, щоб признати Тихого (винуватим) у зберіганні зброї, потрібні докази. Якими доказами оперував прокурор?

— Гвинтівку знайдено в домі Тихого, значить, він її ховав. Більше ні одного доказу не подав. На попередньому слідстві допитано багато свідків. Всі вони говорять, що старший брат Тихого — Микола — в часі війни збирав зброю, яку кидали німці відступаючи, і сам партизанів проти німців. Потім його покликали до армії, і він згинув на війні, так і не поспівши розказати кому небудь про цю гвинтівку. Мається переконливі докази, що Тихий ніякого відношення до гвинтівки не має.

— Більше серйозним є звинувачення Тихого за ст. 62, ч. II Карного Кодексу УРСР. Це зв'язане з антирадянською агітацією і пропагандою. Я не в стані доказати, що тут він не винуватий, бо тут провина його доказана, але не в повнім об'ємі. Уже сам факт підписання Тихим Декля-

*) В одержаній копії так і написано «ст. 111 Конституції СРСР». Має бути ст. 158 — Вид.

рації і Меморандумів так званої Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод містить у собі склад злочину. У цих документах Група обвинувачує уряд, немов він у 1933 році штучно створив голод на Україні, і вживаються такі терміни, як «геноцид» і «етноцид», які можна вживати лише у відношенні до гітлерівських нацистів. Було сказано, що Тихий у 1972 році розпочав свою ворожу діяльність. Судимість 1957 року Тихий відбув повністю до 15 лютого 1964 року. Значить, 15 лютого 1972 року проминуло 8 років і за цих 8 років Тихий не вчинив ані єдиного проступку; тому сьогоднішню судимість не можна враховувати як рецидив, бо (це) покривається восьмирічним строком давности. Прошу Суд врахувати і те, що Тихий уже немолода людина і має стареньку матір, про котру він повинен подбати. Прошу врахувати і те, чому Тихий ступив на цей шлях: тому, що на нього мали вплив такі люди, як Лук'яненко і інші.

ОСТАННЄ СЛОВО ТИХОГО ОЛЕКСІ ІВАНОВИЧА, 1927 р. нар.

Я змушений заявити, що моє останнє слово буде відноситися виключно до справи. Прошу записувати всі мої слова; думаю, що мені буде потрібно 4 до 6 годин для виголошення останнього слова.

Суддя: Якщо будуть повторення або знушання з суду (він мав на думці глузування з суду!), ми вас перервемо. Ви, Тихий, надто багато знаєте. Було б краще, якби ви знали менше.

Тихий: Як я вже говорив, винуватим себе не признаю ні

вітварі Вітчизни, також принесла перемогу нашій батьківщині. Руденко важко хворий і таке довге ув'язнення дуже згубно відіб'ється на його здоров'ї. Я прошу Суд виявити гуманність і вибрати для Руденка мінімальну міру покарання.

ЗАХИСТ ТИХОГО Олексі Івановича

Адвокат Корецький сказав, що Суд, керуючись ст. 111*) Конституції СРСР, назначив його для оборони Тихого О. І., звинуваченого за ст. 62, ч. II і ст. 222, ч. II Карного Кодексу УРСР.

— Я зупинюсь на ст. 222 — «Про зберігання вогнепальної зброї». У домі матері Тихого, під покрівлею (солом'яною) в коморі знайдено стару німецьку гвинтівку, поржавлену майже наскрізь. Ця обставина повинна притягти особливу увагу. Для того, щоб признати Тихого (винуватим) у зберіганні зброї, потрібні докази. Якими доказами оперував прокурор?

— Гвинтівку знайдено в домі Тихого, значить, він її ховав. Більше ні одного доказу не подав. На попередньому слідстві допитано багато свідків. Всі вони говорять, що старший брат Тихого — Микола — в часі війни збирав зброю, яку кидали німці відступаючи, і сам партизанів проти німців. Потім його покликали до армії, і він згинув на війні, так і не поспівши розказати комуністичній про цю гвинтівку. Мається переконливі докази, що Тихий ніякого відношення до гвинтівки не має.

— Більше серйозним є звинувачення Тихого за ст. 62, ч. II Карного Кодексу УРСР. Це зв'язане з антирадянською агітацією і пропагандою. Я не в стані доказати, що тут він не винуватий, бо тут провина його доказана, але не в повнім об'ємі. Уже сам факт підписання Тихим Декля-

*) В одержаній копії так і написано «ст. 111 Конституції СРСР». Має бути ст. 158 — Вид.

рації і Меморандумів так званої Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод містить у собі склад злочину. У цих документах Група обвинувачує уряд, немов він у 1933 році штучно створив голод на Україні, і вживаються такі терміни, як «геноцид» і «етноцид», які можна вживати лише у відношенні до гітлерівських нацистів. Було сказано, що Тихий у 1972 році розпочав свою ворожу діяльність. Судимість 1957 року Тихий відбув повністю до 15 лютого 1964 року. Значить, 15 лютого 1972 року проминуло 8 років і за цих 8 років Тихий не вчинив ані єдиного проступку; тому сьогоднішню судимість не можна враховувати як рецидив, бо (це) покривається восьмирічним строком давности. Прошу Суд врахувати і те, що Тихий уже немолода людина і має стареньку матір, про котру він повинен подбати. Прошу врахувати і те, чому Тихий ступив на цей шлях: тому, що на нього мали вплив такі люди, як Лук'яненко і інші.

ОСТАННЄ СЛОВО ТИХОГО ОЛЕКСИ ІВАНОВИЧА, 1927 р. нар.

Я змушений заявити, що моє останнє слово буде відноситися виключно до справи. Прошу записувати всі мої слова; думаю, що мені буде потрібно 4 до 6 годин для виголошення останнього слова.

Суддя: Якщо будуть повторення або знущання з суду (він мав на думці глузування з суду!), ми вас перервемо. Ви, Тихий, надто багато знаєте. Було б краще, якби ви знали менше.

Тихий: Як я вже говорив, винуватим себе не признаю ні

за єдиним пунктом звинувачення. Мені доводиться захищатися не тільки проти слідчих, які зфабрикували «справу», прокурора, але і проти мого адвоката. Його професійний обов'язок — захищати, а не обвинувачувати. Він повинен був заявити, що за статтею 62 не обов'язкова присутність адвоката, і відійти. Так зробив адвокат на попередньому моєму суді. А адвокат Корецький все таки виступив. При чому він, як я і сподівався, половину своєї промови побудував про карабін. У справі нема ані одного доказу в цьому пункті, і він це знав. Я змушений розповісти про своє життя. Я — громадянин СРСР, українець, до жадних партій не належав. До КПРС мене не приймуть, але я їй не хотів би бути її членом через декотрі пункти її статуту. На 18-му або 19-му році я прочитав повну збірку творів Леніна. Я завжди дивився на життя власними очима. Я пам'ятаю 1933 рік, голод, пам'ятаю війну, фашистів, пам'ятаю, як вішали, облави, утікачів і т. д. Я вчився в Транспортним і в Сільськогосподарським інститутах, працював на будові в Златоусті. Уже тоді моє кредо було: «Шлях до свободи лежить через тюрму». Потім я закінчив Московський університет. Працював у школі. У школі знайшов я своє покликання. Працював у сільській школі, бачив село зблизька, і знутри. Вже тоді я мав зустрічі з МВС. Тоді «бунтареві» тільки приглядалися, але «сварливість з бюрократами» не вважали достатньою основою до арешту. Всі пам'ятають XX-й з'їзд КПРС. На виробничій нараді в школі я мав доповідь про необхідність перебудови школи відповідно до науки Макаренка. Я заявив, що наша школа зайшла в глухий кут і її треба перебудувати за Макаренком. Я сказав, що як кому, а по-моєму, комунізм у нас не будується. Потім почалися запитання секретарів райкомів, потім лист (до речі, російською мовою, ненависть до якої мені інкримінують) до Президії Верховної Ради — «Не могу більше мовчати!». Потім дві групи КДБ везуть мене до Донецька, де я розповів їм усе, що думав. Там слідчі зфальсифікували справу. Там прокурор також вимагав 10 років. Там я відхилив адвоката і проти

нього мені не довелося захищатися. Там також головним було те, що я закінчив Московський університет. Прокуророві тоді також не треба було виступати з реплікою, як і тепер її нема. Суд не довів ані одного злочину, які мені інкриміновано, але на основі «внутрішнього переконання» присудив 7 років і 5 років позбавлення прав. Мій засуд не єдиний. Я пам'ятаю і інші...

Суддя: — Тихий ! Тихий! Не треба згадувати вироків всіх тих, з ким ви сиділи. Так ви можете говорити і шість годин і вісім!..

Тихий: Я писав до всіх інстанцій і всюди одержував одну відповідь: — «Засуджений правильно». Чому я настоюю на стенографування або магнітозаписи, на акуратне ведення протоколу? Тому, що через 20 років ознайомився зі своєю попередньою «справою» — і що ж? У протоколі немає багатьох запитань, які я ставив свідкам, нема мого останнього слова. Свідчення, в основі, записані вірно, але ж там тільки «школа зайшла в глухий кут». Де ж тут злочин проти радянської влади?

У справі є три довідки. Перша — 1958 року, де той же прокурор Сударов, котрий виступав на суді, постановив: «Дальше ведення справи порядком нагляду припинити, а справу передати на зберігання до Донецького КДБ». Довідка з позначкою «Таємно».

Через дев'ять років Носков Ю. Я. також таємно пише таку ж довідку.

Третя довідка знов прокурора Носкова.

Суддя: Чому ви розповідаєте нам про ту справу, переходить до цієї справи.

Тихий: Чому я говорю про цю справу? Тому, що за ту «справу» мені хочуть додати три або вісім років. Я вважаю неправильним, що суд не має навіть копії вироку першого суду. Я звертався з проханням приєднати його до справи, але мені відмовлено. Чи можна після такого до свідку вірити, що суд винесе справедливий вирок? Хто ж підриває авторитет радянської влади? — Тільки прокуро-

ри, суди і КДБ, але не такі, як я чи Руденко. А справу 1957 року спрятано і нічого довідатися не можна.

У Тихого (це у мене) зроблено обшук. Шукали «Товаро-матеріальних цінностей, вкрадених з магазину ч. 7», а знайшли статті, листи, друкарську машинку. Все забрали. Взяли і мене. Посадили до КПУ. Я хотів поговорити з прокурором — не дозволили. Я проголосив голодівку. Потім приїхав Мельников з Донецького КДБ, показав опуси Стебуна і інших, при мені роздер дві папки, а через рік появився акт, що папки розірвав не Мельников, а інший КДБ-іст, а й то в присутності свідків.

Попередній суд був закритий, а цей — відкритий. Але я думаю, що ця публіка не випадкова. Не випадково також мої рідні з'явилися в залі суду аж на шостий день.

У моїх статтях мова йде виключно про українську мову і культуру. Мою статтю, за яку він хоче мене судити, прокурор не хотів зачитати, бо видно, що там нічого нема. Прокурор зажадав довідки про наявність українських шкіл у Константинівському районі, але чому він говорить про цілу Україну і про Константинівський район, а не про той об'єкт, який намагався прослідити я? — Тому, що ці дані вигідні йому! Щодо мови і української культури в Донбасі, то ситуація вам ясна.

Прокурор говорить, нібито я не визнаю поняття «радянський народ». Я син українського народу, але я і син радянського народу, я син світового суспільства.

Усі знають, і прокурор і захисники, що судочинство в судах УРСР ведеться, у відповідності до статті 19 КПК (Кримінально-процесуального кодексу), українською мовою. Але на мої скарги відповідали по-російськи. Або, на прикл., свідок Скрипкін не знає української мови, а я знаю російську, і тому протокол ведеться російською мовою.

Я знаю закони, і хоча з деякими з них я не згідний, я їх не порушу. Так було з законом про мову в школах. Я писав свої пропозиції в часі обговорювання закону про школи. Їх не друкували і навіть відповіді я не одержав. Але після того, як закон прийнято й затверджено, я його не порушу.

Всі звинувачення проти мене вигадані слідчими і підтримані прокурором. Декотрі документи попереднім слідством не були досліджені, тому що появилися після пред'явлення звинувачення. Про інші я можу сказати: статтю «Роздумування про українську мову і культуру в Донбасі» відіслав Непрак до архіву, а через чотири місяці — до КДБ. Чому ж мені цілих п'ять років не пред'являли звинувачення за цю статтю? — Мабуть, тому, що там нічого нема. Друга праця — лист-звернення до Грушецького. Я просив, щоб допитати колишнього заст. голови Облвиконкому Ільяшенка, а також Пахарева, котрий давав оцінку моїй праці. Суд відхилив це моє домагання, очевидно, щоб не виявилися деталі нашої розмови з Ільяшенком. Тоді ж ця пряця була відіслана до КДБ і там пролежала чотири роки.

Я не шовініст, не націоналіст, не людоненависник. У статті я писав щось проти «інтернаціоналізації» Донбасу. У промові прокурора і в «справі» лапки вже зникли. Поскілки на суді ці документи не досліджувалися, то не можна мені їх інкримінувати. Зате ці документи дали Стебуні, щоб він написав. І Стебун написав. Прокурор переконував суд, що це провокаційне твердження, але прокурор будував усе на слівцях типу «інтелектуальний геноцит», «духовна кастрація», вирваних із контексту. Але це повністю літературні слова і нічого в них нема, та і крім них також. Мені інкримінують лист до Грушецького після розмови в Облвиконкомі. У ньому є дані, але на моє домагання зачитати його прокурор сказав: «Він хоче виступати тут...». І листа не зачитали.

Суддя: (Попереджує, щоб не ображав органів слідства. Каже, що відбере право на останнє слово.)

Тихий: — Лист до невістки — чисто побутовий. Судове слідство його не досліджувало. Речення з нього прокурор коментує самовільно. «Сільські проблеми» — чорновик, забракований автором варіант статті до «Літературної газети», яка закликала читачів взяти участь у дискусії на цю тему.

Прокурор говорив, що Тихий займається шкідництвом.

твом в завуальованій формі і з неї треба здерти маску. Але смішна заява прокурора про те, що я переконував Андроса, що не варт держати десять курок. Що таке стаття «Ви і ми» — я не маю уявлення. Потвердженням, що вона моя, є те, що надрукована на моїй машинці. Але ж моя машинка була в КДБ — як знаряддя злочину!

Поруч з цим у 1967-68 роках Тихий вів антирадянську пропаганду. Але яка ж це пропаганда, коли вона велася серед однієї єдиної людини — Андроса? Я просив суд урахувати, що я буду мати запитання до Андроса, але Андроса нема. Все, що я маю, це копія листа від нього. Він пише: «Товариші показали мені дещо з вашого, і я тепер знаю, який Ви». Андрос у судовому слідстві посвідчив, що жадної пропаганди серед нього я не вів. Всі ви знаєте древню істину: «Один свідок — не свідок». А тим більше, коли розмова була сам-на-сам. Професор Стебун у своїй красивій промові свідчив прямо так, як це записано в статті 62 Карного Кодексу. Але дивно, що я, спілкуючись протягом 13 років з різними людьми, вибрав саме проф. Стебуна, щоб пропагувати серед нього.

Свідок Скрипкін не навів ні єдиного факту, він сказав тільки: «Говорив з усіма тільки по-українськи». Так, я розмовляв по-українськи з росіянами, грузинами, вірменами, і вони мене чудово розуміли. Звертаю увагу Суду на те, що Скрипкін складав свої зізнання в 1974 році. І він не сам туди пішов, а його викликали. Значить, КДБ мало там своїх людей, котрі підказали — викличте он цього. Сядристий також не сам пішов, а його викликали до КДБ, допитали, і він сказав: «Так, розмовляв українською мовою». Щодо Леонової, то вона говорила про праці, яких мені не інкримінують, значить — її зізнання не можуть бути доказом. У судовому слідстві доведено, що жадного поширювання не було.

Мені справді винесено попередження на основі таємної ухвали з 25 грудня 1972 року. Але я не можу погодитися з попередженням, винесеним згідно з необнародованим законом. Тоді ж, після попередження, я звертався до

суддів з заявами, щоб мої папери розглянено на судовому засіданні. Але в справі нема ані однієї моєї заяви до суду (а їх було чотири), нема також документів про затримання мене в червні 1976 року, про те, що мене тримали в КПУ. А розглядати мої статті в суді відмовилися.

«Нотатки» Стебуна до моїх творів підпадають під статтю 125 Карного Кодексу. Його зізнання викривляють хід розмов і зустрічей з ним. Головуючий не дав мені можливості завдати Стебунові всі питання, які я хотів. Слідство не звернуло уваги на той факт, що на мої праці є і позитивні рецензії з боку учителів і офіційних установ. Чому ж я не шукав зустрічей з тими, хто позитивно поставився до моєї праці, а вибрав для агітації проф. Стебуна?

У промові прокурора є одна фраза, яка заслуговує на увагу: «Товаришував з людьми, засудженими за особливо небезпечні державні злочини». — Виходить, що такі люди неначе прокажені. Я не знав, що КДБ так думає, і тому протягом 13 років сам товаришував з багатьма людьми і зустрічався зі своїми друзями, засудженими за «особливо небезпечні державні злочини».

Приємно, що прокурор не сказав про те, що моє нуτρο вороже; він сказав тільки про «замасковане нутро». Далі. Мені інкримінується обговорювання Деклярації і Меморандуму. Свідки Лук'яненко і Руденко посвідчили, що жадного обговорювання не було. Я є членом Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод і підтверджую, що авторами Звернення є всі, хто підписав його й інші документи. Вони мають визначену мету і не містять нічого антирадянського. Через те і прокурор перечив проти їх зачитання, що виявляється порушенням статті 314 Кримінально-процесуального кодексу УРСР. Якщо б ці документи містили щонебудь антирадянське, я б їх не підписав.

У коментарі до ст. 62 КК пояснюється, що таке агітація і пропаганда. Із цих документів видно, що ані мені, ані Руденкові цих злочинів не можна інкримінувати. Там не написано, що агітацією можна вважати розмову з однією

людиною. Там же роз'яснюється, що належить уважати літературою (антирадянською або контрреволюційною) в розумінні статті 62. Видно, що частина інкримінованих мені документів («Сільські проблеми», «Ви і ми») не можуть вважатися (контрреволюційною) літературою.

Суддя запитував Руденка, як до нього відносилися слідчі і тюремна адміністрація. Мене він забув запитати, отже я скажу сам.

Слідчий Чорний і інші при підтримці керівника слідчої групи Наговіцина і прокурора Носкова:

1. Вимагали зізнань щодо фактів, яких мені не інкриміновано.

2. Заставляли давати зізнання щодо фактів, які не можуть бути приєднані через строк давности, і таких, які не мають відношення до справи.

3. Відхиляли мої клопотання про допит свідків, про приєднання до справи нових матеріалів і при цьому звинувачували мене в затягуванні слідства.

4. Відмовлялися зачитати постанову попереднього слідства.

5. Слідчий не дозволив дописувати в протоколі мої замітки, що є порушенням статті 85 КПК УРСР.

6. Із точно (тільки що) вказаних причин я відмовився скласти зізнання, але мене возили на допити і заставляли по чотири — шість годин сидіти перед пустим столом, без права читати, рухатися і вставати.

Суддя: Тихий! Ви скільки годин розповідаєте нам про це!..

Тихий: 7. Я не знаю, чи приєднані до справи мої заяви.

8. В перебігу перших шести днів мені не давали ніяких книг і газет. 36 днів мені не давали окулярів. Хоч при арешті я мав при собі гроші, дванадцять днів мені не дозволили купити навіть махорки.

9. Тюремна адміністрація губила мої скарги, затримувала відповіді на них. А моєї скарги прокуророві щодо нагляду не відіслали.

Наприклад, сім днів у каналізації стукало, а на всі

скарги адміністрація не відповідала. У камері шість днів щось стукало круглодобово. Після скарги начальникові тюрми перестало.

10. Наглядачі самовільно скорочували час прогулянок до 50-40 хвилин.

Телер про право на захист: мені відмовили, щоб мої інтереси обороняв захисник, назначений мені Президентом МАЮД. Мені відмовили, щоб мої інтереси захищав мій син. Замість того мені накинули «захисника», проти котрого я змушений захищатися. Цей «захисник» і Суд не реагують на мій відвід, що становить порушення статтей 45 і 46 КПК УРСР.

Суд заборонив Руденкові висловити свою думку про мене. Поскільки ми проходимо у тій самій справі, я хочу сказати свою думку про Руденка. Я вважаю, що це має значення для суду...

Суддя: Я знімаю це питання. Це по-вашому має значення, а по-нашому не має. Ви кажете, що знаєте статтю 319 КПК. Ви її не знаєте. (Суддя зачитує статтю 319 про останнє слово підсудного.)

Тихий: Якщо б я не знав цієї статті, ви мене давно позбавили б слова. Але раз це питання знято, я замовкаю.

Я ознайомився з творами Руденка...

Суддя: Це я також знімаю!

Тихий: Я вважаю, що не було жадної злочинної чинності. Жадної провини у виді прямого заміру в мене не виявлено. Жадних мотивів користі я не мав.

Тут багато говорив мій «захисник» про негативний вплив на мене з боку Лук'яненка і інших. Тому заявляю, що ціле своє життя я пережив свідомо.

Дивні маршрути, що привели мене і Суд до Дружківки. Навіщо мене привезли сюди, коли я арештований за постановою прокурора УРСР Глуха Ф.К., на основі прокурора Москви Севастюка? Дивно, що суд іде не в Києві, не в Донецьку, звідки майже всі свідки, а в Дружківці. Це для мене незбагнено, але за цим, очевидно, таїться щось неза-

конне. Після мого арештування з Києва до Донецька прибула більша група свідків. Якщо мене...

Суддя (перериває): Суд іде до кімнати нарад. Вирок буде завтра увечорі, о годині п'ятій-шостій, або скоріше післязавтра зранку.

О С Т А Н Н Є   С Л О В О   М И К О Л И Р У Д Е Н К А   Н А   С У Д І 1 липня 1977 року

Громадяни судді!

Сьогодні перед судом стоїть Слово. Пригадуєте? Споконвіку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог. Усе через Нього сталося, і без Нього ніщо не сталося, що сталося.

Так починається Євангеліє від Йоана.

Як би ми не заперечували ідеалізму, а все ж істина лишилася: людина з'явилася на землі тоді, коли на земській кулі з'явилося слово. Немає слова — немає людини.

Кажуть, людина створила працю. Але працюють і боби — звалюють дерева, будують греблі. Позбавити людину праці — рівнозначне з позбавленням її Природи. Помилки тут немає, але немає теж і цілковитої правди.

Можна заперечити: в роботі бобрів немає свідомости, а в почині праці людини стоїть Думка. Так, це правильно. Але Думка і Слово — це властиво одне й те саме, бо ж ми, як відомо, думаємо з допомогою слів. Отже, хочемо ми чи ні, а мусимо визнати: людина бере початок від Слова. Можна ще сказати й таке: Слово знайшло себе в Людині. Воно, Слово, знаряддя самого Всесвіту. Це — Логос, себто знання Всесвіту про самого себе. Всесвіт не просто існує, він повинен знати, як і задля чого він живе. Живе він

задля того, щоб думати. Осмислює себе з допомогою Слова. Осмислює себе в Людині...

Звідси виходить, що вам, громадяни судді, доводиться судити Всесвіт. Ні більше, ні менше! Вам його доводиться судити за те, що він Словом своїм оселився в Людині.

Якраз це малося на увазі, коли філософи і юристи працювали над текстом Загальної Деклярації Прав Людини. Всесвіт не має меж. Себто слово людини також не повинно бути обмежене. Воно повинно вільно йти через кордон серцець, душ, держав — інакше воно перестане бути Словом. Сьогодні, щоб якось відчутти перевагу над біблійними часами, люди винайшли термін «інформація». Але що це таке «інформація» — матерія чи не матерія? Ні, не матерія. Алеж та інформація, яка не вийшла наверх з людської голови, не є інформацією. Вона вмире разом з людиною. Слово піддається самознищенню — воно не здібне пробити фізичну оболонку Людини, щоб виконати своє призначення. Отже, людина, яка зі страху чи з іншої причини заморожує Слово в собі, властиво не живе.

Земську кулю можна порівняти з Космічним мозком, люди на ній — нейтрони. Активність життя цього мозку залежить від того, наскільки вільно люди спілкуються між собою, себто обмінюються Словом — інформацією. Для оцінки суспільства — прогресивне воно чи регресивне — існує тільки одне мірило: свобода слова, свобода інформації. Інших критеріїв немає, бо ж не про мурашник мова, працю якого також високо шануємо, — мова про людське суспільство. А людське суспільство — це Слово. Або, як сказав Олекса Тихий, який сидить поруч мене: «Мова народу — народ!» Це знаменні слова, святі слова!

Понад три місяці мене допитували — і щоденно підполковники КДБ втовкмачували мені в голову ось таку істину: у нас за переконання не судять — у нас судять за діяльність. Але що таке діяльність письменника, діяльність філософа? Я говорю про себе і про Тихого. Тихий — філософ не тільки згідно з дипломом Московського університету. Тихий — філософ усім своїм єством. А це значно

важче, ніж бути філософом за дипломом. Отже, я запитую: що таке наша діяльність?..

Наша діяльність — це висловлювання наших переконань. Наша діяльність — це Слово. І ніщо інше! Така діяльність має дуже нескладну назву: бути Людиною. Не комахою, не безмовною черепахою, а Людиною. Щоб бути Людиною, треба не тільки думати, але і висловлювати свої думки, інакше людина не буде відрізнятися від черепахи.

Тому власне ст. 19 Загальної Деклярації Прав Людини, яку я зачитую з пам'яті, сформульована так:

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне висловлювання їх. Тут включається право шукати, отримувати і розповсюджувати інформацію будь-якими засобами та незалежно від державних кордонів.

Деклярація узаконена підписом нашого уряду. Отже, вона повинна бути законом і для нашого суспільства.

Зараз, громадяни судді, прошу звернути увагу ось на що: з декількох тисяч сторінок моєї творчості, яку слідчі оцінили як особливо небезпечний державний злочин, тільки 200-300 сторінок я показував друзям. Усе інше — поезія, проза, філософія — це мій письменницький архів. Робітники КДБ вдерлися до мого помешкання, конфіскували архів і проголосили його державним злочином. У чому ж полягає цей злочин? А в тому, що я не здібний думати інакше, як з допомогою пера. В цьому випадку Слово навіть не було висловлене — ніхто цих творів не бачив, ніхто не читав, ніхто не знає. Архів є архівом. Тоді де ж є злочинна діяльність? На якій основі ці твори потрапили до обвинувачення? Виходить — ви, громадяни судді, судите не мене — ви судите Всесвіт. Наскільки це доцільно, не знаю. Але знаю, що це якраз так. Ви судите Всесвіт за те, що він такий, як він є, а не такий, яким хотів би його бачити КДБ.

Там, у КДБ можна почути й таке: ваша діяльність полягає у наклепі на радянський суспільний лад. Але подивіться: в документах, які я виготовив, згадано коло 100

політ'в'язнів. Якщо йдеться про конкретні факти, то тут слідчі органи не висунули мені ніяких претенсій. Тоді де ж є наклепи, коли факти правдиві?

Я уважав і вважаю, що ці люди засуджені незаконно. Їх засудили за те, що вони твердили: в нашій країні відсутня демократія. Ці їх твердження кваліфіковано не як переконання, а як діяльність. Озброєні бюрократи, намагаючись доказати наявність демократії, запроторили їх за колючі дроти.

Я кажу вам, шановні громадяни, таким способом доказати наявність демократії неможливо. Навпаки, це ще раз переконує про її відсутність. Тоді, вслід за людьми, в обороні яких я виступив, арештували й мене. Мої слова також визнано не як переконання, а як діяльність, скеровану на шкоду радянській владі.

Де ж діяльність — у чому вона полягає? Тільки в одному: у висловлюванні моїх переконань. У тому, що я сказав: у нас порушується Загальна Деклярація Прав Людини. Та ж вона, Деклярація Прав, передбачає необмежену свободу висловлювати переконання — незалежно від державних кордонів! Та хіба ці арешти, які нічим не мотивовані, крім кадебістської софістики, потверджують голосне твердження, що Деклярація не порушується? Навіть дитині ясно: навпаки — потверджують, що її порушують.

Хто ж тут справжній злочинець? Злочинець той, хто намагається забрати природне право людини: вільно, необмежено думати, вільно і необмежено висловлювати свої думки. Це якраз і є святе право бути Людиною. І без цього права бути Людиною взагалі неможливо.

Найбільшою нетолерантністю до слова визначався російський цар Микола I, якого за його нетолерантність прозвали Палкін. Але навіть Микола Палкін покарав, тоді ще невідомого, поета Лермонтова тільки засланням з Петербургу в чинну армію на Кавказі. Алеж Лермонтов був царським офіцером — яка ж це була для нього кара? Властиво її не було. А згадайте, як Лермонтов ганить «катів ненажерну юрбу, що стоїть коло трону». Він страшить

її майбутнім судом — безпошадним, від якого ніхто її не врятує. Його пророцтво здійснилося на Миколі II.

У Росії поет завжди був пророком. Пророком робили його самі короновані деспоти. Вони творили пророків за допомогою тюрем і заслань. Своїм обмеженим розумом вони не могли збагнути: ніщо так не захитує деспотизм, як тюрма. Охоронні засоби деспотизму неминуcho стали його могилою. Це можна вважати законом історії.

Ні, я не вважаю, що всі мої міркування непомильні. Але я не помиляюся в основному: ніякого злочину супроти радянської влади я не вчинив. Усе, що я робив, було скероване не проти радянської влади, а проти бюрократичних спотворювань нашої держави. Що такі спотворювання існують, у цьому я глибоко переконаний. Моє переконання я дістав від Леніна. У попередній промові я це докладно пояснив, повторювати не буду. Кожне моє слово, уся моя громадська пристрасть скеровані на усунення цих спотворювань. Виходить, моя творчість і мої виступи скеровані не на знищення, а на зміцнення радянської влади. І якщо в цьому випадку Слово стало чином, то я щасливий, що я дозволив собі його висловити.

Примітки:

1. В часі останнього слова Тихого Руденко почував себе дуже погано, тому що в залі не було цілком вентиляції. З нього горохом котився піт, і він не міг сидіти.

Голова суду звинуватив Тихого в тому, що Руденкові стало погано через те, що Тихий затыгає останнє слово. А що хворого Руденка після цього примістили у «воронку» без вікон, без дверей і повезли майже 100 км. до Донецької тюрми, то цього суддя не замітив.

2. Вирок ухвалений 1 липня 1977 р. Суд повністю задовільнив вимоги прокурора.

3. Друкарська машинка Руденка і фотоапарат сконфісковані на власність держави, як знаряддя злочину.

4. Тихому не дали побачення з рідними, а рідним кажуть, що його немає в Донецьку. Очевидно, Тихий сидить у карцері.

5. Руденко одержав побачення з дружиною і сином Юрієм 4 липня 1977 р. Він сказав, що звинувачення в часі слідства пред'являли за статтею 64, а на суді за статтею 62-ю.

6. Руденко розповів на побаченні, що його напарник у камері не одержує харчових передач, через ті 5 кг. на місяць, які одержує він, ідуть на двох по 2.5 кг.

7. Дружина Руденка звільнена з праці через скорочення штатів.

8. На побаченні Руденко сказав дружині, що в наклепницькі зізнання Матусевича і Мариновича він не вірить, а вважає це провокацією з боку КДБ.

9. Всі матеріяли подано в скороченні.

ГРУППА СОДЕЙСТВИЯ ВЫПОЛНЕНИЮ
ХЕЛЬСИНКСКИХ СОГЛАШЕНИЙ В СССР

ДОКУМЕНТ № 12
ОБ УКРАИНСКИХ ДЕЙСТВИЯХ

В 1976 г. 26 советских политзаключенных заявили об отказе от советского гражданства, среди них 14 украинцев.

В Группу содействия сообщали о своем намерении покинуть Советский Союз 19 политзаключенных-украинцев и члены их семей. Разумеется, этот список не исчерпывает желающих эмигрировать с Украины бывших и нынешних узников совести, а также людей из близкого окружения.

Украинцы составляют и составляют весьма существенную часть контингента узников совести, непропорционально обильную по сравнению с долей этого народа в населении СССР. Так, в самом страшном политлагере Воробьевском лагере № 1 особого режима из 20 находящихся там сейчас политзаключенных 13 украинцев. В женском политическом лагере украинки составляют 25% (из 100). В лагерях-поселках, где живут семьи украинцев, атмосфера, в которой живут семьи украинцев-узников совести и в которую попадают они сами по отбытию наказания, может сравниться с обстановкой 30-х годов. Они находятся под усиленным контролем КГБ и местных властей. На каждом шагу их повседневной жизни им чинят всевозможные препятствия, причем дискриминация распространяется не только на жен и детей, но даже на довольно отдаленных родственников, а также на друзей, поэтому к ним не разрешается ходить в гости, им бояться покоя в устройстве их дом, их притесняют по месту работы. Их письма просматриваются, их разговоры подслушиваются, получение посылок из-за границы или денежного перевода из Москвы может оказаться достаточно: поводом для вызова в органы КГБ, где "беседы" могут привести до сердечного приступа, как было летом этого года с братом жены Ивана Геля. А если беседы не помогают, не исключено, что в окно полетят камни (так случилось с Раисой Героз и с матерью находящегося во Владимирской тюрьме Деса Сергиенко).

Украинские политзаключенные - вышедшие на свободу и еще не вышедшие, понимают, что если они не изменятся в желательном для властей направлении, то семьи их обречены на вечное пребывание в изгоях, а сами они в скором времени вновь окажутся на долгие годы за колючей проволокой.

Многие вышедшие политзаключенные - украинцы отбывают второй, а то и третий срок. Святослав Каравацкий получил по трем приговорам в общей

Перша сторінка заяви ОГС в справі еміграції репресованих українців

ВИРОК

Іменем Української Радянської Соціалістичної Республіки 1977 року 1 липня Судова Колегія в карних справах Донецького обласного суду у складі:

Головуючого — Зінченко Е. М.
Народних засідателів — Нерума Л. Д.
— Лукашенко А. Я.
— Сусідко Н. Г.
При секретареві — Аржанова П. С.
За участю прокурора — Корецького А. Г.
І адвокатів — Алексєвнина Ф. М.
і

розглянула у відкритому судовому засіданні в місті Дружківка справу по обвинуваченні

РУДЕНКА МИКОЛИ ДАНИЛОВИЧА

19 грудня 1920 року народження, уродженця села Юріївка, Олександрівського району Ворошиловградської області, українця, громадянина СРСР, безпартійного, в 1947 р. виключений з членів КПРС за серйозні ідеологічні ухили в його літературній діяльності, освіта середня, одружений в 4-й раз, має чотирьох дітей, пенсіонера, інваліда Великої Вітчизняної війни, нагородженого орденом «Красная Звезда» і медалями, виключеного в 1975 р. з Спілки Письменників СРСР, не судимого, жителя міста Києва, с. Конча-Заспа д. 1, кв. 8 —

у здійсненні злочинів, передбачених ст. 62 ч. 1 КК УРСР та ст. 70 ч. 1. КК РРФСР;

ТИХОГО ОЛЕКСІЯ ІВАНОВИЧА

27 січня 1927 року уродження і жителя хутора Іжевка Кон-

Примітка: Редакція «Смолоскипу» при перекладі цього документу з російської мови дотримувалась принципу «буквалізму» з метою збереження всього антилюдського духа і незграбної форми радянських правничих документів.

стантинівського р-ну Донецької області, українця, громадянина СРСР, безпартійного, з вищою освітою, неодруженого, раніше був одружений двічі, в 1949 р. і 1952 р., має двох дорослих дітей, раніше був судимий в 1957 р. Донецьким обласним судом за ст. 62-І КК УРСР до 7-ми років позбавлення волі та на 5 років позбавлення прав за п. «а» ст. 29 КК УРСР, звільнений з місць позбавлення волі після повного відбуття міри покарання 15 лютого 1964 р., працювавшого пожарником Константинівського загону професійної пожежної охорони УВС Донецького облвиконкому, в здійсненні злочинів, передбачених ст. 62, ч. II і ст. 222 ч. I КК УРСР.

Судова колегія встановила:

Підсудні Руденко і Тихий на ґрунті антирадянських націоналістичних переконань систематично протягом багатьох років виготовляли, переховували і розповсюджували антирадянську наклепницьку літературу і матеріали, в яких містяться наклепницькі вигадки, які порочать радянський державний і суспільний лад, мали при цьому мету ослаблення і підриву радянської влади. Руденко деякі антирадянські матеріали з цією метою передавав за кордон на Захід, де їх використовувала ворожа пропаганда в підривних цілях проти Радянського Союзу.

Крім того, Руденко робив заходи для дальшого розширення контактів з іноземцями з капіталістичних країн, зокрема намагався, з ворожими намірами, установити зв'язки з представниками консульства США в Києві і через них передавати на Захід матеріали проти Радянської України. Підсудні провадили антирадянську агітацію та пропаганду також в усній формі, розповсюджували наклепницькі вигадки на радянський державний і суспільний лад. Свою антирадянську діяльність Руденко і Тихий вперто не припиняли, не зважаючи на неодноразові попередження з боку офіційних чинників про недопустимість такої діяльності.

Злочини були вчинені при таких обставинах.

Руденко в першій половині 1960-х років виготовив чернетки документу з питань політекономії і філософії, в квітні 1963 р. він виготовив так званий реферат з питань політекономії, підписавши його псевдонімом Н. Федоров. В січні 1972 р. Руденко виготовив ворожий документ у вигляді так зв. «листа» до одного з керівників ЦК Комуністичної партії України. В цих документах він з ворожих позицій робив спробу ревізувати марксистсько-ленінське вчення, порочив радянську дійсність, радянський народ та практичну діяльність КПРС і радянського уряду в справі будівництва комунізму, наклепницьки стверджує існування якоїсь «духовної корозії», яка нібито, почала роз'їдати глибокі шари нашого народу. Протягуючи буржуазні концепції, закликає практично до реставрації капіталізму в нашій країні.

Перший антирадянський документ Руденко тримав у себе вдома з метою дальшого розповсюдження, інші документи він розмножував на друкарській машинці, по одному екземплярові відіслав у партійні органи.

В судовому засіданні Руденко показав, що він дійсно виготовив вищевказаний документ і розмножив його на друкарській машинці. По одному екземплярові надіслав у партійні органи, а частину машинописного тексту цих документів зберігав у себе вдома, але заявив судові, що дії свої злочинними не вважає і що він не мав наміру підриву і ослаблення радянської влади, а навпаки прагнув її зміцнити.

Але його вина повністю доведена. Аналіза цих документів свідчить про те, що Руденко мав на меті підриву і ослаблення радянської влади. Вина його підтверджується:

Протоколом обшуку на квартирі Руденка (т. I л. д. 255-258), висновком криміналістичної експертизи від 30 березня 1977 р., згідно з яким документи ці виготовив саме Руденко (т. 29, л. р. 36, 142, 143), і речовими доказами — вказаними документами, виявленими під час обшуку (т. 19, л. д. 153-201).

В 1972-74 рр. Руденко виготовив декілька варіантів документу під назвою «Енергія прогресу», останній з яких, виготовлений в 1974 р., носить ворожий характер, в ньому наводяться вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад, в цьому документі Руденко робить спробу запламувати революційні завоювання радянського народу і його авангард — комуністів.

Тоді ж, у 1974 р. Руденко розмножив цей документ, два екземпляри передав до Москви Сахарову А. Д. і Турчину В. Ф., один зберігав у себе вдома. Крім того, Руденко ознайомив з цим документом Каплуна І. О. і Бердника О. П.

22 травня 1974 р. Руденко виготовив і розмножив на власній друкарській машинці документ під назвою «Післямова», як перемову до свого ворожого документу «Енергія прогресу». В «Післямові» він наклепницьки стверджує, що радянська література нібито знаходиться в стані застою. Захищаючи так званих «інакодумаючих», вказує, що ставлення нашого суспільства до них нагадує ставлення «католицьких церковників».

Це обвинувачення Руденко признав на суді і пояснив, що він у 1974 р. виготовив документ «Енергія прогресу», тоді ж розмножив його: два екземпляри в 1974 р. передав Сахарову і Турчинові. З цією працею були ознайомлені в м. Києві Каплун і Бердник. Руденко показав, що в цьому році він виготовив і розмножив документ «Післямова» і вмістив його в свою працю «Енергія прогресу» як передмову.

Провина Руденка підтверджується і показаннями свідків — його дружини Руденко Р. П., Каплуна І. О. і Бердника О. П., котрі показали судові, що Руденко ознайомив їх зі своїм документом «Енергія прогресу».

Руденко Р. П. також показала, що вона за проханням свого чоловіка надрукувала на друкарській машинці в кількох примірниках цей документ.

Вина підтверджується також речовими доказами: вказаним машинописним примірником «Енергія прогресу» та

«Післямови», вилученими в Руденка під час обшуку на квартирі (т. 12, л. д. 1-203, т. 10, л. д. 119-124), висновком криміналістичної експертизи від 30 березня 77 р., згідно з яким машинописний примірник документів «Енергія прогресу», «Післямова» був надрукований на друкарській машинці Руденка (т. 29, л. д. 73, 137-138, 142-143, 148).

В 1973-1975 рр. Руденко склав антирадянські вірші під назвою «Заграва над серцем», «Чорні люди», «Де ми?», «Відповідь бувшому другові», «Перед пуском Канівської ГЕС» і т. зв. «Прощання з партбілетом», в яких містяться наклепницькі вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад. В ці ж роки Руденко особисто на власній друкарській машинці розмножив згадані ворожі вірші і переховував у себе вдома.

В судовому засіданні Руденко вияснив, що протягом 1973-75 рр. він створив вірші «Заграва над серцем», «Чорні люди», «Де ми?», «Відповідь бувшому другові», «Перед пуском Канівської ГЕС» і поему «Прощання з партбілетом», які особисто розмножив у 3-х примірниках. Окрім показання підсудного, його вина підтверджується протоколами обшуку від 18 квітня 1975 р. і 23 грудня 1976 р. на квартирі Руденка (т. 1 л. д. 255, 260, т. 2 л. д. 6-10), висновком криміналістичної експертизи від 30 березня 77 р., згідно з якою перелічені вище документи віддруковані на друкарській машинці Руденка (т. 29 л. д. 79, 132, 148), і речовими доказами — вказаними документами (т. 15 л. д. 92-94, 99-102).

В березні 1975 р. Руденко виготовив антирадянський документ під назвою «Кредо єдності», в якому з націоналістичних позицій проводить злісні наклепницькі вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад, порочать радянську демократію, комуністичну партію і радянський народ, зокрема протягується наклеп на національну політику КПРС та радянського уряду.

Тоді ж у березні 1975 р. Руденко за допомогою своєї дружини розмножив цей документ. Один машинописний примірник документу «Кредо єдності» він передав для

ознайомлення Бердникові, а решту примірників Руденко переховував у себе вдома.

Цей злочин підтверджується показаннями Руденка про те, що в березні 1975 р. він виготовив і розмножив у шести примірниках документ під назвою «Кредо єдності». Тоді ж він передав для ознайомлення один примірник цього документу Бердникові. Підтверджується також показаннями свідків Бердника і Руденко Р. П., котрі вияснили судові, що підсудний давав їм для ознайомлення документ «Кредо єдності», а дружина Руденка показала, що вона за проханням чоловіка віддрукувала цей документ.

Вину підсудного підтверджують і речові докази — 6 машинописних примірників документу «Кредо єдності», вилучених у Руденка під час обшуків (т. 9 л. д. 14, 140).

У квітні-травні 1975 р. Руденко виготовив антирадянський документ у вигляді т. зв. «Відкритого листа» до одного з керівників КПРС, в якому навів злісні наклепницькі вигадки, які порочать радянський державний і суспільний лад. Тоді ж у 1975 р. Руденко розмножив «Відкритий лист» і розповсюдив у м. Києві, надіслав їх поштою особам, прізвища і адреси яких взяв із телефонного довідника. Один такий примірник надіслав до партійних органів. Тексти цього документу протягом 1975-76 рр. неодноразово передавали в Радянський Союз ворожі радіостанції, а також вони були опубліковані на Заході в антирадянській націоналістичній пресі, зокрема, в антирадянському випуску журналу «Сучасність» (1975), що видається в Мюнхені (ФРН).

Машинописні примірники т. зв. «Відкритого листа» Руденко приєднав як складову частину до 5-ох примірників своєї збірки під назвою «Чи можна захистити сонце?». Один рукописний примірник цього документу і один примірник згаданої збірки зберігав у себе вдома.

16 вересня 1975 р. він виготовив антирадянський документ у вигляді листа до Відділу науки ЦК КПРС і в копіях до Відділу науки ЦК КПУ і до свого однодумця, мешканця м. Москви Турчина, в якому виклав наклепницькі вигадки, що порочать радянський державний і громад-

ський лад. У вересні цього ж року Руденко розмножив цей документ, тоді ж розповсюдив його: два примірники поштою надіслав до партійних органів, а один — Турчині, решту примірників зберігав у себе вдома.

10 жовтня 1975 р. Руденко виготовив і особисто розмножив документ у вигляді листа Сахарову, в якому наводив наклепницькі вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад. В документах робить спробу оплямувати діяльність радянського уряду. Один машинописний примірник цього документу тоді ж відправив поштою до Сахарова, другий примірник зберігав у себе вдома.

Вказані обставини злочинних дій підсудного підтверджуються показаннями Руденка. Так, у судовому засіданні Руденко підтвердив, що в квітні-травні 1975 р. він склав документ у вигляді «Відкритого листа» до одного з керівників ЦК КПРС, тоді ж виготовив кілька примірників і надіслав поштою мешканцям м. Києва, а один такий примірник відправив до партійних органів.

16 вересня 1975 р. виготовив документ у вигляді листа до Відділу науки ЦК КПРС і в копіях до такого ж відділу науки ЦК КПУ і до мешканця м. Москви Турчина. Обвинувачений показав, що 10 жовтня 1975 р. він виготовив і особисто розмножив документ у вигляді листа до Сахарова, один примірник відправив поштою адресатові. Вина підсудного підтверджується протоколами обшуку, під час якого були вилучені вказані документи (т. 1 л. д. 255-270, т. 9 л. д. 33-34, 76-77), долученими до справи матеріалами про те, що документ Руденка «Відкритий лист» протягом 1975-76 рр. неодноразово передавали в Радянський Союз ворожі радіостанції, а також він був опублікований на Заході у вересневому випуску 1975 р. антирадянського журналу «Сучасність» (т. 10 л. д. 104-107, 146-147, 194-197), а також речовими доказами — рукописними і машинописними примірниками вказаних документів (т. 15 л. д. 152-159, т. 18 л. д. 285-288).

В лютому 1976 р., під час перебування на медичному обслідуванні в зв'язку з оформленням пенсії у київській

лікарні, Руденко виготовив ворожий документ у вигляді поеми під назвою «Історія хвороби». В цьому ж документі з ворожих позицій він проводить наклеп на радянський державний і суспільний лад, на вчення марксизму-ленінізму, радянську виборчу систему та радянську дійсність. Він робить спробу прищепити недовіру в народі до КПРС і радянського уряду. З рукописом вказаного документу в лютому-березні 1976 р. Руденко ознайомив в тій же лікарні Бердника.

В березні 1976 р. підсудний виготовив 3 машинописні примірники. Цей антирадянський документ Руденка потрапив на Захід, де його використовує ворожа Радянському Союзові пропаганда — розповсюджує націоналістична преса, зокрема газета «Свобода» (м. Нью-Йорк, США), яка 23 грудня 1976 р. надрукувала докладну рецензію з цитатами з цього документу, а також його передають закордонні радіостанції, зокрема «Голос Америки».

Тоді ж, у січні-лютому 1976 р., під час перебування в згаданій лікарні, Руденко виготовив у рукописі злісний антирадянський документ у вигляді т. зв. поеми «Хрест», в якій з ворожих націоналістичних позицій устами виведених персонажів висловлює наклепницькі вигадки, які порочать радянський держ. і сусп. лад, політику КПРС і колективізацію сільського господарства. Руденко намагався підірвати дружбу між народами СРСР.

В кінці документу знаходиться заклик до боротьби проти існуючого в нашій країні громадського устрою.

Після повернення з лікарні в тому ж році (1976) Руденко виготовив 3 машинописні примірники цього документу.

Протягом лютого-березня 1976 р., перебуваючи у згаданій лікарні, Руденко в бесідах з громадянами Русановською, Жилкіним з тією ж метою розповсюджував наклепницькі вигадки, які порочать радянський держ. і сусп. лад.

В кінці березня 1976 р. виготовив у рукописі документ під назвою «Перший ряд», в якому проводить наклепниць-

кі вигадки, які порочать радянський держ. і суспільний лад, плямує радянський народ. Рукопис цього документу він зберігав у себе вдома.

Викладені обставини підтверджують показання Руденка, який пояснив судові, що він створив поеми під назвою «Історія хвороби» і «Хрест», а також документ «Перший ряд». Показаннями свідка Бердника про те, що в 1976 р. Руденко ознайомив його зі змістом документу «Історія хвороби», і свідків Русановської і Жилкіна на попереднім слідстві, які вияснили судові, що в лютому-березні 1976 р. під час перебування в лікарні в бесідах Руденко розповсюджував наклепницькі вигадки про те, що нібито в нашій країні «ущемляються» демократичні свободи.

Протоколом обшуку, під час якого був вилучений машинопис так зв. поем «Історія хвороби», «Хрест» і документу «Перший ряд» (т. I л. д. 255-265).

Долученими до справи матеріалами про те, що вказаний документ Руденка в 1976 р. був опублікований на Заході в націоналістичній газеті «Свобода» і передаваний тоді ж на Радянський Союз ворожою радіостанцією «Голос Америки» (т. 10 л. д. 137-139, 176-181), а також речовими доказами: машинописними примірниками документів «Історія хвороби», «Хрест» і «Перший ряд» (т. 9 л. д. 136, 137, 139, 140-141).

У 1970 р. Руденко почав писати так зв. роман «Орлова балка», остаточний варіант якого завершив 1976 р. В цьому антирадянському документі устами виведених персонажів він з ворожих буржуазно-націоналістичних позицій викладає злісні наклепи на радянський державний і суспільний лад, внутрішню і зовнішню політику КПРС і радянського уряду. В документі він, зокрема, стверджує, що на Україні нібито провадиться примусова «русифікація». Влітку 1976 р. Руденко на друкарській машинці розмножив цей документ у трьох примірниках, один з яких зберігав у себе вдома.

У 1974-76 рр. Руденко виготовив антирадянський пап'єр під назвою «Прощай, Марксе», і «Здрастуй, Кене!».

який скомпонував в один ворожий документ під загальною назвою «Економічні монологи». В цьому документі він з ворожих радянському суспільству позицій під виглядом критики марксизму виклав злісний наклеп на радянську дійсність, радянський народ, діяльність радянського уряду і КПРС.

Автор робить спробу ревізувати вчення марксизму-ленінізму, практичну діяльність КПРС і радянського народу, заплямувати історичний досвід радянського народу в будівництві комунізму.

На початку 1975 р. Руденко за допомогою своєї дружини Руденко Р. П. цей твір розмножив і розповсюдив: передав для ознайомлення Сахарову, Турчинові і Твердохлебову. З цим документом він ознайомив свого сина — Руденка А. М.

Потім Руденко перефотографував виготовлений остаточно варіант документу «Економічні монологи» і плівку розповсюдив: по одному примірникові передав для ознайомлення Григоренкові і Орлову, а в 1974 р. ознайомив з ним у себе вдома Бердника.

Антирадянський документ «Економічні монологи» потрапив на Захід і використовується там в підричних акціях проти Радянського Союзу. Зокрема, 26 листопада 1976 р. націоналістична газета «Свобода» (м. Нью-Йорк, США) вмістила рецензію на цей документ і повідомила, що повний текст праці буде надрукований у видавництві «Сучасність». Про цей ворожий документ неодноразово вела передача антирадянська ворожа радіостанція «Свобода».

У серпні 1976 р. Руденко одержав від Григоренка рукопис його антирадянського документу під назвою «Передмова», в якому з ворожих позицій викладає злісний наклеп на радянський держ. і сусп. лад, вчення марксизму-ленінізму, практику будівництва соціалізму в СРСР і інших країнах. З цього рукопису Руденко тоді ж, у серпні 1976 р., вдома на машинці виготовив декілька примірників, частину яких передав Григоренкові, а також ознайомив в м. Москві осіб, назвати яких відмовився, один прилучив як

передмову до свого документу «Економічні монологи», а решту зберігав у себе вдома.

З примірником «Передмови» в січні 1977 р. Руденко в себе на квартирі ознайомив Бердника. Цей примірник разом з «Економічними монологами» був вилучений під час обшуку в Руденка.

Згаданий антирадянський документ «Передмова» потрапив на Захід і використовується там у ворожих акціях проти Радянського Союзу, зокрема, він був надрукований на сторінках січневого випуску 1977 р. націоналістичного журналу «Сучасність». Про цей документ вела неодноразові передачі закордонна антирадянська радіостанція «Свобода».

Винуватість підсудного Руденка у вказаних злочинах підтверджується його показаннями в судовому засіданні, речовими доказами, примірниками машинописних документів «Орлова балка», «Прощай, Марксе» і «Здрастуй, Кене!», «Економічні монологи» і «Передмова», вилучені на квартирі Руденка при обшуку (т. 20 л. д. 1-303, т. 21 л. д. 1-263, т. 13 л. д. 1-138, т. 17 л. д. 1-142, т. 22 л. д. 27-173, 177-315, т. 23 л. д. 38, 64-207).

— Протоколами обшуків на квартирах мешканців Москви Турчина і Орлова, і протоколами огляду вилучених під час цих обшуків документів «Економічні монологи», «Прощай, Марксе», і «Здрастуй, Кене!» (т. 37 л. д. 59-60, т. 60 л. д. 75-76, 86, 90-91).

— Прилученими до справи матеріали про те, що документ «Економічні монологи» і «Передмову» в 1976-77 р. неодноразово передавала в Радянський Союз ворожа американська радіостанція «Свобода», а також у 1976 р. «рецензія» на цей документ Руденка була вміщена на Заході в націоналістичній газеті «Свобода», в якій повідомлялось, що текст документу Руденка «Економічні монологи» незабаром з'явиться в друку в іноземному ворожому журналі «Сучасність». В цьому журналі в січневому номері 1977 р. опублікований документ «Передмова» (...), а також... вина підтверджується показаннями свідків Руденко Р. П. і Бер-

дника. Руденко Р. П. з'ясувала судові, що вона за проханням свого чоловіка Руденка надрукувала на друкарській машинці його документи під назвою «Економічні монологи», а свідок Бердник пояснив, що Руденко у себе вдома ознайомив його з документом «Економічні монологи»; — висновками судових експертиз від 30 березня і 18 квітня 1977 р., згідно з якими машинописні тексти документів «Прощай, Марксе», «Здрастуй, Кене!» і «Передмова», вилучені в підсудного Руденка, а також у Турчина і Орлова, надруковані на друкарській машинці Руденка (...).

17. У квітні-жовтні 1976 р. Руденко виготовив документ під назвою «Гнозис і сучасність», у якому він звів наклепницькі вигадки, що порочать радянський держ. і сусп. лад. Зокрема, в цьому документі він пробує ревізувати марксистсько-ленінське вчення, наклепницьки стверджує, що в Радянському Союзі нібито існує тоталітарний режим, при якому, мовляв, знищують людей за «переконання» і т. п. Тоді ж, у 1976 р., Руденко на друкарській машинці розмножив його для розповсюдження. Передруковані примірники зберігав у себе вдома.

18. 14 жовтня 1976 р. Руденко виготовив ворожий документ під назвою «Не хочеш бути падлюкою - в тюрму!», в якому, захищаючи заарештованого органами прокуратури м. Києва за кримінальні злочини Ковтуненка, звів злісний наклеп на радянський держ. і сусп. лад. Плямує радянську дійсність, називаючи Україну «багатострадалною», і політику уряду, в результаті якої нібито штучно створено в 1933 р. голод на Україні для знищення «кожного четвертого» українця.

У жовтні 1976 р. для широкого розповсюдження і передачі за кордон Руденко розмножив цей документ у 20-ти примірниках, частину яких відвіз до Москви, де по одному прим. передав для ознайомлення Григоренкові, Турчинові, Гінзбургіві, Орлову, Алексеевій і Великановій, а решту, з доповненнями, розповсюдив серед іноземних кореспондентів і інших незнайомих йому осіб біля театру ляльок. Один машинописний примірник названого докумен-

ту Руденко зберігав у себе. Текст цього ворожого документу Руденка, що потрапив за кордон, використовується в підірвних акціях проти СРСР, його неодноразово передавали в Рад. Союз ворожі іноземні радіостанції, а також був опублікований на Заході в антирадянській націоналістичній пресі, зокрема 16 грудня 1976 р. в газеті «Українське слово» (Париж, Франція).

Викладені обставини злочинних дій підсудного Руденка підтверджують його показання в судовому засіданні про те, що протягом квітня-жовтня 1976 р. він написав документ «Гнозис і сучасність» і розмножив його на своїй друкарській машинці, а також виготовив документ «Не хочеш бути падлюкою — в тюрму!», який відвіз до м. Москви, де по примірникові передав для ознайомлення Григоренкові, Турчинові, Орлову, Гінзбургіві, Великановій і Алексеевій, а решту розповсюдив серед іноземних кореспондентів, — речовими доказами: рукописом «Гнозис і сучасність» і машинописним примірником праці «Не хочеш бути падлюкою — в тюрму!», вилученими під час обшуку на квартирах Руденка, Гінзбурга, Орлова і Алексеевої (...).

— Висновками судових експертиз від 30 березня і 18 квітня 1977 р., згідно з якими машинописні тексти згаданих документів, вилучених на квартирах Руденка, Гінзбурга, Орлова і Алексеевої, надруковані на друкарській машинці «Контіненталь» Ч. 403152 підсудного Руденка, і підписи в цих примірниках зроблені Руденком (...)

— Також долученими до справи матеріалами про те, що документ Руденка «Не хочеш бути падлюкою — в тюрму!» був видрукований в закордонних буржуазно-націоналістичних газетах «Свобода» (Мюнхен, ФРН) з 16 грудня 1976 р. і «Українське слово» (Париж, Франція) з 19 грудня 1976 р., а текст цього документу неодноразово передавали в Радянський Союз ворожі закордонні радіостанції (...)

19. 14 листопада 1976 р. Руденко виготовив ворожий документ під назвою «До людей доброї волі», в якому з антирадянських націоналістичних позицій звів наклеп на

радянський державний і суспільний лад, КПРС і радянський уряд. Зокрема, в цьому документі він, прикриваючи свою антирадянську діяльність нібито «боротьбою за права людини», плямує національну політику КПРС і радянського уряду, наклепницьки стверджує, що на Україні немов би то здійснюється примусова «русифікація», що в нашій країні нібито існує «великодержавний шовінізм».

Цей документ Руденко в себе вдома розмножив на машинці в 11 прим., додав до кожного з них по одній з виготовлених ним же фотографій, на яких зображена купа каміння на фоні творів клясиків марксизму-ленінізму, з його цинічним написом «Каміння замість хліба» і розповсюдив. У листопаді 1976 р. ознайомив з ним у себе на квартирі Бердника і Мешко і тоді ж передав для ознайомлення один примірник Матусевичеві і Мариновичеві. Частина примірників цього документу Руденко відвіз до м. Москви, де розповсюдив, передавши для ознайомлення разом із згаданим доповненням (фотографією) Орлову, Григоренкові, Турчинові, Гінзбургові й іншим особам.

20. 28 грудня 1976 р. Руденко виготовив документ у вигляді листа до органів прокуратури м. Москви і м. Києва, в якій звів наклепницькі вигадки, що порочать радянський держ. і сусп. лад. В цьому документі підсудний жаліється на те, що в нашій країні немов би є беззаконня, шовінізм, глум над соціалістичною законністю і має місце потоптання прав людини, суверенітету України з боку органів правопорядку і правосуддя. Тоді ж Руденко розмножив цей наклепницький документ: два прим. відіслав відповідно до органів прокуратури міст Москви і Києва, решту примірників передав для ознайомлення Матусевичеві, Мариновичеві і Мешко, а в себе на квартирі ознайомив з ним Бердника.

Вина підсудного Руденка при вказаних обставинах підтверджується такими доказами: показаннями підсудного Руденка, який вияснив судові, що він 14 листопада 1976 р. виготовив, розмножив і розповсюдив документ «До людей доброї волі», ознайомив з ним у себе вдома Бердника

і Мешко і передав для ознайомлення один прим. Матусевичеві, Мариновичеві, Орлову, Григоренкові, Турчинові і Гінзбургові. Крім того, він 28 грудня 1976 р. виготовив лист до органів прокуратури міст Москви і Києва, розмножив цей документ і ознайомив з ним Матусевича, Мариновича, Мешко і Бердника.

— Показаннями свідка Бердника, котрий вияснив судові, що Руденко знайомив його з вказаним документом. Показаннями свідка Орлова на попередньому слідстві про те, що він знайомився з документом «До людей доброї волі» (...); речовими доказами: рукописами документів, машинописними примірниками листа до органів прокуратури м. Москви і Києва, вилученими під час обшуку на квартирі Руденка і Мешко (...)

— Протоколом обшуку від 4 січня 1977 р., в часі якого на квартирі Орлова в м. Москві вилучено три прим. документу Руденка «До людей доброї волі» (...)

— Висновком судових експертиз, згідно з якими машинописні тексти документів, вилучених у Руденка і Орлова, віддруковані на друкарській машинці Руденка.

Підсудний Руденко, здійснюючи ідеологічні диверсії з метою підриву і послаблення радянської влади, одержував від виродків і відщепенців антирадянські і наклепницькі документи, які використовував у своїй антирадянській діяльності.

21. Так, у різні часи, протягом 1972-1977 рр. він одержав в м. Києві від Бердника ряд ворожих документів, у яких зводиться наклепницькі вигадки, що порочать соціалістичний спосіб життя і радянський держ. сусп. лад, які зберігав у себе вдома. Серед них: машинописні документи під назвою «Відкритий лист» на адресу комітету держбезпеки при Раді Міністрів УРСР і партійних органів від 30 квітня 1977 р. «Відкритий лист» від 17 березня 1978 р. на ім'я керівників КПРС, радянського уряду, і «Відкритий лист» до партійних органів. В цих документах зводиться злісні вигадки про діяльність держ. органів, про радянську дійсність. Зокрема, в них стверджується, що

в нашій країні існує деспотизм, шовінізм і цинізм, безвір'я і злочинність, всепоглинаюча бюрократизація життя. Також документи під назвою «Відкрите дружнє послання», у вигляді листа Бердника до VI з'їзду письменників СРСР, віршів і прози під загальною назвою «Свята Україна». В цих документах зводиться злісні наклепницькі вигадки, які порочать радянський держ. і сусп. лад, вигадки про становище України в складі братніх республік, радянську дійсність і закликається до створення самостійної України шляхом збройної боротьби.

22. Крім того, Руденко зберігав документ, виготовлений Бердником 26 грудня 1976 р. і підписаний разом з Матусевичем і Мариновичем у вигляді заяви Генеральному Прокуророві СРСР і американському, так званому «Комітетові» і «групі сприяння», в якій містять вигадки, які порочать радянський держ. і сусп. лад. Зокрема, в них наклепницьки стверджується, що в Радянськiм Союзi немов би порушується конституцію СРСР і основні права людини.

На всі ці наведені обставини злочинних дій пісудний Руденко пояснив, що він протягом 1972-77 рр. одержав від Бердника і зберігав у себе перелічені вище машинописні документи, виготовлені Бердником.

Винуватість Руденка в тому, що він одержував від Бердника і зберігав перелічені вище ворожі документи, підтверджується показаннями свідка Бердника, який пояснив судові, що він давав Руденкові для ознайомлення згадані документи. Вина Руденка також підтверджується протоколами обшуків від 23 грудня 1976 р. і 5 лютого 1977 р. на квартирі Руденка, під час яких були вилучені згадані документи Бердника, і протоколом огляду цих документів (...)

— Речовими доказами (переліченими вище документами Бердника, які були вилучені під час обшуку у Руденка) (...)

23. На початку літа 1976 р. Руденко одержав від особи, якої не назвав, рукописний документ у вигляді листа від 30 січня 1972 р. визнаного психічно хворим Ковгара до «громадянина слідчого». В ньому містяться наклепницькі

вигадки, які порочать рад. держ. і сусп. лад. Для використання у своїй антирадянській діяльності Руденко на друкарській машинці виготовив декілька примірників цього документу і крім цього за допомогою власного апарату Zenit-E зфотографував рукопис Ковгара і виготовив з нього фотоплівку. Цей лист Руденко використав у виготовленому ним антирадянському документі «Меморандум ч. 1».

24. На протязі 1976 р. Руденко одержав поштою від осіб, яких не назвав судові, ряд антирадянських наклепницьких документів, які порочать рад. держ. і сусп. лад. З метою дальшого використання в своїй злочинній антирадянській діяльності зберігав їх на своїй квартирі до дня вилучення. Так, рукописний документ неустановленого автора у вигляді «звернення» до українського відділу закордонної радіостанції «Голос Америки», в якому з ворожих націоналістичних позицій очорнюється рад. дійсність, КПРС і радянський уряд. Наклепницьки стверджується, що на Україні населення начебто терпить постійні матеріальні нестачі, переслідування.

Рукописний документ у вигляді заміток про т. зв. «український національний фронт». В ньому стверджується, що український народ немов позбавлений прав свободно виявляти свої стремління, переконання.

Антирадянський рукописний документ засудженого за ворожу діяльність Мороза «Хроніка опору», в якій міститься наклеп на національну політику радянської держави. 5 експонованих фотоплівок, на яких зфотографований машинописний текст антирадянського документу Дзюби під назвою «Інтернаціоналізм чи русифікація», який є злісним пасквілем на радянську дійсність, національну політику і практику комуністичного будівництва в СРСР, спрямованим на підрив дружби і братерства радянських народів і проти принципів пролетарського інтернаціоналізму. Антирадянську книгу під назвою «Українська інтелігенція під судом КГБ», вид. в 1970 р. за кордоном видавництвом «Сучасність». А також зберігав 41-ий випуск нелегального ворожого збірника під назвою «Хроніка поточних подій»

за серпень 1976 р. в якому зводиться наклепницькі вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад і радянське правосуддя.

Це звинувачення знайшло своє підтвердження в судовому засіданні в показаннях Руденка про те, що він в 1976 р. одержав від осіб вищеперелічені документи і зберігав їх на своїй квартирі до дня вилучення. Лист Ковгара він використав при виготовленні «Меморандуму ч. 1»;

— речовими доказами: двома машинописними примірниками листа Ковгара до «громадянина слідчого», переліченими вище машинописними і рукописними документами і п'ятьма експонованими фотоплівками з кадрами машинописного тексту документу «Інтернаціоналізм чи русифікація», вилученими у Руденка під час обшуку на його квартирі (...)

— висновок судової експертизи від 31 березня 1977 р., згідно з якою примірники видрукованого документу були видруковані на друкарській машинці «Контіненталь» підсудного Руденка (...)

Також вилученим під час обшуку документом «Меморандум ч.1», в якому, зокрема, іде мова про Ковгара (...)

25. У 1976 р. Руденко одержав поштою від особи, котрої в суді не назвав, рукопис антирадянського документу неznаного автора, який починається зі слів «Федоренко Василь». В цьому документі з ворожих націоналістичних позицій зводиться злісні вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад. Тоді ж, у 1976 р. для розповсюдження і використання у своїй антирадянській діяльності Руденко розмножив цей ворожий документ на власній друкарській машинці. Його Руденко використав при виготовленні «Меморандуму ч. 1».

26. В цьому ж році підсудний Руденко одержав антирадянський документ, який починається із слів «17 листопада 1975 р. Приходько», і з метою розповсюдження розмножив на друкарській машинці, а потім використав цей документ при виготовленні т. зв. «Меморандуму ч. 1»). Тоді ж одержав і розмножив антирадянський документ, який по-

чинається словами «Григорій Григорович Прокопович», в якому зводиться злісні вигадки на рад. держ. і сусп. лад, національну політику в нашій країні, вихвалюється діяльність особи — учасника ОУН, котрий неодноразово був притяганий до кримінальної відповідальності за антирадянську діяльність.

27. При кінці червня 1976 р. Руденко одержав від Мешко О. Я. рукописний документ під назвою «Відкритий лист», який своїм змістом порочить рад. держ. і сусп. лад.

В судовому засіданні підсудний Руденко пояснив, що він в 1976 р. одержав від осіб, яких не знає, рукопис документу, який починається словами «Федоренко Василь», «17 листопада 1975 р. Приходько», розмножив ці документи і використав їх при виготовленні Меморандуму ч. 1, а документ, який починається словами «Григорій Григорович Прокопович», тільки розмножив і зберігав у себе до вилучення в часі обшуку. Крім того, винуватість Руденка підтверджується речовими доказами: машинописними примірниками згаданих документів, вилучених під час обшуку на його квартирі (...), а також висновком судової експертизи, згідно з якою машинописні тексти згаданих документів видруковані на друкарській машинці Руденка.

28. В листопаді 1976 р. Руденко, будучи в Москві, одержав від Турчина дві фотоплівки із зфотографованим машинописним текстом його (Турчина) антирадянського документу під назвою «Інерція страху», в якому зводиться злісні наклепницькі вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад.

Згадані фотоплівки Руденко привіз до Києва, через Мариновича і Матусевича розмножив третю частину цього документу фотоспособом.

29. В листопаді 1976 р. Руденко, будучи в Москві, для використання в своїй ворожій діяльності, одержав від Орлова антирадянський документ під назвою «Оцінка впливу нарад про Безпеку і Співпрацю в Європі в частині, що відноситься до Прав Людини в СРСР», виготовлений від імені Орлова, Гінзбурга, Шаранського і інших осіб. В цьому

документі автори порочать радянську дійсність, демократичні основи нашого суспільства, зовнішню і внутрішню політику нашої держави. Тоді ж Руденко одержав від Орлова інший документ під назвою «Про створення Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод у СРСР», виготовлений від імені Орлова, Гінзбурга, Щаранського і ін. осіб. У документі, зокрема, йде мова про konieczність збирання інформації про начебто наявні в радянській державі прояви «антигуманізму», крім того, підсудний одержав від Орлова документ під назвою «Про створення литовської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод», виготовлених від імені Венцлава, Фінкельштейна і ін. осіб, в якому наклепницьки стверджується, що радянська влада в Литві встановлена начебто не в наслідок проявлення волі литовського народу, а в «результаті введення радянських військ на її територію».

Тоді ж Руденко в себе вдома ознайомив з цим документом Бердника і Мешко.

30. 19 грудня 1976 р. Руденко одержав від мешканця Вінницької обл. душевнохворого Терелі рукопис його наклепницького документу, що починається словами «Закарпатська область, Міжгірський район...». В цьому документі зводиться наклепницькі вигадки, які порочать рад. держ. і сусп. лад, радянську дійсність. В ньому робиться спроба порочити діяльність радянського уряду. В січні 1977 р. підсудний використав цей документ при виготовленні «Меморандуму ч. 3».

31. Крім того, у грудні 1976 р. — січні 1977 р. дістав від мешканця м. Одеси Барладяну два тотожні змістом рукописні ворожі документи у вигляді «Заяви» на ім'я прокурора Одеської області, в яких зводиться наклепницькі вигадки, які порочать діяльність органів влади і правосуддя. Робиться спроба порочити політику нашої країни в національній питанні. Один з цих документів Руденко використав для виготовлення своєї т. зв. заяви в «обороні» Барладяну і зберігав її в себе до дня обшуку. Другий примірник він передав Мешко для ознайомлення і збері-

гання, в котрій цей документ і був вилучений під час обшуку.

32. У грудні 1976 р. — лютому 1977 р. Руденко одержав від Барладяну ще два тотожні змістом документи під назвою «До людей доброї волі». Один з них підсудний віддав Бердникові для ознайомлення і передачі через Григоренка або Гінзбурга за кордон до США, одначе цей документ був вилучений у Бердника під час обшуку.

33. У грудні 1976 — січні 1977 рр. підсудний одержав від мешканців м. Одеси Сірого Л. М. і Сірої В. Л. ряд ворожих рукописних документів у вигляді їх «заяв» і «звернень» до різних радянських організацій і урядів закордонних держав, а саме: звернення до уряду США, Канади, Австралії, ФРН і Франції.

В цих документах зводиться наклепницькі вигадки, що порочать радянський держ. і сусп. лад, зокрема, в цілому наклеп на радянську дійсність, органи правосуддя, політику КППС і радянський уряд в національному питанні. Частина цих документів Руденко розповсюдив, передавши для ознайомлення і зберігання Мешко, в котрій вони були вилучені під час обшуку.

Викладені обставини злочинних дій підсудного Руденка підтверджується показаннями самого Руденка, який пояснив судові, що він в листопаді 1976 р. одержав від Турчина дві фотоплівки із зфотографованим машинописним текстом «Інерція страху», привіз до Києва і з допомогою Мариновича і Матусевича розмножив фотоспособом, а від Орлова одержав вищезгаданий документ, привіз до Києва і ознайомив з ним Бердника і Мешко. Підсудний признав також, що від Терелі одержав рукописний документ, який використав при виготовленні «Меморандуму ч. 3», що від Барладяну одержав рукописи, передав для ознайомлення і зберігання Мешко, а другий рукопис передав Бердникові для ознайомлення і дальшої передачі через Григоренка або Гінзбурга за кордон, що від Сірого і Сірої одержав декілька документів, які передав для ознайомлення і зберігання Мешко.

Крім показань підсудного, його вина підтверджується речовими доказами: фотовідбитками документу Турчина «Інерція страху», які були вилучені в часі обшуку у Матусевича, і вищеперелічених документів, які були вилучені під час обшуку на квартирі Руденка, Мешко і Бердника. Оглядом в судовому засіданні документу «Меморандум ч. 3», в якому йде мова про Терелю (...). Показаннями свідка Барладяну на попередньому слідстві про те, що він передав Руденкові для ознайомлення свої заяви прокуророві і свій рукопис «До людей доброї волі» (...)

34. 19 грудня 1976 р. Руденко одержав від Світличної рукопис її антирадянського документу у вигляді листа до т. зв. «Української Групи Сприяння...» і до партійних органів. В цьому документі зводиться злісний наклеп на радянський держ. і сусп. лад. Зокрема стверджується, що в нашій країні начебто існує «соціальна девальвація людської гідности». Копію цього документу Руденко одержав від Мариновича. Тоді ж у січні 1977 р. цей документ Руденко передав для ознайомлення і зберігання Мешко, де він був вилучений під час обшуку.

35. На початку листопада 1976 р. Руденко одержав від особи, котрої не назвав, рукописний антирадянський документ у вигляді т. зв. «Відкритого листа до шахин-шаха Ірану» від імени 11 осіб, котрі відбувають покарання за антирадянську діяльність. Цей документ Руденко розмножив для дальшого розповсюдження, зокрема для ознайомлення з ним Бердника, Мешко, Матусевича і Мариновича. В цьому документі міститься злісний наклеп на зовнішню і внутрішню політику Радянського Союзу, спрямований на підрив добросусідських відносин між СРСР і Іраном.

36. У другій половині грудня 1976 р. Руденко одержав від особи, котрої не назвав, примірник т. зв. «Бюлетеня Ради родичів і в'язнів євангельських християн-баптистів у СРСР» ч. 37 за 1976 р., в якому містяться наклепницькі вигадки, які порочать радянський держ. і сусп. лад. Ці документи спрямовані на розпалювання серед віруючих релігійної психози і компромітацію радянського законодав-

ства про релігійні культури. Ці документи Руденко зберігав у себе вдома до вилучення їх під час обшуку.

Це звинувачення знайшло своє підтвердження в судовому засіданні, як показаннями самого Руденка, так і іншими доказами. Так, Руденко посвідчив, що в грудні 1976 р. він одержав від Світличної, а потім від Мариновича рукопис її листа до «Укр. Громадської Групи Сприяння виконанню Гельс. Угод» і до партійних органів, а також від Мариновича одержав рукопис Барладяну «А як же інакше?», який декілька днів зберігав у себе, а потім передав для ознайомлення Мешко, крім того одержав від особи, якої не знає, рукопис документу у вигляді відкритого листа «Його величності Шахин-шахові Ірану».

Цей документ, як вияснив підсудний, він розмножив на друкарській машинці, а рукопис передав Бердникові для ознайомлення і дальшого розповсюдження за кордоном на Заході, а також одержав від невідомої особи тотожні примірники документу «Бюлетеня Ради родичів...»

Винуватість Руденка ще підтверджується речовими документами: рукописом Світличної, вилученням під час обшуку на квартирах Бердника і Мешко, рукописом документу Барладяну, вилученим у Мешко, рукописом документу «Його величності Шахин-шахові Ірану», вилученого під час обшуку в Бердника, і двома прим. т. зв. «Бюлетеня Ради родичів», вилученими у Руденка вдома.

Показаннями свідків Світличної і Бердника і на попередньому слідстві свідка Барладяну.

Свідок Світлична пояснила судові, що вона передала Руденкові, а також комусь із членів Групи для ознайомлення «Укр. Групі Сприяння» (...). Свідок Бердник посвідчив, що він знайомився із згаданим документом. Свідок Барладяну в попередньому слідстві підтвердив, що він є автором документу «А як же інакше?», який після виготовлення післав поштою Руденкові до м. Києва (...)

Судова криміналістична експертиза від 30 березня 1977 р. встановила, що машинописні примірники згаданого документу були надруковані на машинці «Контіненталь» підсудного Руденка (...)

37. Підсудний Руденко, не зважаючи на неодноразові попередження його з боку офіційних осіб про недопустимість ворожої діяльності, став підшукувати більш активні форми боротьби проти радянської влади з метою її підризу і послаблення.

11 листопада 1976 р. в часі перебування в Москві разом з душевнохворим Григоренком виготовив і підписав «Повідомлення» про організацію т. зв. «Укр. Громадської Групи Сприяння виконанню Гельс. Угод». Текст згаданого «Повідомлення» Руденко передав цього ж дня на квартирі Гінзбурга в Москві кореспондентові західнонімецького телебачення Берднові Нільсен-Штоккбі, і вже 17 листопада 1976 р. націоналістична газета «Свобода» (Нью-Йорк, США) на своїх сторінках помістила повідомлення про згадану т. зв. «Групу Сприяння», створену Руденком.

38. В цей же період Руденко особисто в своєму імені і в імені своїх однодумців виготовив, розмножив і розповсюдив ворожі радянському суспільству документи: т. зв. «Деклярацію» і «Меморандум ч. 1», в яких зводиться злісні наклепницькі вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад.

У т. зв. «Деклярації» безпідставно твердиться, що на Україні начебто порушується «Загальна Деклярація Прав Людини», наче існує і все більше зростає бюрократизація держ. життя і т. п.

В антирадянському документі під назвою «Меморандум ч. 1» з буржуазнонаціоналістичних, ворожих радянському суспільству позицій говорить про те, що в Рад. Союзі «проводяться репресії проти борців за громадянські права». В документі протягається ідея відділення України від Рад. Союзу, робиться спроба виправдати антирадянську пропаганду і обвинуватити Рад. Союз у порушенні Прав Лидини і прав націй на самовизначення.

39. Протягом листопада-грудня 1976 р. Руденко на машинці розмножив у 15 прим. «Деклярацію» і в 20 прим. «Меморандум ч. 1». Крім того, тоді ж особисто власним фотоапаратом зфотографував сім разів обидва згадані до-

кументи і виготовив три фотоплівки. Згадані документи Руденко широко розповсюдив у м. Києві і поза його межами. У себе вдома ознайомив з «Деклярацією» і «Меморандумом ч. 1» Бердника, Мешко, Матусевича і Мариновича, обміркував з ними ці документи. «Деклярацію» і «Меморандум ч. 1» підписали всі присутні.

40. У другій половині листопада 1976 р. в м. Чернігові Руденко особисто ознайомив з цими документами Лук'яненка і Тихого, котрі також підписали їх. Тоді ж Тихий передав Руденкові машинописний текст своєї заяви прокуророві УРСР про начебто необґрунтоване його засудження в 1957 р. і нібито незаконний обшук у нього вліті 1976 р. і запропонував Руденкові використати цю заяву при остаточній обробці антирадянського документу «Меморандум ч. 1». У грудні 1976 р. у себе вдома ознайомив з «Меморандумом ч. 1» Барладяну. Одну фотоплівку, на якій були зфотографовані «Деклярація» і «Меморандум ч. 1», Руденко передав Мариновичеві і Матусевичеві для розповсюдження і зберігання, дві інші фотоплівки з текстом згаданих документів Руденко повіз до м. Комунарська Ворошиловградської обл., де мав намір одну з них передати на зберігання Тихому, котрого викликав телефоном. Однак з незалежних від Руденка причин цей намір не здійснився — під час обшуку в Комунарську 25 грудня 1976 р. обидві плівки у нього були вилучені. Крім цього, в листопаді 1976 р. Руденко через Мешко ознайомив з «Деклярацією» і «Меморандумом ч. 1» мешканця Львівської обл. Кандибу, якому Мешко залишила тоді примірник «Деклярації». Із виготовлених і розмножених ним документів Руденко з цією ж метою зберігав у себе рукопис і п'ять машинописних примірників «Деклярації», рукопис і 6 машинописних прим. «Меморандуму ч. 1», а також фотоплівки. Все це у нього вилучено під час обшуків.

41. У грудні 1976 р. Руденко передав Бердникові декілька прим. «Деклярації» і «Меморандуму ч. 1» і доручив йому розповсюдити ці документи: відвезти їх до Москви і передати там їх для ознайомлення і підписання Григо-

ренкові і Строкатовій, а також для ознайомлення іншим особам з кола його знайомих-однодумців і для дальшого розповсюдження за кордоном на Заході через посольство США, Канади, Італії і ін. капіталістичних країн. Згідно з цим дорученням Руденка Бердник ознайомив у Москві з «Деклярацією» і «Меморандумом ч. 1» Григоренка і Строкату (вони підписали тоді ці документи), а також Гінзбурга і Алексеєву. По одному прим. «Деклярації» і «Меморандуму ч. 1» зосталось у Строкатої і Алексеєвої, а інші примірники Бердник, виконуючи доручення Руденка, передав Гінзбургові для дальшого розповсюдження на Заході через посольство США в Москві.

Виготовлені Руденком і передані за кордон на Захід «Деклярація» і «Меморандум ч. 1» набули там розповсюдження, їх активно використовують націоналістичні вожаки в закордонній буджуазній пресі, в антирадянських передачах західних радіостанцій, для очорнення соціалізму, соціалістичної демократії перед громадськістю світу.

Винуватість підсудного Руденка при згаданих обставинах злочинних дій підтверджується такими доказами:

Показаннями Руденка на судовому засіданні який пояснив, що він в листопаді 1976 р. в Москві разом з Григоренком виготовив «Повідомлення про створення Української Гром. Групи Сприяння виконанню Гельс. Угод» і тоді ж цей документ на квартирі Гінзбурга передав для ознайомлення кореспондентові західнонімецького телебачення. Вернувшись до Києва, він виготовив документи під назвою «Деклярація» і «Меморандум ч. 1», з якими ознайомив Бердника, Мешко, Матусевича і Мариновича, Лук'яненка, Тихого і Барладяну. При остаточній доробці цих документів підсудний використав текст заяви Тихого і, як показав далі підсудний, фотоплівку з текстами цих документів він передав Мариновичеві, Матусевичеві і Мешко. Для розповсюдження і зберігання з доручення Руденка Бердник відвіз до Москви Григоренкові і Строкатій ці документи для ознайомлення і підписання, а також для дальшого розповсюдження за кордоном на Заході.

— Речовими доказами: вилучення під час обшуків у Руденка, Лук'яненка, Мешко, Матусевича і Кандиби рукописами і машинописами документів «Деклярації» і «Меморандуму ч. 1», фотоплівками із зфотографованими на них текстами цих документів, машинописом т. зв. «Повідомлення», рукописними і машинописними текстами згаданих вище документів, які підсудний використав при виготовленні «Меморандуму ч. 1» (...)

— Висновками судово-криміналістичних експертиз, згідно з якими рукописні тексти «Деклярації» і «Меморандуму ч. 1» здійснені підсудним Руденком, машинописні тексти цих документів надруковані на друкарській машинці Руденка, а згадані фотоплівки зняті його ж фотоапаратом «Зеніт-Е».

Показаннями свідка в судовому засіданні Бердника про те, що (нечітко — Вид.) документів «Деклярація» і «Меморандум ч. 1».

Показаннями свідка Лук'яненка про те, що Руденко ознайомив його і Тихого з «Деклярацією» і «Меморандумом ч. 1». Ці документи він обміркував з Руденком і тоді ж підписав їх разом з Тихим. Показаннями свідка Кандиби про те, що до нього приїжджала Мешко, ознайомила з «Деклярацією» і «Меморандумом ч. 1», лишила примірник «Деклярації», який у нього був вилучений під час обшуку.

Протоколом обшуку на квартирах Алексеєвої і Строкатової, де були вилучені машинописні примірники «Декл.» і «Мем. ч. 1», а також протоколом оглядин цих документів (...)

Долученими до кримінальної справи матеріалами, які підтверджують, що документи «Декл.» і «Мем. ч. 1» потрапили на Захід і придбали там широке розповсюдження протягом 1976-77 рр.: неодноразово передавали в Рад. Союз ворожі радіостанції «Свобода», «Голос Америки» і інші, їх використовували на Заході в націоналістичній газеті «Свобода», і долученими до кримінальної справи надісланими з США поштою до м. Києва машинописними тек-

стами його документів «Декл.» і «Мем. ч. 1» англійською мовою (...)

42. Підсудний Руденко, активізуючи свою антирадянську діяльність, станув на шлях прямого звернення до закордонних націоналістів, які, сповістивши про створення т. зв. «Вашінгтонського Комітету для Забезпечення Гельс. Гарантій на Україні»*) і прикриваючи своє дійсне обличчя машкарою «борців за права людини в УРСР», проводять за кордоном ворожу діяльність, спрямовану на підри्व і ослаблення установленої в нашій країні соціально-політичної системи і авторитету СРСР на міжнародній арені.

Так, 21 листопада 1976 р. до Руденка телефонував з Вашингтону Богдан Ясень, називаючи себе секретарем згаданого «Комітету». У відповідь на його питання підсудний передав інформацію, що порочить радянський держ. і сусп. лад. Зокрема, Руденко наклепницьки твердив, що в Рад. Союзі начебто існують концтабори засуджених за особливо небезпечні для держави злочини, начебто тримають на надмірно суворім режимі, в страшних умовах, на поганих харчах.

Частину цих ворожих вигадок Руденка використали націоналістичні ватажки за кордоном у ворожій Рад. Союзіві діяльності — її поширено в пресі. Наприклад, 9 грудня 1976 р. на сторінках націоналістичної газети «Свобода» (Нью-Йорк, США).

Текст згаданих антирадянських наклепницьких вигадок, переданих Руденком під час телефонної розмови з Ясенем, був також повністю надрукований у січні 1977 р. в США в перекладі на англ. мову в так зв. «Повідомленні ч. 1» «Вашінгтонського комітету» і широко поширений на Заході.

43. 21 грудня 1976 р. Руденко написав до Богдана Ясеня листа, в якому висловив подяку за «моральну підтримку» з боку «українців Америки» і повідомив про своє бажання встановити з американським консульством в Києві зв'язки з метою передачі на Захід документів з інформацією про начебто існуюче порушення прав людини на Україні. Підсуд-

*) Справжня назва — «Комітет Гельсінкських Гарантій для України» — Вид.

ний просив Ясеня допомогти наладнанню зв'язків із згаданим консульством. Зазначив, що посилає Ясеневі декілька листів (Світличної, Геля, лист 11 політ'язнів шахин-шахові Ірану, лист дружини Рубана... а також «трагічні сторінки з «Бюлетеня євангельських християн-баптистів...»). До свого листа до Богдана Ясеня Руденко додав перелічені ним матеріяли.

Тоді ж, у грудні 1976 р. Руденко передав згадані матеріяли: лист до Ясеня і додані до листа антирадянські і ідейно-шкідливі матеріяли Бердникові для ознайомлення і передачі через Григоренка і Орлова до посольства США в Москві з метою розповсюдження цих документів на Заході і використання їх там ворожою пропагандою в підривної праці проти СРСР.

44. У першій половині грудня 1976 р. Руденко виготовив рукопис і 20 машинописних прим. документу т. зв. «Протоколу ч. 1 засідання Української Гром. Групи Сприяння», в якому містяться наклепницькі вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад. Тоді ж розповсюдив цей документ — по одному машинописному примірникові передав Бердникові, Мешко, Матусевичеві, Мариновичеві, а також з ним ознайомив Лук'яненка. Рукопис і примірники «Протоколу ч. 1» зберігав у себе на квартирі.

Викладені обставини злочинних дій підсудного Руденка підтверджується його показаннями на судовому засіданні про те, що 21 грудня 1976 р. він у телефонній розмові з секретарем т. зв. «Вашінгтонського Комітету...» розповів про наведене вище і повідомив про своє бажання установити зв'язок з американським консульством в Києві з метою передачі на Захід документів. Також підсудний пояснив, що він виготовив рукопис документу «Потокол ч. 1» і ознайомив з ним членів Групи.

Його винуватість також підтверджується прикладеними до справи матеріялами про те, що наклепницьку інформацію, передану телефоном до Вашингтону Богданові Ясеневі, повністю надруковано в січні 1977 р. в США в т. зв. «Повідомленні ч. 1» і широко розповсюджено на Заході (...)

Речовими доказами: післаною поштою із США до Києва на ім'я Руденка стенограмою розмови Руденка з Богданом Ясенем. «Листом» Руденка до Ясеня і прикладеними до цього листа переліченими вище документами, вилученими на квартирі Бердника, а також рукописом і 17 машинописними прим. «Протоколу ч. 1», вилученими під час обшуку на квартирі Руденка (...)

Судово-криміналістичною експертизою встановлено, що рукописний текст «листа» до Богдана Ясеня виконав Руденко. «Протокол ч. 1» надруковано на друкарській машинці Руденка, а рукопис і рукописні виправлення в тексті примірників виконав сам Руденко (...)

Свідок Бердник підтвердив судові, що він ознайомився із згаданими документами, вилученими у нього під час обшуку.

Свідок Лук'яненко пояснив судові, що він ознайомився з документом «Протокол ч. 1».

45. У січні 1977 р. Руденко виготовив в імені т. зв. «Групи Сприяння...» «Меморандум ч. 2», який є пасквілем на радянську дійсність і внутрішню політику КПРС і рад. уряду. Документ написано з ворожих буржуазно-націоналістичних позицій, спрямований на підрив дружби радянських народів, проти принципів пролетарського інтернаціоналізму. В ньому робиться спроба порочити Рад. Союз і підірвати його авторитет на міжнародній арені. З рукописом цього документу Руденко в січні 1977 р. ознайомив Лук'яненка, котрий на своїй машинці надрукував кінцівку цього тексту, і обидва під ним підписалися, а Лук'яненко, крім цього, підписався за Кандибу. Вернувшись до Києва, Руденко ознайомив з цим документом Бердника, Матусевича, Мариновича і Мешко, котрі також підписалися під його текстом. Кожній із згаданих осіб, котрі підписали документ, Руденко передав по одному прим. Цей документ Руденко мав намір через Бердника відвезти до Москви й і через Григоренка передати за кордон на Захід для розповсюдження.

46. У другій половині січня 1977 р. Руденко в імені тої ж

т. зв. «Групи» виготовив українською і російською мовами рукописи ворожого документу «Меморандуму ч. 3», в якому містяться наклепницькі вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад. Зокрема, наклепницьки стверджується, що в нашій країні начебто мають місце беззаконня, свавілля, порушення прав людини. При виготовленні використав одержані від Терелі матеріали наклепницького змісту. З рукописом цього документу Руденко ознайомив Лук'яненка, обидва підписали документ, а Лук'яненко також підписав за Кандибу. У Києві Руденко ознайомив з «Мем. ч. 3» Бердника, Матусевича, Мариновича і Мешко, котрі підписали цей документ.

Для дальшого розповсюдження Руденко мав намір за допомогою Григоренка або Орлова передати примірники цього документу через посольство США в Москві на Захід, але цього зробити не вдалось з причин, які від нього не залежать у зв'язку з його арештом.

У судовому засіданні Руденко пояснив щодо цього звинувачення, що він виготовив документ під назвою «Мем. ч. 2» і «Мем. ч. 3», з цими документами він ознайомив Лук'яненка, Бердника, Матусевича, Мариновича і Мешко, котрі підписали їх. Руденко для розмноження і розповсюдження передав ці документи Бердникові, щоб він через Григоренка передав їх на Захід.

Свідок Лук'яненко судові пояснив, що він одержав ці документи і підписав. Такі ж показання дав судові свідок Бердник.

Свідок Кандиба пояснив, що він поручив Мешко і іншим особам підписувати за нього документи т. зв. «Групи Сприяння...».

Окрім показань підсудного і свідків, звинувачення підтверджується речовими доказами: рукописними текстами «Мем. ч. 2» і «Мем. ч. 3» і машинописними прим. цих документів, а також фотовідбитками машинописних документів, вилучених на квартирі Руденка під час обшуку (...)

Протоколом обшуку на квартирі Мешко, під час якого були вилучені рукописні і машинописні тексти доку-

ментів Руденка «Мем. ч. 2» і «Мем. ч. 3» і протоколом оглядин згаданих документів (...)

Висновками судових експертиз, згідно з якими рукописні тексти «Мем. ч. 2» і «Мем. ч. 3» і примірники машинопису цих документів виконав підсудний Руденко, кінцівку машинописного тексту цього документу надрукував на друк. машинці Лук'яненко, а машинописні тексти «Мем. ч. 2» надруковано на машинці Бердника. Документи підписали Руденко, Лук'яненко, Матусевич, Маринович.

47. Підсудний Руденко чинив злочини не тільки на території УРСР, але і в РРФСР. Так, при кінці листопада 1976 р. будучи в Москві, Руденко разом з Орловим і Сахаровим узяв участь у виготовленні ворожого антирадянського документу т. зв. «Послання главам урядів країн учасниць Гельс. Угод». Підписати цей документ за себе доручив Григоренкові. У згаданому тексті, виступаючи в обороні зрадника Вітчизни Зосімова, Руденко і ін. співучасники виправдують його злочини, зводять злісні наклепи, вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад, роблять спробу порочити внут. і зовнішню політику рад. держави.

48. В січні 1977 р. Руденко, перебуваючи в Москві, разом з Григоренком на квартирі останнього виготовив у рукописі документ під назвою «Звернення» до ком. партій США і Канади в імені членів т. зв. «Укр. Групи Сприяння...», в якому зводиться наклепницькі вигадки, які порочать рад. держ. і сусп. лад. Зокрема, в цьому документі наклепницьки стверджується, що в Рад. Союзі начебто бувають порушення Прав Людини. При цьому ставиться заклик до вмішування у внутрішні справи СРСР. Тоді ж з рукописом цього документу Руденко в Москві ознайомив Орлова, після чого разом з Григоренком розмножив на друкарській машинці вказаний документ у 4-х прим., підписав його разом з Григоренком і розповсюдив. 10 січня 1977 р. в Москві передав один примірник іноземному кореспондентові, а другий лишив Григоренкові для передачі Орлову. Один прим. цього документу Руденко відвіз до Києва, де ознайомив з ним Бердника, Матусевича, Мари-

новича і Мешко, які також підписали цей документ. Згаданий примірник документу Руденко зберігав у себе до вилучення під час обшуку.

Винуватість підсудного Руденка при згаданих обставинах злочинних дій підтверджується такими доказами:

Показаннями Руденка в судовому засіданні, котрий пояснив, що він взяв участь у виготовленні разом з Орловим, Сахаровим, Григоренком документу у вигляді «Послання» і доручив Григоренкові підписати за нього цей документ, а 8 січня 1977 р. в Москві разом з Григоренком виготовив рукопис документу у вигляді «Звернення», ознайомив з ним Орлова, а далі на друкарській машинці надрукував 4 прим. документу і підписав разом з Григоренком, один прим. передав Орлову, а другий відвіз до Києва, де ознайомив з ним Бердника, Мешко, Матусевича і Мариновича, які підписали цей документ.

Протоколом обшуку на квартирі Руденка, під час якого був вилучений рукопис «Звернення» (...)

Свідок Бердник пояснив в судовому засіданні, що документ «Звернення» він підписав.

Речовими доказами: машинописні примірники документу «Главам урядів країн учасниць Гельс. Угод» і машинописний прим. «Звернення», вилучений на квартирі Руденка (...)

Судово-криміналістичною експертизою, згідно з якою згаданий документ «Звернення» підписав Руденко (...)

Підсудний Руденко на судовому засіданні в пред'явленому йому звинуваченні винним себе не визнав. На свій захист Руденко висуває докази на те, що свої дії злочинними не вважає (що він не зводив наклепу на радянську дійсність і не мав на меті підриву і ослаблення рад. влади). Але його винуватість підтверджується вищепереліченими доказами. Судова колегія ретельно дослідила виготовлені Руденком документи і прийшла до твердого переконання, що зміст цих документів має відкрито ворожий характер і вони спрямовані на підрив і послаблення рад. влади. Про це свідчить також і те, що Руденко систематично виготов-

ляв, розмножував, зберігав і розповсюджував перелічені документи, не зважаючи на неодноразові попередження офіційних осіб про недопустимість таких дій. Крім цього, маючи зв'язки з іноземцями, зокрема з кореспондентами газет і радіо декотрих кап. країн, котрим він передавав за кордон для розповсюдження на Заході ряд своїх документів з наклепницькими вигадками, що порочать рад. держ. і сусп. лад. Руденко, знаючи, що виготовлені ним документи публікує на Заході антирадянська націоналістична преса і їх широко використовує за кордоном ворожа пропаганда в підривних цілях проти Рад. Союзу, не тільки не виступив проти цього, але з власної ініціативи установлював і вживав заходів для дальшого поширення злочинних контактів з іноземцями з кап. країн, зокрема намагався з ворожою метою встановити зв'язки з представниками консульства США в Києві і через них передавати на Захід наклепницькі матеріали проти СРСР. Інформацію такого характеру передавав міжнародним телефоном буржуазному націоналістові Богданові Ясеневі, який живе в США і є головним редактором антирадянської інформаційної служби «Смолоскип», що займається підривною діяльністю проти СРСР.

Таким чином, твердження підсудного Руденка про те, що своїми вчинками він начебто не добивався підриву і послаблення рад. влади, безосновні і є його спробами уникнути відповідальності за вчинений особливо небезпечний держ. злочин.

Підсудний Тихий у січні 1972 р. виготовив ворожий соціалістичному суспільству документ під назвою «Роздуми про українську мову і культуру в Донецькій області», в якому зводить наклепницькі вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад, зумисно спотворює реальне становище української радянської національної культури, з націоналістичних позицій твердить про те, що корінне населення

Донецької обл. начебто позбавлене культурного життя, що життя освіченої людини нічим «не відрізняється від тварини». Заявляє, що сучасне становище начебто веде до занепаду культури і асиміляції українського корінного населення. Цей документ Тихий розповсюдив: післяв рукопис до редакції обласної газети «Радянська Донеччина» з домаганням опублікувати його. Тихий неодноразово на початку 1972 р. відвідував редакцію, де в розмові з працівником газети Непраном М. І. обстоював наклепницький зміст цього документу. Крім того, підсудний у квітні 1973 р. передав виготовлену ним рукописну копію цього документу для ознайомлення мешканцеві м. Краматорська Гребенюкові, а машинописну копію разом з іншими своїми документами передав у травні 1976 р. мешканцеві м. Дніпропетровська Береславському. Чернетку рукопису, нотатки і машинопис згаданого документу зберігав у себе вдома до дня вилучення.

В кінці 1972 р. Тихий з цією ж метою виготовив другий ворожий документ під назвою «Думки про рідний Донецький край». В цьому документі Тихий зводить злісні наклеп. вигадки, які порочать рад. держ. і сусп. лад, національну політику КПРС і рад. уряду. Твердить, що на Україні, зокрема, в Донецькій області буцім то проводиться насильна масова асиміляція українського населення, знищується українська мова і культура. Виступаючи проти дружби радянських народів, Тихий в цьому документі називає людей неукраїнської національності, які живуть у Донецькій області, «колоністами» і «плянаторами». З метою розповсюдження цього документу Тихий розмножив його на друкарській машинці і в 1973 р. примірники передав для ознайомлення мешканці м. Жданова Путрі, а в травні 1976 р. — мешканцеві Дніпропетровська Береславському. Один прим. цього документу він зберігав у себе вдома.

У квітні 1973 р. Тихий написав лист на ім'я президента Презид. Верх. Ради УРСР, в якому зводить наклепницькі вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад,

наклепницьки стверджується, що на території Донецької області начебто проводиться насильна асиміляція населення, що українці буцім то не мають права і можливості вільного розвитку, а також навчання рідною мовою. Тихий намагається внести ворожнечу і недовір'я у братні відносини між українцями і особами інших національностей, які живуть у Донецькій області.

Цей документ у травні 1976 р. підсудний передав для ознайомлення Береславському, а один прим. цього документу зберігав у себе вдома до дня його вилучення. Передаючи вищезгадані наклеп. документи Береславському у нього на квартирі в Дніпропетровську, підсудний Тихий обґрунтовував зміст цих документів, наклепницьки стверджував, що на території України, зокрема в Донецькій обл., українська мова і культура начебто знаходяться на невисокому рівні.

Викладені обставини злочинних вчинків підсудного Тихого підтверджується показаннями самого Тихого, котрий пояснив судові, що він виготовив документ під назвою «Роздуми...», а потім післав поштою до редакції газети «Радянська Донеччина». У 1972 р. підсудний виготовив документ «Думки про рідний...», розмножив його на власній друкарській машинці і передав для ознайомлення Путрі і Береславському. А також винуватість підсудного підтверджується показаннями свідків Непрана, Гребенюка, Береславського і Путрі, котрі пояснили на судовому засіданні, що Тихий їм передав для ознайомлення ці документи.

Так, свідок Непран свідчив, що в 1972 р. Тихий післав до редакції обл. газети «Радянська Донеччина» рукопис свого листа «Роздуми...», після чого неодноразово відвідував редакцію і вимагав опублікувати згаданий документ, в розмові з ним Тихий зводив згадані вище наклеп. вигадки, які порочать рад. держ. і сусп. лад.

Свідки Гребенюк і Береславський пояснили судові, що Тихий передав їм для ознайомлення рукопис і машинопис документу «Роздуми...». Свідок Береславський також пояснив, що йому Тихий передав для ознайомлення примір-

ник документу «Думки про рідний Донецький край» і документ у вигляді листа до пред. През. Верх. Ради СРСР.

Свідок Путря пояснила, що Тихий в 1973 р. передав їй у себе вдома для ознайомлення машинописний прим. документу «Думки...».

А також вина підтверджується речовими доказами: рукописними і машинописними текстами документів «Роздуми...» і машинописними примірниками документу під назвою «Предсіднику...», які були вилучені у Тихого і Береславського (...); висновком судової експертизи про те, що рукописні тексти документу «Роздуми...» і рукописний текст документу «Думки...» виконав підсудний Тихий, а машинописні примірники документу під назвою «Предсідникові Президії...» і примірники інших згаданих документів виготовлено на друкарській машинці «Москва-6» Тихого (...). З метою підриву і послаблення рад. влади Тихий у другій половині 1974 р. виготовив документ «Сільські проблеми», в якому зводиться наклепницькі вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад.

У цьому документі він очорнює радянське селянство, зводить злісний наклеп на політику рад. держави в області сільського господарства, старається довести, що селянин у нашій країні наче безправний і перетворився у звичайний придаток землі, яким є худоба чи машина. З метою розповсюдження згаданих наклепницьких ворожих вигадок Тихий розмножив цей документ на друк. машинці і один примірник переслав поштою для ознайомлення мешканцеві Донецької області Андросові, а другий зберігав на квартирі.

Підсудний Тихий у 1974 р. виготовив машинописний документ під назвою «Ви і ми», в якому містяться злісні наклепницькі вигадки, які порочать рад. держ. і сусп. лад. Тихий намагається порочити національну політику рад. держави, внести ворожнечу в братні відносини українського і російського народів. Цей документ був розповсюджений у 1974 р. Тихий передав його для ознайомлення Гребенюкові, котрий у свою чергу передав документ гр. Цапіві.

Тихий намагався нав'язати буржуазно-націоналістичні ідеї також синові Тихому М. О. і дружині сина Тихий Н. О., котрі живуть у Москві, і післав їм наклепницького листа, який порочить рад. держ. і сусп. лад. Торкаючись відносин людей двох національностей, підсудний пише: «...між нами лежить прірва — різниця між національностями», наклепницьки стверджує, що «50-мільйоновий український народ начебто є багатострадальним, приниженим, придушеним у культурному відношенні».

25 червня 1976 р. Тихий виготовив машинописний документ у вигляді т. зв. скарги на ім'я прокурора УРСР за буцім то необгрунтоване його засудження в 1957 р. і буцім то незаконний обшук вліті 1976 р. Цей документ Тихий у 1976 р. на квартирі Лук'яненка розповсюдив, передавши копію Руденкові з проханням включити його в остаточний варіант виготовленого останнім антирадянського документу під назвою «Меморандум ч. 1», що Руденко потім і зробив, відмітивши в цьому документі, що обшук у Тихого і його затримання були начебто незаконними.

Винуватість підсудного Тихого в згаданих обставинах підтверджується такими доказами: показаннями підсудного Тихого, котрий пояснив судові, що він документи «Сільські проблеми», «Ви і ми» і лист на ім'я прокурора УРСР виготовив, розмножив і розповсюджував.

Показаннями свідка Андроса на судовому засіданні про те, що Тихий в кінці 1974 р. післав йому поштою для ознайомлення машинописний примірник документу «Сільські проблеми».

Показаннями свідка Цапа, який пояснив судові, що він одержав від Гребенюка документ «Ви і ми».

Показаннями підсудного Руденка про те, що він у 1976 р. зустрічався з Тихим у Чернігові на квартирі Лук'яненка, де Тихий після ознайомлення з «Деклярацією» і «Мем. ч. 1» передав йому машинописний примірник своєї заяви на адресу прокурора УРСР і просив включити її текст до остаточного варіанту «Мем. ч. 1».

Протоколом обшуку на квартирі Руденка, де був вилу-

чений машинописний примірник т. зв. заяви Тихого на ім'я прокурора УРСР.

Речовими доказами: машинопис документу «Сільські проблеми», «Ви і ми» і машинопис заяви Тихого на ім'я прокурора УРСР, лист до сина, вилучений у Тихого під час обшуку 15 червня 1976 р.

Висновком судової експертизи про те, що примірники згаданих документів надруковано на друкарській машинці «Москва-б» ч. 340665, вилученій у Тихого, а особистий підпис на кінці документу-заяви на ім'я прокурора УРСР належить до Тихого (...)

Підсудний Тихий протягом 1968-1976 рр. з метою підриву і послаблення рад. влади проводив серед своїх знайомих і інших осіб антирадянську пропаганду, розповсюджуючи в усній формі наклепницькі вигадки, які порочать рад. держ. і сусп. лад, з ворожих соціалістичному суспільству буржуазно-націоналістичних позицій намагався довести, що на Україні органи влади начебто проводять насильну русифікацію, українська мова «є занедбана», робив спробу внести ворожечу в братні відносини між укр. і російським народами. Про це Тихий неодноразово заявляв Андросу і пропонував йому писати листи-заяви до різних інстанцій, також радив Андросові відмовитися від поста директора школи, щоб мати свободний час на проведення ворожого радянському суспільству націоналістичної діяльності.

Це звинувачення підтверджується показаннями свідка Андроса, котрий на судовому засіданні підтвердив, що Тихий намагався його перевиховати.

Тихий, працюючи в 1972 р. на будівництві Запорізької ГЕС, у присутності Чупринки неодноразово наклепницьки твердив, що зараз на Рад. Україні начебто нема письменників, які б правдиво навітлювали історію України і українського народу, що мова начебто «була занедбана». В цьому ж році Тихий, познайомившись з Добрянським, в його присутності наклепницьки твердив, що українська мова в Донбасі нібито в занепаді, що в Донецькій обл.

начебто проводиться русифікація і асиміляція, що на Україні «зажимають» укр. мову, літературу. Таку ж розмову підсудний вів у присутності Добрянського і громадянина Руденка І. М. і з мешканцем м. Краматорська Гребенюком, а також у лікарні ч. 2 району «Новий Світ» м. Краматорська в присутності гр-на Скрипкіна і інших осіб.

Викладені обставини злочинних дій Тихого підтверджується показаннями свідків у справі і частинно показаннями підсудного.

Так, у судовому засіданні свідок Чупринка підтвердив, що Тихий в розмовах з ним у 1972 р. неодноразово допускався наклепницьких вигадок, що порочать рад. держ. і сусп. лад.

Свідки Добрянський, Руденко, Гребенюк і Скрипкін підтвердили, що Тихий в розмові з ними висловлював наклепницькі вигадки.

21 березня 1976 р. Тихий, переїжджаючи, в купе пасажирського поїзду з м. Краматорська до Москви, в присутності пасажирів Седристого, Седристої і інших з ворожих позицій твердив, що Україна повинна бути тільки для українців, намагався викликати недовір'я і ворожнечу до осіб неукраїнської національності, які живуть на Україні. У березні 1976 р. Тихий на квартирі Леонової в розмові з нею наклепницьки твердив, що українську мову вигнали із шкіл.

12 листопада 1976 р. на кафедрі теорії літератури Донецького держ. університету Тихий у присутності викладачів Стебуна І. І. і Бахаєвої Л. А. наклепницьки твердив, що Україна начебто «денационалізується» під гнетом політики русифікації, яку проводять «власть держащі» державні і партійні інстанції і т. д.

Викладені обставини злочинних дій підсудного підтверджується показаннями свідків Седристого і Седристої про те, що Тихий, переїжджаючи разом з ними в купе поїзду, висловлював у їх присутності наклепницькі вигадки, які порочать національну політику нашого уряду

Свідок Леонова на попередньому слідстві пояснила,

що Тихий, перебуваючи на її квартирі, висловлював наклепницькі вигадки, які порочать рад. держ. і сусп. лад.

Свідки Стебун і Бахаєва на суді пояснили, що Тихий на кафедрі в їх присутності висловлював вищенаведені злісні наклеп. вигадки, що порочать рад. держ. і сусп. лад.

Як встановлено на судовому засіданні, Тихий у кінці 1976 р. почав підшукувати більш активні форми ведення боротьби проти рад. влади з метою її підриву і послаблення. Перебуваючи на квартирі Лук'яненка і познайомившись тоді там з сьогоднішнім підсудним у цій справі Руденком, Тихий разом з ним читав і обмірковував виготовлені Руденком антирадянські документи під назвою «Деклярація Укр. Громадської Групи Сприяння...» і «Мем. ч. 1», після чого одобрив і підписав їх, став, таким чином, співавтором цих антирадянських документів. Згадані документи набули на Заході розповсюдження — їх активно використовують націоналістичні ватажки в закордонній буржуазній пресі, в антирадянських передачах західних радіостанцій.

Це обвинувачення підтверджується показаннями підсудного Руденка і Тихого про те, що в Чернігові на квартирі Лук'яненка Тихий ознайомився з документами «Деклярація» і «Мем. ч. 1» і власноручно підписав їх.

Свідок Лук'яненко також підтверджує обставини знайомства з Тихим і Руденком і підписання цих документів.

Речовими доказами: вилучені під час обшуку рукописи і машинописи документів під назвою «Деклярація» і «Мем. ч. 1» з прізвищами, адресами і підписами.

Приєднаними до справи вилучені у Тихого поштові квитанції на відправлення до Англії і ФРН листів і вилучені у нього листи, які він одержав з-за кордону (...)

Винуватість Тихого підтверджується і його показаннями в судовому засіданні...

Крім того, Тихий у своєму домі на хуторі Їжевці Костянтинівського р-ну Донецької обл., де він проживав майже постійно від свого народження, зберігав вогнепальну зброю — придатний до стрільня бойовий карабін систе-

ми «Мавзер» зразку 1898 р. ч. 8137, калібру 7,9 мм. німецької продукції, який у нього був знайдений під час обшуку 24 грудня 1976 р. Це звинувачення знайшло підтвердження в судовому засіданні.

Протоколом про наслідки обшуку від 24 грудня 1976 р., під час якого в комірчині дому Тихого був знайдений і вилучений бойовий карабін німецької продукції (...). Висновком криміналістичної експертизи цього того, що вилучений в домі Тихого карабін придатний для стріляння.

Підсудний Тихий заперечує свою вину в незаконнім зберіганні зброї, покликуючись на те, що він не знає про те, як зброєю виявлено в комірчині дому. Але його докази заперечується вищенаведеним обґрунтуванням.

Судова колегія встановила, що злочинна діяльність Тихого була спрямована на підрив і послаблення радянської влади, про це свідчать його антирадянські націоналістичні переконання, зміст виготовлених і розповсюджених ним вищеперелічених документів і розповсюджуваних ним в усній формі наклепницьких вигадок, які порочать рад. держ. і сусп. лад. а також тою обставиною, що Тихий такою діяльністю займався довгий час, систематично і вперто не припиняв її, не зважаючи на офіційне попередження.

Ці його наміри підтверджуються тим, що він установив злочинний зв'язок з підсудним Руденком і іншими однодумцями, з котрими обмірковував і доповняв, а також підписував антирадянські документи, т. зв. «Деклярацію» і «Меморандум ч. 1», які потім були широко розповсюджені на території нашої країни і за кордоном на Заході, де їх використовують націоналістичні центри, буржуазна преса, ворожі радіостанції «Свобода», «Німецька хвиля» і інші в підривних акціях проти Радянського Союзу.

Таким чином твердження Тихого про те, що згаданими своїми вчинками він начебто не мав на меті підриву і послаблення рад. влади, необґрунтовані виявляються його спробами уникнути відповідальності за вчинені особливо тяжкі держ. злочини.

Злочинні вчинки підсудних Руденка і Тихого правиль-

но кваліфіковані: Руденка за частиною I ст. 62 КК УРСР і ст. 70 ч. I КК РРФСР, Тихого за ч. 2 ст. 62 КК УРСР і ч. ст. 222 КК УРСР.

При вирішенні питання про вимір покарання підсудним Руденкові і Тихому судова колегія бере до уваги ступінь суспільної небезпечності учинених злочинів, особу підсудних Руденка і Тихого; Тихий, будучи раніше 18 квітня 1957 р. засудженим за особливо небезпечний держ. злочин за ст. 62 ч. I КК УРСР на 7 років позбавлення волі і звільнившись 15 лютого 1964 р. з мість ув'язнення, не станув на шлях виправлення, до погашення згаданої судимости він почав знову займатися антирадянською агітацією і пропагандою, тому на основі ч. I ст. 26 КК УРСР Тихого треба признати особливо небезпечним рецидивістом з відбуттям кари в виправно-трудових колоніях особливого режиму. Стягнути з підсудних Руденка і Тихого судові витрати справи під час попереднього слідства (виплата добових, квартирних, за переїзд свідків, за проведення експертиз) з Руденка — 665 карб. 25 коп., з Тихого — 320 карб. 17 коп. на користь держави.

На основі вищенаведеного і керуючись ст. 323-324 КПК УРСР, судова колегія в карних справах Донецького обласного суду

ПРИСУДИЛА:

признати винуватим і покарати Руденка Миколу Даниловича за ч. I ст. 62 КК УРСР позбавленням волі на строк 7 (семи) років з засланням на строк 5 років, за ч. I ст. 70 КК РРФСР на 5 років позбавлення волі і засланням на строк 5 років. На основі ст. 42 КК УРСР остаточно для відбуття призначити позбавлення волі 7 років з засланням на строк 5 років, відбувати покарання у виправно-трудовій колонії суворого режиму.

Тихого О. І. за ч. II ст. 62 КК УРСР до позбавлення волі на строк 10 років і засланням на строк 5 років. За

ч. 1 ст. 222 КК УРСР позбавлення волі на строк 3 років, на основі ст. 42 КК УРСР остаточно до відбуття кари призначити позбавлення волі на строк 10 років і заслання на строк 5 років, відбувати покарання у виправно-трудовій колонії особливого режиму.

На основі ч. 1 ст. 26 КК УРСР Тихого О. І. признати особливо небезпечним рецидивістом, запобіжні заходи стосовно Руденка і Тихого лишити попередніми — держання під сторожею. Міру покарання Руденкові М. Д. рахувати від часу його задержання, ц. є від 5 лютого 1977 року, а Тихому — від 4 лютого 1977 р.

Стягнути судові витрати справи від Руденка 665 карб. 25 коп., від Тихого — 320 карб. 17 коп.

Речові докази в справі: друкарські машинки Руденка і Тихого конфіскувати на власність держави як знаряддя злочину, а також фотоапарат Zenit-E конфіскувати на власність держави.

Рушницю системи Мавзер, вилучену в Тихого, передати органам міліції.

Решту речових доказів залишити при справі.

Стягнути від підсудних Руденка 129 карб. за участь у розгляді справи захисника Алексевіна на користь Президії Донецької обласної колегії адвокатів.

Присуд може бути оскаржений і опротестований учасниками судового розгляду у строк 7 днів від моменту його оголошення, а засудженими в той же строк від моменту вручення копії присуду.

Предсідник (підпис)

Народні засідателі (підпис)

Правильно: предсідник по справі заступник предсідника Донецького обласного суду Зінченко Е. М.

З А Я В А

(У справі дальшої діяльності Гельсінкських Груп)

Під акомпаньямент промов у Београді КДБ почало розправу з раніше арештованими членами Гельсінкських Груп. Проходить суд над керівником Української Групи Миколою Руденком і членом Групи Олексою Тихим. Одночасно, для розсіяння уваги, судять в Одесі Василя Барладяну «за поширювання наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад». Призначені також касаційні суди в справі провокаційного обвинувачення члена Гельсінкської Групи Мальви Ланди за підпал своєї квартири і учасника єврейського руху за виїзд до Ізраїлю Йосифа Бегуна, обвинуваченого в дармоїдстві.

Процеси Руденка-Тихого-Барладяну ведуться в цілковитій засекреченості. Киянина Руденка під час слідства вивезли 800 км. від Києва — в Донецьк, а суд над ним і Тихим розпочали в робітничім селищі Дружківці, майже 100 кілометрів від Донецька. Суд відбувається в Червонім Кутку закритого підприємства. Приміщення заповнене тільки агентами КДБ. До залі не допустили не тільки друзів, але і близьких рідних, серед них і 80-річної матері Тихого, котра тільки з великим трудом дібралася до Дружківки. Не допущено до залі і робітників підприємства, де працював О. Тихий, які на свої кошти приїхали на процес. Так само закрито ведеться і процес над В. Барладяну. Що діється за закритими дверима судів, які у вирокі будуть лицемірно названі «відкритими», ми не знаємо. Але кожно-

му зрозуміло, що там діється жахлива несправедливість.

Радянські люди, громадяни світу! — ось вам яскравий приклад того, як поширюється «соціалістична демократія» під егідою КДБ. Ця злочинна організація нічого не навчилася і нічого не зрозуміла із свого кривавого минулого. Як стало нам відомо з листа колишнього в'язня Федорова Ю. І., органи КДБ (про це прямо заявив полковник Євген Михайлович Саушкін) намагаються зорганізувати проти О. Гінзбурга і Ю. Орлова провокацію на зразок «шахтинської справи», «Промпартії», «СДЦ» («Соціалдемократичного Центру») з «легальним» і «нелегальними центрами»! Ці «центри» КДБ має надію створити обіцянками і погрозами з осіб, що відбували ув'язнення в таборах і тюрмах. Це все робиться для того, щоб розправитися з видатними учасниками правозахисного руху в СРСР, щоб обмовити і обілляти гряззю опозицію в нашій країні. Тій самій меті служить і пущена на Захід такими закордонними кореспондентами, як Крафт, «качка» КДБ про те, що опозиційний рух у нашій країні розвалився, що Гельсінкська Група припинила свою діяльність.

Заявляємо перед цілим світом, що ці твердження нічим не обгрунтовані. До московської Групи увійшла вже С. В. Каллістратова — видатний радянський адвокат, до Української — Петро Вінс, син відомого релігійного діяча, і Ольга Гейко — дружина арештованого члена Групи Миколи Матусевича.

Групи діють, обновляються, і найкращим доказом цього є документи Груп і безперевний потік заяв до Групи від радянських трудящих про порушення Радянським Союзом Гельсінкських Угод.

Орлов, Гінзбург, Тихий, Матусевич, Маринович, Руденко, Гамсахурдія, Костава виконували шляхетне діло — і воно буде продовжене!

Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод у СРСР:

*Петро Григоренко
Мальва Ланда
Володимир Слепак
Наум Мейман
Єлена Боннер*

29 червня 1977 р.

ГРУППА СОДЕЙСТВИЯ ВЫПОЛНЕНИЮ
ХЕЛЬСИНКСКИХ СОГЛАШЕНИЙ В СССР

№ _____

ПРОЦЕСС РУДЕНКО - ТИХОГО

_____ 197 г.

За попытку быть гражданином - 10 лет тюрьмы, 10 лет учений

Олексу Тихого осудили за то, что его имя стоит под меморандумом Украинской Группы, заявляющими о намерении защищать права человека. Имено это в Стране Победившего Социализма называется антисоветской - антигосударственной деятельностью - особо опасным государственным преступлением.

Миколе Руденко, кроме его правозащитной деятельности в качестве руководителя Украинской Группы, инкриминируется также его исследование "Экономические монологи", критикующее марксистскую теорию прибавочной стоимости.

Руденко и Тихий приговорены к максимальному наказанию по статье "антисоветская агитация и пропаганда".

Руденко - 7 лет лишения свободы в ИТК (исправительно-трудовая колония - лагерь) строгого режима плюс 5 лет ссылки (в Сибирь). Годы в ИТК - это фактически смертный приговор: инвалид войны (тяжелое повреждение позвоночника) почти шестидесятилетний Руденко вряд ли вынесет те условия, на которые его обрекает.

Тихий, ранее уже отбывавший длительное заключение по аналогичному обвинению, - осужден на 10 лет лишения свободы в ИТК особого режима плюс 5 лет ссылки. Для 50-летнего человека, здоровье которого подорвано предыдущими наказаниями, этот приговор означает пожизненное заключение.

Возможности властей неограничены: могли бы обвинить и осудить и на открытом суде. Однако предпочли - особо тайный, особо закрытый процесс.

Подследственные содержались в тюрьме Донецка, вдалеке (около 1 000 км) от Киева, где жил до ареста Руденко и где совершались инкриминируемые действия.

Перша сторінка заяви ОГС і УГС в справі процесу над М. Руденком і О. Тихим

ПРОЦЕСС РУДЕНКА — ТИХОГО

**За спробу бути громадянином — 10 років тюрми,
10 років страждань**

Олексу Тихого засудили за те, що його ім'я стоїть під меморандумом Української Групи, який заявляє про намір боронити Права Людини. Саме це в країні переможного соціалізму називається антирадянською, протидержавною діяльністю — особливо небезпечним державним злочином.

Миколі Руденкові, крім його правозахисної діяльності в характері керівника Української Групи, інкримінується також його дослідження «Економічні монологи», яке критикує марксистську теорію додаткової вартості.

Руденко і Тихий засуджені на максимальну кару за статтю «протирадянська агітація і пропаганда».

Руденко — 7 років позбавлення волі у ВТК (Виправно-Трудова Колонія — табір) суворого режиму плюс 5 років заслання (на Сибірі). Роки у ВТК — це фактично смертний присуд: воєнний інвалід (тяжке пошкодження хребетного стовпа), майже шістдесятилітній Руденко ледве чи перенесе ті умови, на які його засуджують.

Тихий, який раніше вже відбував довготривале ув'язнення за аналогічним звинуваченням — засуджений на 10 років позбавлення волі у ВТК особливою режиму плюс 5 років заслання. Для 50-літньої людини, здоров'я якої підірване попередніми покараннями, цей засуд означає досмертне ув'язнення.

Можливості властей необмежені: могли б обвинувати і засудити на відкритому суді. Проте воліли — особливо таємний, особливо закритий процес.

Підслідчих держали в тюрмі в Донецьку, далеко (приблизно 1.000 км.) від Києва, де жив до арешту Руденко і де були довершені інкриміновані вчинки.

Про те, що слідство закінчилося і можна, накінець найняти адвоката, не знали навіть ближчі родичі. Обвинувачені залишилися абсолютно ізольованими від зовнішнього світу.

Про початок суду не повідомили. Дружину М. Руденка і матір О. Тихого викликали до суду — в характері свідків — 28 червня, хоч суд розпочався 23 червня. Це одне з багатьох грубих порушень формальних законів, допущених на даному процесі. Дружина Руденка і мати Тихого були присутніми лише на закінчення суду; вони прослухали слово обвинувача, останнє слово підсудних, вирок.

Суд відбувся у ще більшому віддаленні від місцевостей, де жили підсудні: в невеликому містечку Дружківці, за 100 км. від Донецька, у приміщенні Червоного Кутка (клубу) заводу, куди не пропускають сторонніх. Заля судового засідання — біля 70 місць — була заповнена людьми особливого ґатунку. Не пустили прибулих до Дружківки робітників заводу, де працював до арешту Тихий. Не допустили друзів підсудних, що приїхали з Києва. П. Старчика і К. Подрабінека, що приїхали на суд з Москви, затримала міліція. Старчика держали в КПУ (камера попереднього ув'язнення) більш доби; погрожували примістити в психіатричну лікарню. К. Подрабінек перебував у КПУ три доби. Охоронці порядку відгрожувалися, що за нової конституції усіх приберуть у руки. У Києві і Москві від 20-го числа посилювалося слідкування за багатьма знаними «органам» інакodomцями; агенти КДБ ходять буквально по п'ятах.

.....

Засуджені М. Руденко й О. Тихий. Два інші члени

Української Групи, М. Маринович і М. Матусевич — у в'язниці, в очікуванні того, що в Радянському Союзі називається судом. Решта членів цієї Групи — під загрозою. Два члени аналогічної Групи в Грузії, З. Гамсахурдія і М. Костава, — у тюрмі, в очікуванні суду. Інші — під загрозою арешту. Під загрозою члени Литовської Групи.

З членами Московської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод збираються, мабуть, розправитися по-різному. У розпорядженні каральних органів є цілий арсенал обвинувачень — від порівняно м'яких до надзвичайно жорстоких. Визначення такої чи іншої міри покарання викликане міркуваннями, дуже далекими від законности. Так М. Ланда, обвинувачена в спричиненні шкоди державі (хоча пожар, що виник у неї в кімнаті, заподіяв шкоду передусім їй самій), засуджена на два роки заслання. Арештованого в лютому Ю. Орлова обвинувачують у наклепі на державний і суспільний лад, що передбачає позбавлення свободи до трьох років. У той же час арештованого в березні А. Щаранського обвинувачують у «зраді вітчизни»: 10-15 років позбавлення свободи або розстріл. У чому звинувачують арештованого у лютому О. Гінзбурга — досі невідомо. У радянських газетах і журналах йому інкримінують найнеймовірніші і тяжко карані злочини. «Журналіст» (червень 1977) називає його «платним агентом фашистсько-емігрантської організації Народно-Трудовий Союз».

Обвинувачення і покарання варіюються. Але мета одна: витравити із свідомости людей саму ідею свободи переконань, ідею Прав Людини. Витравити і за допомогою судових, і за допомогою пропагандистських органів.

Повторюємо і нагадуємо:

Створена в травні 1976 р. за ініціативою Ю. Орлова і інших її учасників Група про свій намір: сприяти дотриманню в СРСР Прав Людини, формально признаних СРСР і підписаних ним у Гельсінкських Угодах, у ратифікованих ним Міжнародних Пактах і Деклараціях. Протягом 9 місяців — до арешту Ю. Орлова і

після його — арешту — Група підготувала документи про кричущі порушення людських прав у різних ділянках життя Радянської держави.

1. Придушення права на свободу переконань, обміну інформацією та ідеями. Серед заходів придушення — карні переслідування, які включають звинувачення в наклепах на державний лад, у протидержавній пропаганді, а також в невиконаних карних злочинах (хуліганство, крадіж і т. д.).

2. Придушення права на свободу віровизнання. Серед заходів придушення, крім вказаних вище, особливо відзначається позбавлення батьківських прав, відбирання дітей.

3. Придушення права на свободу переміщення, позбавлення права на еміграцію.

4. Нелюдські і жорстокі умови утримання в виправно-трудовах інституціях — тюрмах і таборах (колоніях); зокрема умови, в яких перебувають в'язні совісти. Використовування примусової — невільничої праці; використання голоду й інших фізичних і моральних страждань.

5. Переслідування колишніх політв'язнів: обмеження місця проживання дискримінація у відношенні праці — фактична заборона професійної праці, адміністративний нагляд міліції і ін.

У кожному документі Група наполягає на необхідність незалежних міжнародних комісій для розсліду виявлених нею порушень.

Влада ніколи не допускала і не допускає таких розслідувань.

Документи адресовані, зокрема, всім Головам Урядів, котрі підписали Гельсінкські Угоди, і при допомозі західних кореспондентів і західних органів інформації передані для широкого оприлюднення.

30 червня в Дружківці проголошено засуд двом членам Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

Суд над Миколою Руденком і Олексою Тихим — грізне попередження іншим.

Зроблено також попередження: засудженням може бути

кожний, хто співчуває тим, котрі відверто виступають на захист Прав Людини. Приклад — проведений одночасно з судом у Дружківці суд в Одесі над Василем Барладяну: звинувачення в наклепах на державний лад — три роки позбавлення свободи за читання і розповсюдження матеріалів Гельсінкської Групи.

Суд у Дружківці і суд в Одесі — очевидно політичні процеси — безсоромна демонстрація перед цілим світом радянського розуміння Прав Людини. Демонстративна відмова СРСР виконувати прийняті на себе міжнародні зобов'язання. Демонстративна погорда до громадської думки цивілізованого світу.

У той же час — всупереч бажанню керівників держави — це вияв їхнього страху перед ростом правосвідомості і правозахисної ініціативи громадян.

Члени Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод у СРСР:

*Петро Григоренко
Мальва Ланда
Володимир Слєпак*

*Наум Мейман
Єлена Боннер*

Члени Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

*Л. Лук'яненко
О. Мешко
О. Гейко*

*П. Вінс
О. Бердник
І. Кандиба*

Заяву Групи «Гельсінкі» підтримують:

*Г. Серих
А. Лавут
А. Сахаров
Ю. Грім
Г. Якунін*

*О. Подрабінек
А. Ястревская
Т. Веліканова
Л. Полуєктова
Н. Строкатова*

*В. Бахнін
І. Жолковская
І. Валітова-Орлова
В. Турчин
Ю. Гастєв*

В. Капітанчук   *В. Машкова*
В. Некіслов   *К. Любарський*
Н. Комарова   *Г. Салова*
З. Григоренко   *І. Данилюк*

30 червня — 2 липня 1977

ЛИСТ

Генеральному секретарю ЦК КПРС Л. Брежнєву

(Про незаконний арешт М. Руденка)

Руденко Раїса Панасівна
м. Київ, 252084
Коича-Заспа, І, кв. 8

Шановний Леоніде Ілліч!

5 лютого 1977 р. в Києві був арештований мій чоловік Руденко Микола Данилович, 1920 р. народження, український письменник і поет, інвалід Великої Вітчизняної війни, член радянської групи Міжнародної Амністії, керівник Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

Заступник прокурора Донецької області т. Носков Юрій Якович заявив, що забирає його «на кілька годин» в Київську прокуратуру для «розмови».

Три дні пізніше мені подзвонили з Київської прокуратури, що мій чоловік заарештований і знаходиться в слідчому ізоляторі ч. І Донецької області, однак відмовлялися повідомити, на якій основі його заарештували.

На мої писемні запити у цій справі Українська республіканська прокуратура і Донецька обласна прокуратура довго мовчали, а 15 днів після арешту республіканська прокуратура відповіла, що мою жалобу направили в Донецьку прокуратуру, щоби вони мені відповіли. А Донецька обласна прокуратура відповіла, що я можу одержати відповідь тільки в Київській прокуратурі.

5. ІІ. 1977 р. обшук переводився на основі Постанови прокуратури УРСР. А два попередні обшуки (18. ІV-1975 р. і

в ночі з 23 на 24. XII-76 р.) переводилися на основі Постанов пркуратури м. Москви.

Всі три обшуки переводилися «для відшукування і вилучення завідомо неправдивих документів, які порочать радянський суспільний і державний лад».

Таких документів у нас не знайшли. В часі обшуків у нашій квартирі вилучили манускрипти всіх художніх творів мого чоловіка, які ніде не були друквані, його філософські праці, том поезій, всі матеріали Міжнародної Амнестиї, всі матеріали Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, машинку до писання, фотоапарат, бафато фотографій родичів і друзів, всі документи мого чоловіка (пашпорт, воєнний білет, пенсійну книжку, посвідку про урядові нагороди і інш.), а також ордени і медалі.

В часі обшуку в ночі з 23 на 24 грудня 1976 р. свідкам дозволили спати, а я одинока, змучена до зімління, не могла слідкувати за всім, в результаті чого обшукуючі забрали багато книг, документів і картин, не вносячи їх в протокол. Зате вони внесли в протокол, що буцімто знайшли у нашій квартирі 39 долярів, яких у нас не було і бути не могло. Забрали всі записні і телефонічні книжки.

В часі обшуків у нашій квартирі не було викрито слідів злочину, не було ніяких даних, які давали б основу підозрівати мого чоловіка в поповненні злочину.

Мого чоловіка забрали, не оставивши протоколу з вказанням основ і мотивів для затримки чи арешту, що є порушенням 32 ст. Основ карного судочинства СРСР і союзних республік.

Від 2 грудня 1976 р. у нашій квартирі незаконно виключений телефон. Неодноразово ми помічали, що в квартирі хтось побував в часі нашої відсутності. На вулиці нас завжди і постійно переслідують невідомі особи. За квартирою постійно ведеться нагляд. В ночі з 9 на 10 листопада 1976 р. у нашій квартирі вибили вікна, закинули 8 камнів, ранили каменем нашу гостю. Наші листи постійно контролюють. Були випадки, коли листи вартости 100 кар-

бованців не доходили до адресатів, а через деякий час ті листи показали моєму чоловікові у Київській прокуратурі. Показали, але не віддали.

Як же ж сталось, що радянського письменника, котрий видав більше 20 книг, котрий 35 років свого життя віддав Комуністичній партії, котрий політруком роти воював у бльокваному Ленінграді, одержав тяжке поранення, котрий ціле своє життя посвятив боротьбі за торжество комунізму, котрий самовіддано любить свій нарід і робить все, щоби йому жилось краще, котрий ніколи не закликав до насилля і сам не приміював такого, — цю людину на старості років обманним шляхом забирають з хати, запроторюють в тюрму і держать його там в одиночній камері без необхідного харчування і одягу, яких йому дуже потрібно як інвалідові.

Якщо мій чоловік винен, радянська прокуратура зобов'язана чесно і прямо заявити, в чому його підозрівають, і видати мені копію протоколу чи постанови про арешт.

Я закликаю Вас, шановний Леоніде Іллічу, негайно звільнити мого чоловіка, так як його арешт є грубим порушенням Конституції СРСР, Загальної Деклярації Прав Людини ООН, Заключного Акту Гельсінкських Угод, підписаних радянським урядом.

21. II—1977 р.

Р. Руденко

**ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПРС
Л. І. БРЕЖНЄВУ**

Руденко Раїса Панасівна

Київ, 252084, Коича-Заспа 1, кв. 8

15. 9. 77 р. Верховний Суд Української РСР затвердив вирок Донецького облсуду про позбавлення свободи на 12 років мого чоловіка — українського письменника Миколу Руденка.

На мої попередні до Вас звернення я відповіді не одержала. Тому знову звертаюся до Вас з проханням у надії, що цим разом Ви не залишите його без уваги.

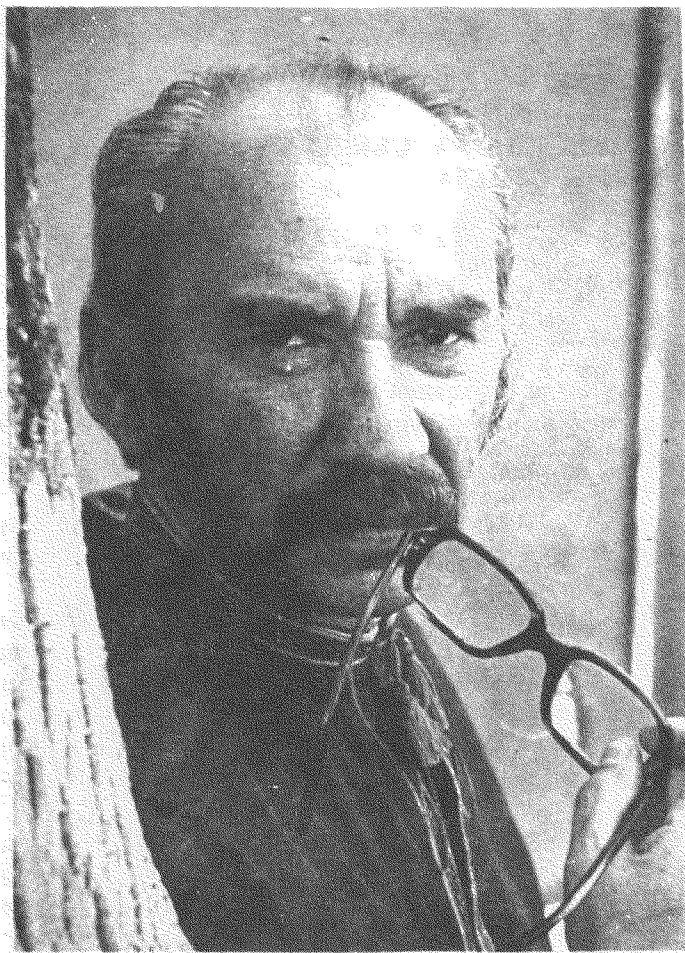
Тепер, уже в тюрмі, у мого чоловіка катастрофічно западає зір його єдиного ока, що для письменника є трагедією. Мій чоловік тяжко хворий. Крім тяжкого поранення, він терпить численними супровідними захворюваннями, які я перелічувала в попередньому листі і котрі є в «справі». Без необхідної дієти й особливого догляду він може загинути в найближчому часі.

Звертаюся до Вас з проханням врятувати його від загибелі, адже ж він інвалід Вітчизняної війни і має чималі заслуги перед Вітчизною. Якщо Ви не можете скасувати судового вироку, то дозвольте нам емігрувати. В тюрмі і в таборі він загине, і ця загроза примушує мене просити Вас дозволу на виїзд. А еміграція, можливо, продовжить його життя. Прошу Вас відповісти мені можливо скоріше. Час перебування Миколи Руденка в ув'язненні повинен бути гранично скорочений, щоб запобігти його загибелі.

1. 10. 77.

Р. Руденко

Зіновій Красівський в часі перебування в психіатричній тюрмі

МІЖНАРОДНІЙ АМНЕСТІЇ

Копія: УЧАСНИКАМ НАРАД У БЕОГРАДІ

Копія: СВІТОВІЙ ГРОМАДСЬКОСТІ

Словами не описати, якою трагедією, і яким горем є для мене засудження мого чоловіка Миколи Руденка на 12 років позбавлення волі. Страшніше всього, що талановитий поет, філософ і мислитель засуджений не за політичний чи, як йому інкримінують, кримінальний злочин, а за його твори і переконання. Він висловив у них свою тривогу за долю нації, долю країни, моральний стан суспільства, його хвилювали питання людських взаємовідносин і, накінець, проблеми продовження життя земної цивілізації. Все це знайшло своє відображення в його поезії і в наукових працях «Економічні монологи», «Гносис і сучасність» і інших.

КДБ подбало про знищення не тільки його праць, але і їх автора. Влада розправилася з ним жорстоко і нелюдяно. Руденко фактично засуджений на смертну кару: адже КДБ, прокуратура, суд і навіть Л. І. Брежнев детально поінформовані про стан здоров'я мого чоловіка. Вони знають, що в умовах ув'язнення він загине в дуже короткому часі. І все таки йому присудили 7 років таборів суворого режиму з наступними роками заслання.

Уже тепер за час його арешту різко погіршився зір його єдиного ока і погіршився стан його здоров'я.

Микола Данилович Руденко, з його духовним потенціалом і широкими замислами, міг би зробити ще дуже багато для людства, для світової науки. Йому б зараз працювати і працювати. Але це право у нього відняли.

Я звертаюся до всіх людей доброї волі стати в обороні мого чоловіка і зробити все можливе для його рятунку.

3. 10. 77 р.

Раїса Руденко

Київ, 252084, Конча-Заспа 1, кв. 8

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

ДО УЧАСНИКІВ БЕОГРАДСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В СПРАВАХ БЕЗПЕКИ І СПІВПРАЦІ В ЄВРОПІ І МІЖНАРОДНОЇ АМНЕСТІЇ

10 лютого 1977 р. я і вісім інших радянських громадян, серед них і лауреат Нобелівської Нагороди Миру Андрій Сахаров, письменники Ліда Чуковская і Лев Копелев та видатний московський адвокат Софія Каллістратова, звернулись до прокурора України з проханням змінити міру покарання для керівника Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, філософа-письменника Миколи Руденка. (...)

Обосновуючи своє прохання, ми послалися на радянські закони і вказали: «Руденкові М. Д. уже 56 років, раніше він не був суджений, є інвалідом Вітчизняної війни. Внаслідок поранення на фронті у Руденка пошкоджений хребетний стовп. Для такого інваліда тюремний режим рівний смерті». Насправді виявилось, що така рана в тюремних умовах погрожує не тільки скорою смертю, але її можна обернути і в джерело безперервного катування. Ще під час слідства Руденкові пропоновано «розкаятись» і проголосити розпуск керованої ним Групи. «Якщо ви це зробите, — говорили йому, — закінчатся всі ваші муки. Ви поїдете додому до дбайливої дружини, будете мати щоденне медичне обслуговування і прогулянки в гаю».

Тепер від Руденка одержано особисте підтвердження, що і після суду він терпить безперервні фізичні муки від рани і наражений на моральні тортури. Йому пропонують позбутися фізичних мук і звільнитися з довготривалого ув'язнення... (не чітко). Про це він розповів мовою властивою поетові: віршем, котрий пройшов за два місяці довгу і складну дорогу, прибув накінець до свого адресата, цебто до мене.

Довгими шляхами встановлено, що Миколу Руденка перевозили для слідства з Києва в Донецьк і тепер повернули в Київ, де він одержує побачення за побаченням з двома дорослими синами, котрі, піддавшись натискові КДБ, переконують батька: «Покайся, папа, а то сам загинеш, і нам життя змарнуєш». Очевидно, цим прикриттям, моральними тортурами хочуть добитися від Миколи Руденка, щоб він засвідчив своїм «розкаянням», що жорстокий і несправедливий вирок, винесений йому і Олексі Тихому на підставі зфабрикованого обвинувачення, є правосудним і гуманним.

Я звертаюся до учасників Београдської Конференції в Справах Безпеки і Співпраці в Європі, Міжнародної Амнестії і до всіх чесних людей світу: вимагайте негайного припинення фізичних і моральних тортур, застосовуваних супроти воєнного інваліда, і звільнення з ув'язнення невинно засуджених — Миколу (Микола Данилович) Руденка і його товариша по процесі, вчителя Олексу Тихого.

Петро Григоренко

Москва, 18 жовтня 1977 р.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

ДО КРАЇН-УЧАСНИЦЬ БЕОГРАДСЬКИХ НАРАД

Вельмишановні Панове!

Ви вирішуєте найважливіші питання миру і безпеки. Всі люди вітають Ваші зусилля і бажають Вам успіхів у цій найважливішій справі сучасної доби. Але поза цими важливими питаннями не можна не бачити того, що видається меншим, але в дійсності є найважливішим. Це проблема долі і права людей. Навіть якщо Ви договоритесь про мир, але поминете права і долю окремих людей — то миру не буде!

Яскравою ілюстрацією вищесказаного може бути доля мого чоловіка, Миколи Руденка, українського поета і філософа, а також доля його друзів. 1 липня 1977 року він був засуджений на 12 років позбавлення волі тільки за те, що старався здійснити контроль над виконанням Гельсінкських Угод на Україні. Ось факти, які потверджують вищесказане:

9 листопада 1976 року була створена Українська Громадська Група Сприяння виконанню Гельсінкських Угод, яка складалася з 9 осіб. Її очолив Микола Руденко.

10 листопада (після повідомлення про заснування Групи через радіо) в помешканні Миколи Руденка хтось вибив камінням вікна, при чому була ранена член Групи О. Я. Мешко.

10 грудня 1976 року прокурор міста Москви підписав ордер на обшук у М. Руденка та інших членів Групи.

Вночі з 23 на 24 грудня 1976 року, за тим наказом, відбулися обшуки в Руденка та інших членів Групи.

В січні 1977 року відбулися допити членів Групи.

4 лютого — ще раз обшуки в членів Групи, арешт члена Групи Олекси Тихого (вчитель, Донецька область).

5 лютого — обшук на помешканні М. Руденка і його арешт.

Березень-квітень 1977 року переслухання всіх членів Групи і їх знайомих.

24 квітня 1977 року арешт ще двох членів Групи: інженера Мирослава Мариновича та історика Миколи Матусевича.

1 липня 1977 року Донецький обласний суд засудив Миколу Руденка на 12 років позбавлення волі, а Олексу Тихого на 15 років.

15 вересня 1977 року Верховний Суд Української РСР затвердив вирок.

19 грудня 1977 року Миколі Руденкові закінчиться 57 років. Він інвалід війни. Крім тяжких поранень, він страждає від багатьох додаткових, не менш тяжких недуг. Під час перебування під арештом у нього значно погіршився зір у правому оці (лівим оком він взагалі не бачить). Для письменника — це жахлива трагедія.

Але й після вироку його все ж таки держать у Донецькій тюрмі, продовжують духовні тортури. Під час короткого побачення з дружиною, яке тривало приблизно одну годину і яке відбулося через подвійне скло з допомогою телефону — йому не дозволили говорити ні про що інше, крім здоров'я.

Але інші люди, які не мають з ним ніякого родинного зв'язку, мали до нього доступ для необмежених розмов за столом, віч-на-віч. Їм ніхто не перешкоджував розмовляти. І все це тому, що ті люди пропонували йому своєрідний торг: Микола Руденко повинен виступити в пресі, про-

голосити розв'язання Групи і засудити її діяльність, тоді буде помилуваний і звільнений! Погрожували йому, що якщо він цього не зробить, то його дружину чекає така ж доля!

Чоловік не одержує моїх листів, хоч вони мені не повертаються. Я не одержала від нього ні одного листа, хоч згідно з законом після вирішення Верховного Суду листування дозволяється.

Деякі дні тому я довідалася, що адміністрація Донецької тюрми не вислала адресованого мені листа, а повернула його Миколі Руденкові лише тому, що він писав дружині **українською мовою**. Дивовижна ілюстрація до розмови про права людини!

Кожний день перебування в ув'язненні загрожує Миколі Руденкові смертю. Це фактично для нього є смертельний вирок. Органи безпеки поволи й жорстоко вбивають поета і філософа, який не вчинив ніякого злочину, а тільки ніс людям у своїх віршах, романах і філософських писаннях космічне звання — не міг не приносити! — про глибокі закони Природи, про Життя, Любов, Красу!

Я звертаюся до всіх учасників Београдської Наради, — і нехай крик моєї душі не пропаде в порожнечі байдужості.

Зупиніть Розправу Над Поетом!

Кому користь із того, що Микола Руденко загине у в'язниці? Література втратить талановитого поета і письменника, а наша країна дискредитує себе в очах передового людства!

Шановні Панове!

Вимагайте негайного звільнення Миколи Руденка, Олекси Тихого та інших членів Групи! З миром і безпекою народів переплітаються нитки долі окремих людей! Прислухайтесь до їх голосів, до їх тривог, бо тільки тоді Ваші зусилля не розвіються в порожнечі добрих намірів,

а стануть основою для розбудови справжнього, міцного,
спільного для всіх людей миру!

З пошаною

1 листопада 1977

Руденко Раїса Панасівна
Київ, 252084, Конча-Заспа 1,
кв. 8

З А Я В А

(В справі репресій проти членів Гельсінкських Груп)

Репресії проти членів Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод в СРСР продовжуються. Як уже повідомляла Українська Група «Гельсінкі», 12 грудня 1977 року в Чернігові арештували члена Української Групи Левка Лук'яненка. Це вже п'ятий з черги заарештований член Української Групи «Гельсінкі»: до того ж Миколу Руденка і Олексу Тихого засудили на неспівмірно жорстокі кари, а Матусевич і Маринович багато місяців перебувають в ув'язненні без суду. Пригадаймо, що крім членів Української Групи, переслідують в СРСР членів інших груп «Гельсінкі»: О. Гінзбурга, Ю. Орлова, А. Щаранського і М. Ланду — з Москви; З. Гамсахурдію, М. Коставу, В. Пайлодзе, В. Рцхиладзе — з Грузії; В. Петкуса і К. Гаруцкаса — Литви. Під короткотривалим арештом були П. Вінс (Україна) і Г. Гольдштейн (Грузія). А про обшуки, виклики на допити, позбавлення можливості працювати за своєю спеціальністю — нічого вже й казати.

Ці переслідування без сумніву виявляють заплановане владою придушення і знищення створених в СРСР Груп «Гельсінкі». Кожний член тих Груп живе під постійною загрозою репресії.

Трагічна доля Левка Лук'яненка зокрема викликає тривогу. Лук'яненкові 50 років, з яких 15 років він перебув у тюрмах і таборах.

Після відбуття 15 років ув'язнення, Лук'яненка в 1975 році вислали до Чернігова. Неповних два роки його «вільного» життя під відкритим адміністративним наглядом

міліції супроводилися обшуками, допитами, перевітками особистого листування.

15 років таборів не зробили його байдужим до людей, не відучили його любити свою країну. В листопаді 1976 року Лук'яненко став членом Української Групи «Гельсінкі». І ось — новий арешт.

Як це завжди буває у випадках політичної репресії, влада не інформує про те, які обвинувачення висувається проти арештованого. Але відомо: Лук'яненко не тільки не здійснив, але ніколи не закликав до здійснення насильних дій і протизаконних вчинків. Тому очевидно, що арешт Лук'яненка був викликаний його діяльністю в Українській Групі «Гельсінкі».

Ми, разом з членами Української Групи Сприяння, глибоко занепокоєні долею Лук'яненка і приєднуємося до їхньої заяви, вважаючи, що нарада в Београді не виконає свого завдання, якщо члени Громадських Груп Сприяння залишаться в тюрмах чи таборах. Одночасно ми хочемо підкреслити, що доля Лук'яненка, його новий арешт — це розправа над людиною, яка вже відбула строк на підставі політичної статті. Після звільнення такі люди практично назавжди позбавлені можливості займатися громадською діяльністю, свobodно спілкуватися з людьми, не говорячи вже про те, що вони перебувають під відкритим наглядом.

Збереження такими людьми вірності своєму світоглядові тягне за собою нові суди над ними — «повторниками»; їх розглядають як рецидивістів і засуджують особливо жорстоко. Недавнє засудження Олекси Тихого — типовий приклад такого засудження.

Закликаючи до захисту Лук'яненка, ми одночасно ще раз закликаємо захищати всіх раніше заарештованих членів Груп Сприяння виконанню Гельсінкських Угод.

Члени Московської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

Єлена Боннер, Софія Калістратова, Віктор Некієлов, Наум Мейман, Тетяна Осінова, Владимір Слєпак.

П О В І Д О М Л Е Н Н Я

(Про нові арешти на Україні)

23 квітня були арештовані і посаджені в ізолятор КДБ м. Києва члени Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод на Україні:

1. Маринович Мирослав, 28 років, з вищою освітою (електронік), працював не за спеціальністю, а перекладачем.

2. Матусевич Микола, 30 років, виключений з історичного факультету Київського університету. Працював принагідно.

Обидва обвинувачені в антирадянській діяльності.

23-24 квітня проведено 12 обшуків у різних містах: Києві, Рівному, Дрогобичі.

Серед них — у 76-річного Бориса Дмитровича Антоценка-Давидовича. Обшук тривав 17 годин. Забрано рукописи, над котрими він працював багато років. Обшук проводив підполковник КДБ Шаповалов. На запитання Антоценка: «Що, повертаються сталінські часи?» Шаповалов відповів: «Я працював і за Сталіна і не соромлюся цього».

Він не соромиться того, що співробітники КДБ вилотили двері в Ганни Коваленко, вдерлись без господині до

Це анонімне «Повідомлення», було поширене в самвидаві без дати і місця виготовлення. Правдоподібно воно було написано в Києві 3 кінцем квітня 1977 р.

квартири і провели обшук. Не пред'явили ордеру на задержання, протримали Коваленко добу в ізоляторі.

Дружина Матусевича Ольга на знак протесту проти арешту чоловіка віддала комсомольський квиток і проголосила голодівку.

Українська Група складається з 11 осіб.

1. Микола Руденко — арештований
2. Петро Вінс
3. Оксана Мешко
4. Ніна Строкатова
5. Микола Матусевич — арештований
6. Мирослав Маринович — арештований
7. Іван Кандиба
8. Левко Лук'яненко
9. Олекса Тихий — арештований
10. Петро Григоренко
11. Олесь Бердник.

Арештований в Одесі 2. 3. 77 р. мистецтвознавець Василь Барладяну — проголосив голодівку.

С У Д У С П Р А В І

ВАСИЛЯ БАРЛАДЯНУ

27-29 червня 1977 р.

Неповний запис

Під час суду в коридорах і на вулиці було доволі багато гебістів. Керував організацією процесу якийсь Кожухар з Москви, який був присутнім усі три дні. Раніше ця людина, мабуть, працювала в одеському УКДБ. Біля залі суду, принаймні перших два дні, вертівся завідувач відділом одеського УКДБ Я. Касьян.

Взагалі організація процесу мала дивний характер. Суд був призначений на 27 червня. Оповістки Голумбієвській і Вол. Барладяну були видані на 5 липня. За чутками суд повинен був тривати коло двох тижнів. Передбачалось, що як свідки виступить 30 людей, між ними колишній ректор ОДУ, голова Південного наукового центру А. В. Богатський і декан філфаку ОДУ Дузь. Однак 26 червня пройшла різка зміна. Оповістки Барладяну і Голумбієвській виписано на 26 червня, а фактично Голумбієвська була допитана 28-го, Барладяну не допитували зовсім.

Приготовлялась стаття в місцевій газеті, на засіданнях був присутній кореспондент... Однак стаття не появилася. В зв'язку з цим видається невинуватим, що від Барладяну вимагали покаяння, що зачитання вироку відклали на цілу добу. Адвокат просив дружину Барладяну і Голумбієвську натиснути на Василя.

*) Цей документ був написаний після 1 липня 1977 р. в Одесі. На Захід він дістався без дати і місця.

Не виключено, що такий характер суду зв'язаний із змінами в партійному керівництві Одеси. Відомо, що одною з важливіших причин «відходу на пенсію» першого секретаря обкому були хиби ідеологічної праці. В постановках пленуму обкому (30 червня) сказано:

«Найважливішим завданням партійної організації є підвищення дієвості і наступальності ідеологічної праці, активна пропаганда постанов травневого (1977) Пленуму ЦК КПРС і шостої сесії Верховної Ради СРСР дев'ятого скликання».

«Учасники пленуму запевнили...» ЦК і особисто Брежнєва, ЦК КПУ «в тому, що обласна партійна організація зробить все для того, щоб підвищити рівень усієї організа-торської і політичної роботи...»

Суд над Василем Барладяну призначений на 27 червня.
27 червня

Від 8 години ранку під будинком облсуду починають збиратися друзі Барладяну. Пів на дев'яту відчиняють двері, але доступ до приміщення суду свободний тільки для співпрацівників суду і кадебістів. Останні, проходячи, показують службові посвідки.

До десятої години нікого з відвідувачів до приміщення суду не пропускають. Бабуся, що її поставили при вході, зідхас:

— Що за кара така? Все життя пускали о дев'ятій, а сьогодні звелено нікого не впускати. Як довго працюю — перший раз таке.

О пів на десяту приходять студенти юридичного факультету ОДУ. В розмовах з ними виявляється, що вони не мають ніякого уявлення, на який процес їх покликали, — їм сказали тільки, що засідання суду буде закрите. Судячи з їх поведінки, можна припускати, що їх остерігали перед контактами з посторонніми.

О одинадцятій годині до будинку облсуду починають пускати публіку і в цей же час з другого боку вводять студентів — і тільки їх. Таким чином, у залі суду було 18 студентів, два викладачі юрфаху, внутрішньовідомча охоро-

на і гебісти — всього душ тридцять. Заля була битком набита, і друзів Барладяну просто не пускають до залі, нічого не вияснюючи. По довгих суперечках їм заявляють: «Нема місць».

Тоді друзі Барладяну рушають до облпрокуратури і до голови облсуду. До обласного прокурора спрямовуються наступні заяви (Додаток 1 і 2).

Двох друзів Барладяну прийняла прокурор Соколенко. Вона заявила таке:

1. Прокуратура — не пожежна команда. Вона не займається наглядом за виконанням процесуальних норм. Це діло голови суду. Ось коли процес закінчиться і буде видана постанова суду, то, якщо вона виявиться неправильною, прокуратура її скасує. Ніяких інших дій прокурор не повинен починати.

2. Суд не є закритим через те, що в залі хтось є присутній.

Голова суду відмовився прийняти друзів Барладяну. Однак після їх наполегливих домагань (і переговорів адміністрації з представником ДБ) секретарка голови зі сміхом сказала:

— Голова прийме вас по черзі.

Не зважаючи на довжину черги, голова суду все ж прийняв Голумбієвську і Тимчука (останніми того дня), яким заявив, що суд відкритий і вони можуть зайняти вільні місця, якщо такі є. Коли ці відповіли, що їх не пустили до залі, хоч вони прийшли довго перед студентами, яким було дано таку можливість, він покликався на необхідність проходити практику студентам під час сесії (пізніше з розмов із студентами стало відомим, що їх несподівано покликано в суд після дзвінка з якоїсь установи. Як видно, відвідини суду зв'язано з деякими полегшами під час сесії) і добавив, що користи з відвідин суду студентами значно більше, чим з присутності громадян.

Після перерви декілька осіб спробували пройти до залі разом із студентами, але їх силою виштовхали звідсіля, хоч місця ще не були зайняті.

До кінця дня ані один з них не зміг потрапити до залі суду.

В залі суду

Тим часом адвокат заявив клопотання про допущення до залі знайомих Василя Барладяну. Але суд відхилив його.

Після цього підсудний заявив, що відмовляється від участі в суді до того часу, поки до залі не будуть допущені друзі і знайомі.

Стало відомим, що в ході суду Барладяну відмовився від свого становища.

Цього дня допитано тільки одного свідка, Будянського, колишнього члена профкому в часі конфлікту Барладяну в університеті з приводу одержання квартири. Він підтвердив зокрема, що у 74 р. Барладяну допускав вислови антирадянського і націоналістичного характеру.

28 червня

Історія з заповненням залі повторилася без істотних змін. Допущено тих же викладачів і 18 нових студентів. Знайомих Барладяну відштовхнули від дверей і закрили їх зсередини. Коли вони знову звернулися до голови суду, цей відмовився їх прийняти. Його заступниця сказала: «Забірайтесь звідсіля! Слушно роблять, що не пускають».

Цього дня в категоричній формі викликано на працю на 8 год. ранку Вал. Барладяну і Н. Федорову, хоч Барладяну працювала в другій зміні, а Федорова була на відпустці. В останньої на 8 год. ранку вже були оформлені відрядні документи.

За наявними даними можна думати, що ці виклики зв'язані з бажанням не допустити їх на суд.

Викликано на працю також Тимчука і Голумбієвську; проте вони прийшли до будинку суду.

За А. Михайленко прийшов наряд міліції і вимагав її прибуття до прокуратури.

До Рейдмана прийшов дільничний міліціонер перевіряти його працевлаштування.

Друзям Барладяну адміністратор обіцяв, що, «якщо

вони будуть тихо поводитися» по перерві їх пустять до залі. Однак це виявилось брехнею. Лише під кінець суду, після робочого дня до залі допущено дружину Барладяну.

В залі суду

Першими виступили в ролі свідків дільничний міліціонер Балакшієв і зав. катедрою марксистсько-ленінської філософії Інституту інженерів морської флоту, де був викладачем Барладяну.

Зав. катедрою Макієнко в патетичній промові обвинуватив Барладяну в розповсюдженні наклепницьких антирадянських вигадок, в посиланнях на книги Солженіцина в своїх лекціях і т. п.

На запитання адвоката, чи він пам'ятає, на яку саме книгу Солженіцина посилався його підзахисний, Макієнко відповів, що не пам'ятає.

Адвокат: — Чи не могла це бути книга «Один день Івана Денисовича?»

Макієнко (не дав закінчити, кричить): Ні!

Далі Макієнко говорить, що, як йому здається, це був «Архіпелаг ГУЛАГ» або «Серпень чотирнадцятого».

Адвокат пригадує свідкові, що книги ці вийшли тоді, коли Барладяну вже не викладав у його інституті.

Макієнко явно розгублений.

Далі, з приводу заяви свідка, що підсудний твердив, начебто радянському ладові притаманна жорстокість, адвокат питає, чи Барладяну говорив про поодинокі жорстокості, вчинені за радянської влади, чи про жорстокості режиму взагалі.

Макієнко непевно каже, що про поодинокі жорстокості. Далі похоплюється і заявляє, що, на його думку, це те саме (сміх на залі). Після цього відповіді свідка стають плутаними і неясними, і на залі далеко не часно вдається почути їх.

Свідок Мосюк, наук. співроб. Селекц. інст.: брав у Барладяну вірші, перечитав 4 сторінки статті «За і проти» Яна Друбала (псевдонім Барладяну). Через антирадян-

ський зміст перестав друкувати і все повернув Василеві. На квартирі Барладяну брав «У крузі першим» і «Архіпелаг ГУЛАГ», але вони належали Гончарову, якого мало знав.

Бойко, дружина Мосюка, підтверджує, що в них вдома були «У крузі першим» і «Архіпелаг ГУЛАГ» і що чоловік брав їх у Барладяну.

Писанко, тесть Барладяну, справді розмовляв з підсудним про принципи побудови радянської армії. Останній твердив, що, за вказівками Леніна, армія повинна була будуватися за територіяльним принципом, а тепер цей принцип не зберігається.

На питання, чи говорив Барладяну, що наша армія агресивна, Писанко відповів, що Барладяну вказував на можливість агресивності армії при незбереженні принципу територіяльності, і посилався при тому на Леніна.

У свідченнях же на попередньому слідстві Писанко твердив, що Василь говорив про агресивність реальну. Крім того, Писанко в судовому засіданні вніс ряд істотних пом'ягчень до своїх показань, даних у попередньому слідстві.

Легенька, колишня студентка Барладяну: зовсім не пам'ятає, що саме підсудний говорив на лекціях, бо це було три роки тому. На питання, чи говорив Барладяну про Солженіцина і «Голос Америки», відповіла: — Щось говорив, але що саме — не пам'ятаю.

Хохлачев, колишній студент Барладяну: каже, що підсудний твердив, начебто за нашого ладу були жорстокості, і посилався на «Архіпелаг ГУЛАГ».

З нервозності свідка видно, що він внутрішньо супротивляється даванню свідчень і дає їх під сильним тиском.

Орел, студент, який їздив з Барладяну на збиральні роботи до колгоспу: його свідчення суперечать свідченням на попередньому слідстві. Відповідаючи на запитання Барладяну, виразно демонструє зфабрикованість свідчень.

Голумбієвська входить з букетом гвоздиків і звертається до голови з проханням передати квіти Барладяну «від тих, що стоять за дверми». Після відмови розгублю-

ється і не знає, куди їх подіти.

Говорить, що відмовлялася давати показання в попередньому слідстві, не буде давати їх тут і починає зачитувати заяву з цього приводу.

Шум на залі. Репліка: «Піди зі своєю заявою до Дерибасовську», — кричить викладач університету, юрист, чекіст сталінських часів.

Суддя: — Дайте сюди цю заяву!

Голумбієвська відмовляється. Суддя настоює, забороняє читати, заявляючи, що дасть прочитати, якщо знайде потрібним. Адвокат підтримує домагання судді, Голумбієвська передає заяву судді, однак заявляє, що якщо їй не дадуть її зачитати, то вона взагалі відмовиться щонебудь говорити. Суддя повертає заяву, і свідок зачитує її.

Після зачитання заяви суддя і прокурор ставлять їй питання, на які Голумбієвська вперто не відповідає.

Барладяну дякує за квіти, каже, що вчора він вперше цього року побачив зелень. Відповідає на питання, ставлені Голумбієвською.

Після цього прокурор перелічує свідків, чії показання неістотні для звинувачення, і пропонує їх не викликати, а їхніх показань не зачитувати.

Серед них: Шайкевич (керівник дисертації Барладяну), дружина Барладяну і ін. Пропонує зачитати показання Баклавної, Білецької і Руденка, не викликаючи їх до суду.

Адвокат пропонує зачитати показання Барладяну, Шайкевича і ін., а також викликати їх до суду на тій основі, що їхні показання характеризують Барладяну з боку, протилежного тому, який був змальований свідками звинувачення.

Барладяну підтримує клопотання адвоката, заявляючи, що обвинувач у своєму звинуваченні необ'єктивний, приймає тільки ті показання, які вигідні звинуваченню: «Чомусь мене характеризують люди, які мене не знають, а тих, хто знає, не питають».

Суддя годиться тільки на зачитання показань Шайкевича, а також задовольняє клопотання прокурора.

Барладяну заявляє, що ані одне з його прохань не було задоволене: до залі не допустили його друзів і знайомих, хоч сказали, що суд відкритий, не викликали тих, хто знає дійсні мотиви арешту його батька, не викликали односельчан, які могли б розповісти про смерть брата, не задовольнили і останнього клопотання:

«Я досі голодую. Від сьогоднішнього дня відмовляюся приймати воду і використаю будь-яку можливість, щоб покінчити життя самовбивством».

Суддя: «Ми вже чули про це».

Далі зачитують показання Бакланової, колишньої студентки університету, що працювала в групі студентів, які виїжджали до колгоспу під керівництвом Барладяну: часто вів розмови на антирадянські теми. Починав сам. Хвалив українську мову, говорив, що це найкраща мова з усіх слов'янських мов. Казав, що російська — це мова, якою говорить нація плебеїв. Барладяну зневажливо відзивався про Сталіна, заперечував його роллю як організатора перемоги у Великій Вітчизняній війні.

Барладяну: Бакланова — недбала студентка, яку він вигнав з колгоспу. З пімсти вона набрехала на нього. З приводу російської мови він зазначив, що не міг говорити нічого подібного: він говорить російською мовою, нею написана більшість його праць.

Показання Білецької (з тієї ж студентської групи, що і Бакланова; також мала конфлікти з Барладяну з приводу праці в колгоспі): вів розмови про національне питання. Говорив, що росіяни — пануюча нація, що пригноблює молдаван і українців.

Показання Руденка (організатор Української Гельсінкської Групи): познайомився на своєму дні народження. Увійшов незнайомий чоловік, який пізніше представився і сказав, що прийшов до нього як керівника Української Гельсінкської Групи. Приніс заяву і твердив, що його переслідують за переконання. Під час однієї з зустрічей Барладяну передав йому вірші і повісті. Руденко признав, що якась цитата з повісти Василя Берладника (псевдо-

нім) має антирадянський характер. Руденко висловив погляд: «І все таки я впевнений, що Василь Барладяну не ворог радянської влади. Його випадки на адресу радянської влади пояснюються переслідуваннями його, порушенням його людських прав».

Барладяну: в основному підтверджує показання Руденка. Протестує проти оцінки твору на підставі цитати, вирваної з контексту. Поверховність знайомства пояснює українським (хлібосільством) Руденка.

Показання Шайкевича: Барладяну був дуже гарним студентом, надзвичайно роботящим, учився тільки на «відмінно», був шевченківським стипендіатом. Брав більше працьовитістю, ніж талантом. Його залишено при університеті, писав дисертацію з болгарської культури.

Барладяну мав склонність до перебільшування. Коли він займався Болгарією, він перебільшував значення болгарського мистецтва і культури та їх впливу на російську культуру. Потім захопився українською культурою і перебільшував значення України в світовій культурі.

На думку Барладяну, Шайкевич некомпетентний в питаннях про болгар... (тут запис уривається — Вид.).

Із показань свідків і з мого знайомства з так званими творами Барладяну я переконався, що це зовсім не помилки Барладяну, а його тверде переконання. Тепер зупинімося на тих причинах, які начебто примусили Барладяну взятися за перо і розповсюджувати в писемній формі і усній наклеп на радянський устрій.

Квартирні умови: Барладяну твердить, що конфлікт в університеті виник в наслідок того, що йому, молодому спеціалістові, відмовили у наданню житлоплощі. Але чи тільки одного Барладяну не зміг університет забезпечити житлоплощею? Барладяну був на квартирному обліку, не мав сталої прописки і сам забрав свої документи з профкому.

Засудження батька. Барладяну твердить, що ще є очевидці того, як і за що загинув його батько. Слідство вивдигнуло документи, з яких видно, що батько Барладяну

був репресований. В різні часи допускався ряд помилок, але потім їх виправляли наша партія і уряд, і це не повинно служити причиною до антирадянських висловлювань.

Вбивство брата: Барладяну заявляє, що це було вмишне вбивство людини керівництвом колгоспу, бо вона домогалася пенсії за шкідливість праці електрозварювача; винуваті не дістали заслуженої кари. Слідством встановлено, що вбивства не було, а був нещасливий випадок, і інженер, винуватий у порушенні техніки безпеки, поніс заслужену кару. Далі Барладяну твердить, що сім'я його брата, який загинув, залишилася без матеріальної підтримки з боку колгоспу. Нічого подібного, дружині загиблого і її 6 дітям виплачується матеріальна допомога.

Барладяну вважає, що у відношенні до нього був неодноразово порушений паспортний режим: він був зупинений на вулиці в Києві міліцією і випущений з Києва того самого дня, в якому прописався; в січні 1977 р. у нього обманом вилучено паспорт і виписано його з с. Василівки Біляївського р-ну Одеської області в місяці вересні, того дня коли (тут запис уривається — Вид.)

Що торкається праць Барладяну з національного питання, то ні одна з них не була закінчена. Це були начерки, які по закінченні праці над ними напевно носили б інший характер. Хоча ці начерки і вилучено в кількох примірниках, це були чорнові варіанти однієї і тієї самої праці, тому говорити про їх розповсюдження я взагалі не вважаю доречним. (Тут запис уривається — Вид.)

Тут адвокат говорить про релігійність Барладяну: модне захоплення і т. п. (Тут запис уривається — Вид.)

Для решти його праць і заяв («Шем'якин суд»?) все таки послужили приводом ті випадки, на яких зупинився державний обвинувач. Барладяну був глибоко ображений несправедливістю супроти батька. Для всіх нас батько — це щось святе, і всім нам видається, що він ліпший, ніж є насправді. Тому, як слушно зауважив прокурор, це справа дуже делікатна і робити висновки про неї нам з вами тяжко. Що ж торкається смерті брата, батька 6 дітей, то

винуватий, без сумніву, покараний надто «суворо» — рік умовно!

Назвати Барладяну аморальним я не можу. Ми знаємо, як іноді буває в житті: здається, треба все старе порвати і почати спочатку — і все піде по-іншому. Може, так трапилось і з моїм підзахисним. Барладяну не мав помешкання, фактично не мав праці, прописки і т. д.

За час мого знайомства з Барладяну і його дружиною я переконався, що це сім'я, в якій одне одного любить і поважає. Я міг би безконечно говорити про те, що Барладяну кожний мій прихід зустрічав питаннями, які торкалися не його долі, а здоров'я дочки і дружини, питаннями про те, як вони живуть, чи не важко їм вдвох і т. д.

Прокурор звернув вашу увагу на один бік — тінювий. Мені хотілосьби по змозі представити постать Барладяну об'єк...(тут запис уривається — Вид.)

ПРОКУРОРОВІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТИ

Ми, нижчепідписані, прийшли сьогодні до будинку облсуду з наміром бути присутніми на суді над Василем Барладяну.

Однак наше законне бажання брутально потоптано.

В порушенні статті 111 Конституції СРСР і ст. 20 КПК УРСР судовий розгляд фактично відбувається за закритими дверима.

Протестуючи проти протиправних вчинків судових органів, ми звертаємось до Вас з клопотанням негайно встановити законність, забезпечивши можливість присутності в залі суду всім бажаним.

27. 6. 77 р.

1. *В. Барладяну*

6. *П. Рейдман*

2. *В. Варга*

7. *В. Сіра*

3. *З. Варга*

8. *Л. Сірий*

4. *А. Голумбієвська*

9. *Л. Тимчук*

5. *А. Михайленко*

10. *Н. Федорова*

ПРОКУРОРОВІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТИ

Громадянин Прокуроре!

Прилучуючись до заяви друзів Барладяну, я хочу звернути Вашу увагу на факт, що закритий характер суду викликає навіть у неупередженого спостерігача гірке почуття несправедливості.

Будучи знайомим з Василем Володимировичем, я шире хотів розібратись у його поглядах і його долі, очевидно, дуже суперечних. Тому природним було моє прагнення потрапити на суд. І стільки ж природне розчарування і обурення, з яким я сприйняв обмеження відкритого характеру суду, передбачуваного законом. Такий хід справ аж ніяк не сприяє усуненню тенденційності, яка виникає у багатьох політичних процесах, побільшує авреолу мученика навколо обвинуваченого, нагнічує напруженість і усуває можливість спокійного і зрівноваженого розглянення фактів з обох боків.

Все це аж надто нерозумно в будь-яких умовах, але тепер, у періоді підготовки Београдської зустрічі на вищому рівні, це виглядає просто безглуздо. Я думаю, що ще одне порушення правопорядку ніяк не буде сприяти покращанню становища в питаннях Прав Людини.

На підставі викладеного вище я сподіваюсь, що Ви вживете негайних заходів для встановлення правопорядку і усунете можливість для оскарження ухвал суду з мотивів процесуального характеру.

В. Ігрунов

Додаток 3

ДО ОДЕСЬКОГО ОБЛАСНОГО СУДУ

Гр. ГОЛУМБІЄВСЬКОЇ

З А Я В А

Під час слідства я неодноразово чула, що я могла б на процесі пройти як співучасниця Барладяну. Все може бути при такому стані речей, коли людина, що здобуває інформацію не з офіційних джерел і ділиться своїми знаннями і думками з їй подібними, може потрапити на лаву підсудних. Сьогодні Барладяну на лаві підсудних, завтра, згідно з нашими законами, можу сидіти за ній я. Покищо від неї мене відгороджує єдине — те, що мовою юриспруденції називається презумпцією невинності. Я не упевнена, що, даючи показання в справі Барладяну, я не буду давати показань проти себе. Тому користаюся з права звинуваченого відмовитися від показань.

Друга причина: Барладяну на лаві підсудних, звинувачений в розповіджуванні «свідомо брехливих, наклепицьких вигадок, що порочать радянський суспільний і державний лад», — це нехтування людською думкою і гідністю. Я буду співпричетна до цього нехтування, якщо візьму участь у суді в ролі свідка звинувачення.

Надто освічений, надто обдарований, надто інтелігентний В. В. Барладяну для того, щоб бути наклепником. «Сміливий розум» з тих, про кого у свій час мріяв Ломоносов. Барладяну не хоче, щоб його приводили до завданих висновків, він сам шукає дороги до правди, що можливі без похибок і помилок. Барладяну може помилятися в своїх оцінках, Барладяну може помилятися в своїх висновках, але брехати і зводити наклеп Барладяну не може. Судити Барладяну значить судити розум, що б'ється в пошуках правди.

Плекати надію, що на суді над Барладяну, який взагалі не повинен би відбутися, переможе пошана до гідності людини, її права думати, її права йти в пізнанні непротоптаними стежками, її права ділитися своїми думками з собі подібними.

27. 6. 77 р.

Голумбієвська А. В.

ЧАСТИНА VI
ДОДАТКОВІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІЯЛИ

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО Л. І. БРЕЖНЄВА

(В зв'язку з обшуками, допитами й арештами в справі радянської групи «Міжнародна Амнестія»)

Високоповажаний Леоніде Ілліч!

Дозвольте поділитися деякими думками, котрі, як мені здається, можуть цікавити не лише мене. Вибачте, що доводиться писати від руки: друкарську машинку у мене відібрано під час обшуку, переведеному 18. IV. 75 р. в моїй квартирі за рішенням прокурора міста Москви. Московський прокурор чомусь вирішив піддати репресіям членів радянської групи «Міжнародної Амнесії». Припала ця честь і мені, хоч живу я не в Москві, а в Києві — столиці суверенної держави, котра є повноправним членом ООН.

До речі, про друкарські машинки. Ми вважаємо себе цивілізованими людьми, проте навіть такий робочий інструмент, як друкарська машинка, досі ще викликає підозру: що не кажи, а засіб «масової» інформації. Але тоді, на мою думку, треба б було узяти на облік також і кулькописи: я тепер за допомогою даного інструмента роблю копій не менше, ніж на машинці. Адже ніхто сьогодні не пише гусячим пером. Про це забувають ті, хто з далеких часів дореволюційного підпілля вважає друкарську машинку засобом пропаганди.

Я почав із цього дрібного факту тому, що за ним криється велике лихо, якого так довго не може позбутися наше суспільство: відсталість, зашкарублість мислення. Те, що ми засвоїли в юності, ми в незмінному вигляді несемо в старість. Нам чомусь тяжко дається та істина, що космічна доба вимагає безнастанного розвитку думки і духа. Життя людське триває сімдесят-вісімдесят років. Мало, надто мало! Проте як на нинішні часи це надзвичайно

Відкритий лист М. Д. Руденка до Л. І. Брежнєва був написаний в червні 1975 р. На Захід дістався без дати.

багато: такої кількості років, можливо, вже й не матиме вся земна цивілізація. І причина завжди та сама: ми літаємо на ракетах, а думка наша їде волами. Старші люди, як і в минулі часи, не бажають миритися з тим, що молодь відчуває повів часу набагато гостріше. І думка у молоді ширша, багатша, ніж була в нас за молодих років. Так воно й мусить бути — і цьому слід лише радіти. Однак ми чомусь не радіємо — брутально, а іноді й дуже жорстоко обриваємо літ молоді думки, намагаючися підігнати її під духовні стандарти, вироблені п'ятдесят або навіть сто років тому.

Я не бачу в нашому суспільстві інших конфліктів, ніж одвічний конфлікт між молодістю та старістю, між бюрократичною обмеженістю та духовною свободою. Однак, деякі люди намагаються надати цьому конфліктові «клясового» характеру.

Пригадайте: Жовтневу Революцію здійснили юнаки, для яких Ленін видавався зовсім старою людиною. А тимчасом він помер у віці, що його мають нині академік Сахаров А. Д. та автор цих рядків. Проте мене кинули за грати того самого дня, що й Андрія Твердохлебова, який майже на тридцять років молодший за мене. А проте ім'я Твердохлебова вже не перший рік відоме всьому світові як ім'я одного з видатних борців за громадянські права. Чи не ця обставина почала турбувати прокурора міста Москви? Та, на мою думку, це взагалі не мусить належати до кола його обов'язків.

Я глибоко переконаний, що розумне, врівноважене взаємоборство не лише закономірне, а й конче потрібне будь-якому суспільству — без нього немає й не може бути розвитку. Треба лише виробити культуру цього взаємоборства. Перемога в ньому має належати не насильству, а розумові. Аж ніяк не завжди — і менш за все! — це взаємоборство диктують клясові суперечності. Я — син донецького шахтаря. Батько загинув у шахті, коли мені минуло шість років. Усі мої найближчі родичі, як і Ваші — робітники. Я пережив голод, війну, розруху. Був політруком ро-

ти в бльокваному Ленінграді, тяжко поранений. Брат мій також був політруком — загинув на фронті.

А ось Андрій Твердохлебов — потомствений інтелігент, що народився після війни. Мені дало велику радість знайомство з цією людиною. Він знає стільки, що в його роки я й думати не міг про такі глибокі знання. І ось ми того самого дня і в тій самій справі опиняємося за ґратами. Мене, щоправда, незабаром випустили, але звинувачення лишилися. Андрія не випустили — від нього немає жадних вісток.

Значу мимохідь: після того, як А. Д. Сахаров за моїми словами склав заяву, що від мене на слідстві вимагали вийти з «Міжнародної Амнесії», мій слідчий узяв із мене зобов'язання щодо нерозголошення таємниць слідства. В зобов'язанні окремо застережено: крім того, що стало відоме. В даному листі я не збираюся подавати відомостей більше, ніж стало відоме — отже зобов'язання не порушую. Але закон не забороняє мені боронитися. Лист до Вас і є засобом оборони.

Хто ж ми є — я та Твердохлебов? Адже нас аж ніяк не можна залічити до тієї самої кляси. Чи просто ми обидва зробилися буржуазними відщепенцями? Майор державної безпеки Жиromський саме так охарактеризував «Міжнародну Амнесію»: буржуазна організація. Але в такому випадкові треба розібратися в самому корені слова «буржуазія». Словник іноземних слів дає наступне визначення цього суспільного поняття: перше — первинна назва городян, друге — нині — панівна кляса капіталістичного суспільства.

Город по-українському «місто» (древньоруський корінь), звідси городяни-міщани. Маркс і Енгельс поділили городян на дві кляси — пролетаріят та буржуазію. Селянство в них взагалі не має характеру самостійної кляси — це дрібнобуржуазна стихія, що постачає людський матеріал містові. В перші роки після революції міщанство таврувалося однаково з буржуазією — ці поняття зливалися до купи, їх уважали не тільки спорідненими, а й тотожни-

ми. Що стосується духовного обличчя міщанства й буржуазії, то його найліпше змалював Горький: «Міщанин істога, обмежена вузьким колом віддавна вироблених навичок думки».

Наприклад: якщо друкарську машинку шістдесят років тому вважали знаряддям пропаганди, то й нині треба утримувати цілу армію озброєних чиновників, котрі зобов'язані займатися обліком та вилученням цих грізних знарядь. Якби чиновники розмножувалися по одному на машинку, то це ще нехай би собі було. Проте бюрократичний «вибух» скоро призведе до того, що їх можна буде приставляти до кожного кулькописа.

Повірте, Леонід Ілліч!: у сумній іронії цій нема й тіні озлоблення, не зважаючи на всі приниження, що їх мені довелося зазнати. Є лише велика стурбованість щодо нашого майбутнього. Ви дуже добре знаєте, як обурювався Ленін, що наш бюрократичний апарат розростається щороку. Ви також не раз висловлювали цю гірку думку. А проте, я опинився за ґратами тільки тому, що деякі люди звикли цілком безкарно змішувати два протилежні поняття: **антибюрократичне** та **антирадянське**. А чейже радянське і є за самою своєю суттю антибюрократичне! Буржуазія, бюрократія й міщанство завжди були ворогами радянської влади. Таку систему поглядів залишив нам Ленін. І ніхто покищо не довів, що в корені цих понять існує фундаментальна різниця.

Ось ми сидимо один напроти одного: я, що пройшов війну, майор запасу, і майор держбезпеки Жиромський — загалом незлобна людина, що її обставини зробили моїм тюремником. Я працюю сторожем, дістаю шістдесят карбованців на місяць. Вистачає лише на хліб та на цигарки. Виконувати іншу працю не можу — перешкоджає тяжке поранення. Майор Жиромський риється в письменницьких архівах — саме в цьому й полягає його службовий обов'язок. Отримує він за свій вельми «інтелектуальний» труд, очевидно, у п'ять-шість разів більше, ніж я. Чи працював він коли біля верстата? Ледве. І не воював, звичайно,

— тоді він був дитина. Але за якимсь таємничим правом Жиромський звинувачує мене в буржуазності думання себто в злосливому міщанстві. На цій підставі ввічливо, майже по-дружньому бере мене під руку і веде в камеру попереднього ув'язнення до пропавших кримінальників.

Що керує Жиромським, крім бажання мати сучасний комфорт та владу над людськими думками? Влада його полягає в тому, щоб вигонити з моєї голови кожен нову думку — наші думки мають бути такою ж мірою стандартизовані, як речі, що ними він звик користуватися. Якщо даний порядок порушиться, це заподіє Жиромському величезну незручність — для нього це гірше, ніж цвях у черевикові. Не щось інше, а лише духовну непорушність нашої бюрократії він звик іменувати радянським ладом. Хто ж із нас міщанин? Хто буржуа? Хто порочить радянську владу — я чи Жиромський? Але чомусь не проти нього, а проти мене висунено це звинувачення. Висунено на підставі сторінок із мого письменницького архіву, на яких моєю рукою позначено: «Не для розповсюдження!» І ось виходить: за гарантованої Конституцією свободи слова мене звинувачують за слова, що ніколи не були сказані! Адже те, що потрапило до архіву, не відображає думок письменника — він сам із ними не погодився, а залишив тільки тому, що на котрійсь сторінці є вдала думка, яка може придатися в майбутньому. Чи ж не дивне все це?

Радянські молоді люди дуже гостро відчувають і хворобливо переживають порушення елементарної законності. Одні звикли приховувати свої думки, інші наважуються піднести голос протесту. І ось конфлікт батьків та дітей — глибоко внутрішній конфлікт — вихлюпується назовні, обговорюється в усьому світі. Нічого недозволеного в цьому нема, бо цей конфлікт так само не новий, як і всі людські пристрасті. Було б корисно нам підвестися до інтелектуального рівня власних дітей — і тоді ми зрозуміли б, що вони жадним робом не клясові вороги, а чесні, допитливі, мужні юнаки. Якби всі вони стали такими, які подобаються високопоставленим столоначальникам — себто білковим-

тими роботами типу Жиromського — у народу нашого на-
завжди було б відібрано його майбутнє.

Я передусім вбачаю низький рівень духовної культури
в тому, що ми з власних дітей почали виготовляти «клясо-
вих ворогів». Це такою мірою протиприродне, що піддає
сумнівowi багато чого в нашій ідеології. І навіть більше:
піддає сумнівowi основи самого марксизму з його докорін-
но помилковою клясифікацією суспільства.

Наведу власний приклад. Я повернувся з фронту у віці
А. Твердохлебова. Завжди я відчував за своєю потилицею
подих загиблих — адже я сам-один живий із тисячі, що по-
лягли на полі бою. У мене немає іншого права на життя,
крім одного: бути їхнім повноважним представником у сві-
ті живих. І ось тоді, коли я довідався про потворні злочи-
ни Сталіна, всі вони застукали кулаками в мій череп: чо-
му, чому це сталося? Ні, це не подібне до дитячих «чому»,
яких люди позбуваються з віком. Од таких «чому» здат-
ний звільнитися лише той, у кого непробудно заснуло сум-
ління.

Так почалися болючі шукання, які привели мене до на-
ступного висновку: помилкова сама теорія, яку ми покла-
ли в основу перебудови світу. Вона хибна в головному: те-
орія додаткової вартості К. Маркса не витримує критики з
боку сучасної фізики і природознавства взагалі. Компромі-
сів тут бути не може, бо Маркс ігнорує закон збереження і
перетворення енергії, котрий у великому й малому, у жи-
вому й неживому охоплює увесь неосяжний Всесвіт. Маркс
виводить додаткову вартість виключно з людських м'язів
— себто з додаткового часу та додаткової праці. Але пе-
ред тим треба було пояснити, звідки і як потрапляє енер-
гія до наших м'язів. Не відповівши на це, ми відгинаємо
людину від природи — і тоді з нею можна вигворяти все,
забагнеться будь-якому чиновникові. На цьому й виростає
сталінщина — на фальшивій вірі в те, що жадні закони
природи не владні над економічним життям суспільства.

Слід пояснити: хоча «Економічні монолози» у мене ви-
лучено разом із Статутом «Міжнародної Амнестії», але ні

в критиці Маркса, ні в участі в найгуманнішій з усіх орга-
нізацій — мене не звинувачують. Шукають що інше — те,
чого нема й не було.

Що стосується критики Маркса, то справа ось у чому:
Маркс на кінець життя сам змушений був визнати помил-
ковість власної теорії — він погодився з фізіократами, що
субстанцією абсолютної додаткової вартості є, не праця, а
природна родючість землі. Цією фразою і завершується
останній том «Капіталу». Слід за цим Маркс визнав право-
сильність великої формули, висуненої українським філосо-
фом С. Подолинським: **додаткова вартість — це додатко-
ва енергія сонця, що її використовують люди для свого
прогресу.**

Працю при цьому, звичайно, не відкидають, проте не
вона є субстанцією: праця, як і саме суспільство, виявля-
ється вписаною в закони природи, закони Космосу. Це по-
роджує цілком інший світогляд, який нічого спільного не
має з марксизмом.

Офіційно переслідувати мене за «Монолози» незручно
ще й тому, що Марксова теорія зазнає критики з боку фі-
зики та кібернетики, а моїми науковими консультантами з
цих питань були всесвітньовідомий фізик академік Саха-
ров А. Д. та широко відомий кібернетик доктор фізико-ма-
тематичних наук Турчин В. Ф. Так, звичайно, урядові чин-
ники ними незадоволені, однак, сперечатися з ними щодо
питань природознавства — нелегко.

Що ж впливає з тих законів природи, що їх марно на-
магався заперечити К. Маркс, протиставивши їм так зва-
ну «суспільну субстанцію» — категорію поза матеріальну,
суб'єктивно-ідеалістичну? Конечність докорінної економіч-
ної реформи **на базі капіталізму** — ось що впливає! Це
може бути лєнінський капіталізм — себто той «капіталізм
який буває за комунізму». Вам, Леоніде Ілліч, добре відо-
ма Лєнінова формула. Засновник радянської держави ра-
ніш від інших помітив неув'язки в теорії К. Маркса й зали-
шив нам власну економічну теорію — НЕП. Саме він нам
потрібний — у найширшому, необкраяному вигляді!..

Досі я ніколи не посилав до ЦК відкритих листів. Багато я написав їх за дванадцять років, але всі вони були закриті. І ось нарешті закриті листи привели мене — немолду, всю в ранах людину, за щільно зачинені залізні двері камери. Покищо не надовго — лише на два дні. Та чи на цьому минеться? Турбує мене також інше — доля Твердохлебова.

Щоб оборонити себе й товариша з «Міжнародної Амнестиї», цього листа я змушений оприлюднити.

Я вірю в людський розум — вірю, що він переможе! Це неминуче. І нема нічого поганого в тому, що західні народи допомагають нам звільнитися від сталінізму — я вітаю цю допомогу. Вона походить не від буржуазії, як запевняє дехто, а від високої культури духа.

Мик. Руденко

Київ, 84, Конча-Заспа, 1, кв. 8
тел. 614853

Руденко Микола Данилович

НЕ ХОЧЕШ БУТИ ПАДЛЮКОЮ — В ТЮРМУ!

Чи може бути таке: тебе відправляють в тюрму тільки за те, що ти — не падлюка? Так, так! Тільки за те...

Київський лікар Михайло Спиридинович Ковтуненко не займався «самвидавом» — він лікував людей. Від села до села, від хати до хати він поспішав з напакованим портфелем, щоб вчас принести поміч хворому. Він крокував вдень і вночі, в дощі і в снігу. Його дільниця розтягнулася майже на двадцять кілометрів, транспорту жадного — попробуй вспіти! І все ж таки йому якось щастило всюди побувати, обслужити всіх.

Одного разу, в люту заметіль, я зустрів його як — він примістився на підніжжі вантажного авто. У кабіні, поруч шофера сиділа жінка. Місця не було, а треба було їхати: в селищі Мриги захворіла літня людина. Руки лікаря закріпили, його наскрізь продував ледяний вітер. Але Михайло Спиридонович не думав навіть про те, щоб перечекати негоду.

І ось сьогодні ця жертвенна людина знаходиться в тюрмі. Слідство ще не закінчилось, однак є чутки, що його обвинувачують в тому, в чому обвинувачували вінницького лікаря Штерна: Ковтуненко, мовляв, брав хабарі. А це таке безглуздя, що люди жахаються: що вони там, збожеволіли?

Ковтуненко обслуговував декілька селищ на південній окраїні Києва. Отож, то в одному, то в другому селищі стихійно творяться ініціативні групи — робітники збирають підписи для його оборони. Так, люди його любили. Хабарі? Які нісенитниці! Він же сам завжди був готовим

поділитися останнім. До речі, після арешту органи міліції зробили опис маєткового стану в домі дільничного лікаря. Весь маєток його сім'ї — від меблів до сорочки — було оцінено на 1800 рублів. А на шадничій книжці знайдено 40 рублів. Чи ж подібний він на хабарника?

Люди вірять, що Ковтуненко ось-ось прийде додому. Очевидно, хтось на нього набрехав. Слідство встановить правду, покарає наклепників і Михайло Спиридонович зі своїм масивним портфелем буде знову крокувати від хати до хати. Машину йому дали б — дільниця надто велика...

Але я, на жаль, знаю: Ковтуненка не арештували на те, щоб скоро випустити. Перед арештом він просив мене розповісти людям, що з ним трапилося — і я вважаю своїм обов'язком сповнити його прохання.

Раніш — декілька слів про себе. 18 квітня 1975 року були заарештовані два члени Радянської групи Міжнародної Амністії — я і А. Твердохлебов. Мене по двох днях випустили — зближалось 30-річчя перемоги над Німеччиною, незручно було тримати інвалідів війни в тюрмі. Але, очевидно, співробітники КДБ не перестали збирати проти мене «обтяжуючих» матеріалів. Відчуваю: вони фабрикують щось основніше, наприклад, створення терористичної групи. Мені вже приходилось викидати за двері підсланих провокаторів, які пробували «підкинути» подібну ідейку. Думаю, що робиться це даремно...

Оце тут і починається те, що привело Михайла Спиридоновича в тюрму. Комусь із важних співробітників КДБ прийшла надзвичайна думка: слухайте братці, чому б нам не використати дільничного лікаря Ковтуненка? Він за один день обходить Чапаївку, Кончу-Заспу, Мриги. Хто ж зможе краще, ніж він, сповняти обов'язки сексота?..

Ковтуненка намовляли майже три місяці. Обіцяли золоті гори. Особливої удостоївся чести у цих плянах і я. Коли стало ясно, що не можна намовити Ковтуненка, почали погрожувати арештом. За що? Ну, наприклад, за те, що він «незаконно» видає шпитальні листки. «Сплести сіті» лікареві — немов дати води напитися.

І так, виснажений моральними тортурами, Михайло Спиридонович з'явився одного разу в мене, щоб про все відкрито порадитися. Я не вірив, що справа зайшла так далеко: все ж таки ми живемо в періоді після Гельсінкського договору, — що його радянська преса називає історичним. Кінець-кінцем, повинно ж щось змінитися! Це ж дивовижно відправляти людину в тюрму за те, що вона не бажає бути поліційним донощиком. Нічого подібного не спостерігалось навіть в найбільше жорстоких поліційних державах.

Але Михайло Спиридонович сумно посміхнувся:

— Не було, але так буде. Вони мені відмови не простять.

Потім він почав нервово писати. Він хитався від змування, руки в нього тремтіли — і тому, хоч він освічена людина, писав недостатньо зв'язко. Але, справа, очевидно, не в чистописанні. Ось його записка:

«Мені, Ковтуненкові Михайлові С., запропонували працювати в ролі співробітника КДБ, щоб я дивився, бачив і доносив на Руденка М. Д. про те, що він проти місцевих властей; про те, що він належить до групи Сахарова. Я вповні поділяю погляди Руденка М. Д і буду їх боронити наскільки це буде можливо. Вірю, що в нас немає свобод, навіть простих. Вірю в Україну. 6. 8. 76 р. в. р. Ковтуненко».

Передавши мене написане, Михайло Спиридонович сказав:

— Якщо вони щось зі мною зроблять... А вони обов'язково зроблять! Ну, так оце: розкажіть людям.

Я пробував переконати Ковтуненка, що його страхи перебільшені. Але, я помилився: рівно через місяць Михайла Спиридоновича заарештували. Вдома осталась дружина, дитина (дочка) і стара мати. Ось адреса його матері:

м. Київ, присілок Пирогів, вул. Бродовська 69
Ковтуненко Варвара Петрівна

Я звертаюся до людей всього світу: підніміть голос в

обороні київського лікаря Михайла Спиридоновича Ковтуненка! Він — лицар духа, лицар науки. Він дійсний гуманіст. Він до кінця залишився вірним присязі Гіппократа.

Він — вірний син многострадальної України. Шість десятиліть влада проводить прополювання в нашому народі, щоб знищити серед його синів міцні зерна, залишивши тільки убогі духом буряни. Яким же могтунім є український народ, якщо навіть умертвлення кожного четвертого (пригадайте розкоркулювання, пригадайте голод 1931-1933!) не могло зламати його духа — є Валентин Мороз, є В'ячеслав Чорновіл, є Олександр Сергієнко, є Василь Лісовий, є Михайло Ковтуненко. Є сотні, є тисячі подібних їм. О ні! Такий народ покорити неможливо!

Микола Руденко

м. Київ — 84

Конча-Заспа 1., кв. 8

14 жовтня 1976

ЗАЯВА

Прокуророві м. Москви

Копія: Прокуророві м. Кисва

Міжнародній Колегії Юристів

Керівник Української Громадської Групи Сприяння

Виконанню Гельсінкських Угод М. Руденко

Згідно з постановою прокурора м. Москви (ордер підписав Тихонов 10 грудня 1976 р.) у членів Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод від 23 до 25 грудня були переведені незаконні обшуки. Під обшуки, крім мене попали О. Бердник, Л. Лук'яненко, О. Тихий, І. Кандиба. Переводячи ці обшуки працівники прокуратури м. Москви свідомо ігнорували той історичний факт, що УРСР являється суверенною державою, повноправним членом ООН, в межах якої діють свої власні закони — починаючи від Конституції УРСР і кінчаючи Процесуальним кодексом УРСР. Взагалі, дії грубим способом порушують суверенітет України, понижують національну честь і гідність її громадян. Вони являються ще одним доказом, що Гельсінкські Угоди, а також Деклярація Прав Людини, підписані Радянським урядом, в СРСР все ще грубо порушуються. Крім цього ці незаконні дії найбільш переконливим способом підтверджують висновок Української Групи Сприяння про те, що Договір з 27 грудня 1922 р. про створення СРСР з волі шовіністично настроєних офіційних осіб РРФСР, які поставили в основу своїх дій не Право, а Силу, від деякого часу перестав бути державною і національною реальністю.

Ані формально, ані по суті справи, прокуратура м. Москви не має права проводити обшуки на території України: вона покликана конституцією своєї власної республіки охороняти закони РРФСР, а не закони УРСР. Між іншим, по відношенні до мене, це беззаконня вчинено двічі: 18 квітня 1975 р., коли підпали під репресії члени радянської групи «Міжнародної Амнестії», і тепер, коли дії Мо-

сковської прокуратури направлені проти Української Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. В останньому випадку це беззаконня явно доказує, що справа проти Української Групи Сприяння заведена не в Києві, а в Москві — цебто на території сусідньої держави.

В процесі обшуку в моїй квартирі були допущені грубі порушення Процесуального кодексу УРСР. Так, наприклад, згідно зі ст. 180 ПК УРСР, обшук повинен проводитися в д е н ь. Приміювати викрутку про виняткові обставини не було ніяких підстав. Все одно у мене на квартирі обшук проводився від 20-ої години 23 грудня до 10-ої години ранку наступного дня. І моя дружина і сусіди цілу ніч не спали.

Ті, які проводили обшук, увірвалися в квартиру підступним способом — свідок Приходько І. І. постукала в двері, нібито, щоби вручити телеграму. Це була брехня, яка свідчить про домовлення між свідком і тими, які проводили обшук. Більше цього: другий свідок Товнес В. В. сам почав активну участь в обшуку і перервав це зайняття тільки після протесту моєї дружини. Це ясно показує, що свідки являлися заінтересованими особами.

Напередодні обшуку дружина замітила, що в квартирі побував хтось посторонній. Помічалось це і раніше. Так, наприклад, в час мого перебування в психоневрологічній лічниці дружину покликали на розмову з психіатром, примусили залишити торбинку в сусіднім приміщенні і викрали ключ з в'язки. Я зложив проти цього протест працівникам лікарні, написав письмову заяву, котру було забрано у мене адміністрацією і передано в КДБ. І ось наслідок: в часі обшуку виявилось, що в мої рукописи з провокаційною ціллю підсунуто 39 американських доларів.

В часі обшуку, крім документів Групи Сприяння, вилучено 3 томи моїх творів: том прози, том поезій (не менше 10 тисяч стрічок) і том філософських творів. В протоколі обшуку вони також називаються «документами». Працівникам прокуратури пора би, накінець, засвоїти, що там, де художні і філософські твори стають «документами» для

судочинства, не може бути і мови про дотримання Загальної Деклярації Прав Людини і Гельсінкських Угод.

Зокрема слід відмітити той факт, що важніші документи Групи пропали безслідно. Так, наприклад, Група у своєму Меморандумі ч. 1 заявила: в її розпорядженні є докази, що Борис Ковгар і Михайло Ковтуненко були арештовані лише за те, що відмовились співпрацювати з КДБ. Мова йшла про особисті свідчення з власноручними підписами. В протоколі про ці документи не згадується.

Потрібно пояснити: обшук в моїй квартирі був переведений тоді, коли я був в поїзді. Створюється враження, що це було зроблено для того, щоби викрасти свідчення, які розкривають злочинні дії КДБ, а пізніше обвинуватити Групу у свідомому наклепі.

В зв'язку з вказаними діями Московської прокуратури і органів міліції м. Києва уважаю обшук н е з а к о н н и м — він зневажає Деклярацію Прав Людини, очорнює національну гідність громадян УРСР, порушує законність республіки. Від 25 грудня я прилучився до голодівки протесту, котра 23. XII. 76 р. була проголошена моєю дружиною, а також членами Групи О. Бердником, М. Мариновичем, М. Матусевичем. Ми вимагаємо негайного повернення всіх вилучених документів Групи, художніх і філософських творів, машинок до писання, фотоапаратів і т. д.

Оскільки г. Тихонов, який підписав ордер на обшук квартир членів Української Групи Сприяння, цим самим свідомо поповнив дії, які понижують національну гідність громадян УРСР, вимагаємо негайного притягнення його до кримінальної відповідальности, згідно зі статтею КК РРФСР, відповідною ст. 66 КК УРСР.

Якщо наші вимоги не будуть виконані, Московська прокуратура продемонструє цілому світові на що здібний апарат юстиції, який замінив закони цивілізованої держа-

ви «правопорядком» доісторичних часів, де панувало не право правого, а півживе право сильного.

28. XII. 76

Микола Руденко

м. Київ—84, Конча-Заспа,
1, кв. 8. тел. 614853
(незаконно виключений)

ПРОТЕСТ

ГОЛОВАМ УРЯДІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ В ГЕЛЬ— СІНКСЬКИХ НАРАДАХ (В справі Валентина Зосімова)

Минуло рівно місяць часу, як радянський уряд домігся від Ірану видачі політичного емігранта з СРСР Валентина Зосімова.

Умотивування цього неправного та антигуманного акту, мовляв, ідеться про повітряне піратство, явно необгрунтоване.

В. Зосімов покористувався літаком, не примінивши при цьому насильства. Він не забрав ніяких цінностей і не використав літака для шантажу, як це неодноразово робили повітряні пірати. Його єдиною ціллю було покористуватися літаком для здійснення свого законного права покинути свою країну.

Це міжнародне право, узаконене в СРСР ратифікованими Президією Верховної Ради договорами, грубо порушується радянським урядом, що і змушує поодиноких громадян нашої країни шукати способів нелегального переходу кордону СРСР. В. Зосімов зробив це при допомозі літака, що на ньому він летів, виконуючи свої службові обов'язки. Дії його є неправомірні з точки погляду нормального виконання обов'язків, але оправдані грубим ламанням радянськими властями міжнародних законів, в тому числі Заключного Акту Гельсінкських Угод. Вчинок Зосімова наглядно продемонстрував перед цілим світом існування таких порушень і тому він може зокрема жорстоко заплатити, не так за порушення закону, як за розкриття дій уряду, що їх той уряд приховує.

Практика історії показує, що правна політика СРСР виходить з міркувань пімсти та повчання інших. В усіх таких випадках вона несправедлива, жорстока і безпощадна. Цілком можливо, що Зосімову прийдеться відповідати і за

Беленка. А це може коштувати йому життя, хоч згідно з законом, смертна кара не є передбачена за схоплення літака.

Ми просимо Вас звернутися до радянського уряду та вимагати, щоб він, з огляду на виїмкові обставини, які змусили В. Зосімова незаконно використати літак, доброзичливо розглянув це питання, дав йому амністію і дозволив виїхати з країни.

26 листопада 1976 р.

Андрей Сахаров

Директор і почесний віцепрезидент Міжнародної Ліги Прав Люднини, лавреат Нобелівської премії миру

Микола Руденко

Керівник Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод

Юрій Орлов

Керівник Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод в СРСР

Єлена Боннер

Член Групи Сприяння

Петро Григоренко

Член Групи Сприяння

ПРОТЕСТ

Генеральному Прокуроові Української РСР
Копія: Голові КДБ гром. Федорчуку В. В.

Від члена Української Громадської Групи
Сприяння виконанню Гельсінкських Угод
Мешко Оксани

П'ятого лютого 1977 року в мене зроблено трус працівниками Міністерства Юстиції УРСР: ст. слідчим прокуратури м. Києва Паньковим Д., молодшим юристом Печерського р-ну м. Києва Дибою Н. П. і гром., без зазначення чинів, Андрюше... (закінчення нерозбірливе — Вид.) і Голубовим в присутності привезених з собою «понятих»: Кислої Н. К. та Мурзіна Е. А.

Ордер на трус підписано московським прокурором і санкціоновано прокуратурою м. Києва.

Трус почався із биття вікон Паньковим, і в дім він уліз через вікно. Паньков удався до цього заходу після десятихвилинної розмови зі мною через шибку вікна.

В зв'язку з тим, що я перенесла вночі серцевий напад, я просила на час тусу викликати невістку Звениславу Вівчар.

Моє слушне прохання Паньков зневажливо відкинув, пред'явивши ордер на обшук приміщень будинку і тут же сказав, що мені зробиють і особистий трус, який ніким не було санкціоновано.

Від особистого тусу я категорично відмовилася. Паньков поїхав ніби за санкцією. Згодом повернувшись пред'явив мені попередній ордер, самовільно дописавши в одній графі слово: «личный», що не було стверджено ні підписом, ні печаткою. І знову притьмом до мене, щоб робити особистий трус. Я заперечувала...Тоді Паньков заломив мої руки прийомом «самбо» і тримав мене, а «юристка» Диба роздягла мене до гола, обшукуючи та обмацуючи. Цю операцію зроблено в присутності моєї квартиран-

тки Юлії Лаврової, моєї гості Віри Ткаченко і «понятої» Ки-слої. Після цього одночасово розпочали трус в квартирі й на подвір'ї.

Трус в домі робили вкрай безладно. Мої слухні зауваження не тільки не бралися до уваги, — Паньков їх ігнорував з брутальними репліками: «Заткнись!..Твоє місце на Берковцах...Она еще в политику лезет!.. Группа называється — шайка!..Где ты была, што ты делала?.. Ты бы в войну людей стреляла!..Тебе на базаре цветами торговать...»

І без цього хвора, а під час такого погрому в мене почався серцевий напад. Я попросила Лаврову викликати швидку допомогу, але Лавровій заборонили виходити з дому, а самі не поспішали викликати, бо як промимрив Паньков: «Она симулирует». Я змушена була лягти, в мене почали холонуть ноги...Таки хтось із загону КДБ викликав швидку допомогу. Мені зробили ін'єкцію, дали ліки, а також прислали техніка, яка зняла електрокардіограму. (Чомусь тільки кардіограму, порушуючи правила, не залишили ні мені, ні моїй поліклініці.)

Таким чином обшук провадився без господаря, хоч згодом я таки через силу мусіла вставати.

Було вилучено:

1. Папку переписки з депутатами Верховної Ради, які клопоталися про перегляд справи мого сина Олександра Сергієнка: президент АН УРСР Борис Патон, письменник Михайло Стельмах, композитор Дмитро Кабалевський.

2. Папку ділової переписки з Міністерством внутрішніх справ СРСР у справі мого сина.

3. Мою особисту переписку із сином, друзями, знайомими.,

Вилучення особистої переписки в протоколі зформульовано так: «Письма, конверты, почтовые открытки, телеграммы, как на территории так изза рубежа уложены и не осматриваясь опечатаны сургучной печатью «Следователь прокуратуры г. Киева № 42».

Себто вилучено все гамузом, не даючи собі труда ознайомитися зі змістом.

Коли я заперечила проти вилучення офіційних паперів до державних радянських установ, Паньков вигукнув: «Это кляузы!» Щодо вилученої не прочитаної особистої переписки сказав: «Экспертиза будет читать».

4. Книжки і музичні платівки:

а) Іван Драч. **Протуберанці серця.**

б) **Століпінська реформа на Україні.** 1931 р. видання.

в) Євдокименко. **Критика ідейних основ Українського бурж. націонал.**

г) Мистер Кон. **Последний русский дух.**(Автора написано нерозбірливо — Вид.).

д) **Рідне слово.** Русанівського.

е) Дві гнучкі платівки. (На одній запис пісні «Червона Рута», друга з моїм дарчим написом синові та невістці.)

5. Вилучена карта Томської області.

6. Вилучені зошити і окремі аркуші паперу з віршами (не політичного змісту) переписані з книжок, газет, журналів тощо.

В протоколі це записано так: «...листы бумаги с копией...текста в виде стихов...»?!

7. Вилучено окремі аркуші паперу і різні клаптики із спонтанними записами думок, зауважень, згадок та радіоінформацій-безсистемні записи, які не становлять жадної вартості, себто папери для кошика, або, як висловився Паньков «мура». Однак це не зупинило його забрати все гамузом, скласти в целофановий пакет ще й ствердити на сургучі прокурорською печаткою!

Все це було б дуже смішно, якби не було так сумно.

Однак «витівки» офіційної особи слідчого Панькова на цьому не скінчилися, а саме:

1. Вилучив він у мене десять примірників Загальної Деклярації Прав Людини від 1948 р. (Організації Об'єднаних Націй, що були підписані і Союзом РСР.)

2. Три фотокопії фрагменту із журналу «Кур'єр Юнеско» із текстом деяких положень Прав Людини. (В протоколі зазначено «Кур'єр», оминувши справжню назву «Кур'єр Юнеско».)

3. Вилучено кілька фотокопій «Прикінцевого Акту» Гельсінкських Угод. В протоколі вони не значаться, мабуть тому, що це суперечить «Прикінцевому Актові». (Пункт VIII, частина А, розділ І.) Бо «Прикінцевий Акт» передбачає здійснення громадських, політичних...інших прав та свобод, які витікають з гідності властивої людській особистості.

Ще вилучено в мене всі наявні матеріали Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод:

1. Мемурандами №2, 3.

2. Листи і заяви громадян про порушення законності та громадських прав на території Української РСР. (Свого часу більшість із цих листів та заяв було відправлено самими громадянами у відповідні радянські інституції.)

Вилучення цих матеріалів є незаконним, оскільки за характером і змістом вони не являються антирадянськими, бо й сама Українська Громадська Група ніколи не ставила і не ставить собі за мету політичних цілей.

Діяння Групи легальні і правомірні. Вони витікають з Гельсінкських Угод, підписаних 35-ма країнами в тому числі й Урадом СРСР.

Проведення у мене тусу суперечить не тільки духові самих Гельсінкських Угод, а й Радянській Конституції.

Щодо акції мого особистого тусу, то це є конкретне порушення статті 7, част. III Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права.

Трус проведений в моєму домі – яскравий приклад ігнорування московською і київською прокуратурами Гельсінкських Угод.

Цей трус навіть із офіційної точки зору Київського КДБ і його усталених норм є порушенням норм КДБ, а саме:

1. Трус вчинено за фактичної відсутності господаря.

2. Вилучення провадилося безпідставно на власний розсуд слідчими низької кваліфікації, яким бракувало навіть професійної та обов'язкової ввічливості й витримки.

Матеріали, які вилучалися, я не мала змоги навіть оглянути. Їх знущально підносили вгору на значній відстані, вигукуючи: «Хіба не бачите?»

3. Все, що було переглянуто, клали безладно. Минає тиждень, а я й досі не знаходжу потрібних мені паперів, документів, книжок, які в протоколі вилучення не зазначені. Де вони?

4. Загін, який робив трус, складався з шести чоловік, а протокол тусу підписали тільки чотири особи. Відсутні підписи агресивного регеита цього тусу ст. слідчого Панькова і Голубова (його чин лишився невідомим.)

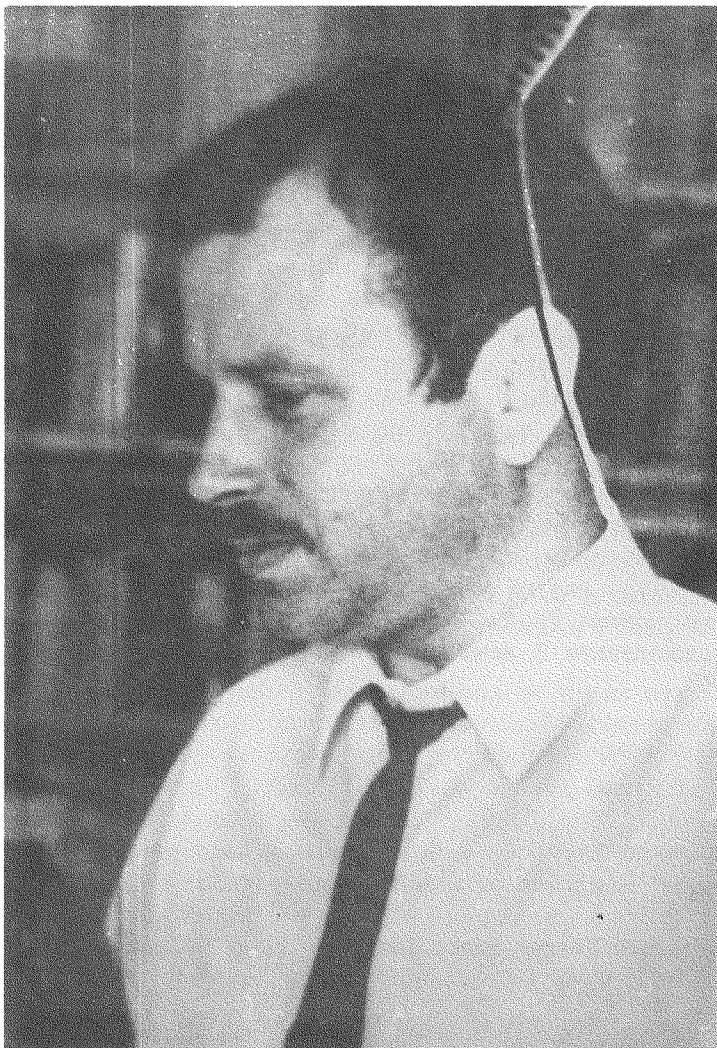
5. Після закінчення протокол не пред'явлено мені ні для прочитання, ні для підпису. (Трус із складанням протокола тривав від 09:30 до 01:10 год.)

Прошу розглянути мій протест із приводу вжитого щодо мене чергового беззаконня і повернути мені безпідставно вилучені матеріали, заяви, листи особистого листування з сином, друзями, знайомими тощо.

Щодо наруги над моєю людською особою, здійсненою іменем Радянського Закону слідчим Паньковим — відшкодувати її неможливо.

Оксана Мешко

11 лютого 1977 року

Михайло Осадчий

ЛИСТ

Українській Групі Сприяння виконанню Гельсінкських Угод (Громадській)

(Просьба знайти винних за вбивство брата Володимира)

Михайло Осадчий
Концтабір особливого режиму
Сосновка, Мордовія

Шановні українці! 5 квітня 1975 року, в Сумах, на вул. 40-річчя Жовтня, «швидка» підбрала труп мого брата, 33-річного Осадчого Володимира Григоровича.

Перша медична експертиза, яка встановила причину смерті, була знищена. Кілька осіб, котрі її читали, були здивовані: вона відрізняється від другої, котра вже обумовлює смерть алкоголем і серцевим дефектом. (Ще більше поражений трагедією я, бож я був поінформований про майбутнє вбивство брата три місяці перед цим фактом.)

Коротко викладаю послідовність, з якою розвивалися події як кругом мене, так і коло брата. Це тим більше цікаво, що всі нитки подій повязані з КДБ. І так, суть справи.

В листопаді-грудні 74 р. я був етапований з табору особливого режиму (Сосновка, Мордовія) в тюрму КДБ. Там ст. лейтенант Шумейко, лейтенант Єрмоленко запропонували мені зробити їм деякі прислуги, а за це вони на мою заяву у ВР СРСР доложать всіх зусиль, щоби там обмежили строк до відбуття. Річ ясна, все це буде йти спільно зі ширістю моїх прислуг.

Я гнівно відмовився — і як людина, репресована без основ, і як громадянин, який засуджує репресії 72 р. на Україні. Тоді і рухнула на мене лавіна погроз і дій зі сторони КДБ, тому що КДБ, слів на вітер не кидає.

В селі Курмани Сумської області була побита моя 70-

річна одинока матір. За сина — «злочинця». Ст. лейтенант Шумейко (грудень 74 р.): «Будеш знасилуваний» (це — до мене). Лейтенант Єрмоленко (грудень 74 р.): «Готуй твого брата до такої події, котра переверне тобі мозки».

Це передано почерез сексота Громова Олешка, який жив у грудні 74 р. зі мною в камері ч. 57 і «розколовся» переди мною як сексот. За словами зразу не сповільнено слідували дії. 5 січня 75 р. в таборі по пересилці, в камері ч. 13 два деградовані кримінальники, Бельмесов і Гуцуляк, зробили спробу знасилувати мене і побили. Я чудом спасся від втрати притомности.

10/1 — 75 р. при відправці в табір Бельмесов передав мені, що я буду вбитий на засланні, а брат — тепер. Лютий 75 р. Я пишу лист до брата з попередженням бути обережним і не ходити самому до в'язниці. Лист таборова цензура конфіскувала. Незрозумілі для мене речі натякав на адресу брата який живе і працює в Сумах, тодішній начальник КДБ Дубровлагу полковник Дратенко.

2 квітня 75 р. я звертався листом до прокурора Львівської обл., в яким перераховую факти, які говорять про те, що над кимсь з моєї родини, зокрема, над дружиною у Львові чи над братом у Сумах, нависла смертельна загроза. Прошу попередити її. Це те — в стислому викладі, що робилося кругом мене напередодні вбивства брата. Про атмосферу кругом брата я довідався пізніше. Правда, далеко не про все.

Грудень 74 р. Виклик брата з Сумів до Львова і півторагодинна розмова з генералом Полуднем, зміст залишився для мене в тайні. Після повороту брата в Суми, ті, хто його знав, звертають увагу на його пригнобленість. Ко-мусь він говорив, що йому було запропоновано співпрацювати з КДБ для мого звільнення. Він рішуче відкинув цю ганебну пропозицію, але Сумське КДБ, щоби досягнути ціль буквально влаштовує нагінку і всюдишуче переслідування брата. Заяви в вічі: хтось з родини мусить бути сексотом КДБ.

В тому ж часі і паралельно хтось, невідома особа, по-

в'язує брата з групою кримінальних злочинців, які відбувають в Сумах покарання на «хемії» (будівництво народного господарства).

Є свідки, які не раз бачили брата в тому крузі. Березень 75 р. — пограбування магазину новими «друзями брата». 2 квітня (або 3) — виклик брата в райміліцію ковпаківського району Сум в справі пограбованого магазину. Після затримання, брата звільняють як непричетного, але як свідка на суді.

5 квітня 75 р. група кримінальних злочинців, друзі арештованих в справі крадіж в магазині, викидають труп брата біля будинку ч. 15 на (нечітко — Вид.), з чого я розпочав цю заяву.

Я довідався про смерть брата місяць пізніше і довідався, як в детективі. Але це вже менш важні деталі. Від тоді я в цілому проголодував 39 днів, добиваючись слідства і притягнення вбивць до судової відповідальности. Одержую постійні відмови в зв'язку з тим, що згідно з другою медичною експертизою смерть будьто не насильна. Про першу експертизу, яка не згадувала про наявність алкоголю в крові і яка безслідно зникла, — глуха мовчанка. Мовчанка і про удар у вилицю-скроню і про силу удару. Сам цей факт підтверджується, як і підтверджуються ознаки, які насувають думку про посмертне чи передсмертне знасилування брата.

Шановна громадо! Переконаюче, уклінно прошу, по можливості: розібрати цю справу або добитися по ній офіційного слідства. Приватним способом можна почати з мого (і покійного брата) знайомого, поета і журналіста Миколи Данька, котрий живе в Сумах. Він, зрештою, описаних тут фактів, які вийшли з уст КДБ і сексотів, не знає. Але він може навести на сліди людей, які б прояснили цю трагедію, хоч Данько схильний до поголосок і легковіра.

Коротка довідка про брата. 41 р. н. Торговець, освіта вища. Сім років стажу в Сумському облпотребсоюзі. Завжди і всім твердив, що я два рази засуджений невинно. Всі вивіски у своїй системі кооперативної торгівлі на Сумщи-

ні поміняв на українські. Це його одинока практична дія в сфері «дисидентства».

Напередодні вбивства його буквально зацькували з ціллю завербування. В Сумах, Шостці, Ромнах, (невиразно — Вид.), де він з'являвся в командировці, всюди як (невиразно — Вид.), виповзала перед ним і насильно заставляла з нею співпрацювати. В селі, де й тепер живя 70-річна мати, напередодні вбивства розгорнули страшну, чорну пропаганду. Зокрема, що я — шпигун, бандерівець, «злочинець». Що не повернусь з вічного Сибіру.

Про антирадянські зв'язки зі мною була допитана двоюрідна племінниця Люда Білогрищенко, учениця, яку я бачив раз в житті, коли їй було 7 років. Допитав її і грозив «дядьком» директор школи і філер Андрій Короткий. В день похоронів брата 7/IV — 75 р., наїхало повне село кадебістів, котрі зробили перепис осіб, які брали участь в похоронах. Там була й моя дружина зі Львова.

Шановні! В справі моєї незаживаючої рани я звертався з докладною заявою до московських дисидентів, до Міжнародної Асоціації Юристів-Демократів і ПЕН-клуб. Доля моїх заяв мені не відома, наслідків — ніяких. За внутрішніми адресами КДБ, а саме, в Дубровлаг, у Львівське і всесоюзне КДБ, я звернувся з заявами, де на фактах обвинуватив КДБ в причетності до смерті 33-річного брата. Відповіді нізвідки не одержав.

Розвідайте, будь-ласка, що зможете, про обставини вбивства, або в крайній мірі, голосно поставте це питання, т. що спротив КДБ сильний. Допоможіть мені, оскільки мої обставини не дозволяють мені зробити більше, як я роблю. У цьому питанні мене вповні і при тому публічно, що й зафіксовано, піддержав священник Василь Романюк. Можете покликатись на заяву, як тільки вам вигідно: за все і кожне слово окремо відповідаю підписом.

20/XI — 77

Михайло Осадчий
Концтабір особливого режиму
Сосновка, Мордовія

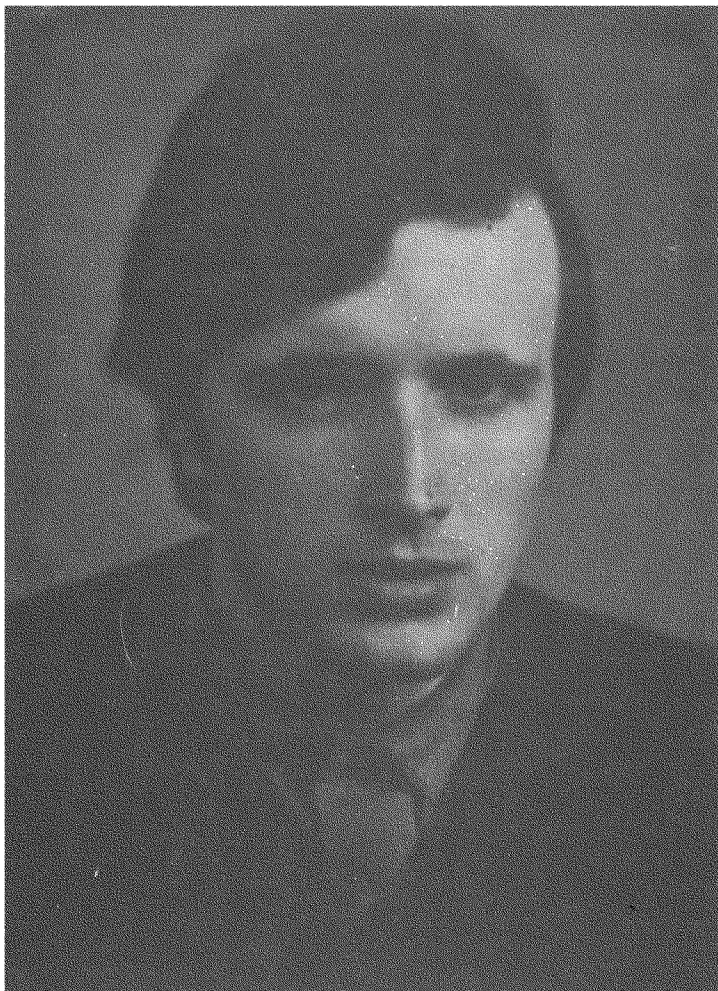
П. С. Держу голодівку: 16/XI — в день народження брата, 5/IV — в день його вбивства.

Глибокоповажані, ради святої гуманності: піддержте мою осиротілу матір, 70 років, самотню, пригноблену, прибиту горем двох смертей (73 р. — помер батько, 75 р. — убитий брат), яка несе тягар моєї тюрми в повній самоті. Напишіть їй лист, хто зможе, і ви додасьте їй сили для опору і здоров'я для життя. Адреса: Сумська обл., Недригайлівський р-н, с. Курмани, Осадча Олена Парамонівна.

— — — — —

А ще прошу я, Осадчий М. Гр., доручити кому небудь з високим літературним смаком, нехай підготує мої книги поезій і прози. (Напевно, за рахунок викинення слабших речей.) З пошаною

М. О.

Дмитро Демидів

ЗВЕРНЕННЯ

Політв'язнів 36-ої зони до радянської делегації в Београді

Правда не завжди однозначна. В світі люди кермують-ся різними цінностями, ідеалами. Політика і гуманізм — не завжди синоніми, але є щось, чим цивілізований розум, який приклавши до удосконалення нашого складного людського світу, кермується однозначно — є Правда Добра, щастя і свобода кожного з нас на Землі. Мир — наслідок діалогу, важкого, довгого, але діалогу...

Хто ж ви, які сіли сьогодні за стіл переговорів в Београді, чи шукаєте ви Добра? Ні. Традиційні тюрмища для інакочисляючих і патріотів, для тих, хто кермується у своїх поступках нормами загальнолюдської моралі, — це свідки вашої нещирости. Згадайте сьогодні про тих з нас, хто вижив у сталінських таборах, зберіг любов до своєї зруйнованої, колонізованої Батьківщини, хто був арештований вашими опришками за слово правди, за небажання бути безликою особою в багатомільйоновому стаді. І сьогодні ми сміємо залишатися при нашій Вірі, в своєму непримиренному відношенні до варварства і лицемірства. Ми

Звернення політв'язнів 36-ої зони дісталося на Захід без дати. Правдоподібно воно було написане в жовтні 1977 року. Прізвища українських політв'язнів набрані чорним шрифтом.

пройшли беззаконня ваших попередніх слідств і закритих судів, сьогодні позбавлені волі і нормальних умов фізичного існування, нас кормлять гниллю, таборіві лікарі санкціонують наші муки в карцерах...Ви залишилися попередніми варварами, лицемірами, злочинцями. Ви не хочете миру, не стремите до Добра. Ваш діалог з цивілізацією Заходу — бутафорія.

І сьогодні ми вважаємо нашим обов'язком сказати світові, який наразі ще не знає колючого дроту політ-таборів:

Будьте обережні: ваші партнери в переговорах — тюремщики, а не дипломати.

Басараб (Дмитро)
Глузман (Семен)
Гриньків (Дмитро)
Демидів (Дмитро)
Жукаускас (Шарунас)
Залмансон (Вулф)
Казачков (Михаїл)
Калинець (Ігор)
Ковалев (Сергій)

Марченко (Валерій)
Монастирський (Борис)
Мухаметшин (Гантобарі)
Мяттик (Калью)
Плумпа (Пятрас)
Сапеляк (Степан)
Світличний (Іван)
Слободян (Микола)
Саркисян (Еміль)

П. С. Знаючи з досвіду повну безкористність направляти подібні звернення офіційними каналами, ми і не робимо такої спроби.

ПОВІДОМЛЕННЯ

Голові Комітету Прав Людини в СРСР академікові Сахарову
Українській Групі Сприяння Виконанню Гельсінських Угод

Про створення товариства колишніх політв'язнів

Виходячи з заложення, що надзвичайно повільний і суперечний процес лібералізації наявного режиму не дає підстав припускати,

що в недалекому майбутньому припиняться в СРСР судові переслідування людей з політичних мотивів;

що влада СРСР офіційно не признає існування політв'язнів і що у відношенні до них застосовує одне з найжорстокіших у світі пенітенціяльне кримінальне законодавство — у рівній мірі, як у відношенні до кримінальних злочинців;

що режим суцільної ізоляції радянських політв'язнів позбавляє нас правної допомоги, в тому й забезпечення від поширюваних монопольною партією наклепів і дезінформації;

що у відношенні до родин політв'язнів, до їх друзів та однодумців застосовують різного роду переслідування та цькування, включно до позбавлення їх засобів прожитку;

тому, що тих політв'язнів, які відбули вже свій строк покарання, дискримінують протягом довгих років, а то й

довічно у трудовлаштуванні, виборі місця замешкання, можливості здобути освіту та в інших ділянках;

що всі попередні зусилля допомогти політв'язням, хоч по суті корисні, мали і мають випадковий та селективний характер;

що для становища і потреб політичних в'язнів та їхніх родин мають особливе зрозуміння та почуття зобов'язання ті, що самі були в тюрмах, у таборах для політв'язнів, на засланні

— ми, порозумівшись з іншими в'язнями мордовських таборів, пропонуємо створити в СРСР **Товариство колишніх політичних в'язнів** з метою давати матеріальну допомогу та моральну підтримку політв'язням і їхнім родинам, а теж з метою взаємодопомоги.

Ми уявляємо таке Товариство як легальну асоціацію, що не має політичних цілей, що має всесоюзний характер, але одночасно є максимально децентралізована, і що об'єднує всіх суджених з політичних мотивів, які бажають до неї приєднатися, незалежно від національності, партійної приналежності, ідейних позицій, відношення до наявного устрою, значить асоціацією, яка нічим не обмежує будь-яку суспільну діяльність (прорежимну чи опозиційну) своїх членів поза гуманними завданнями суспільства, асоціацією, яка не несе відповідальності за таку діяльність.

Якщо наша пропозиція знайде схвалення в принципі, ми готові з'ясувати для обговорення проєкт статуту пропонуваного нами товариства.

10 грудня 1977

Політв'язні мордовських концтаборів:

*Айрикан П. А., Осадчий М. Осінов В. Н., Солдатов С.
Г., Ребрик Б.З., Романюк В. П., Чорновіл В. М., Шумук
Є., Д. Л.*

Рая Руденко

Євген Пронюк в 1971 році

Василь Стус на засланні. 1978 рік.

Іван Шовковий

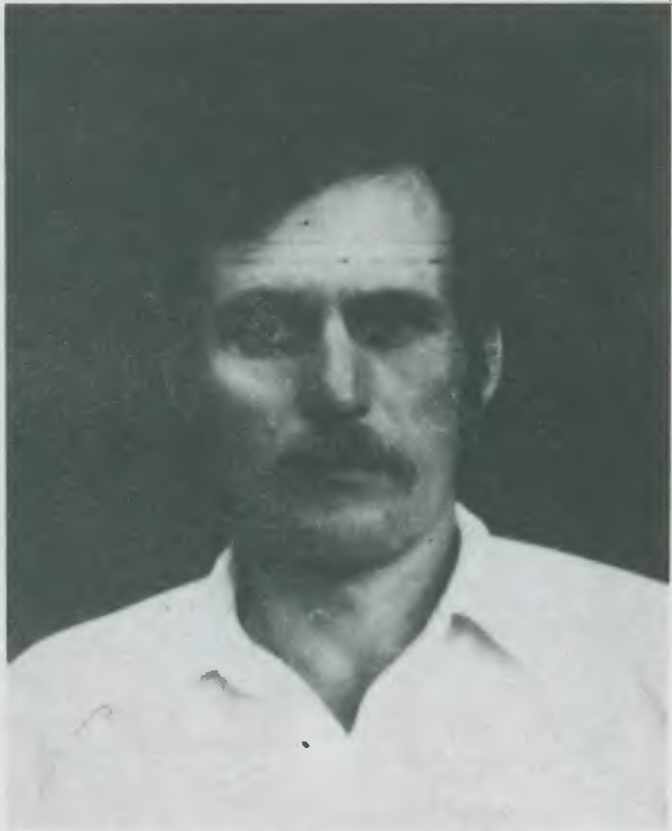
Стефанія Шабатура

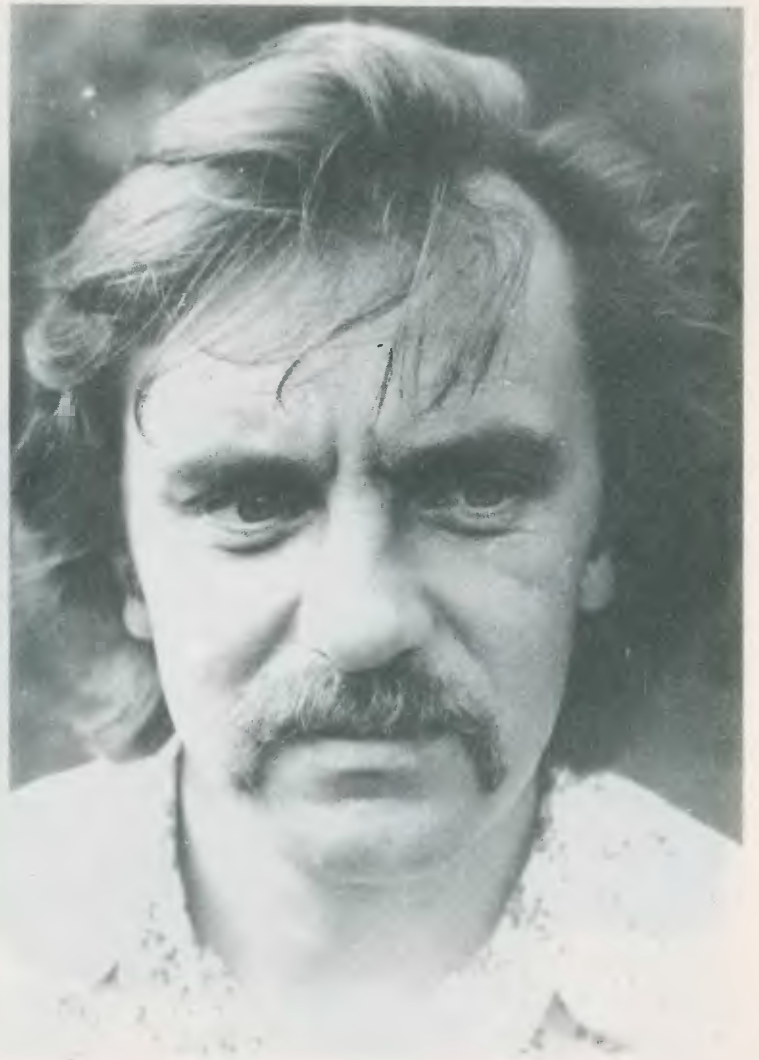
Ірина Сеник

**Степан Сапеляк на засланні в с. Богородське на Амурі,
жовтень 1978 року**

Петро Рубан

Микола Горбаль

Надія Світлична з чоловіком П. Стокотельним та синами Яремою й Іваном. Літо 1978 року.

Ірина й Ігор Калинці на засланні

Родина ув'язнених з дітьми у Львові в 1972 р.

З ліва: Олена Антонів, Тарас Чорновіл, Дзвінка Калинець,
Валентин Мороз, Тарас Осадчий і Рая Мороз

Дружина Йосипа Терелі — Олена з дочкою Маріянною

ПОЯСНЕННЯ СКОРОЧЕНЬ

- АРЮ — Асоціація Радянських Юристів.
ВТЕК — Врачебно-Трудовая Экспертная Комиссия (Лікарсько-Трудова Експертна Комісія).
ВТК — Виправно-Трудова Колонія.
ВТГ — Виправно-Трудовий Табір.
ІНОПР — Інститут Організації Праці і Раціоналізації.
ИТЛ — Исправительно-Трудовой Лагерь (Виправно-Трудовий Табір).
ЄХБ — Євангельські Християни-Баптисти.
КК — Кримінальний Кодекс.
КПК — Кримінально-Процесуальний Кодекс.
КПУ — Камера Попереднього Ув'язнення (де перебуває в'язень в часі слідства).
ОГС — Общественная Группа Содействия — скорочена назва московської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод в СРСР (Група Содействия виконанню Хельсінкських Соглашений в СССР). В деяких документах уживається також назва — Московская Группа «Хельсинки».
ОДУ — Одеський Державний Університет.
ПКТ — Помещение Камерного Типа (Приміщення Камерного Типу).
УГС — Українська Група Сприяння — скорочена назва київської Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінкських Угод. В деяких документах вживається також назва — Українська Група «Гельсінкі».
УКДБ — Український Комітет Державної Безпеки. Офіційна назва — Комітет Державної Безпеки при Раді Міністрів УРСР.

- УКК — Український Кримінальний Кодекс. Офіційна назва — Кримінальний Кодекс УРСР.
- УПК — Уголовно-Процесуальний Кодекс (Кримінально-Процесуальний Кодекс).
- ШІЗО — Штрафний Ізолятор (карцер).
- ЦРУ — Центральне Розвідуальне Управління (СІА).
- ФРН — Федеративна Республіка Німеччини (Західна Німеччина).

КІНЦЕВИЙ АКТ Гельсінкських Нарад — для означення цього Акту в різних документах вживається такий термін — **КІНЦЕВИЙ АКТ, ПРИКІНЦЕВИЙ АКТ, ЗАКЛЮЧНИЙ АКТ**, що Видавництво задержало згідно з оригіналом.

МІЖНАРОДНА АМНЕСТІЯ — в деяких документах вживається англомовну назву — Емнесті Інтернешенел, що Видавництво задержало згідно з оригіналом.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УРСР

Статті Кримінального Кодексу УРСР, про які мова в документах і матеріалах київської Української Гельсінкської Групи.

Фотокопія з видання Юричної комісії при Раді Міністрів УРСР — «Кримінальний Кодекс УРСР, офіційний текст із змінами та доповненнями на 1 березня 1968 р. і постатейними матеріалами» (В-во «Політична Література», Київ, 1968).

* Стаття 26. Особливо небезпечний рецидивіст

Особливо небезпечним рецидивістом за вироком суду може бути визнана:

1) особа, яка вже була засуджена за раніше вчинений особливо небезпечний державний злочин (статті 56—65), бандитизм (стаття 69), виготовлення з метою збуту або збут підроблених грошей чи цінних паперів (стаття 79), порушення правил про валютні операції (стаття 80), розкрадання державного або громадського майна у великих чи особливо великих розмірах (статті 81 частина 3, 82 частина 3, 83 частина 3, 84 частина 3,

86¹), розбій (статті 86, 142 і 223 частина 2), умисне вбивство (статті 93, 94, 234 пункт «в»), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 101), звалтування (стаття 117), за вчинені при обтяжуючих обставинах одержання хабара, посередництво в хабарництві і дачу хабара (статті 168 частина 2, 169 частина 2, 170 частина 2), за посягання на життя працівника міліції або народного дружинника (стаття 190¹), і знову вчинила будь-який з цих злочинів, незалежно від того, за який з них ця особа була засуджена вперше;

2) особа, яка була в будь-якій послідовності тричі засуджена за розкрадання державного або громадського майна шляхом крадіжки, грабежу, шахрайства (статті 81 частини 1 і 2, 82 частини 1 і 2, 83 частини 1 і 2), а також за крадіжку, грабїж, шахрайство щодо особистої власності громадян (статті 140 частини 1 і 2, 141 частини 1 і 2, 143 частини 1 і 2), спекуляцію (стаття 154 частини 1 і 2), злісне хуліганство (стаття 206 частини 2 і 3), за придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, вчинені у вигляді промислу або у великих розмірах (стаття 213 частина 2), розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів чи вибухових речовин, крім вчиненого шляхом розбійного нападу (стаття 223), або хоч би двічі за будь-який з цих злочинів і за один з злочинів, перелічених в пункті першому частини 1 цієї статті, і після цього знову вчинила будь-який із злочинів, перелічених в першому або другому пункті частини 1 цієї статті;

3) особа, яка, відбуваючи покарання в місцях позбавлення волі, вчинила будь-який з тяжких злочинів, перелічених в примітці до статті 25 цього Кодексу, при засудженні за нього до позбавлення волі на строк не нижче п'яти років, або будь-який особливо небезпечний державний злочин, незалежно від строку покарання.

При вирішенні питання про визнання особи особливо небезпечним рецидивістом суд враховує характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, особу винного і обставини справи.

Не може бути підставою для визнання особи особливо небезпечним рецидивістом судимість за злочин,

вчинений нею до досягнення вісімнадцятирічного віку, або судимість, яка знята чи погашена у встановленому законом порядку.

(В редакції 10 вересня 1962 року — «Відомості Верховної Ради УРСР», 1962 р., № 37, ст. 461 і 17 серпня 1966 року — «Відомості Верховної Ради УРСР, 1966 р., № 32, ст. 195).

Стаття 27. Заслання

Заслання полягає у видаленні засудженого з місця його проживання з обов'язковим поселенням у певній місцевості.

Заслання і як основне, і як додаткове покарання може призначатися на строк від двох до п'яти років.

Заслання як додаткове покарання може застосовуватись лише у випадках, спеціально зазначених у законі.

Заслання не застосовується до осіб, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку. Заслання не застосовується також до вагітних жінок і до жінок, які мають на утриманні дітей до восьмирічного віку.

Стаття 28. Вислання

Вислання полягає у видаленні засудженого з місця його проживання з заборонаю проживання в певних місцевостях.

Вислання і як основне, і як додаткове покарання може призначатися на строк від двох до п'яти років.

Вислання як додаткове покарання може застосовуватись лише у випадках, спеціально зазначених у законі.

Вислання не застосовується до осіб, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку.

* Стаття 29. Виправні роботи без позбавлення волі

Виправні роботи без позбавлення волі призначаються на строк від одного місяця до одного року і відбуваються відповідно до вироку суду або за місцем роботи засудженого, або в інших місцях, що визначаються органами,

які відають застосуванням виправних робіт, але в районі проживання засудженого.

Із заробітку засудженого до виправних робіт без позбавлення волі провадиться відрахування в доход держави в розмірі, встановленому вироком суду, але не більше 20 процентів.

Особам, що визнані непрацездатними, а також особам, які стали непрацездатними після вироку суду, суд взамін виправних робіт призначає штраф або громадську догану.

Час відбування виправних робіт, в тому числі і за місцем роботи засудженого, не зараховується в трудовий стаж.

Стаття 42. Призначення покарання при вчиненні кількох злочинів

Якщо особу визнано винною у вчиненні двох або більше злочинів, передбачених різними статтями кримінального закону, ні за один з яких її не було засуджено, суд, призначивши покарання окремо за кожний злочин, остаточно визначає покарання за їх сукупністю шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного чи часткового складання призначених покарань у межах, встановлених статтею закону, яка передбачає більш суворе покарання.

До основного покарання може бути приєднано будь-яке з додаткових покарань, передбачених статтями закону, що встановлюють відповідальність за ті злочини, у вчиненні яких особу було визнано винною.

За тими ж правилами призначається покарання, коли після винесення вироку в справі буде встановлено, що засуджений винен ще і в іншому злочині, вчиненому ним до винесення вироку в першій справі. В цьому разі до строку покарання зараховується покарання, відбуте повністю чи частково за першим вироком.

* Стаття 56. Зрада батьківщини

Зрада батьківщини, тобто діяння, умисно вчинене громадянином СРСР на шкоду державній незалежності, територіальній недоторканності або воєнній могутності СРСР: перехід на бік ворога, шпигунство, видача державної або військової таємниці іноземній державі, втеча за кордон або відмова повернутися з-за кордону в СРСР, подання іноземній державі допомоги в проведенні ворожої діяльності проти СРСР, а так само змова з метою захоплення влади,—

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна і з засланням на строк до п'яти років чи без такого або смертною карою з конфіскацією майна.

Не підлягає кримінальній відповідальності громадянин СРСР, завербований іноземною розвідкою для проведення ворожої діяльності проти СРСР, якщо він на виконання одержаного злочинного завдання ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам влади про свій зв'язок з іноземною розвідкою.

(В редакції 27 червня 1961 року — «Відомості Верховної Ради УРСР», 1961 р., № 28, ст. 342).

Стаття 62. Антирадянська агітація і пропаганда

Агітація або пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення Радянської влади або вчинення окремих особливо небезпечних державних злочинів, поширювання з тією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту —

карається позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років і з засланням на строк до п'яти років чи без такого або засланням на строк від двох до п'яти років.

Ті самі дії, вчинені особою, раніше засудженою за особливо небезпечні державні злочини, а так само вчинені у воєнний час,—

караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років і з засланням на строк до п'яти років чи без такого.

(В редакції 27 червня 1961 року — «Відомості Верховної Ради УРСР», 1961 р., № 28, ст. 342).

Стаття 64. Організаційна діяльність, спрямована до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, а так само участь в антирадянській організації

Організаційна діяльність, спрямована до підготовки або до вчинення особливо небезпечних державних злочинів, до створення організації, що має на меті вчинити такі злочини, а так само участь в антирадянській організації —

караються відповідно за статтями 56—63 цього Кодексу.

Стаття 125. Наклеп

Наклеп, тобто поширення у будь-якій формі завідомо неправдивих вигадок, які ганьблять іншу особу,—

карається позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк.

Наклеп, вчинений особою, раніше судимою за наклеп, а так само поєднаний з обвинуваченням у вчиненні особливо небезпечного державного злочину або такого іншого тяжкого злочину, за який згідно з законом може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на вісім років і більше чи смертної кари,—

карається позбавленням волі на строк до трьох років.

Стаття 222. Незаконне носіння, виготовлення, зберігання або збут вогнестрільної чи холодної зброї або вибухових речовин

Незаконне носіння, виготовлення, зберігання або збут вогнестрільної зброї (крім гладкоствольної мисливської),

бойових припасів до неї або вибухових речовин —

караються позбавленням волі на строк до двох років або виправними роботами на строк до одного року або штрафом у розмірі до ста карбованців.

Незаконне виготовлення, носіння або збут кинджалів, фінських ножів або іншої холодної зброї —

караються позбавленням волі на строк до одного року або виправними роботами на той же строк або штрафом у розмірі до тридцяти карбованців.

Діяння, передбачені частинами 1 та 2 цієї статті, якщо вони вчинені особливо небезпечним рецидивістом,— караються позбавленням волі на строк до п'яти років.

(В редакції 27 червня 1961 року — «Відомості Верховної Ради УРСР», 1961 р., № 28, ст. 342).

Стаття 223. Розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин

Розкрадання вогнестрільної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів до неї або вибухових речовин —

карається позбавленням волі на строк до семи років або виправними роботами на строк до одного року.

Те саме діяння, вчинене шляхом розбійного нападу, або повторно, або за попереднім зговором групою осіб, чи особливо небезпечним рецидивістом,—

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без конфіскації і з висланням на строк до п'яти років або без такого.

(В редакції 27 червня 1961 року — «Відомості Верховної Ради УРСР», 1961 р., № 28, ст. 342).

КРИМІНАЛЬНО—ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УРСР

Статті Кримінально-Процесуального Кодексу УРСР, про які мова в документах і матеріалах київської Української Гельсінкської Групи.

Фотокопія з видання Міністерства Юстиції УРСР — «Кримінально-Процесуальний Кодекс Української РСР» (Державне Видавництво Політичної Літератури УРСР, Київ, 1961).

Стаття 19. Мова, якою ведеться судочинство

Судочинство ведеться українською мовою.

Особам, які беруть участь у справі і не володіють українською мовою, забезпечується право робити заяви, давати показання, виступати на суді і заявляти клопотання рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача в порядку, встановленому законом.

Слідчі й судові документи, відповідно до встановленого законом порядку, вручаються обвинуваченому в перекладі на його рідну мову або на іншу мову, якою він володіє.

Стаття 20. Гласність судового розгляду

Розгляд справ у всіх судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної таємниці.

Закритий судовий розгляд, крім того, допускається за мотивованою ухвалою суду в справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, в справах про статеві злочини, а також в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі.

Вироки судів у всіх випадках проголошуються публічно.

З метою підвищення виховної ролі судових процесів і запобігання злочинам суди у необхідних випадках повідомляють трудящих за місцем роботи або проживання підсудних про судові процеси, які мають відбутися, а також після набрання вироком законної сили повідомляють про результати розгляду кримінальної справи. Суди повинні широко практикувати проведення судових процесів безпосередньо на підприємствах, будовах, в радгоспах, колгоспах з участю в необхідних випадках громадських обвинувачів і громадських захисників.

Стаття 45. Обов'язкова участь захисника

Участь захисника в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції обов'язкова:

- 1) коли підсудний через свої фізичні або психичні вади не може сам здійснити свого права на захист;
- 2) коли підсудний неповнолітній;
- 3) коли підсудний не володіє мовою, якою ведеться судочинство;
- 4) при наявності суперечностей між інтересами підсудних, коли хоча б один з них має захисника;
- 5) коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає смертну кару;
- 6) коли в судовому розгляді справи бере участь прокурор, а також громадський обвинувач при відсутності громадського захисника;
- 7) при розгляді в суді справи про застосування примусових заходів медичного характеру.

Участь захисника в справі є обов'язковою на попередньому слідстві у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 цієї статті, — з моменту пред'явлення обвинувачення і у випадках, передбачених пунктом 3 цієї статті, — з моменту оголошення обвинуваченому про закінчення попереднього слідства.

Стаття 46. Відмова від захисника

Обвинувачений чи підсудний має право в будь-який момент провадження в справі відмовитися від захисника. Така відмова допускається лише з ініціативи обвинуваченого чи підсудного і не може бути перешкодою для продовження участі в справі прокурора або громадського обвинувача, а також захисників інших підсудних.

При відмові від захисника слідчий складає протокол, а суд виносить ухвалу.

Відмова від захисника у випадках, зазначених у пунктах 1, 2, 5 і 7 статті 45 цього Кодексу, не обов'язкова для слідчого, прокурора і суду.

Стаття 67. Оцінка доказів

Суд, прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і соціалістичною правосвідомістю.

Ніякі докази для суду, прокурора, слідчого і особи, яка провадить дізнання, не мають наперед встановленої сили.

Стаття 68. Показання свідків

Як свідок може бути викликана кожна особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які відносяться до справи.

Показання свідків повинні стосуватися обставин, які підлягають встановленню в даній справі, в тому числі і фактів, що характеризують особу обвинуваченого і його взаємовідносини з допитуваними.

Не можуть бути доказами дані, повідомлені свідком, джерело яких невідоме. Якщо показання свідка базуються

на повідомленнях інших осіб, то ці особи повинні бути також допитані.

Стаття 85. Протокол слідчої дії

В протоколі про кожну слідчу дію повинні бути зазначені: місце і дата його складання; посади і прізвища осіб, що проводять дію; прізвища осіб, які брали участь у проведенні слідчої дії, адреси цих осіб; роз'яснення їх прав і обов'язків; зміст проведеної слідчої дії, час її початку і закінчення; всі істотні для справи обставини, виявлені при виконанні даної слідчої дії.

Протокол зачитується всім особам, що брали участь у проведенні слідчої дії, при цьому їм роз'яснюється їх право робити зауваження. Зазначені особи можуть ознайомитися з протоколом особисто.

Вставки і поправки повинні бути застережені в протоколі перед підписами.

Протокол підписують: особа, яка провадила слідчу дію, допитана особа, а також перекладач, поняті, якщо вони були присутні, та інші особи, які були присутні або брали участь у проведенні цієї дії. Якщо хто-небудь з цих осіб через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то для підписання протоколу запрошується стороння особа. До протоколу можуть бути додані фотознімки, плани, схеми, зліпки та інші матеріали, які пояснюють його зміст.

Коли особа, що брала участь в проведенні слідчої дії, відмовиться підписати протокол, то це зазначається в протоколі і стверджується підписом особи, яка провадила слідчу дію.

Стаття 116. Місце провадження попереднього слідства

Попереднє слідство провадиться в тому районі, де вчинено злочин. Коли місце вчинення злочину невідоме, а також з метою найбільш швидкого і повного розслідування його, слідство може провадитися за місцем виявлення злочину або за місцем перебування особи, що його вчинила, або за місцем перебування більшості свідків.

Слідчий, встановивши, що дана справа йому не підслідна, зобов'язаний провести всі невідкладні дії, після чого передає справу прокуророві для направлення її за підслідністю.

Стаття 180. Час проведення обшуку і виїмки

Обшуки і виїмки, крім невідкладних випадків, повинні провадитись удень.

Стаття 181. Особи, в присутності яких провадяться обшук і виїмка

Обшук і виїмка провадяться в присутності двох понять і особи, яка займає дане приміщення, а при відсутності її—представника домоуправління або місцевої Ради депутатів трудящих.

Обшук і виїмка в приміщеннях, що їх займають установи, підприємства і організації, провадяться в присутності їх представників. Під час обшуку по можливості повинна бути забезпечена присутність обшукуваного або повнолітнього члена його родини, а при необхідності—також і потерпілого.

Стаття 314. Огляд і оголошення документів

Документи, що є доказами в справі, повинні бути оглянуті або оголошені в судовому засіданні. Ці дії можуть провадитися як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників судового розгляду в будь-який момент судового слідства.

Стаття 323. Законність і обґрунтованість вироку

Вирок суду повинен бути законним і обґрунтованим. Суд обґрунтовує вирок лише на тих доказах, які були розглянуті в судовому засіданні.

Суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і соціалістичною правосвідомістю.

Стаття 324. Питання, що вирішуються судом при постановленні вироку

Постановляючи вирок, суд повинен вирішити такі питання:

- 1) чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується підсудний;
- 2) чи має це діяння склад злочину і якою саме статтею кримінального закону він передбачений;
- 3) чи винен підсудний у вчиненні цього злочину;
- 4) чи підлягає підсудний покаранню за вчинений ним злочин;
- 5) чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують відповідальність підсудного, і які саме;
- 6) чи слід у випадках, передбачених статтею 26 Кримінального кодексу УРСР, визнати підсудного особливо небезпечним рецидивістом;
- 7) яка саме міра покарання повинна бути призначена підсудному і чи повинен він її відбувати;
- 8) чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов, на чю користь та в якому розмірі і чи підлягають відшкодуванню збитки, заподіяні потерпілому, якщо цивільний позов не був заявлений;
- 9) що зробити з майном, описаним для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна;
- 10) що зробити з речовими доказами, зокрема з грошима, цінностями та іншими речами, нажитими злочинним шляхом;
- 11) на кого повинні бути покладені судові витрати і в якому розмірі;
- 12) який запобіжний захід слід обрати щодо підсудного;
- 13) чи слід у випадках, передбачених статтею 14 Кримінального кодексу УРСР, застосовувати до підсудного примусове лікування чи встановлювати над ним опікування.

Коли підсудний обвинувачується у вчиненні декількох злочинів, суд вирішує питання, зазначені в пунктах 1—7 цієї статті, окремо по кожному злочину.

Якщо у вчиненні злочину обвинувачується декілька осіб, суд вирішує питання, зазначені в цій статті, окремо щодо кожного з підсудних.

Примусове лікування, передбачене пунктом 13 цієї статті, може бути застосоване лише при наявності відповідного висновку лікувальної установи.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

- 18 Перша сторінка Деклярації УГС
- 29 Микола Руденко
- 30 Олесь Бердник
- 48 Священик Василь Романюк
- 60 Друга сторінка Деклярації УГС
- 69 Перша сторінка Меморандуму ч. I УГС
- 70 Остання сторінка Меморандуму ч. I з власноручним підписом Миколи Руденка
- 75 Левко Лук'яненко
- 76 Іван Кандиба
- 98 Ніна Строката
- 108 Віталій Калиниченко
- 116 Василь Лісовий з дружиною Вірою і дочкою Мирославою
- 120 Мирослав Маринович
- 136 Микола Матусевич
- 143 Петро Григоренко
- 144 Петро Вінс
- 173 Рая і Микола Руденки
- 174 О. Гейко-Матусевич
- 175 Олександр Сергієнко
- 176 Левко Лук'яненко й Іван Кандиба
- 180 Оксана Мешко
- 186 Лист Олеся Бердника до президента Дж. Картера
- 194 Лист Миколи Руденка і Олеся Бердника до ПЕН-Клубу
- 199 Надія Світлична з сином Яремою в табірній суконці після звільнення з ув'язнення
- 200 Автограф супровідного листа Надії Світличної до УГС

- 201 У Києві біля пам'ятника Т. Шевченкові 9 березня
1977 року
- 202 Автограф першої сторінки листа Надії Світлич-
ної до УГС
- 203 Іван Світличний на засланні
- 204 Іван Кандиба, Надія Світлична і Левко Лук'янен-
ко
- 233 Йосип Тереля
- 234 Перша сторінка листа Й. Терелі до Ю. Андропова
- 260 Олень Бердник і Микола Руденко
- 298 Перша сторінка заяви ОГС в справі еміграції ре-
пресованих українців
- 346 Перша сторінка заяви ОГС і УГС в справі про-
цесу над М. Руденком і О. Тихим
- 356 Рая і Микола Руденки
- 358 Зіновій Красівський
- 410 Михайло Осадчий
- 416 Дмитро Демидів
- 421 Рая Руденко
- 422 Євген Пронюк в 1971 році
- 423 Василь Стус на засланні
- 424 Іван Шовковий
- 425 Стефанія Шабатура
- 426 Ірина Сенік
- 427 Степан Сапеляк на засланні
- 428 Петро Рубан
- 429 Микола Горбаль
- 430 Надія Світлична з чоловіком П. Стокотельним
та синами Яремою і Іваном
- 431 Ірина й Ігор Калинці на засланні
- 432 Родини ув'язнених у Львові в 1972 році.
- 433 Дружина Йосипа Терелі Олена з дочкою Марі-
янною

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Агафангел, 252, 253
- Айнштайн, 96, 163
- Айрикян П. А., 420
- Алексеева Л., 10, 156, 310, 311, 324, 325
- Алексєвнн Ф. І., 162, 265, 268, 269, 272, 278, 299, 342
- Амальрик А., 118
- Андропов Ю. В., VI, 118, 235
- Андрос, 228, 335, 336, 337
- Антоненко-Давидович Б., 141, 142, 143, 369
- Антонов І. Я., 184
- Антонович Б., V
- Антонюк З. П., 89
- Аржанов, 265, 276, 281, 299
- Арістотель, 96
- Архімед, 259
- Бадзьо Ю., 115
- Бакланова, 377, 378
- Балакшієв, 375
- Балан В. В., 270
- Баранов В., 214
- Баранова Г., 214
- Барладяну В. В., 31, 112, 131, 141, 144, 272, 273, 277, 280,
318, 319, 320, 321, 323, 343, 351, 370, 371, 372, 374, 375, 376,
377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384
- Барладяну Валентина, 374, 382
- Басараб Д., 87, 131, 418
- Батуріна Н. Г., 184
- Бахаєва Л. А., 269, 275, 338, 339
- Бахнін В., 351

Бельмесов, 412
Бердник О. П., X, 9, 13, 16, 28, 47, 64, 96, 102, 103, 104, 107, 110, 114, 119, 122, 126, 130, 132, 135, 142, 144, 150, 172, 177, 178, 182, 189, 190, 191, 192, 193, 206, 208, 259, 264, 271, 277, 280, 302, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 351, 370, 399, 401
Береславський М., 140, 333, 334, 335
Берген Б. І., 184
Берген В. І., 184
Берія, 35, 110, 133, 134, 257
Берладник В. (Барладяну В.), 378
Берничук А., 88, 130
Белов Ю., 244, 250
Бегун Й., 343
Білецька, 377
Білий, 237
Білогрищенко Л., 413
Біскайкін, 241
Богатський А. В., 370
Богданас, 247
Богораз Л., 157
Бойко А., 238, 239
Бондар М. В., 89
Богдаренко, 248
Боннер Є., 155, 172, 214, 345, 351, 368, 404
Боровицький І., 186
Босс Д. Я., 247, 249
Брежнєв Л. І., 124, 243, 353, 357, 359, 372, 387
Будіянський, 374
Будулак-Шаригин М. О., 90
Буковський В., 169, 170, 250
Бутова Є., 243
Буть Ю. К., 246

Валітова (— Орлова) І., 214, 351

Варга В., 382
Варга З., 382
Василик В. В., 131, 139
Веліканова Т., 182, 214, 310, 311, 351
Венцлава Т., 153, 318
Вернер Я. П., 184
Верхоляк Д., 87, 130
Вибр А., 184
Вирун, 186
Вітікова П. Т., 184
Вівчар З., 211, 214, 405
Вінс Г., 388
Вінс П., VI, IX, 142, 143, 185, 187, 214, 267, 269, 344, 351, 367, 370
Возний, 238
Володін А., 248, 250
Волосенко, 238, 239
Волощук О., 160
Вольф Я. П., 184
Вудка, 94

Гайдук Р. В., 90
Галілей, 259
Гандзюк В., 91
Гейко І — Матусевич) О. Д., X, 115, 142, 143, 344, 341
Гель І. А., VI, 84, 139, 327
Гирчак Г. А., 88, 130
Гіпатія, 359
Гіппократ, 398
Гітлер А., 68, 133
Глива В., 89
Глузман С., 418
Глух Ф. К., 291
Голик В., 148
Голоскевич Г., VI
Голубов, 405, 409
Гончаров, 376

Горбаль М. А., 91
Горбовий В., 242
Горбулько, 226
Горинь М., 137
Горегой М., 182
Горновий, 142
Горська А., 197
Горький, 390
Грабовський П., 59
Гребенюк Г. С., 269, 333, 334, 335, 336, 338
Григоренко З., 214, 352
Григоренко П. Г., IX, 9, 13, 16, 28, 64, 96, 104, 107, 114, 119, 126, 134, 135, 142, 144, 150, 155, 159, 172, 177, 178, 214, 264, 277, 279, 308, 310, 311, 312, 313, 319, 322, 323, 324, 327, 329, 330, 331, 345, 351, 362, 370, 404
Гриньків Д. Д., 88, 418
Грицак Є., 130
Громов, 241
Громов О., 412
Грушецький, 287
Грушкевич А., V
Губка І. М., 91
Гук Л., 140
Гулик С., 187
Гур К. Г., 183
Гус Я., 259
Гуцало Ю., 88
Гуцуляк, 412

Гамсахурдіа З., 153, 156, 172, 344, 349, 367
Гаруцкас К., 367
Гастев Ю., 351
Гінсбург О., 10, 131, 133, 155, 171, 277, 310, 311, 312, 313, 317, 318, 319, 322, 324, 344, 349, 367
Голумбієвська А. В., 141, 371, 373, 374, 376, 377, 382, 384
Гольштейн Г., 367
Гончаров, 270

Грімм Ю., 158, 159, 351

Дакерс, 249
Данилюк І., 352
Данте, 249
Данько М., 413
Демидів Д. І., 87, 418
Деренчук, 216
Джемілев З., 156
Дзюба І., 74, 78, 277, 315
Дзюба Ю., 130
Джордано, 259
Диба Н. П., 405
Дика М., 140
Дикий І., 140
Діолектіян, 236
Добрянський, 337, 338
Драго М., 57
Дратенко, 412
Драч І., 407
Друбала (Барладяну В.) Я., 375
Дузь, 367
Дятлов, 240

Енгельс, 389

Євграфов, 85
Євдокименко, 407
Євсєєв, 244
Єремєєв, 242
Єрмоленко, 412
Єфремов І., 192

Жеребнічков Н. С., 184
Жилкін, 270, 306, 307
Жиromський, 289, 390, 391, 392
Жолковская І., 214, 351

Жук В., 245, 247
Жукаускас Ш., 418
Журавков, 211
Жураківський М., 85

Загребський, 124
Зайцев Лариса, 183
Зайцев Людмила, 184
Закидальський Т., V
Залмансон В., 418
Запашний Ю., 241
Зарицька К., 197
Затвірський В., 130
Затік'ян С., 243
Зварун А., III, VI, 205, 207
Здоровий А. 90
Зеленев Л., 249
Зінкевич А., V
Зінченко Е. М., 163, 265, 271, 299, 342
Золотов, 244
Зосімов В., 330, 403

Ігрунов В., 383
Ільяшенко, 287
Іщук О., V

Кабалевський Д., 406
Кабанов, 250
Казачков М., 418
Калинець І. М., 86, 92, 418
Калинець І. О., 85, 92
Калиниченко В. В., X, 129, 132, 141, 182, 187
Каллістратова С. В., 172, 344, 361, 368
Кампов П. Ф., 91, 130
Кандиба І., X, 13, 16, 28, 65, 73, 74, 97, 102, 104, 111, 119, 130, 132, 135, 142, 143, 150, 172, 177, 178, 182, 186, 187, 216, 223, 225, 264, 271, 323, 325, 329, 351, 370, 399

Капітанчук В., 182, 352
Каплун, 272
Каплун І. О., 302
Караванський С., 15, 66, 79, 80, 84, 191, 244
Каркоць А., V
Карман В. Р., 184
Картер Дж., 189
Касьян Я., 371
Катерина, 22
Каширін, 237
Квещько Д., 87
Кипиш І., 137
Киселик В., 89
Кисла Н. К., 405, 406
Кларк Р., 271
Классен А., 184
Клименко Ф., 141
Кліш М., 248, 250
Ковалев С., 100, 418
Коваленко Г., 141, 143, 369, 370
Коваленко І. Ю., 86
Ковгар Б., 92, 93, 273, 277, 314, 315, 316, 401
Ковтуненко В. П., 397
Ковтуненко М. С., 93, 95, 104, 164, 310, 395, 396, 397, 398, 401
Кожухар, 367
Комарова Н., 352
Кооп Д. І., 184
Копелев Л., 361
Коперник, 96
Корецький А. Г., 162, 265, 274, 282, 284, 299
Короткий А., 414
Костава М., 156, 172, 344, 349, 367
Костюченко Г. В., 183
Котов, 211
Котов Л., 247
Коц М., 91, 139

Коцюбинська М., 141, 142
Кравець А., 91
Кравцов І. І., 85
Красівський З. М., 131, 244, 246, 250
Красняк, 94
Крекер Я. К., 184
Круть, 241, 242
Крючков, 247
Кудрявцев Є., 248
Кукобака М., 248
Кулак О., 89
Кульчицький В., 241
Куриляк С., 141
Курчик М. Я., 84
Кушаковський І. Н., 246

Лаврів В. Д., 220, 221
Лаврова Ю., 406
Лавут А., 182, 351
Ладижський М. О., 266, 351
Ланда М., 10, 156, 172, 343, 345, 349, 367
Лалін О., 141
Левен І. І., 184
Легенька, 372
Ленін В. І., 15, 22, 72, 73, 79, 80, 284, 296, 376, 390, 393
Леонова, 288, 338
Леонтєвна Є., 249
Лермонтов, 295
Лесів Я., 241
Лібович О., 186
Лісова В., 113, 117, 118, 214
Лісовий В., 15, 78, 79, 89, 113, 117, 398
Літвінов, 250
Лом-Лопата І. Ф., 248
Ломоносов, 384
Лукашенко А. Я., 265, 299
Лук'яненко Л. Г., VI, IX, 9, 14, 15, 16, 28, 65, 73, 74, 97, 102,

104, 107, 110, 114, 119, 126, 130, 132, 135, 140, 142, 144, 150,
172, 177, 178, 181, 182, 186, 187, 215, 218, 227, 228, 229, 271,
283, 289, 291, 323, 325, 327, 328, 329, 330, 336, 339, 351, 367,
368, 370, 399
Лук'яненко Н. Н., 187
Лук'яненко О., 187
Лупиніс А., 92, 93
Луцик М., 130
Луцька З., V
Луцьків В., 186
Любарський К., 131, 157, 214, 352

Макаренко, 284
Макієнко, 375
Мамчур С., 87
Маринович Л. І., 114
Маринович М., VI, IX, 14, 28, 31, 66, 97, 104, 107, 112, 114,
115, 121, 126, 131, 135, 141, 143, 156, 172, 177, 181, 209, 261,
263, 264, 297, 312, 313, 314, 317, 319, 320, 321, 323, 327, 328,
329, 330, 331, 344, 364, 367, 369, 370, 401
Маринович Мирослава, 273
Маринович Н., 141
Маринович Т., 141
Маркс К., 163, 307, 309, 389, 392, 393
Мармус В. В., 87
Мармус М. В., 87
Марченко, 228
Марченко А., 156, 157
Марченко В. В., 80, 81, 86, 418
Мартиш С., 142
Марше Ж., 118
Масютко М., 71, 83
Матвіюк К., 141
Матусевич А. Ф., 115, 141
Матусевич І. П., 115, 273
Матусевич М. І., VI, IX, 14, 28, 31, 66, 97, 104, 107, 112,
114, 115, 121, 126, 131, 135, 141, 143, 156, 172, 177, 181, 209,

261, 263, 264, 297, 312, 313, 314, 317, 319, 320, 323, 325, 327,
328, 329, 330, 331, 344, 364, 367, 369, 370, 401
Матусевич О. Д., 115
Матусевич Т., 115
Махаєв Є., 247
Машкова В., 352
Медведев, 240
Мейман Н., 156, 172, 182, 345, 351, 368
Мельников В. О., 95, 286
Мешко О. Я., X, 9, 10, 14, 28, 65, 67, 97, 102, 103, 104, 107,
112, 114, 119, 126, 132, 135, 142, 143, 150, 157, 170, 172, 177,
178, 182, 210, 211, 214, 216, 230, 264, 312, 313, 317, 318, 319,
320, 321, 323, 325, 327, 328, 329, 331, 351, 363, 370, 405, 409
Микола I., 295
Микола II., 296
Мінякова I. В., 184
Мішталь А., V
Молох, 171
Монастирський Б., 418
Мороз В. Я., 15, 74, 84, 101, 114, 139, 191, 216, 218, 277,
315, 398
Мосюк, 375, 376
Мотрюк М. М., 87
Мурженко О., 84, 130
Мурзін Е. А., 405
Мухаметшин Г., 418
Мяттик К., 418

Наговіцин, 121, 290
Назаренко О., 140
Найденович А., 214
Некіпелов В., 214, 352, 368
Непрак, 287
Непран М. I., 333
Непрана, 334
Нерума Л. Д., 229
Николай о., 253

Нільсен-Штоккбі, 322
Носков Ю. Я., 103, 111, 285, 290, 353

Обертас Є., 141
Обрубов, 248
Овсієнко В., 130
Омелич Г. В., 184
Орел, 372
Орлов Ю. Ф., 10, 63, 130, 131, 134, 152, 153, 154, 155, 172,
258, 273, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 318, 327, 329, 330,
331, 344, 349, 367, 404
Осадчий В., 411
Осадчий М. Г., 84, 411, 413, 415, 420
Осадча О. П., 415
Осіпов В. Н., 420
Осіпова Т., 368

Пайлодзе В., 367
Палійчук Д., 89
Панфілін П. Ф., 184
Паньков Д., 103, 114, 405, 406, 407, 409
Патон Б., 406
Пахарев, 287
Педан Л., 90
Перуш, 265
Петерс П. Д., 184
Петкер А., 184
Петро I., 22, 52, 53
Петровський Г., 21
Петкус В., 159, 172, 367
Писанко, 376
Підгородецький В., 87
Піфагор, 259
Платонов, 238
Плахотнюк М., 92
Плешков, 244
Плюшкова Є. Н., 184

Плющ Л., 169, 170
Плумпа П., 418
Подолинський С., 393
Подрабінек К., 159, 348
Подрабінек О., 131, 157, 158, 182, 214, 351
Полуєктова Л., 351
Полукін, 187
Полудень, 412
Поляков, 139
Попадюк З. В., 90
Попов, 212
Попович О. З., 86
Приходько Г. А., 77, 90, 316, 317
Приходько І. І., 400
Пришляк Є., 87
Прокопович Г. Г., 79, 91, 130, 317
Пронюк Є. В., 86
Путря, 333, 334, 335
Радигін А., 243
Ребрик Б. З., 84, 420
Рейдман П., 374, 382
Різників О. С., 88
Рішка, 252
Розбіцький, 255
Рокицький В. Ю., 90
Романюк В. О., 59, 84, 131, 259, 414, 420
Рубан В., 92
Рубан П., VI, 101, 186, 227, 228, 327
Рубін, 186
Руденко, 225
Руденко А. М., 308
Руденко І. М., 338
Руденко М. Д., I, V, VI, IX, 9, 10, 14, 15, 17, 19, 31, 32, 66, 67, 95, 97, 102, 103, 104, 110, 111, 112, 114, 118, 121, 131, 133, 143, 153, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 172, 177, 181, 192, 193, 205, 206, 209, 229, 257, 258, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275,

276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 286, 290, 291, 292, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 336, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 347, 348, 350, 353, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 367, 370, 377, 378, 379, 387, 394, 397, 398, 399, 402, 404
Руденко Р. А., 220
Руденко Р. П., 103, 114, 161, 162, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 297, 302, 308, 309, 310, 355, 357, 360, 361, 366, 373
Руденко Ю. М., 103, 114, 297
Русаківська А. В., 270, 306, 307
Русанівський, 407
Русин П., 241, 242
Рцхиладзе В., 363

Сазонов, 251
Салова Г., 214, 352
Самаєв, 116
Сапеляк С. Є., 90, 418
Саркісян Е., 418
Саушкін Є. М., 171, 344
Сахаров А. Д., 134, 156, 214, 276, 277, 279, 280, 302, 305, 308, 330, 331, 351, 361, 388, 389, 393, 404
Сверстюк Є., 74, 78, 88, 138, 191
Сверстюк Л., 138, 139
Світличний І. О., 74, 78, 86, 123, 124, 125, 130, 191, 418
Світлична Л. С., 123, 124, 125
Світлична Н. О., 113, 123, 130, 140, 195, 198, 271, 277, 320, 321, 327
Світличний Я., 124
Севастюк, 291
Севета, 259
Сейфутдінов А. Х., 241
Семенюк Р., 85, 243
Сеник І. М., 86
Сеньків В. Й., 88
Сергієнко О. Ф., 15, 16, 65, 74, 78, 90, 94, 130, 142, 170, 211, 212, 213, 214, 229, 398, 406

Сергійчук Р. С., 115, 141
Седриста, 338
Седристий, 269, 288, 338
Серебров Ф., 159
Сергеєв, 197
Сидельников, 197
Сидорчук І. А., 244
Симич М., 86
Сичко В., X
Сіра В. Л., 319, 382
Сірий Л. М., 112, 141, 319, 382
Серих Г., 351
Сковорода, 33, 37
Скорнякова Я. Г., 184
Скрипкін, 269, 286, 287, 338
Слепак В., 10, 156, 172, 345, 368
Слічний І. В., 254
Слободян М., 418
Смірнов, 130, 249
Снегірьов Г., 131
Снесаренко, 240
Собко, 253, 254
Соколенко, 373
Солдатов С. П., 420
Солженіцин О., 375, 376
Сорока М., 197
Спірін, 241, 243
Сталін Й., 15, 22, 32, 35, 53, 68, 114, 134, 143, 197, 257, 279, 369, 378, 392
Станкевич, 251
Стариков, 212
Старчик П., 159, 269, 348
Стебун І. І., 164, 269, 274, 275, 286, 287, 288, 289, 338, 339
Стельмах М., 406
Стрільців В. С., X, 132, 182, 219, 222
Стрільців П. С., 220
Стрільців С., 219

Стрільців Ю., 219
Строката (або Строкатова) Н. Я., X, 9, 14, 16, 28, 66, 97, 102, 104, 107, 112, 114, 119, 126, 130, 132, 135, 142, 143, 150, 157, 172, 177, 178, 182, 185, 214, 264, 324, 325, 351, 370
Строкатова Н. Я., дивись під Строката Н. Я.
Строцинь П., 88
Стругацькі, 192
Стус В., 74, 78, 85, 139, 191, 197
Сударов, 285
Сурганов, 249
Сусідко Н. Г., 265, 299
Сушин Г. І., 115

Тарчевський, 237, 238
Твердохлебов А., 308, 388, 389, 392, 394, 396
Тереля Й., V, 31, 93, 94, 111, 130, 131, 139, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 251, 252, 253, 255, 256, 274, 277, 318, 319, 320, 329
Тереля М., 255
Тереля Н. М., 246
Тереля О., 250
Терляцкас А., 159, 172
Тимошук, 94, 254, 255
Тимчук Л., 373, 374, 382
Тиха Н. О., 269, 336
Тихий М., 282
Тихий М. О., 336
Тихий О., V, VI, IX, 14, 19, 31, 32, 59, 67, 95, 96, 97, 102, 104, 111, 112, 114, 115, 131, 133, 144, 156, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 172, 177, 181, 182, 205, 209, 229, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 275, 276, 277, 278, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 296, 297, 299, 300, 323, 325, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 347, 348, 350, 362, 364, 365, 367, 368, 370, 399
Тілка, 250
Тітов В., 250
Тихонов, 100, 399, 401

Ткаченко В., 406
Товнес В. В., 400
Турик А. М., 90
Турчин В. Ф., 131, 276, 277, 302, 304, 305, 308, 309, 310, 311,
312, 313, 317, 319, 320, 351, 393

Удам Е., 171
Українка Л., 21, 33

Фединський А., V
Фединський П., V
Федоренко В. П., 81, 82, 91, 130, 316
Федоров, 211
Федоров Н. (Руденко М.), 301
Федоров Ю. І., 171, 344
Федорова Н., 182, 374, 382
Федорчук В. В., 118, 405
Федосєєв П. Н., 101
Федюк В., 89
Фелес І., 251
Фінкельштейн, 318
Фот Я. Я., 184
Франко І., 21, 218

Хейна Л., 141
Хмельницький Б., 52
Ходорович Т., 131
Хорева М. І., 184
Хохлачев, 372
Христинич Б., 137
Хрущев, 197

Цап, 269, 335, 336
Царьов, 245, 249, 250
Царьова, 245
Цибульський Є. В., 274
Цупренко П., 147

Чернуха В. М., 218
Чорновіл В. М., 15, 74, 85, 191, 398, 420
Чуйко Б., 140, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 228, 229
Чуйко М. М., 148
Чуковская Л., 361
Чупринка, 337, 338
Чупрій Р. В., 88
Чуприненко, 269

Шабатура С. М., 86, 197
Шайкевич, 377, 379
Шалін, 197
Шаповалов, 143, 369
Шевченко Т., 21, 22, 33, 37, 92, 217, 218, 248
Шестінський, 246, 251
Шинкарук Т., 84
Шовковий І. В., 87, 131
Шорін, 197
Штерн М., 93, 395
Шуляк О., 87
Шумейко, 411, 412
Шумук Д. Я., 84, 420
Шухевич Ю. Р., 91

Шаранський А., 10, 131, 155, 317, 318, 349, 367
Шербицький В. В., 207
Щеглов В., 182

Юрлов Д., 248

Якимов Л. І., 184
Якунін Г. о., 182, 214, 351
Янкевич С., 89
Ярмош, 237, 238, 239
Ясень Б., V, VI, 277, 326, 327, 328, 332
Ястревскас А., 351

ЗМІСТ

Курсивом набрані заголовки тих документів і матеріалів, які дісталися на Захід в українській мові. Всі інші — переклад з російської.

Документи і матеріали, біля заголовків яких поставлено в дужках зірку (*) були перекладені на англійську мову вашиґтонським Комітетом Гельсінських Гарантій для України, передані урядам всіх 35-ти держав, які підписали Заключний Акт Гельсінських Нарад (а також урядові УРСР), передані по призначенню і масово розповсюджені на Заході.

Стор.

I Передмова — Андрій Зварун

V Від Видавництва

IX Члени УГС

ЧАСТИНА I: ПРОГРАМОВІ ДОКУМЕНТИ УГС

- 9 Повідомлення П. Григоренка й М. Руденка про створення УГС
- 10 Повідомлення Московської Гельсінкської Групи про створення УГС
- 11 Деклярація УГС (*)
- 15 Відкритий лист М. Руденка в справі участі України в Београдських Нарадах і створення УГС
- 19 Україна літа 1977-го (Меморандум ч. 5) (*)

- 31 *Маніфест Українського Правозахисного Руху*
49 *Історична доля України*

ЧАСТИНА II: МЕМОРАНДУМИ І ЗВЕРНЕННЯ

- 63 *Меморандум ч. 1: вплив Європейської Наради на розвиток правосвідомості на Україні (*)*
99 *Меморандум ч. 2: про участь України в Београдських Нарадах — 1977 (*)*
103 *Меморандум ч. 4: про нові репресії на Україні проти Групи (Гельсінкі) (*)*
105 *Меморандум ч. 6: про так звані «внутрішні справи» держави (*)*
109 *Меморандум ч. 7: Українська Група Сприяння — перші чотири місяці (*)*
117 *Меморандум ч. 8: про переслідування В. Лісової — дружини політв'язня (*)*
121 *Меморандум ч. 9: про brutальне правопорушення у слідчій «справі» М. Руденка (*)*
123 *Меморандум ч. 11: про долю Надії Світличної*
127 *Меморандум ч. 18: про дискримінацію українців у ділянці права на еміграцію (*)*
137 *Лист ч. 2: про порушення Прав Людини — українців, які живуть на Україні і в інших республіках Союзу*
145 *Заява: в справі Богдана Чуйка*
151 *Документ ч. 2: нові репресії і новий етап правозахисного руху в СРСР, звернення Московської і Української Груп Сприяння*
177 *Клопотання: до Ради Міністрів УРСР в справі надання УГС офіційного статусу*
181 *Звернення: учасникам Београдських Нарад в обороні Л. Лук'яненка*
183 *Заклик членів УГС Н. Строкатової і П. Вінса в обороні репресованих євангельських християн-баптистів*

ЧАСТИНА III: ЛИСТИ І ЗВЕРНЕННЯ ЧЛЕНІВ УГС І ДО УГС

- 189 *Відкритий лист О. Бердника до президента США Дж. Картера, 17 листопада 1976 р. (*)*
191 *Відкритий лист М. Руденка й О. Бердника до міжнародного ПЕН-Клубу, 5 січня 1977 р. (*)*
195 *Лист Н. Світличної до УГС і ЦК КПРС, 10 грудня 1976 р.*
205 *Відкритий лист О. Бердника Президії ВР СРСР і до Конгресу США, 1 березня 1977 р. (*)*
207 *Лист О. Бердника до першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького, 18 березня 1977 р. (*)*
209 *Лист О. Мешко до Београдської Наради стати на оборону заарештованих членів УГС, 3 червня 1977 р.*
211 *Рятуйте О. Сергієнка, звернення О. Мешко і З. Вівчар*
215 *Заява Л. Лук'яненка Президії ВР СРСР, 24 серпня 1977 р.*
219 *Прохання В. Стрільціва до Президії ВР СРСР, 21 жовтня 1977 р.*
223 *Скарга І. Кандиби Прокуророві УРСР, 21 листопада 1977 р.*
227 *Звернення О. Мешко до учасників Београдської Наради в обороні Л. Лук'яненка, 13 грудня 1977*

ЧАСТИНА IV: З АРХІВУ УГС — СПРАВА Й ТЕРЕЛІ

- 235 *Відкритий лист Й. Терелі голові КДБ Ю. Андропову, 21 грудня 1976 р. (*)*

ЧАСТИНА V: АРЕШТ І СУД НАД М. РУДЕНКОМ, О. ТИХИМ І В. БАРЛАДЯНУ ВИСТУПИ НА ОБОРОНУ УВ'ЯЗНЕНИХ

- 257 *Відкрите дружнє послання О. Бердника в справі арешту М. Руденка, 10 лютого 1977 р.*

- 261 Заява в справі арешту членів УГС
- 265 Суд у справі О. Тихого і М. Руденка (частинний запис)
- 299 Вирок Донецького обласного суду в справі М. Руденка і О. Тихого
- 343 Заява ОГС у справі дальшої діяльності Гельсінкських Груп, 29 червня 1977
- 347 Заява ОГС і УГС — Процес Руденка-Тихого, 30 червня - 2 липня 1977
- 353 Лист Раї Руденко Л. Брежнєву про незаконний арешт М. Руденка, 21 лютого 1977
- 357 Лист Раї Руденко Л. Брежнєву в обороні М. Руденка, 1 жовтня 1977
- 359 Лист Раї Руденко до Міжнародної Амністії в обороні М. Руденка, 3 жовтня 1977
- 361 Відкритий лист Петра Григоренка до учасників Београдської Конференції в обороні М. Руденка, 18 жовтня 1977
- 363 Лист Раї Руденко до країн-учасниць Београдських Нарад в обороні М. Руденка і О. Тихого, 1 листопада 1977 (*)
- 367 Заява ОГС в справі репресій проти членів Гельсінкських Груп
- 369 Повідомлення про нові арешти на Україні
- 371 Суд у справі Василя Барладяну, неповний запис

ЧАСТИНА VI: ДОДАТКОВІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

- 387 Відкритий лист М. Руденка до Л. Брежнєва, червень 1975
- 395 М. Руденко — «Не хочеш бути падлюкою — в тюрму!», 14 жовтня 1976
- 399 Заява М. Руденка прокуророві м. Москви в справі незаконних обшуків, 28 грудня 1976
- 403 Протест А. Сахарова, керівника УГС М. Руденка,

- керівника ОГС Ю. Орлова і членів Груп Сприяння Є. Боннер і П. Григоренка в справі видачі В. Зосімова, 26 листопада 1976
- 405 *Протест О. Мешко Генеральному Прокуророві УРСР у справі незаконних обшуків її помешкання, 11 лютого 1977*
- 411 Лист М. Осадчого до УГС з проською знайти винних за вбивство його брата Володимира, 20 листопада 1977
- 417 Звернення політв'язнів 36-ої зони до радянської делегації в Београді, жовтень 1977
- 419 Повідомлення політв'язнів мордовських конітаборів Комітетові Прав Людини в СРСР і Українській Групі Сприяння про створення товариства колишніх політв'язнів, 10 грудня 1977
- 435 Пояснення скорочень
- 437 Кримінальний Кодекс УРСР — статті, про які мова в матеріалах УГС
- 445 Кримінально-Процесуальний Кодекс УРСР — статті, про які мова в матеріалах УГС
- 453 Список ілюстрацій
- 455 Іменний покажчик

- 477 Зміст

До українців американського континенту промовляють Ніна Строката-Каразанська та Стефанія Шабатура.

Посестри і Побратими, Колеги та всі кому болить доля України!

Українською землею пройшла ще одна хвиля арештів. Серед заарештованих - письменник Микола Руденко, який був провідником Громадської Групи, створеної на Україні заради сприяння виконанню Гельсінських Угод.

Заарештований також член Київської Групи Олексій Тихий.

Микола Руденко та Олексій Тихий залишаться за ґратами, якщо українцям забракне сили і мужності обстоювати їх.

Всі ми, які були і лишаємося політв'язнями Радянського Союзу, сподіваємося, що наші заокеанські земляки енергійно боронитимуть всіх патріотів України.

З районів примусового поселення,
Ніна Строката-Каразанська
та Стефанія Шабатура

17-те лютого 1977 року